

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สยามสามเฑียร

สู่นาคตที่สดใส ด้วยการศึษาไทยวิถึพุทธ

สยามสามไตร

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

โรงเรียนในระบบการศึกษาแนวพุทธ

วิสาขบูชา ๒๕๕๒

สยามสามไตร

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-94143-8-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ — วิชาขบฐา พฤษภาคม ๒๕๕๒

๑,๐๐๐ เล่ม

- โรงเรียนในระบบการศึกษาแนวพุทธ

๑,๐๐๐ เล่ม

แบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่

นิทานพจน์^๑

หนังสือ *สยามสามไตร* นี้ มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ก่อนขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เมื่อทางโรงเรียน(อนุบาล)หนูน้อย และบ้านพุทธประถมปรารภโอกาสที่โรงเรียนทั้งสองจะเริ่มเข้าดำเนินการการศึกษา ณ สถานที่ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ แล้วได้ติดต่อขอให้อาตมาภาพตั้งชื่อใหม่รวมสถานศึกษาทั้งสองไว้ด้วยกันในนามอันหนึ่งอันเดียว ขั้นตอนในการคิดตั้งและเลือกชื่อนั้นนั้น ใช้เวลานานว่ายาวนาน

เวลาผ่านมาจนถึงช่วงวันอาสาฬหบูชา พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางโรงเรียนได้พบหนังสือเล่มหนึ่งของอาตมาภาพ ซึ่งมีผู้พิมพ์ต่อกันมา (ครั้งที่ ๑ เมื่อ ก.ค. ๒๕๔๔, ครั้งที่ ๒ เมื่อ ม.ค. ๒๕๕๐) มีชื่อว่า “สามไตร” เกิดความพอใจชื่อนั้น โดยปรารภนาจะใช้รวมกับคำว่า “สยาม” เป็น “สยามสามไตร” และนำชื่อนี้ใส่เข้าไปในบัญชีชื่อเลือกรวมกับชื่อที่ได้คัดไว้ก่อนแล้ว

เมื่อพิจารณาแล้ว เห็นว่า คำว่า “สามไตร” สื่อถึงหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่ง

^๑นิทานพจน์ (หรือ นิทานวณะ) คือ คำชี้แจงความเป็นมา, คำเริ่มเรื่อง, คำนำ (“นิทาน” แปลว่า เหตุ, ที่มา, ต้นเรื่อง, เรื่องเดิมที่เป็นมา หรือความเป็นมาตั้งแต่ต้น; ในภาษาไทย ความหมายเพี้ยนไป กลายเป็น “เรื่องที่เล่ากันมา”)

ที่อำนวยการจัดการศึกษาได้อย่างพร้อม ส่วน “สยาม” ซึ่งเป็นชื่อของประเทศชาติไทยนี้ ก็สามารถแปลให้มีความหมายทางธรรมที่โยงกับสามไตรนั้นได้ดีด้วย ในที่สุด ณ วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐ ก็ได้ตกลงยุติว่าโรงเรียน(อนุบาล)หนูน้อย และบ้านพุทธประถม จะใช้ชื่อใหม่ร่วมกันว่า “สยามสามไตร”

เนื่องจากชื่อที่ตั้งนี้ มิใช่มุ่งเพียงให้ไพเราะ แต่ให้มีความหมายส่งไปยังหลักธรรมที่เป็นสาระสำคัญและเป็นเหตุผลของการศึกษาตลอดจนกระบวนการวิธีดำเนินงานในการศึกษานั้น ดังนั้น คณะบุพการีของโรงเรียน พร้อมด้วยผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง จึงได้มาที่วัดญาณเวศกวัน ในวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ เพื่อฟังความหมายของสยามสามไตร และสนทนาธรรม เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่มีความหมายอันสื่อสาระทางการศึกษา และพิจารณาหนทางที่จะนำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์สัมฤทธิ์ความมุ่งหมายต่อไป

หลังจากนั้น ทางโรงเรียนได้ถอดความจากเสียงบันทึกธรรมนั้นส่งมาถวายให้ตรวจชำระ เพื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ นี่คือการสำคัญแห่งการเกิดขึ้นของหนังสือเล่มนี้

ระหว่างที่ยังตรวจชำระต้นฉบับอยู่นั้น กาลเวลาก็ผ่านมาจนถึงวาระขึ้นสูปีการศึกษาใหม่

ณ โอกาสนั้น ในวันจันทร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑ ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา คณะบุพการี ผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง ได้

มายังภูมิของอาตมภาพ ที่วัดญาณเวศกวัน และขอรับชื่อโรงเรียน สยามสามไตร แทนชื่อเดิมคืออนุบาลหุ่นน้อยและบ้านพุทธประดม เพื่อเริ่มต้นอย่างเป็นทางการ ในวาระเปิดปีการศึกษา ๒๕๕๑

สัมโมทนียกถาและการสนทนาวัดนั้น เน้นที่การออกเดินทาง ก้าวไปในการทำงานการศึกษา ตั้งแต่ความพร้อมของผู้ทำงาน จนถึง การบรรลุจุดหมายแห่งประโยชน์สุขของชีวิต สังคม และมวลมนุษย ์ แล้วทางโรงเรียนก็ได้ถอดความจากเสียงบันทึกธรรมนั้นส่งมาถวาย อีก เพิ่มข้อมูลที่จะตรวจชำระรวมเข้ากับครั้งก่อนที่ยังค้างอยู่

บัดนี้ นับแต่โรงเรียนเริ่มการเรียนการสอน ณ สถานที่แห่ง ใหม่ ในชื่อใหม่ว่าสยามสามไตรนี้ เวลาได้ล่วงไปถึง ๑ ปีเศษแล้ว หนังสือที่เป็นเสมือนการก่อกำเนิดแห่งสาระด้านนามธรรมเคียงคู่ มากับการเกิดด้านรูปธรรม อันมีนามเดียวกันว่า “สยามสามไตร” จึงถือกำเนิดเกิดเป็นเล่มขึ้นมา ถ้าถืออย่างนี้ การปรากฏของ หนังสือนี้ ก็นับว่าเป็นการเกิดขึ้นเต็มตัวสมบูรณ์ของโรงเรียนสยาม สามไตร

ดังได้กล่าวแล้วว่า เนื้อหาของหนังสือนี้ เกิดจากธรรมกถา แก่ทางโรงเรียนใน ๒ วาระ คือ

ครั้งแรก ในคราวรับรู้ความตกลงเลือกใช้ชื่อว่า “สยามสาม ไตร” และรับรู้ความหมายของนามใหม่นั้น เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ และ

ครั้งที่ ๒ ในคราวรับมอบนามใหม่ คือ “สยามสามไตร” ขึ้นสู่การใช้อย่างเป็นทางการ ในวาระเปิดปีการศึกษา โดยรับในวันวิสาขบูชา ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑

หนังสือ *สยามสามไตร* นี้ โดยมีได้คาดหมาย ในที่สุดปรากฏว่ามีเนื้อหาสาระซึ่งจัดลงตัวเป็น ๒ ภาค สอดคล้องกับวาระที่เกิดขึ้นของธรรมกถา ๒ ครั้งนั้น ตามลำดับ

ในที่นี้ สมควรชี้แจงสาระสำคัญของหนังสือทั้งสองภาคนั้น เป็นการแนะนำหนังสือเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ที่จะทำความเข้าใจ และใช้งานสืบต่อไป ดังนี้

ภาค ๑ ว่าด้วยความหมายของ “สยามสามไตร” เริ่มด้วยความหมายสั้นๆ ของ “สยาม” ที่โยงเข้าสู่สามไตร จากนั้นเป็นการอธิบายหลักธรรมใหญ่ คือ ไตรทั้งสาม อันได้แก่ ไตรรัตน์ (พระรัตนตรัย) ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ตามลำดับ

ดังที่ทราบกันอยู่ พระพุทธศาสนาองธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์อันพึงฝึก ต้องพัฒนา จะประเสริฐเลิศได้ด้วยการศึกษา และพระพุทธศาสนาก็สอนธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์ ดังนั้นหลักธรรมสำคัญทั้งหลายจึงมีเนื้อหาสาระและความหมายที่เป็นเรื่องของการศึกษาอยู่ในตัว

เนื่องจากการมุ่งตรงเข้าไปสู่หลักธรรมใหญ่ที่ครอบคลุม โดยไม่มีเวลาที่จะขยายออกไปหาหลักย่อยที่แยกกระจายต่อออก

ไปอีกมากมาย สามไตรจึงเป็นการแสดงระบบการพัฒนามนุษย์ใน
ขั้นพื้นฐานอย่างกว้างๆ

แม้กระนั้น ในที่นี้ ก็ได้ยกส่วนที่จะโยงออกมาสู่การปฏิบัติใน
สภาพปัจจุบันออกมาตั้งเป็นจุดเน้น ให้เห็นแนวทางที่จะนำไปใช้
ประโยชน์ได้ชัดเจนขึ้น

ความรู้เข้าใจในหลักธรรมใหญ่ทั้งสามนี้ ถือว่าเป็นฐาน หรือ
เป็นรากแก้วของระบบการพัฒนามนุษย์ เพราะหยั่งโยงลงไปถึง
ธรรมชาติของโลกและชีวิตทั้งหมด ผู้ทำงานในระบบการศึกษาวิถี
พุทธ ยิ่งได้สร้างฐานความรู้เข้าใจนี้ไว้ลึกซึ่งแน่นแฟ้นเท่าใด ก็
จะยิ่งมั่นใจว่าจะดำเนินกระบวนการพัฒนามนุษย์ให้สัมฤทธิ์ผลได้
จริงสมความมุ่งหมาย

ภาค ๒ ว่าด้วยการนำหลักการศึกษาออกสู่ปฏิบัติการในการ
ทำงานจริง อันเป็นการสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางสังคม ที่ปรากฏ
นามสยามสามไตรซึ่งได้รับการจดทะเบียนเป็นชื่อใหม่ของโรงเรียน
และชื่อนั้นขึ้นป้าย ใช้เป็นคำเรียกขานสื่อสารกันตามสมมติทั่วไป

บนฐานทางปัญญาที่แน่นอนหา ซึ่งมีความรู้เข้าใจหลักธรรม
เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และมีแนวคิดที่ถูกต้อง ก็จะทำงาน
การศึกษาไปได้ถูกทาง อย่างมั่นใจ และได้ผลที่จะให้บรรลุจุดหมายที่
ดีทั้งต่อชีวิต ต่อสังคม และต่อสิ่งแวดล้อมตลอดจนธรรมชาติทั้งหมด
อย่างแท้จริง

การศึกษามีใช้มีความหมายเพียงการเล่าท่องในห้องเรียน และมีใช้แค่การเล่นและกิจกรรมในโรงเรียน ทว่าห้องเรียนและทั้งโรงเรียนนั้นเป็นฐานปฏิบัติการ ซึ่งชีวิตนี้และทั้งโลกเป็นสถานศึกษา ที่เด็กเรียนรู้ที่จะฝึกตน พัฒนาทั้งอินทรีย์และพฤติกรรมในการสื่อสารสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาการอยู่ร่วมสังคม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา สามารถร่วมจัดสรรชุมชน ร่วมสร้างสังคมที่ดี มีความรู้เท่าทัน พร้อมทั้งแก้ปัญหาของอารยธรรม นำพาโลกไปในทางแห่งความเจริญที่เป็นสันติสุขแท้จริง

ภาคที่สองนำเสนอแนวทางปฏิบัติการทางการศึกษา ให้เห็นวิธีพุทธแห่งการพัฒนาชีวิต สร้างสรรค์สังคม และเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนี้

นอกจากเนื้อหาในภาคทั้งสองนั้นแล้ว สาระอีกส่วนหนึ่งที่ได้จัดทำคู่ขนานมาด้วย แม้จะมองดูสั้น แต่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือ หลักการ และปฏิบัติการ ที่เรียกว่า “หลักชาวพุทธ”

หลักชาวพุทธ ที่จัดเป็นสูตรปฏิบัติการอยู่ท้ายเล่มหนังสือนี้ กล่าวได้ว่า เป็นส่วนของการก้าวขึ้นสู่ความปรากฏเป็นจริง โดยเชื่อมประสานภาค ๑ กับภาค ๒ กล่าวคือ เป็นจุดเริ่มต้นในการนำเอาสาระในส่วนของฐานความรู้และแนวความคิดในภาค ๑ นั้น มาจัดเป็นระบบปฏิบัติการของชีวิตจริง ที่จะให้ก้าวหน้าไปในปฏิบัติการทั้งหมดของสาระในภาค ๒

สูตรปฏิบัติการของหลักชาวพุทธนี้ เท่ากับเป็นหลักประกัน อันทำให้มั่นใจว่าสภาวะในภาคแรกจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ และ สภาวะในภาคที่สองจะมีการปฏิบัติจริง เพราะเมื่อมีการเริ่มต้นแล้ว การก้าวต่อก็จะตามมาได้ และโดยนัยนี้ก็คือ เป็นหลักประกันว่า การศึกษาพัฒนาชีวิตวิถีพุทธจะเกิดมีเป็นจริงขึ้นมา และจะออกมา ก้าวหน้าต่อไป

บัดนี้ เมื่อปรากฏนามสยามสามไตรแล้ว ก็ขอให้เป็นแสงเงิน แสงทองที่หวังได้แน่แท้ว่า จะตามมาด้วยอาทิตย์ที่อุทัยแล้วโคจร ทอแสงสว่างเจิดจ้า

หวังว่า เด็กนักเรียนทั้งหลาย โดยมีครูอาจารย์ ผู้บริหาร บุคลากรของโรงเรียน ตลอดจนคุณพ่อคุณแม่ ผู้ปกครอง เป็น กัลยาณมิตร จะก้าวไปในพุทธวิถีของการศึกษา พัฒนาชีวิตให้ เจริญงอกงาม เป็นผู้เข้มแข็งและเก่งกล้าสามารถ ในการสร้าง สรรค์ ในการช่วยเหลือเกื้อกูลก่อประโยชน์ และในการที่จะมีความ สุขร่วมกัน นำชีวิตของตน และร่วมนำมวลชนทั้งโลกไปในกัลยาณ วิถีสู่สันติสุขอันไพบูรณ์และยั่งยืนสืบไป

สารบัญ

นิทานพจน์

ก

สยามสามไตร

๑

นำเรื่อง

๑

ภาค ๑: สู่สาระ

๓

๑. สยาม มาอยู่กับ สามไตร

๕

“สยาม” หมายความว่าไหน

๕

คนยุคนี้ ต้องใช้ “ยาม” ให้หนัก

๘

เอา “ยาม” มาใส่ ให้คนไทยเป็น “สยาม”

๑๑

“สามไตร” ได้พุทธศาสนาทั้งหมด

๑๔

๒. ไตร ที่ นับถือ/นำทาง

๒๐

“สามไตร” พอโยงได้ ทางไปก็ชัดทันที

๒๐

“ไตรรัตน์” จับจุดไว้ อย่าให้พรา

๒๑

พอจับจุดได้มัน กระบวนการศึกษาก็เห็นต้น-ปลาย

๒๕

รัตนที่ ๑ เตือนจิตสำนึกที่จะศึกษา

๒๘

พุทธคุณ ๒ หรือ ๓ ก็นำทางไปได้แล้ว

๓๑

รัตนที่ ๒ เข้าถึงสิ่งที่จะศึกษา

๓๔

รัตนที่ ๓ แวดล้อมหนุนนำคนที่ศึกษา

๓๘

๓. ไตร ที่ รู้ทัน

๔๔

อนิจจตา บอกความจริงให้ โยคนไทยยังใช้ไม่เป็น

๔๔

ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปละละเลย

๔๘

การศึกษาที่แท้ อยู่บนฐานความจริงของธรรม

๕๐

ทุกข์ตา เตือนให้รู้จักบริหาร-จัดการ

๕๕

ทุกข์ตา บ่งชี้กระบวนการพัฒนาศักยภาพ

๖๒

สยามสามไตร ฦ

รู้อนาคต แก้ปัญหาชั้นเด็ดขาดสู่อิสรภาพ ๖๖

การศึกษา แท้หรือเทียม ดูที่นี้รู้ ๗๐

๔. ไตร ที่ ต้องทำ ๗๖

มีความจริงของธรรมเป็นฐาน การศึกษาก็มันแน่วไป ๗๖

ศีล เรื่องใหญ่ ที่ยังไม่ค่อยย่อ ๘๐

ระวังปากมือเท้า ได้ศีล ๕ ระวังตาหู ได้ศีลอะไร ๘๕

พัฒนาถึงที่ จะเอาดีได้จากสิ่งเลวที่สุด ๘๙

สนุกในการเรียน เสี่ยงในการศึกษา ๙๓

การศึกษา คือการพัฒนาความสุข ๙๘

การศึกษาเริ่มหรือยัง ดูที่สองศีล ๑๐๒

การศึกษาเพื่ออาชีพ หรืออาชีพเพื่อการศึกษา ๑๐๘

๕. สามไตร ขยายสู่การปฏิบัติ ๑๑๒

รู้สามไตรแล้ว จะจัดตั้งในสังคมอย่างไร ๑๑๒

สังคมจริงแท้ คือชุมชนการศึกษา ๑๑๕

เสมอคือจัดให้เหมาะตามที่ไม่เสมอ ๑๒๑

พัฒนาคนเพื่อคน และเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน ๑๒๕

ของจริงที่ได้จัดตั้งไว้ ๑๓๑

จากไตรสิกขา สู่ไตรบุณกิริยา ๑๓๖

๖. สามไตร ณ ฐานของปฏิบัติการ ๑๔๒

ตั้งสองหลักไว้ ก็ตั้งตัวก้าวไปได้ในการพัฒนา ๑๔๒

หลักจะมัน ต้องทำได้ชัด ๑๔๘

หลักการต้องมัน ปฏิบัติการต้องจริงจัง ๑๕๑

ศีล ๕ อยู่ที่เจตนาไม่เบียดเบียน ๑๕๖

ไม่ประมาทในการมองประโยชน์ ๑๖๒

ศีลเว้นเบียดเบียน หนุนด้วยศีลเกื้อกูล ๑๖๕

การศึกษานี้ สร้างโลกที่สูง ไร้เบียดเบียน ๑๖๖

เจอปัญหา เราศึกษา กลายเป็นได้ ๑๖๙

ภาค ๒: สื่อสาระ

๑๗๙

ปรากฏนาม สยามสามไตร

๑๘๑

๐ ก้าวสู่จุดหมาย

๑๘๕

ฐานมั่น หลักชัด

๑๘๕

มัคคุเทศก์

๑๘๗

ทางตรง

๑๘๙

เข้าสู่ทาง

๑๙๒

ก้าวไป

๑๙๕

ถึงจุดหมาย

๑๙๘

ตระหนักภาวะแตกต่างหลากหลาย

๒๐๔

สังคมของมนุษยชน

๒๐๖

สังคมกัลยาณชน

๒๐๙

ชุมชนอริยาวัฒนิ

๒๑๑

อริยาวัฒนิ ทั้งทิวภูมิธัมม์ และสัมปราย์

๒๑๖

ชุมชนต้นแบบ

๒๑๙

ศาสนิกแบบอย่าง

๒๒๓

คนสมบูรณ์

๒๒๗

เกื้อกูลทั้งโลก

๒๓๐

๐ สยามสามไตร...

สู่อนาคตที่สดใส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ

๒๓๒

วิฤตการศึกษา วิฤตอารยธรรม

๒๓๒

วิทยาศาสตร์ ขึ้นแล้ว แรมลง

๒๓๖

การศึกษา แค่อตามสนอง หรือต้องนำหน้า

๒๔๑

Child-Centered Ed. พองแล้วยุบ ยุบแล้วพอง

๒๔๓

การศึกษาสากล ที่จะก่ออารยธรรมให้อำไพ

๒๔๗

การศึกษาวิถีพุทธ คือความหวังที่แน่ชัดของมนุษยชาติ

๒๕๑

ให้โลกมั่นใจ สู่สันติสุขได้ ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ

๒๕๕

• สูตรมนสิการ: สยามสามไตร

๒๖๖

• สูตรปฏิบัติการ: หลักชาวพุทธ

๒๖๘

สยามสามไตร^๑

นำเรื่อง

เพราะปรารถนาเรื่องชื่อนี้แหละ จึงได้อยากจะพบกัน คือ เมื่อมีชื่อนี้เรียบร้อยแล้ว ก็อยากให้ท่านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่คณะบริหาร ครูอาจารย์ ได้มีความชัดเจนในเรื่องความหมาย

ทั้งนี้ก็เพราะว่า ชื่อนี้เราไม่ได้คิดเพียงแค่เป็นสักร์ว่าชื่อ แต่ต้องการให้มีความหมาย และถ้าความหมายนั้นเป็นหลักการใหญ่ๆ ออกมาสู่การปฏิบัติได้ก็ยิ่งดี

ในตอนต้นนั้น อาตมาก็ไม่ได้ทันนึกถึงชื่อนี้ ที่จริงก็เป็นชื่อหนังสือที่ตั้งมาก่อนแล้ว ตั้งมาหลายปีแล้วด้วย อย่างน้อยก็ ๕- ๖

^๑ ถอดความจากเสียงบันทึก ในโอกาสที่คณะบุพการี ผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง ร.ร.สยามสามไตร (อนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถม) เข้ากราบนมัสการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

ปีแล้ว พอคุณครูพูดถึงชื่อนี้ ว่าพบที่ปกเป็นชื่อหนังสือ^๑ อาตมาก็เห็นว่า เป็นชื่อที่มีความหมายครอบคลุมหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่คุณครูบอกว่ามีบางท่านเสนอคำว่า “สยาม”^๒ เพิ่มข้างหน้าด้วย อาตมาก็มานึกดู ในใจนั้นก็อยากจะให้ทุกท่านสบายใจ พอใจ แต่เมื่อถาม ก็ได้ความว่า ก็พอใจทั้งนั้น จะเป็น “สามไตร” เฉยๆ หรือ “สยามสามไตร” ก็ได้

ทีนี้จะเลือกชื่อไหนดี ก็มานึกว่า ถ้าจะมีคำว่า “สยาม” ก็น่าจะเป็นคำที่มีความหมายทางหลักธรรมด้วย คือไม่ใช่เพียงว่าเป็นชื่อประเทศไทยเท่านั้น ก็เลยพยายามวิเคราะห์คำ ในที่สุดก็ได้คำที่จะพูดกันต่อไปนี้

จึงอยากจะพูดเรื่องนี้ให้ชัดอีกครั้งหนึ่ง ว่า ชื่อ สยามสามไตร ประกอบด้วย ๒ คำใหญ่ คือคำว่า “สยาม” กับคำว่า “สามไตร”

^๑ หนังสือเรื่อง *สามไตร* เกิดจากกรรมกาของ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ที่อุโบสถวัดไทย นครลอสแอนเจลิส นอร์ทฮอลลีวูด ๒๓ พ.ค. ๒๕๓๕ โพธิธรรมสมาคม LA ได้แจ้งความประสงค์ขอพิมพ์ โดยได้ตีพิมพ์ครั้งที่ ๑ ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔ ใช้ชื่อเรื่องเป็นคำย่อว่า *สาม ต* (หมายถึง ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา) แล้วต่อมาในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ปี ๒๕๕๐ ได้ตกลงใช้ชื่อเต็มว่า *สามไตร*

^๒ ผู้เสนอคำว่า “สยาม” คือ หม่อมหลวงพมามาลย์ เกษมศรี ครูใหญ่ของโรงเรียน “เพื่อน้อมนำคุณค่าที่มีอยู่สูงสุด กลับมาสู่ชาวไทย (ในความหมายหนึ่งของคำว่า สยาม)”

ภาค ๑

สู่สาระ

สยาม มาอยู่กับ สามไตร

๐๐๐

“สยาม” หมายความว่าไหน

มาดูคำว่า “สยาม” ก่อน ที่ว่าเป็นชื่อประเทศไทยนั้น ก็ทราบ
กันดีอยู่แล้ว ถ้าว่าตาม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ท่านให้
ความหมายไว้ ดังนี้

สยาม, สยาม- [สะ-หฺยาม, สะ-หฺยาม-มะ] น. ชื่อ
เรียกประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒

นี่ตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตยฯ ท่านว่าไว้อย่างนี้
หมายความว่า เราเรียกชื่อประเทศสยามมานาน ส่วนชื่อว่า
“ประเทศไทย” เพิ่งเริ่มเมื่อปี ๒๔๘๒ ในแง่ที่ชื่อประเทศไทย ก็เป็น
อันว่าไม่ต้องอธิบายอีก

ที่นี้มาดูในแง่หลักกรรมบ้าง สยาม ประกอบด้วย “ส” กับ “ยาม”

“ส” นี้ ที่จริงมาจาก “สห” ที่แปลว่า กับ หรือพร้อมด้วย (บางทีก็แปลง่าย ๆ ว่า “มี”) แต่ตามวิธีทางไวยากรณ์ของภาษาบาลี เมื่อเอามารวมเข้ากับคำอื่น ก็ตัดเหลือ “ส” จึงเป็น “สยาม”

คำแบบนี้มีมาก ยกตัวอย่างง่ายๆ เหมือนอย่างที่ญาติโยมสวดทำวัตรเช้าว่า “โย โส ตะถาคะโต ...” พอสวดไปถึงตอนท้ายๆ จบก่อนแรก อิติปิโส .. แล้ว ก็มีข้อความต่อไปอีกว่า “โส อิมัง โลกัง สะเทวะกัง สะมาระกัง สะพรัหมะกัง สัสสะมะณะพราหมะณิง ปะชัง สะเทวะมะนุสสัง ...” ตรงนั้นจะพบ “สะ” นำเยอะไปหมด นี่ก็คือ “สะ” เดียวกันนี้แหละ “สะ” อะไร

ที่จริง คำเดิมในภาษาบาลี เขียนว่า “สเทวกัม สมารกัม สพุรหมกัม สสุสมณพราหมณีนี ปชัง สเทวมานุสสัง ...”

สเทวกัม ก็คือ “ส” ที่ว่าตัดจาก “สห” แล้วบวกกับ “เทว” (“ก” ที่ต่อท้าย เป็นเพียงตัวมาประกอบเสริมทางไวยากรณ์) จึงแปลว่า “พร้อมด้วยเทวะ หรือมีหมู่เทवादด้วย” คือ พร้อมทั้งเทวดา

สมารกัม พร้อมด้วยมาร สพุรหมกัม พร้อมด้วยพรหม สสุสมณพราหมณีนี พร้อมด้วยหมู่สมณพราหมณ์ ต่อจากนั้นก็ ปชัง ซึ่งเป็นคำหลัก แปลว่า “ประชา” หมายถึงหมู่สัตว์ คือประชาชน ที่ว่าพร้อมด้วยอะไรๆ ที่ว่ามาเมื่อกี้ คือ “ประชา” พร้อมด้วยเทวดา พร้อมด้วยมาร พร้อมด้วยพรหม พร้อมด้วยสมณพราหมณ์ แล้วต่อจาก

ปักษ์ ก็ยังมี สหพนฺธสูตร ซึ่งสรุปอีกทีว่า “พร้อมด้วยเทวะและมนุษย์ทั้งหลาย” นี่แหละ จะเห็นว่าตัว “สะ” คือ “ส” อย่างนี้มีใช้เยอะ ก็เป็นอันว่ามาจาก “สห”

ดังนั้น สยาม ก็จึงแปลว่า “พร้อมด้วยยาม”

ทีนี้ “ยาม” แปลว่าอะไรล่ะ? “ยาม” ตัวนี้แปลว่าการยับยั้งซึ่งใจ การควบคุมตน การปกครองตัวเองได้

“ยาม” ศัพท์นี้ เราจะเห็นมากในรูปที่เป็น สัณฺญมะ หรือสังยมะ มีใช้บ่อย ยกตัวอย่างเช่นเวลาสวดมนต์คลุสสูตร ก็จะมี “มชฺชปาณา จ สณฺญโม” (เขียนเป็น “มชฺชปาณา จ สังยม” ก็ได้) ท่านที่สวดมนต์เก่ง ก็คงนึกออกแปลว่าอะไร สณฺญโม (สัณฺญมะ) หรือสังยม (สังยมะ) ก็แปลว่า ยับยั้ง ควบคุมตนเองได้ ยิ่งตั้งดวงใจ มชฺชปาณา จากการดื่มน้ำเมา

“ยม” ในสังยมะนั้นแหละ เอามายืดให้ยาวออกไปตามวิธีทางไวยากรณ์ ก็เป็น “ยาม” และก็แปลเหมือนสังยมะนั้นแหละ จึงเป็นอันว่า “ยาม” นี้ มีความหมายซึ่งเราเคยพบเคยเจอกันอยู่แล้ว

ศัพท์ใกล้เคียงคำหนึ่ง ซึ่งถือว่าอยู่ในจำพวกเดียวกัน เป็นไวพจน์กัน ก็คือ “สังวร” ซึ่งแปลว่า ระวัง ปิดกัน

ความยับยั้งซึ่งใจ การควบคุมตนเองได้ หรือปกครองตนเองได้ นี่ ดูตัวอย่างที่ “มชฺชปาณา จ สณฺญโม” คือ ควบคุมตัวเองยับยั้งจากการดื่มของเมา ตลอดจนถึงเสพติดทั้งหลายได้ จะเห็นว่า คนที่ทำอย่างนั้น จะต้องมีความเข้มแข็ง สมกับที่ว่าปกครองตนได้

อย่างไรก็ตาม การปกครองตนเองได้นี้ โดยทั่วไปท่านมักใช้ในแง่สังคม คือการควบคุมตนเองในการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น ไม่ให้ละเมิดต่อกัน ไม่ให้ล่วงเกินกัน เพราะฉะนั้น จึงเน้นในแง่ของการควบคุมตนเองจากการเบียดเบียนผู้อื่น หรือยับยั้งจากการทำร้ายกัน เพราะคนที่อยู่ร่วมกันก็อาจจะกระทบกระทั่งขัดแย้งกันด้วยเหตุต่างๆ มากมาย ก็ต้องมีสัญญาะหรือสังยมะนี้ไว้ ซึ่งบางที่ใช้เป็นคำแทนศีลเลยก็มี คือมีความหมายเท่ากับศีล เพราะว่าคนที่จะดำรงรักษาศีลได้ ก็ต้องมีสัญญาะหรือสังยมะ คือต้องรู้จักปกครองตัวเอง ควบคุมยับยั้งตัวเองได้

ดังที่พุทธพจน์ในบางพระสูตร คาถาที่ตรัส แทนที่จะใช้คำว่า ศีล กลับใช้คำว่าสัญญาะหรือสังยมะแทน แล้วคัมภีร์ก็อธิบายว่า สัญญาะหรือสังยมะนี้แหละคือศีล และก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เดิมนั้น ท่านใช้โดยเน้นในแง่สังคม คือปกครองตัวเองได้ ในการอยู่ร่วมกัน ไม่ให้ละเมิดกัน ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ไปทำร้าย ช่มเหง รังแก แย่งชิง หลอกหลวงเขา เป็นต้น

คนยุคนี้ ต้องใช้ “ยาม” ให้หนัก

สัญญาะ สังยมะ หรือ “ยาม” นี้ คิดว่าสำคัญมากในยุคสมัยปัจจุบัน แต่เวลานี้น่าจะเน้นว่า การควบคุมตนเองปกครองตัวได้ แม้แต่ในด้านชีวิตของตัวเองก็สำคัญ อย่างยิ่ง

อย่างในมงคลสูตรที่ยกมาดูเมื่อกี้ว่า “มชฺชูปานา จ สญฺญโม”

ก็เข้ามาทางด้านตัวเอง คือควบคุมตนเองจากการดื่มน้ำเมา นั่นก็เป็นเรื่องของการไม่เบียดเบียนตนเองด้วย แต่มีความหมายต่อไปถึงว่า ของเมอาอาจจะทำให้ขาดสติยังคิด แล้วก็ไปละเมิดต่อผู้อื่นด้วย

แต่ทีนี้เรามาดูว่า ในยุคปัจจุบันนี้ โลกกำลังเจอปัญหาคนปกครองควบคุมตัวเองไม่ได้กันมากเหลือเกิน จะได้ยินเรื่องของโรคอารยธรรม คนสมัยนี้ถือตัวเองว่าเจริญ มีอารยธรรมสูงมาก แต่แล้วก็มีโรคอารยธรรมเกิดขึ้น อย่างที่กำลังเป็นปัญหามากเวลานี้คือ “โรคอ้วน”

เมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อน ตอนที่อาตมาไปอเมริกา โยมที่ไปด้วยซึ่งตามปกติอยู่ที่นั่น เป็นหมอ และเป็นผู้ใหญ่อยู่อเมริกา มาราวครึ่งศตวรรษแล้ว รับราชการอยู่ที่นั่น อาตมาชี้โรค คุณหมอก็พาไปโรงพยาบาล ก็เลยได้ไปเห็นคนที่ไปโรงพยาบาล เช่น คนที่เป็นญาติไปเยี่ยมคนไข้ ดูเขาอ้วนๆ กันเยอะเหลือเกิน ก็ถามคุณหมอว่า “เอ๊ะ ทำไมคนอเมริกันอ้วนเยอะจัง” โยมซึ่งอยู่อเมริกามานานนักหนา บอกว่าคนอเมริกันเป็นคนอ้วนประมาณ ๖๐%

ทีนี้มาเมื่อ ๒ วันนีเอง ท่านที่คุ้นเคยท่านหนึ่งเพิ่งกลับจากอเมริกา ท่านนี้ก็อยู่ที่นั่นมานานแล้ว ตอนนี้อกลับมาอยู่เมืองไทยแล้วก็เดินทางไปอีก ท่านเล่าว่า “แหม ตอนนีไปอเมริกา คนอ้วนมากเหลือเกิน แต่ก่อนก็เยอะอยู่แล้ว ตอนนี้น่าจะอ้วนถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์” ว่าอย่างนั้นเลยนะ

โรคอ้วนนี้เป็นปัญหาอย่างมาก เมื่อตอนที่อาตมาไปผ่านิว

ในโตเมื่อ ๔-๕ ปีก่อน คุณหมอมือผ่าตัดเพิงกลับจากอเมริกา ท่านเล่าว่า ท่านไปเพื่อดูงานแก้ไขปัญหาคอนเป็นโรคอ้วน แพทย์เมืองไทยกำลังเตรียมรับมือกับโรคนี้ ซึ่งจะเข้ามาในไทยอีกไม่ช้า แล้วจะแก้โรคอ้วนได้อย่างไร วิธีการก็คือ ตัดกระเพาะให้เหลือนิดเดียว ให้น้อยๆ จะได้กินได้น้อยๆ ต่อไปเมืองไทยคงต้องผจญปัญหาเดียวกันนี้แน่ ก็จะได้รับมือกับคนไทยให้ทัน

ตอนนี้ เรื่องก้าวหน้าต่อไปอีก คือ ท่านที่ไปอเมริกามาล่าหน่อย บอกว่า ตอนนี้เขามีวิธีใหม่แล้ว เขาไม่ใช่วิธีตัดกระเพาะ แต่เขาทำที่กระเพาะนั้นแหละ คือ ทำคล้ายๆ เป็นถุงซ้อนขึ้นมาที่กระเพาะ ให้เป็นถุงที่จุได้น้อย พอรับประทานอาหารเข้าไปเต็มถุงที่ใส่เข้าไปนั้น ก็จะอึด อันนี้ก็ดีขึ้นหน่อย คือไม่ต้องตัดกระเพาะ แต่ต้องมีกระเพาะซ้อนเข้าไปอีกอันหนึ่ง

อันนี้เป็นวิธีการของคนปัจจุบันในการแก้ปัญหา เราก็รู้กันอยู่แล้วว่าโรคอ้วนเป็นปัญหามาก จึงพยายามกันค้นหาที่จะแก้ไข แต่ตอนนี้มุ่งไปแก้ไขด้วยวิธีทางการแพทย์ เช่น ตัดกระเพาะหรือซ้อนกระเพาะอะไรอย่างนั้น นี่ก็ถือเป็นการบอกว่า คนปกครองตัวเองไม่ได้ เขาแก้ปัญหาในจิตใจของตัวเองไม่ได้

ที่จริง การกินมากหรือกินน้อยมันเรื่องของตัวเองชัดๆ กินเท่าไรจะพอดี ก็กินเข้าไปเท่านั้น คือควบคุมตัวเองนั่นเอง แต่ปัญหากลับเกิดขึ้นว่า คนไม่เป็นอิสระ ตกเป็นทาสของความอยาก เลยควบคุมตัวเองไม่ได้ ทำอย่างไรจะให้บริโภคแต่พอประมาณ เอาแค่

พอดี แค่นี้ก็ทำไม่ได้ นี่คือที่อเมริกา แล้วนับวันก็จะมีปัญหาในเรื่องนี้กันหนักขึ้นทุกที แล้วจะอย่างไร ตรงนี้แหละเรื่องสำคัญ

นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่มาบอกว่าจะต้องใช้ “ยาม” หรือสังยมะ ตัวนี้ คือการควบคุมตัวเอง หรือการรู้จักปกครองตัวเองได้ มันแสดงว่า คนยุคนี้ มีอำนาจจัดการกับสิ่งอื่นได้ เช่น จัดการกับธรรมชาติได้ เก่ง แต่พออยู่ที่ตัวเอง กลับปกครองไม่ได้จัดการไม่ได้ในยุคนี “ยาม” จึงสำคัญมาก และก็เป็นอย่างนั้นว่า มันสำคัญไม่เฉพาะในการเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น แต่มันช่วยในการปกครองตนเอง คุ้มครองตัวเองให้พ้นจากการเบียดเบียนตนเองด้วย

เอา “ยาม” มาใส่ ให้คนไทยเป็น “สยาม”

การควบคุมปกครองตนเอง นอกจากให้เว้นให้ยังจากการเบียดเบียนทางสังคม และจากการเบียดเบียนตัวเองแล้ว อีกด้านหนึ่งที่จะต้องใช้ก็คือ ให้เว้นให้ยังจากการเบียดเบียนธรรมชาติ

เรื่องนี้ก็เป็นปัญหาใหญ่ของยุคสมัยนี้ อเมริกาเจอปัญหาสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๐ กว่ามาแล้ว ที่ว่านี้ไม่ใช่ว่าตอนนั้นเกิดปัญหาหรอก แต่ตระหนักรู้ปัญหา หมายความว่า แต่ก่อนนั้นปัญหาก็ก็นึกอยู่แล้ว แต่ยังไม่ตระหนัก เพิ่งมาตระหนักรู้เมื่อปี ๑๙๖๐ กว่า ว่าธรรมชาติแวดล้อมเสีย มีมลภาวะสูง ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม จะต้องแก้ไข ทำให้คนหันมาตื่นตัว

ในเรื่องนี้กันมาก ถึงกับมีการประชุมระดับโลกกันมาเป็นระยะๆ ละ ๒๐ ปีครั้งหนึ่ง แต่ประชุมทีไร ก็ได้แต่ข้อสรุปว่าปัญหามากขึ้น ทั้งๆ ที่พยายามจะแก้ไข ก็แก้ไม่ตก

การที่คนแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียไม่สำเร็จ หรือไม่ได้ผล ก็เพราะขาดตัวนี้ คือไม่มี “ยาม” นี่แหละ หมายความว่า คนปกครองตัวเองไม่ได้ ไม่สามารถบังคับควบคุมจิตใจของตน ไม่รู้จักฝึกตน ขาดความเข้มแข็ง เคยตัวกับการตามใจของตน ติดชินกับความมั่งง่าย หรือเอาแต่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง

ทำอย่างไรจะให้มนุษย์ไม่ปล่อยตัวตามใจตัวเองที่จะไปจัดการกับธรรมชาติ เช่น ไปเอามันมาเป็นวัตถุติบเข้าใส่ในโรงงานอุตสาหกรรมอะไรอย่างนี้ มนุษย์ทั้งที่รู้อยู่ ก็แก้ไม่ตกเลย

ไม่ต้องดูไปไกลให้ทั่วทั้งโลก เอาแค่ประเทศไทยเวลานี้ก็ทราบกันดีว่าปัญหาหนักมาก การแก้ปัญหาไปไม่ถึงไหน แล้วเราจะทำอย่างไร ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาคนให้มีธรรมข้อนี้ คือ “ยาม” ให้คนไทยกลายเป็น *สยาม* ที่แปลว่า ผู้พร้อมด้วยยาม หรือ “ผู้มียาม” คือ เป็นผู้มีความสามารถในการควบคุมตนเอง สามารถปกครองตัวเองได้ ถ้าเมื่อไร คนไทยเป็น *สยาม* ก็แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสีย และปัญหาอื่นๆ ที่พูดมาก่อนแล้วนั้นได้ทั้งหมด

เพราะฉะนั้น “สยาม” จึงมีความหมายสำคัญมาก ในการที่จะแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม และปัญหาธรรมชาติหรือปัญหาสิ่งแวดล้อมกันต่อไป

ในที่นี้ ก็จึงว่า “สยาม” นี้ เข้ากับยุคสมัยเลย เป็นธรรมข้อสำคัญที่ต้องใช้แน่นอน น่าจะเน้นกันด้วยว่าทำอย่างไรจะพัฒนามันขึ้นมาให้ได้ ถ้าเราเป็นสยาม คือ “มียาม” นี่เป็นตัวคุมอยู่ละก็ อเมริกาก็คุมโรคอ้วนได้ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ และมลภาวะสูง ก็แก้ได้ แต่เมื่อไม่สามารถพัฒนาคนขึ้นมาให้มียามเป็นสยามนี้ได้ ก็เลยติดขัดอยู่เนี่ยแหละ ไม่ก้าวไปไหน

เอาละ นี่ก็เรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องของศัพท์ “สยาม” ว่าเป็น “สหยาม” ก็เป็นอันว่า “ส” ตัวนั้น มาจาก “สห” (อ่านว่า สะ-หะ) แปลว่า พร้อมด้วย หรือมี และเมื่อรวมเข้าเป็นคำเดียว ด้วยวิธีทางไวยากรณ์เป็น “สยาม” แล้ว ก็อ่านแบบไทยว่า สะ-หุยาม ได้

เหมือนกับ “สมาน” ในภาษาบาลี มาเป็นไทยก็อ่าน สะ-หุมาน หรือปฏิจจสมุปบาท มาเป็นไทยเราเขียนเป็น “ปฏิจจสมุปบาท” ก็อ่านตามเสียงไทยว่า ปะ-ติด-จะ-สะ-หุมบ-บาท

สรุปว่า *สยาม* ก็คือ “สหยาม” ที่แปลว่า พร้อมด้วยการควบคุมตัวเองได้ หรือพร้อมด้วยการปกครองตนเองได้ และพร้อมด้วยตัวนี้ก็คือ “มี” นั่นเอง จึงแปลว่า มีการควบคุมปกครองตนเองได้

คิดว่าความหมายของคำว่า *สยาม* นี้คงชัดพอสมควรแล้ว คือ สามารถแปลได้ทั้งสองอย่าง จะแปลว่าประเทศไทยในชื่อเดิมก็ได้ จะแปลว่าผู้มีความสามารถในการควบคุมตนเอง หรือรู้จักปกครองตนเอง ก็ได้ (ไปๆ มาๆ “สยาม” เลยชักจะมาใกล้เคียงกับคำว่า เป็น “ไท”) ขอผ่านคำว่า สยาม นี้ไปก่อน

“สามไตร” ได้พุทธศาสนาทั้งหมด

ที่นี้ก็มาถึง “สามไตร” ซึ่งทราบกันค่อนข้างดีอยู่แล้ว จึงง่าย
หลักธรรมสำคัญๆ ในพระพุทธานุศาสนานั้น พอถือว่า หลัก
ใหญ่ๆ มักมีชื่อเป็นไตร เพราะมีจำนวนสาม

“ไตร” นี้ใช้มากเหลือเกิน แม้แต่ในด้านรูปธรรม เครื่องใช้ของ
พระเริ่มต้นก็มีไตรจีวร คัมภีร์หลักที่บรรจุพระธรรมวินัย ก็เป็นพระ
ไตรปิฎก ไตรหมุด

ในที่นี้ รวมทีเดียวเลย “สามไตร” เป็นหลักใหญ่ทั้งนั้น มีดังนี้

๑) ไตรรัตน์ ก็คือพระรัตนตรัยนั่นเอง ได้แก่ พระพุทธเจ้า
พระธรรม และพระสงฆ์ ต่อจากนั้นก็

๒) ไตรลักษณ์ เสียงใกล้เคียงมากกับไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ คือ
ลักษณะ ๓ อย่าง ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญมาก เป็นเรื่องของกฎ
ธรรมชาติ อย่างผู้ที่เจริญวิปัสสนาก็ต้องรู้สภาวะถึงขั้นนี้ ต้องเข้าถึง
ความจริงอันนี้ ถ้ารู้แจ้งไตรลักษณ์สมบูรณ์ ก็แปลว่าบรรลุอรหัตต
ผล จบพระพุทธานุศาสนาเลย ไตรลักษณ์จึงเป็นหลักใหญ่ เราพูดกัน
ง่ายๆ ว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” แต่ถ้าใช้ศัพท์เป็นทางการ ก็พูด
ว่า “อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา”

ที่เติม “ตา” นั้น ขออธิบายนิดหนึ่ง “ตา” นั้น เรียกว่าเป็น
ปัจจัย เป็นเรื่องของไวยากรณ์บาลี คือ “อนิจจ” (อนิจจัง) แปลว่า
ไม่เที่ยง เป็นคุณศัพท์ ถ้าจะให้เป็นคำนาม ก็เติม “ภาวะ” ต่อเข้าไป

เป็น “อนิจจภาวะ” แปลว่า ความเป็นของไม่เที่ยง หรือความไม่เที่ยง แต่รู้สึกรู้ว่าเป็นคำที่ยาวไปหน่อย แล้วจะทำไมให้สั้นโดยมีความหมายเท่าเดิม ในภาษาบาลี ท่านมีวิธีทำได้ คือ “ตา” ที่เป็นปัจจัย มีความหมายเท่ากับ “ภาวะ” นั้น ก็เอา “ตา” มาใส่แทนคำว่า “ภาวะ” แล้ว “อนิจจภาวะ” ก็กลายเป็น “อนิจจตา” สั้นลง แต่มีความหมายเท่าเดิม

เช่นเดียวกับที่ “อนิจจภาวะ” มาเป็น “อนิจจตา” “ทุกขภาวะ” ก็มาเป็น “ทุกขตา” และ “อนัตตภาวะ” ก็มาเป็น “อนัตตตา”

เป็นอันว่า ไตรลักษณ์ ก็ได้แก่ ลักษณะที่เป็นความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา ๓ ประการนี้ แล้วต่อจากนั้น ก็ไตรสุดท้าย คือ

๓) ไตรสิกขา แปลว่า สิกขาสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือจะเรียกให้เป็นศัพท์ทางการแท้ๆ ก็พูดให้เต็มว่า “อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา” นี่ชื่อเต็มเป็นทางการแท้ๆ แต่เรียกกันง่ายๆ แค่ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

สิกขาสามอย่างนี้ ก็คือหลักการศึกษาของโรงเรียน ตอนนั้นก็เลยมาถึงตัวแท้ตัวจริง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการ ที่เอามาใช้ดำเนินชีวิต เอามาใช้ดำเนินการฝึกศึกษาพัฒนาคน ที่เรียกว่าเป็นการศึกษา เป็นขั้นปฏิบัติจัดทำ แต่การศึกษาที่จะดำเนินไปได้ ก็เพราะตั้งอยู่บนฐานของหลักการใหญ่ ๒ ข้อต้นด้วย กล่าวคือ

อาศัยข้อแรก คือไตรรัตน์ เริ่มต้นตั้งแต่ว่า พระพุทธเจ้าทรง

ค้นพบธรรมคือความจริงแล้ว จึงทรงจัดวางระบบไตรสิกขา นำมาทรงสอนให้เราปฏิบัติ เพื่อให้เราดำเนินชีวิตสอดคล้องกับความเป็นจริงที่จะเกิดผลดีมีความสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นๆ ไป ในฐานะเป็นส่วนร่วมของชุมชนชาวอารยชนที่เรียกว่าสังฆะ เพราะฉะนั้น การดำเนินตามหลักไตรสิกขา ก็ต้องไปเกี่ยวข้องกับพระไตรรัตน์ ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อยู่ในตัวเองเป็นธรรมดา

แล้วข้อที่ ๒ ไตรลักษณ์ เราก็ต้องอาศัยเหมือนกัน ที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมคือความจริงตามธรรมชาตินั้น ก็เป็นเรื่องของไตรลักษณ์นี้ ซึ่งเป็นฐานที่ทรงวางระบบไตรสิกขา ดูอย่างง่าย ๆ การที่มนุษย์จะปฏิบัติการอะไรให้ได้ผล โดยเฉพาะการที่จะมีการศึกษา มาทำชีวิตให้พัฒนาขึ้นได้ ก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงตามธรรมชาติ ต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ตามที่สภาวะในธรรมชาติมันอำนวยให้เป็นไปได้ ถ้าเราดำเนินการศึกษาพัฒนามนุษย์ไม่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ การศึกษานั้นก็สัมฤทธิ์ผลจริงไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้ความจริงของธรรมชาติ หรือรู้ธรรมชาติตามที่มันเป็น แล้วปฏิบัติให้สอดคล้องกัน

ที่นี้ ธรรมชาติที่มีลักษณะสามอย่าง คือเป็นไตรลักษณ์นี้แหละ มันเอื้อ หรือที่จริงคือมันบังคับ ให้เราต้องดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา การที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงหลักธรรมชุดไตรสิกขานี้ขึ้นมา ก็เพราะพระองค์ได้ตรัสรู้ ทรงค้นพบ ทรงเห็นความจริงที่เป็นไตรลักษณ์นั่นเอง เพราะฉะนั้น หลักไตรสิกขาที่ตั้งอยู่บน

ฐานของหลักไตรลักษณ์นี้แหละ

ยกตัวอย่างง่ายๆ เอาที่เป็นพื้นๆ เลย ก็เพราะสิ่งทั้งหลาย ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ชีวิตของเราจึงเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมก็ตาม นามธรรมก็ตาม ทั้งร่างกายและจิตใจ ของเราเปลี่ยนแปลงได้ เพราะฉะนั้น เราจึงมีสิกขา ที่ว่าฝึกฝน พัฒนา ก็คือให้มันเปลี่ยนแปลงไป แต่ให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ถ้ามันไม่เป็นอนิจจังแล้ว มันจะพัฒนาไปได้อย่างไร ไตรสิกขา ก็เดินไม่ได้

ถ้าเราปล่อยเรื่อยเปื่อย อนิจจัง (ที่ถูก ต้องพูดว่าอนิจจตา) ก็ จะแผลงฤทธิ์ในแง่ที่ว่า มีแต่เหตุปัจจัยที่ทำให้เราเปลี่ยนแปลงไป ในทางไม่ดี ทีนี้ พอเราเข้าใจหลักไตรลักษณ์นั้น เราก็ใช้ความรู้ ในหลักเหตุปัจจัยนั้นแหละ มาจัดการป้องกันเหตุปัจจัยที่ไม่พึง ประสงค์ และทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็น อนิจจังที่มีผลดี ที่เราเรียกว่าเจริญพัฒนา เพราะฉะนั้น การที่ มนุษย์แก้ไขเปลี่ยนแปลงตัวเองได้ ทำชีวิตจิตปัญญาของตัวเองให้ พัฒนาได้ ก็เพราะว่าสิ่งทั้งหลายมีอนิจจตา เป็นอนิจจันนี้แหละ

อนิจจังในแง่นี้ คืออนิจจังสำหรับคนที่มีปัญญารู้เท่าทัน ก็ เลยช่วยให้เรารู้จักใช้ธรรมชาติในทางที่เป็นผลดีหรือเป็นคุณ ผล ด้านดีนี้เป็นไปได้กระทั่งถึงขั้นที่ว่า เมื่อเรารู้แจ้ง เกิดปัญญารู้เข้าใจ ไตรลักษณ์ ในที่สุดเราเองนี่แหละ เมื่อรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของ ธรรมชาติตามหลักไตรลักษณ์แล้ว เราก็กลายเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่

อย่างดี ที่เรียกว่าเป็นผู้ประเสริฐ เป็นอารยชน หรือเป็นอารยะที่แท้จริงกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ก็เพราะรู้ไตรลักษณ์ เข้าถึงไตรลักษณ์ พอมีปัญญาเข้าถึงไตรลักษณ์ถึงขั้นนั้น ก็เปลี่ยนชีวิตจิตใจของเราไปเลย ทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระ

เป็นอันว่า หลักการสามอย่างนี้เนื่องอยู่ด้วยกันทั้งหมด ที่นี้ก็จะพูดถึงพอให้เห็นภาพ

ตอนนี้ก็มารวมศัพท์ที่ว่ามาทั้งหมดนั้นอีกทีหนึ่ง เป็นอันว่า **สยาม** มีความหมายอย่างที่ว่ามาแล้ว คือ เป็นชื่อประเทศไทยก็ได้ หมายถึงบุคคลที่มีการควบคุมจัดการตนเองได้ หรือรู้จักปกครองตัวเอง ก็ได้

ส่วนคำว่า **สามไตร** ก็หมายถึงหลัก “ไตร” ทั้งสามที่พูดมาเมื่อกี้

เมื่อรวมกันเป็น **สยามสามไตร** ก็แปลได้โดยนัยต่างๆ คือ

แบบที่ ๑ ในแง่ที่สยามเป็นชื่อของประเทศไทย ก็แปลว่า **หลักไตรทั้งสามของชาวสยามหรือของคนไทย** หรือแปลว่า **คนไทยกับหลักไตรทั้งสาม** นี่คือการแปลให้เห็นตัวอย่างไว้ จะแปลอย่างอื่นอีกก็ได้ แต่แปลอย่างหลังนี้ ก็คือให้เป็นสองคำแยกกันไปเลย

แบบที่ ๒ ในแง่ที่สยามหมายความว่า มีการควบคุมตนเองได้ หรือรู้จักปกครองตัวเอง ก็แปลได้ว่า **หลักไตรทั้งสามของบุคคลที่มีการควบคุมตนหรือรู้จักปกครองตนเอง** หรืออีกนัยหนึ่งว่า **ควบคุมตนได้ให้อยู่ในหลักไตรทั้งสาม** หรือ **ควบคุมตัวปกครอง**

ตนเองได้ตามหลักไตรทั้งสาม

ที่นี่ ถ้าเราเอาสองคำนี้มาสัมพันธ์กันอย่างที่ว่าเมื่อกี้ ก็ เป็นความหมายทางธรรมที่ว่า เราจะพัฒนาให้คนรู้จักปกครองตัวเองให้ดำเนินไปตามหลักไตรทั้งสามนี้ ซึ่งเป็นหลักการใหญ่ของ พระพุทธศาสนา และในแง่นี้ก็มีความหมายกว้างขวางมาก เริ่ม ตั้งแต่ว่าจะควบคุมปกครองตัวเองในเรื่องไหนอย่างไร แล้วลึกลงไป จะให้คนพัฒนาตนเองอย่างไรจึงจะปกครองตัวเองได้อย่างนั้น จะ ให้หลักความจริงออกมาสู่ปฏิบัติการเป็นภาคปฏิบัติสอดคล้อง กันตลอดทั้งสามหลักนั้นอย่างไร

ตอนนี้ก็ต้องมาพูดกันในแง่ที่ว่า สามหลักนี้มีความหมาย อย่างไร

ไตร ที่ นับถือ/นำทาง

๐๐

“สามไตร” พอโยงได้ ทางไปก็ชัดทันที

นี่ก็มาพูดกันในเรื่อง “สามไตร” อีกทีหนึ่ง ตอนนี้อะจะขยายความให้ชัดยิ่งขึ้นไปอีก

สามไตรนี้เป็นสามหลักที่บอกแล้วว่าเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา ถ้าเรียนจบสามไตร ก็จบพระพุทธศาสนา แต่เราไม่มีเวลาจะมาพูดกันไต่ยาวนาน และในกรณีที่เป็นเรื่องใหญ่ๆ อย่างนี้ เราน่าจะจับจุดที่จะเอามาใช้ปฏิบัติให้เห็นชัดเจน อย่างน้อยให้รู้ว่าจุดเน้นของเราอยู่ที่ไหน จับเอาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการศึกษาของเรามาใช้ให้ได้ว่า พระไตรรัตนมาเกี่ยวข้องกับการดำเนินการศึกษาของเราอย่างไร เรื่องไตรลักษณะมีแง่ที่จะต้องรู้เข้าใจแค่ไหน แล้ววิถีไตรศึกษาเราจะเอามาจัดได้อย่างไร

ไตรศึกษาคือเรื่องของเราโดยตรง แต่สองหลักแรกเราต้องอิงต้องโยงให้ถึงและให้ถูก พร้อมทั้งรู้จักจับแง่มุมที่จะเอามาเชื่อมต่อ

ประธานเสริม เพราะเป็นหลักที่กว้างเหลือเกิน อย่างที่บอกเมื่อ
ว่าแค่ไตรรัตน์อันเดียวก็คลุมพุทธศาสนาหมดแล้ว

ทีนี้ทำอย่างไรดี ที่พูดนี้ก็เหมือนกับมาเสนอว่าเราน่าจะจับ
สาระบางแง่มา โดยที่แง่เหล่านี้ก็เป็นตัวแทนของทั้งหมด ไม่ใช่
ว่าแง่ไหนเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่แง่ไหนมันโยงไปถึงทั้งหมดได้ เพียง
แต่ที่เราจับเอาแง่ที่มาโยงกับเรื่องที่เรากำลังจะทำเท่านั้นเอง

“ไตรรัตน์” จับจุดไว้ อย่าให้พร่า

ก็เลยมาพูดถึง “ไตรรัตน์” ก่อน

ไตรรัตน์ ดวงแก้วสาม คือสิ่งมีค่าแท้ซึ่งทำให้ชีวิตดีงาม
ประเสริฐ เลิศได้จริง อันนี้แปลไว้เป็นตัวอย่าง เป็นความหมายแง่
หนึ่ง ยังไม่ถือเป็นจบสิ้น เป็นเหมือนที่เขาเรียกว่าตั้งไว้เป็นตุ๊กตา
เพื่อให้มาช่วยกันดู

ไตรรัตน์ คือพระรัตนตรัย หรือดวงแก้วสามนี้ ว่าตามที่
ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยทั่วไปมาในพุทธพจน์ที่ตรัสถึงศรัทธา ซึ่ง
มีความหมายตามที่ทรงแสดงไว้เป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ซึ่งพบบ่อยที่สุด ตรัสพระรัตนตรัยรวมไว้ด้วยกันใน
ศรัทธาข้อเดียว คือ ตถาคตโพธิสัทธา (ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้
ของตถาคต) ไม่ว่าจะทรงแสดงความหมายของศรัทธา หรือตรัส
แสดงศรัทธาที่เป็นคุณสมบัติของภิกษุ ของอริยสาวก หรือของ

บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ก็ทรงยกตถาคตโพธิสัทธาขึ้นตั้งไว้เป็นหลักเป็น
แกน จากนั้นจึงทรงขยายความออกไปเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า
คือแสดงเฉพาะพุทธคุณเท่านั้น

แบบที่ ๒ เมื่อตรัสถึงศรัทธาในขั้นที่เป็นอเวจจปสาทะ คือความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม และในพระ
สงฆ์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของอริยสาวก ขึ้นพระโสดาบันขึ้นไป จึงตรัส
แบบที่ ๒ ที่ขยายเป็นพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ อย่างที่นำ
มาสดกันว่า อติปิ โส ..., สุวากขาโต ..., สุปฏิปันโน ...

เป็นอันว่า ศรัทธาในที่ทั่วไป ตรัสข้อเดียวว่า ตถาคตโพธิ-
สัทธา ซึ่งพระรัตนตรัยรวมเป็นหนึ่งเดียวที่ศรัทธาเชื่อในปัญญา
ตรัสรู้ของตถาคต คือใช้ตถาคตโพธิสัทธาอันเดียวแทนหรือคลุม
ไตรรัตน์ทั้งหมด แล้วอีกแบบหนึ่งก็ขยายเป็นพุทธคุณ ธรรมคุณ
สังฆคุณ ซึ่งแยกชัดเป็นสาม

จุดที่อยากจะเน้นอยู่ที่ว่า การนับถือพระรัตนตรัยนี้ เราจะ
เอามาใช้กับการศึกษาอย่างไร ที่จะให้ไม่รู้สึกรำคาญจนมองก็ไม่ชัด
และจะปฏิบัติก็ไม่เห็นจุดจับ

ดังเป็นที่รู้กัน พอพูดถึงพระรัตนตรัย เราก็สวด พุทธคุณ ๙
ธรรมคุณ ๖ และสังฆคุณ ๙ กันคล่อง แต่แล้วเราก็มัวไปยุ่งกับเรื่อง
รายละเอียดของพระคุณที่เป็นข้อๆ จนลืมนึกถึงว่า พระรัตนตรัย
และพระคุณมากมายเหล่านั้นซึ่งบ่งโยงมาที่ตัวเราว่า จะต้องทำอะไร
ถ้าอย่างนี้ ว่ากันไป ว่ากันมา ก็จะกลายเป็นคว้างคว้างเลื่อนลอย

เอาละ จะสวดก็ดีแล้ว ไม่ว่าจะอะไร เพราะเป็นเรื่องเจริญกุศล ที่พร้อมด้วยปิติสุข แต่งจิตให้ตั้งงาม แต่เป็นส่วนเสริมประกอบ จะต้องจับตัวหลักที่เป็นสาระให้ชัด และตั้งเป็นแกนของการปฏิบัติให้ได้

ที่นี่ ถ้าเราแน่นในหลักโดยมุ่งตรงไปยังพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงแก่นของศรัทธา เราก็จับที่ตถาคตโพธิสัทธา เป็นจุดเริ่มทีเดียวเลย เป็นศูนย์กลางที่จะขยายแนวปฏิบัติการออกไป

“ตถาคตโพธิสัทธา” แปลง่ายๆ ว่า เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต มีความหมายแค่นี้ ถ้ามองอย่างพื้นๆ ก็ได้ความเพียงว่า อ้อ... เราเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง มีปัญญาค้นพบสัจธรรมแล้วนำมาสอนเรา พระองค์สอนความจริง ที่เอามาปฏิบัติแล้วจะได้ผลจริง ถ้าเราไม่เชื่ออันนี้ เราก็ไม่รู้จะปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ไปทำไม แล้วเราก็จะไม่อยากไปศึกษาคำสอนของพระองค์ด้วย แต่เพราะเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจว่าพระองค์รู้จริง เข้าถึงความจริง จึงทำให้เราเกิดกำลังที่จะศึกษาคำสอนของพระองค์และปฏิบัติตาม ถ้าไม่มีศรัทธาตัวนี้ ก็เป็นอันว่าเดินหน้าไปไม่ได้ หรือออกเดินไปไม่ได้

แต่ที่นี่ ตถาคตโพธิสัทธา มีความหมายเท่านั้นหรือ ที่จริงยังมีความหมายโยงต่อมาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมาถึงตัวเราจริงๆ

ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต เอาละ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริง นี่ชั้นหนึ่งละ แต่คำว่า “ตถาคต” นี้ เป็นศัพท์ประเภทที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นตัวแทนของ

มนุษย์ หรือสื่อความหมายโยงมาถึงพื้นเดิมแห่งความเป็นมนุษย์

หมายความว่า พระพุทธเจ้านั้น พื้นเดิมพระองค์ก็เป็นมนุษย์ แล้วจากคุณสมบัติเดิมของมนุษย์นั้นแหละ พระองค์บำเพ็ญบารมี คือพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ โดยเฉพาะยอดคุณสมบัติคือปัญญาที่ โยงมนุษย์ให้ถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย พระองค์พัฒนาปัญญา จนกระทั่งปัญญานั้นถึงความรู้แจ้ง เป็นโพรธิ คือเข้าถึงความจริง ดังที่เรียกว่าตรัสรู้ ปัญญานั้นพัฒนากลายเป็นโพรธิ คือปัญญาตรัสรู้ หมายความว่าปัญญานั้นแหละเมื่อพัฒนาไปสูงสุดก็เป็นโพรธิ

โพรธิก็คือปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ **โพรธิ** กับ **พุทธะ** มาจากต้นศัพท์เดียวกัน โพรธิก็คือปัญญาของพุทธะ หรือปัญญาที่ทำให้เป็นพุทธะ

หมายความว่า มนุษย์มีความสามารถ มีศักยภาพอันนี้ที่จะ พัฒนาตนให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ คือ มนุษย์มีปัญญา เมื่อปัญญา พัฒนาเป็นโพรธิ มนุษย์ก็กลายเป็นพุทธะ

ในกระบวนการพัฒนาปัญญาจนเป็นโพรธิ ที่ทำให้มนุษย์เป็น พุทธะนี้ ก็พัฒนาคุณสมบัติอื่นๆ ทั้งด้านศีล ด้านจิต ที่เป็นปัจจัย ประกอบ จนสมบูรณ์ไปด้วยกันทั้งหมด

ที่นี้ คนทั้งหลายหรือพวกเรานี้ก็เป็นมนุษย์ เมื่อคนเหล่านี้ หรือเราทั้งหลายเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้า ตรัสรู้จริง คือ พระองค์พัฒนาปัญญาของมนุษย์ มาจนเป็นโพรธิของ พระพุทธเจ้าได้ เราก็คือมนุษย์ เพราะฉะนั้น เราก็มียุปัญญาที่พัฒนา

ให้เป็นโพธิได้ เราก็มีความเป็นมนุษย์ที่พัฒนาให้เป็นพุทธะได้ หรือจะพูดอย่างนี้ก็ได้ว่า เรามีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้เป็นพระพุทเจ้า (พระพุทเจ้าทรงเรียกพระสาวกที่เป็นพระอรหันต์ว่า “พุทธะ”)

เป็นอันว่า เมื่อมีตถาคตโพธิสัทธา^๑นี้ หนึ่ง พอเชื่อที่องค์พระพุทเจ้าแล้ว สอง ก็โยงมาถึงตัว ให้มั่นใจในการพัฒนาศักยภาพของตนเองด้วยเลย

อ้าว... หนึ่ง ก็เชื่อว่า พระพุทเจ้าตรัสรู้จริง มีค่าควรที่เราจะศึกษาปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ แล้ว สอง ก็เลยมั่นใจด้วยว่า ตัวเราเองก็มีศักยภาพที่จะรู้อย่างนั้นได้ด้วย ถ้าไม่เชื่อไม่มั่นใจไม่มีศรัทธาในศักยภาพของตัวเองแล้ว เราจะปฏิบัติไปทำไม

ฉะนั้น ตถาคตโพธิสัทธา^๑นี้พูดทีเดียวได้สอง คือได้ทั้งมั่นใจในพระพุทเจ้าด้วย แล้วก็โยงมาหาตัวเองโดยมั่นใจว่าเรามีศักยภาพ^๒นี้อยู่

พอจับจุดได้มัน กระบวนการศึกษาก็เห็นต้น-ปลาย

ถึงตรงนี้ก็โยงไปหาหลักการใหญ่ที่พระพุทเจ้าตรัสแล้วตรัสอีก ย้ำไว้มากมาย แต่เราไม่ค่อยสังเกต คือหลักการฝึกหัดพัฒนาตน ซึ่งก็คือสิกขา หรือหลักการศึกษานั้นเอง จะต้องยากันบ่อยๆ โดยโยงเข้ากับหลักไตรรัตน์^๓นี้ ต่อเข้ากับบริบท^๔ที่ ๑ คือพระพุทเจ้าเป็นจุดเริ่มแรก แล้วก็ขยายต่อออกไปเป็นลำดับ เป็นกระบวนการ

เลยทีเดียว ขอยกพุทธพจน์มาดูกันเป็นพอดตัวอย่างไว้

กถิ ภควา ภาวิตตโต ฯ ภควา ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล
ภาวิตจิตโต ภาวิตปญโญ ...

“พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้พัฒนาพระองค์แล้ว
(ภาวิตตัต) อย่างไร? พระผู้มีพระภาคทรงเป็น **ภาวิตกาย**
ภาวิตสีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา ... (มีกาย มีศีล มีจิต มี
ปัญญา ...ที่พัฒนาแล้ว)”

[ขุ.จ. ๓๐/๑๔๘/๗๑]

มนุสฺสญฺหํ สมฺมปฺพุทฺธํ อตฺตทณฺฑํ สสมาหิตํ ...
เทวาปิ ตํ นมสฺสหนฺติ

“พระสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ แต่ทรงฝึก
พระองค์แล้ว (อตฺตทณฺฑ) มีพระฤทัยซึ่งอบรมถึงที่แล้ว
แม่เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ”

[อ.ญ.ปญจก. ๒๒/๓๑๔/๓๘๖]

ทนฺโต เสฏฺฐโณ มนุสฺสเสสุ.

“ในหมู่มนุษย์ ผู้ประเสริฐสุด คือคนที่ฝึกแล้ว” [ขุ.ธ.

๒๕/๓๓/๕๗]

วิซฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺฐโณ เทวมาณฺเส.

“ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจริยะ เป็นผู้ประเสริฐสุด ทั้ง
ในหมู่มนุษย์และมวลเทวา”

[ส.น. ๑๖/๗๒๔/๓๓๑]

ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่ตรงนี้ คือ ความเชื่อความมั่น
ใจที่เป็นจุดเริ่มให้เกิดกำลังใจในการที่จะฝึกตน หรือความมั่นใจใน

การศึกษานั้นเอง อย่างพุทธพจน์ที่บอกว่า ผู้ที่ฝึกแล้ว ที่พร้อมด้วย วิชาจรรยา เป็นผู้ประเสริฐสุดทั้งในหมู่มนุษย์และมวลเทวา ก็โยง มาที่พระพุทธคุณ แล้วก็มาบรรจบเข้าในตถาคตโพธิสัทธา

พึงสังเกตว่า ภาวิตัตต์ (ภาวิต+อัตต=มีตนที่พัฒนาแล้ว, พัฒนา ตนแล้ว) ก็ดี อัตตทนต์ (อัตต+ทนต์=ฝึกตัวเองแล้ว) ก็ดี มีความหมาย เหมือนกัน

ในคำแรก “ภาวิต” ก็คือกริยาของสาม ซึ่งใช้เป็นคุณศัพท์ ของภาวนา ที่แปลว่าการพัฒนา

ส่วนในคำหลัง “ทนต์” ก็คือกริยาของสาม ซึ่งใช้เป็นคุณศัพท์ ของทมะ ที่แปลว่าการฝึก

ทั้งภาวนา (พัฒนา) และทมะ (ฝึก) ก็มีความหมายตรงกับ สิกขา (ศึกษา) สามตัวนี้เป็นคำหลักที่ใช้แทนกันได้หลายโอกาส เป็นไวยากรณ์กัน

ผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ก็เป็น ภาวิตัตต์ ผู้ที่ฝึกตนแล้ว ก็เป็น อัตตทนต์ แต่ผู้ที่ศึกษาแล้ว ท่านนิยมเปลี่ยนสำนวนไปใช้ว่า “ผู้ไม่มีสิ่งที่จะต้องศึกษา หรือผู้ไม่ต้องศึกษา” (อเสกข์ หรือ อเสขะ) ทั้ง ภาวิตัตต์ และอัตตทนต์ และ อเสขะ หมายถึงพระอรหันต์ ซึ่งเป็น ผู้ที่ได้จบการศึกษาแล้วทั้งนั้น

ถ้าเป็นผู้ที่กำลังศึกษา หรือยังต้องศึกษา ก็เรียกว่า เสกขะ (ตัด ก ออก ก็เรียกว่า เสขะ) โดยที่ว่า เสกขะ ก็มาจาก สิกข (ต้น ศัพท์ของสิกขา) คือแปลง อิ เป็น เอ แล้ว สิกข ก็กลายเป็น เสกข

“ศึกษา” คือการศึกษา ตัวหลักการ การกระทำ หรือการปฏิบัติในการศึกษา ส่วน “เสขะ” คือบุคคลที่ยังศึกษาอยู่ ไม่ว่าจะเป็นพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี เป็นเสขะ คือผู้ที่กำลังศึกษาทั้งนั้น จนกว่าจะจบศึกษา จึงเป็นอเสขะหรืออเสขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษาต่อไป แล้วก็เป็นพระอรหันต์ ฉะนั้น ศัพท์พุทธศาสนาเป็นอันว่าอยู่นี้ ศัพท์สำคัญอยู่ที่ ทม แล้วก็ ศึกษา แล้วก็ ภาวนา ซึ่งใช้เรียกว่าแทนกันได้ เป็นศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์

เรื่องถ้อยคำทั้งหลาย โดยเฉพาะที่มาจากภาษาอื่น (ในที่นี้คือภาษาบาลี) นั้น อาจจะทำให้รู้สึกยากสักหน่อย แต่อย่าถือเป็นสำคัญนัก นำมาบอกกันเพียงเป็นเรื่องประกอบความรู้

เอาเป็นว่า รวมความแล้ว เรามีตถาคตโพธิ์สัทธา เพื่ออะไร? ก็เพื่อจะ “ทะมะ” คือฝึกตน ให้เป็น ทันตะ (ผู้ฝึกแล้ว) หรือเพื่อจะ “ภาวนา” คือพัฒนา ให้เป็น ภาวิตะ (ผู้พัฒนาแล้ว) หรือเพื่อจะ “ศึกษา” คือศึกษาให้ได้เป็น เสขะ จนกระทั่งเป็น อเสขะ

รัตนที่ ๑ เตือนจิตสำนึกที่จะศึกษา

ที่นี้ก็มาทบทวนสาระในเรื่องนี้กันอีกทีว่า ในการศึกษา ที่เราจะให้มีศึกษาฝึกหัดพัฒนาตนกันนี้ เริ่มต้นก็ต้องมีศรัทธา คือความเชื่อว่า มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกว่ามีศักยภาพในการที่จะฝึกตัว หรือมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ หรือมีศักยภาพที่จะศึกษา

สามารถศึกษาพัฒนาหรือฝึกตนให้เป็นผู้ที่ประเสริฐขึ้นมาได้

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาจึงมีคำที่พูดบ่อยๆ ให้ถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา แล้วก็ประเสริฐได้ ด้วยการฝึก เมื่อฝึกแล้วก็ประเสริฐ

เคยย้ำบ่อยๆ อย่าไปพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเฉยๆ ต้องพูดว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก หรือใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า มนุษย์นั้นฝึกแล้วประเสริฐสุด ทั้งหมดนั้นก็อยู่ในหลักการนี้ คือความเชื่อพื้นฐาน ที่เป็น ความมั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก

สัตว์อื่นนั้นมันอยู่ด้วยสัญชาตญาณ แทบจะไม่ต้องฝึก มีการเรียนรู้แค่พออยู่รอดได้ แล้วมันก็ดำรงชีวิตอยู่ไป จะฝึกให้ประเสริฐไม่ได้ จะพัฒนาให้สร้างสรรค์ทำอะไรพิเศษไม่ได้ เกิดมาอย่างไร ก็ตายไปอย่างนั้น

ถึงแม้สัตว์บางชนิดจะฝึกให้ทำอะไรแปลกไปได้บ้าง อย่างช้างลากซุง และละครลิง มันก็ทำได้แค่ตามที่คนฝึกให้ ไม่เหมือนคนที่ฝึกตนเองได้ และมีวิสัยแห่งการฝึกดังว่าไม่มีที่สิ้นสุด

เราก็มาจับจุดสำคัญ เรื่องพระพุทเจ้า รวมทั้งพระรัตนตรัยทั้งหมด ที่หมายอยู่ตรงนี้ คือที่ตถาคตโพธิสัทธา ซึ่งพระพุทเจ้าตรัสสอนไว้ทั่วไปหมดว่าเป็นจุดเริ่ม ฉะนั้น เราก็ถือธรรมข้อนี้เป็นหลักการสำคัญเบื้องต้น คือศรัทธาในตถาคตโพธิ ซึ่งโยงมาสู่หลักแห่งความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ว่าเป็นผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาให้

ดีเลิศประเสริฐได้

ถ้ามีความเชื่อความมั่นใจนี้แล้ว มันก็จะมาเป็นหลักยึดหมายในใจ คนที่มีศรัทธา ก็มีจุดจับอันเป็นที่หมาย มีทิศทางที่มุ่งไปใฝ่หา แล้วก็มีกำลังที่จะเดินหน้าไป อีกทั้งศรัทธาในศักยภาพว่า ฝึกได้ ก็จะสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา แล้วแรงส่งนี้ ก็นำกระบวนการแห่งการศึกษาขับเคลื่อนไปข้างหน้าทันที

“จิตสำนึกในการศึกษา” นี่ก็เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งควรจะเป็นหัวข้อสำคัญที่จะมาพูดกัน แต่ในที่นี้ ขอบพูดถึงแค่ทิ้งไว้เป็นจุดผ่านที่หนึ่งก่อน

ว่าอีกที ตถาคตโพธิสัทธา คือ ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ที่พัฒนาให้เป็นพุทธะได้ ความเชื่อในการฝึกศึกษาพัฒนาตน ฯลฯ (ข้างบนบอกไว้มากแล้ว จะใช้คำไหนก็ได้ เพียงเสนอไว้เป็นตัวอย่าง) ก็จะปลูกจิตสำนึกในการฝึกตน จิตสำนึกในการเรียนรู้ หรือจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นให้คนก้าวไปในกระบวนการของการศึกษา

จึงเสนอหลักข้อหนึ่งนี้เป็นตัวอย่างไว้ ให้เห็นว่าเวลาพูดถึงเรื่องพระพุทธเจ้า ไม่ควรจะมีว่พูดกันลอยเคว้งเว้งว่างกว้างขวาง จนกระทั่งจับอะไรไม่ถูก พระพุทธคุณตั้ง ๙ ข้อ ก็พูดกันไป แล้วก็ไปมองดูที่พระองค์นอนอยู่นั้น ไม่ได้โน้มเข้ามาที่ตัวเอง ต้องโยงมาให้ถึงเรื่องที่ตัวจะต้องทำด้วย เพราะพระพุทธเจ้าที่มีพระคุณอย่างนั้น แล้วพระองค์มาสอนเรา ก็เพื่อให้เราปฏิบัติให้ได้ให้เป็นอย่างพระองค์

พูดกันอย่างง่ายๆ ว่า ถ้ามีความตระหนักรู้ตัวพร้อมอย่างนี้ ก็เรียกได้ว่า มีจิตสำนึกในการศึกษา

พุทธคุณ ๒ หรือ ๓ ก็นำทางไปได้แล้ว

พอได้จุดตั้งหลักเริ่มออกเดินทางแล้ว ในเรื่องพระพุทธรูปนี้ เราจะเสริมกำลังเข้าไปอีกก็ได้ ส่วนที่จะช่วยให้ศรัทธามีจุดจับที่ชัด และเข้มแข็งขึ้น ก็คือแง่มุมของความเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะในขั้นต้นๆ ของการศึกษา ยิ่งถ้าเป็นเด็กๆ ด้วย การศึกษามักจะเด่นที่ การหาและศรัทธาในตัวต้นแบบ แล้วก็ทำตามแบบอย่าง

ที่นี่ พอพูดถึงพระพุทธรูป ๙ นี้จะรู้สึกกว้างขวางมากมาย ถ้าสวด ก็ไปได้ แต่จะให้เข้าถึงความหมายนี้ยาก แม้แต่จำก็ยังไม่ค่อยไหว เราก็เลยใช้ชุดย่อก่อน แล้วเมื่อไรไหว จึงค่อยขยายไปชุด ๙ นั้น

พระพุทธรูปชุดย่อ ๓ ที่ชาวพุทธไทยรู้จักกันดี คือ

๑. พระปัญญาคุณ

๒. พระวิสุทธิคุณ

๓. พระมหากรุณาคุณ

พระพุทธรูปเจ้ามีพระคุณ ๓ นี้ จึงเป็นผู้ประเสริฐ ที่เรามีศรัทธา เคารพนับถือบูชาได้สนิทใจ นอกจากนาคาเคารพบูชาแล้ว ก็นำเอาอย่างด้วย เพราะฉะนั้น พระคุณของพระองค์ ๓ ข้อนี้เป็นแบบ

อย่างให้เรา เราควรที่จะประพฤติปฏิบัติตาม ทั้งตั้งตัวอยู่ในหลักคุณความดี ๓ อย่างนี้ และพัฒนาคุณสมบัติ ๓ อย่างนั้น ทำตัวให้มีคุณสมบัติ ๓ ประการเพิ่มขึ้นๆ ไปด้วยจนกระทั่งสมบูรณ์^๑

การถือแบบอย่างและพัฒนาตัวตามไปนี้ เท่ากับเป็นขั้นที่สอง ที่พ่วงมากับตัวหลักซึ่งเป็นขั้นที่หนึ่ง คือ ขั้นที่หนึ่ง เชื่อใน ความมีศักยภาพที่จะฝึกฝนพัฒนาตนได้ แล้วฝึกอย่างไรละ ก็มา ขั้นที่สองว่า ฝึกพัฒนาตัวเราให้มีคุณสมบัติ ๓ อย่างนี้แหละ อันนี้ ยกมาเป็นตัวอย่าง

ขอแทรกแถมอีกหน่อยว่า ในเรื่องพุทธคุณที่มากมายนี้ ท่าน มีชุดย่อยอีกชุดหนึ่ง ซึ่งยิ่งน้อยลงไปอีก มีแค่ ๒ อย่างเท่านั้นเอง เรียกว่า **พุทธคุณ ๒** คือ

๑. **อัตตัตถสมบัติ** ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน, ทรงทำประโยชน์ส่วนพระองค์เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว คือ ทรงบำเพ็ญบารมีพัฒนาพระองค์ให้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกอย่าง ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา บริบูรณ์ บรรลุจุดหมายสูงสุด ถึงวิชา วิมุติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน

๒. **ปรัตถปฏิบัติ** การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ ทั้งด้วยพระองค์เอง และทรงส่งพระสาวกไป ได้ทรงประกาศธรรม ให้ประชาชนศึกษา

^๑ พุทธคุณชุดย่อย ๓ นี้ มีอธิบายในหนังสือ **สยามไตร** (พิมพ์ครั้งที่ ๒, พ.ศ.๒๕๔๙, หน้า ๑๓ เป็นต้นไป)

ประพจน์ชอบ ดำเนินชีวิตดีงาม ให้พระพุทธานุศาสน์แผ่ขยายออกไป เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก

พระคุณข้อแรก คือ **อัสสัฏฐสมมติ** เน้นที่พระ**ปัญญา** เพราะเป็นคุณสมบัตินี้ให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธรเจ้า และความเป็นอัสสัฏฐ คือ พึ่งตนเองได้ (ข้อแรกนี้ จะเรียกสั้นๆ ว่า **อัสสัฏฐสมมติ** ก็ได้)

พระคุณข้อสอง คือ **ปรัตถปฏิบัติ** เน้นที่พระ**กรุณา** เพราะเป็นคุณสมบัตินี้ให้สำเร็จพุทธกิจ คือ การทำหน้าที่ของพระพุทธรเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลก

พระพุทธานุคุณชุดย่อ ๒ อย่างนี้ ที่จริงเป็นชุดที่ท่านสอนกันมานานักหนา มีในคัมภีร์เก่าแก่มาหลายทั่วไปหมด และท่านใช้เป็นข้อสรุปของพุทธานุคุณ ๙ โดยตรง

พุทธานุคุณ ๒ นี้ น่าจะใช้เป็นจุดเริ่มได้เหมาะยิ่ง ง่ายทั้งในแง่ที่มีแค่ ๒ และมองเห็นเด่นออกมาว่าคำนึงถึงตัวเอง กับตัวอื่น (สังคมและธรรมชาติ) พร้อมไปด้วยกัน ใช้เป็นกรอบใหญ่ในการพัฒนาการศึกษาไปได้ตลอดกระบวนการ นอกจากเป็นข้อสรุปของพุทธานุคุณ ๙ แล้วยังแถมโยงเอาพุทธานุคุณ ๓ เข้ามารวมไว้ด้วยในตัวทันทีเลย (**ปัญญาคุณ** เป็นแกนในการสร้างอัสสัฏฐสมมติ, **วิสุทธิคุณ** เป็นตัวอัสสัฏฐสมมติ, **กรุณาคุณ** เป็นแกนของปรัตถปฏิบัติ)

มีจุดที่ควรย้ำความเข้าใจไว้ ๒ อย่าง คือ

๑) ในคำว่า “ประโยชน์ตน” เป็นต้น ตัวประโยชน์ที่แท้ไม่ใช่

แค่การมีรายได้ของกินใช้เสพบริโภคบำรุงบำเรอตัว เพราะเงินทอง
 สิ่งของเสพบริโภค เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องตกแต่ง เครื่องใช้ ตลอดจน
 จนข่าวสารข้อมูล เป็นเพียงปัจจัยที่เสพบริโภคเข้าไปแล้วจะก่อให้เกิด
 เกิดเรี่ยวแรงกำลังวังชา ความมีสุขภาวะทางกายทางใจ และคุณสมบัติ
 สมบัติต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของชีวิต โดยเฉพาะสติ
 ปัญญาความสามารถ บางทีเสพไม่เป็น กินเสพบริโภคเข้าไปแล้ว
 ไม่ได้ตัวประโยชน์ที่ว่าเหล่านี้ แต่กลับกลายเป็นโทษก็มี เป็นการ
 กินใช้เสพบริโภคที่สิ้นเปลืองสูญเปล่า จึงเรียกว่า “ไม่ได้ประโยชน์”

๒) ความสัมพันธ์เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันระหว่าง **อัตตัตถ-**
สมบัติ กับ **ปรัตถปฏิบัติ** เช่นอย่างง่าย ๆ ยิ่งเราพัฒนาตัวเราดีมี
 ปัญญาความสามารถมาก ก็ยิ่งช่วยคนอื่นได้ผล และยิ่งเราช่วยคน
 อื่นหรือทำอะไรให้แก่สังคมได้ดี ปัญญาความสามารถของเราก็ยิ่ง
 พัฒนา ไม่ต้องพูดถึงว่าคนอื่นนั้นจะหันมารักมาช่วยเหลือเราตอบ
 หรือไม่

รัตนที่ ๒ เข้าถึงสิ่งที่จะศึกษา

ข้อที่ ๒ ในไตรรัตน์ คือ พระธรรม พอบอกว่าพระธรรม เราก็
 นึกถึงบทสวดมนต์ว่า “สุวากุขาโต ...” นี่ก็คือพระธรรมคุณ ๖ แต่ก็
 เหมือนพุทธคุณนั่นแหละ ถ้าไม่จับจุดให้ชัด ก็จะมีว่า ต้องเจาะตรง
 ลงไปว่า สารอยู่ตรงไหน คืออะไร

เรามองต่อจากพระพุทธเจ้าในพุทธคุณนั้นแหละ ก็จะได้
 แก่นว่า พระธรรมก็คือความจริงความดีงามตามธรรมชาติของกฎ
 ธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์ที่เข้าถึง กลายเป็นพุทธะ

เมื่อก็บอกว่า พระพุทธเจ้าทำให้เรามั่นใจในศักยภาพของ
 มนุษย์ที่จะพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ และเตือนจิตสำนึกของเราที่จะต้อง
 ศึกษา จึงถามว่า ศึกษาอะไรละ อ้อ... ก็ศึกษาธรรมนะสิ คือ
 ต้องเรียนรู้เข้าใจความจริงที่เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ และปฏิบัติ
 ให้ตรงกับความจริงของกฎธรรมชาตินั้น

ทั้งนี้เพราะว่า อย่างที่บอกแล้วเมื่อก็ คนเรานี้กลายเป็น
 พุทธะด้วยอะไร ก็ด้วยรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ได้ผลตามธรรม พุด
 ง่ายๆ ว่า ด้วยการเข้าถึงธรรม เมื่อดำเนินตามธรรม แล้วเข้าถึง
 ธรรม เรียกว่าตรัสรู้ธรรม ก็กลายเป็นพุทธะ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิด ธรรมก็เป็น
 ของมันอยู่อย่างนั้น ท่านเรียกว่าธรรมาตุ ธรรมนิยาม เป็น
 ธรรมชาติของมันอย่างนั้น พระพุทธเจ้ามาทรงค้นพบ แล้วก็เอามา
 ตรัสบอก มาสอน มาแสดง มาชี้แจง มาขยายความ ทำให้ง่าย

เป็นอันว่า เรื่องของธรรมก็มีแค่นี้ว่า

๑. ธรรมเป็นความจริงความดีงามที่มีอยู่เป็นอยู่ตาม
 ธรรมชาติของธรรมชาติ

๒. เมื่อเราศึกษาธรรม คือเรียนรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง
 กับธรรมนั้น เราก็กลายเป็นพุทธะ

ไม่ว่าเราจะศึกษาเล่าเรียนอะไร ถ้าศึกษาถูกต้อง ก็รวมอยู่ในคำเดียวว่า “ศึกษาธรรม” และถ้าศึกษาธรรมสำเร็จ คือทำได้ตรงตามธรรมจริงแท้ เราก็ “เป็นพุทธะ”

สองท่านนะ ในข้อความเดียวนี้นี้มีสองท่าน คือ

ท่านที่ ๑ บอกว่า ธรรมเป็นความจริงมีอยู่อย่างนั้นเอง เป็นเรื่องของเขา เป็นธรรมดาของมัน

ท่านที่ ๒ บอกว่า เราสัมพันธ์กับธรรม ในแง่ที่เราต้องรู้เข้าใจมัน คือรู้ธรรม รู้ความจริง เช่น รู้เข้าใจความเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดเป็นผลอย่างนั้นๆ ขึ้นมา เป็นต้น พุดง่ายๆ ว่า ต้องรู้กฎธรรมชาติ แล้วถ้าเราต้องการผลอะไร เราก็ต้องทำให้ตรงตามความจริงแห่งธรรมดาของธรรมชาตินั้น

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะ เป็นความจริงทางรูปธรรมอย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์พูดถึง หรือความจริงทางนามธรรมอย่างนี้ทางพุทธศาสนาบอกเพิ่มเข้าไป ก็คือต้องรู้ความจริงของธรรมชาติทั้งนั้น เมื่อรู้แล้วก็เอาความรู้นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เราก็มาดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง หรือมาทำอะไรก็ได้ ให้เกิดผลเป็นจริงขึ้นมา

เหมือนอย่างที่เขาเอาความรู้วิทยาศาสตร์มาใช้ทางเทคโนโลยี ทำการประดิษฐ์สร้างสรรค์อะไรต่างๆ ทุกอย่างนั้นก็แค่มีปัญญาระดับที่ ๑ คือ รู้ความจริงที่เป็นกฎธรรมชาติ เมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็มาถึงปัญญาระดับที่ ๒ คือนำเอาความรู้นั้นมาปฏิบัติ เช่น มาทำการแก้ปัญหา และสร้างสรรค์อะไรต่างๆ ไม่ว่าภายนอก หรือ

ภายใน ก็อย่างนี้ทั้งนั้น สำหรับภายในนั้น ถ้าเข้าถึงเต็มที่ ก็พัฒนาชีวิตจนกระทั่งกลายเป็นพุทธะไปเลย

เด็กๆ ลองคิดดู ไม่ว่าอะไร เราต้องรู้เข้าใจ แล้วก็ทำให้ตรงตามธรรมทั้งนั้น จริงไหม?

ข้างในตัวเรา^{นี้} จะให้ร่างกายดี มีสุขภาพ ควรจะกินอะไร แค่ไหน จะบริหารร่างกายอย่างไร, จะเล่าเรียนให้เกิดปัญญา ต้องอยากรู้ ต้องอ่าน ต้องฟัง ต้องหาข้อมูล ต้องมีสติ มีสมาธิ ต้องรู้จักคิดพิจารณา, หรือข้างนอก จะหัดว่ายน้ำ จะทำกับข้าว ก็ต้องรู้ข้อมูลของเรื่อง ต้องรู้วิธี ต้องฝึกต้องหัด ทำให้ตรงให้ครบเหตุปัจจัย เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น

เราจับจุดนี้ได้แล้ว เข้าใจถึง และทำให้ตรงตามความจริงของธรรม เช่น ตรง-ครบเหตุปัจจัย ก็เป็นอันว่า สำเร็จทุกอย่าง จบการศึกษา พระธรรมคือความสำเร็จ และความสำเร็จอยู่ที่พระธรรม

พระพุทธเจ้ามาเตือนเราแล้วว่าให้ศึกษา เราก็ศึกษา คือศึกษาธรรมไปสิ ลองคิดดูให้ดี ชีวิตนี้มีอะไรอีกนอกจากศึกษาธรรม

ธรรมะจึงเป็นรัตนะ คือดวงแก้วอย่าง^{ที่} ๒ ใครอยู่กับธรรม โดยรู้เข้าใจธรรม ทำได้ตรงตามอย่างถึงธรรม ชีวิตก็แสนสุข แสนดี สำเร็จ สมบูรณ์ทุกประการ

รัตนที่ ๓ แวดล้อมหนุนนำคนที่ศึกษา

ที่นี้ก็มาถึงรัตนที่ ๓ คือ พระสงฆ์ เราสวดสังฆคุณ ๙ กัน คล่อง ก็ดีแล้ว ไม่ต้องพูดถึงรายละเอียด เพราะเรารู้กันทุกคน แต่มาจับสาระสำคัญว่าอยู่ที่ไหน

อ้อ... ขอให้สังเกต เวลาให้ความหมายแบบสั้นๆ เรามักจะไปเน้นตรงที่ว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่นำคำสอนของพระพุทธเจ้าสืบทอดมาถึงเรา ใช่ไหม อ้าว... แล้วในครั้งพุทธกาลเองละ พระพุทธเจ้าทรงตั้งสงฆ์ขึ้นมา สังฆะก็อยู่ พระพุทธเจ้าก็ยังอยู่ แล้วตอนนั้น พระสงฆ์ทำหน้าที่สืบทอดคำสอนหรือ ที่จริง คนที่เข้าไปอยู่ในสงฆ์ ตอนยุคแรกนั้น ก็ไปคอยฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเองโดยตรงเลย เอ๊ะ... ถ้าอย่างนี้ คุณค่าของพระสงฆ์คงไม่ใช่แค่คำสอนของพระพุทธเจ้าสืบทอดมาถึงเราหรอก มันต้องมีเรื่องที่ใหญ่กว่านั้น ตรงนี้สำคัญ

พระพุทธเจ้าตั้งสังฆะทำไม จริงอยู่ สังฆะเป็นที่ที่เก็บรวบรวม สืบทอด รักษาคำสอนของพระองค์ไว้ ถ้าไม่มีสังฆะ ธรรมะก็คงหมดโอกาสที่จะมาถึงเรา นั่นก็เป็นคุณค่าอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ แต่ที่นี้เรามองดูไปถึงวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าเองที่ทรงตั้งสังฆะ

พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะเพื่ออะไร ถ้าพูดให้ตรง ต้องบอกว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งแต่ทรงจัดสังฆะ เพราะว่า ที่จริงนั้น สังฆะเกิดจากคนที่ศรัทธาแล้วก็มาห้อมล้อมขออยู่กับพระพุทธเจ้า เพื่อจะ

ฟังคำสอนของพระองค์ด้วยกัน ก็เกิดเป็นชุมชนขึ้นมา เป็นชุมชนของคนที่มีมาศึกษา พระพุทธเจ้าก็ทรงจัดชุมชนที่เรียกว่าสังฆะ หรือสงฆ์นี้ ให้มีสภาพความเป็นอยู่ มีระบบการดำเนินชีวิต มีสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อการที่จะศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือที่จะพัฒนาชีวิต ผูกพันให้พัฒนาขึ้นไปเป็นพุทธะในระดับต่างๆ เหมือนอย่างองค์พระพุทธเจ้าเอง

(บอกแล้วว่า ทุกคนเมื่อเป็นพระอรหันต์ ท่านเรียกว่าพุทธะทั้งนั้น ไม่ใช่สัมมาสัมพุทธะ แต่เป็นอนุพุทธะ พระอรหันต์ทุกองค์เป็นอนุพุทธ คือเป็นผู้ตรัสรู้ตาม เป็นพุทธะชนิดหนึ่ง ก็พุทธะนั้นแหละ)

ทวนอีกที จุดมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าในการทรงจัดสังฆะเพื่ออะไร และทรงจัดสังฆะนั้นอย่างไร เรื่องก็คือว่า เมื่อคนทั้งหลายมาเลื่อมใสคำสอนของพระองค์ บ้างก็อยากจะศึกษาให้ยิ่งขึ้นไป จึงขอติดตามหรือมาอยู่ใกล้ชิด เพื่อเรียนรู้ได้สะดวก บ้างก็อยากจะนำเอาหลักที่ได้รู้ไปประพฤติปฏิบัติตามที่บ้านของตัวเอง แต่สภาพแวดล้อมไม่สะดวกด้วยประการต่างๆ ก็มาขออยู่ด้วย บ้างก็บรรลุผลตามที่พระองค์สอนแล้ว ก็จะมาดำเนินชีวิตอย่างพระองค์และมาช่วยงาน เมื่อคนเหล่านั้นมาอยู่ด้วยกัน ก็เป็นชุมชนหรือหมู่คน พระองค์ก็จัดตั้งวางระบบชุมชนนั้น ให้เป็นชุมชนแห่งการศึกษา มีทั้งผู้ที่จบการศึกษาแล้ว และผู้ที่กำลังศึกษาและกำลังเข้าสู่การศึกษา เรียกว่า “สังฆะ”

สังฆะหรือสงฆ์นี้ แม้จะมีผู้ศึกษาจบแล้วด้วย แต่มองในแง่ส่วนใหญ่ เป็นชุมชนของคนที่มีมุ่งหน้ามาเพื่อจะมาพัฒนาตน มาศึกษาตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ก็จึงจัดให้เป็นชุมชนที่มีสภาพเอื้อ ทั้งสภาพแวดล้อม ทั้งความเป็นอยู่ ทั้งวิถีชีวิต ทั้งระบบกิจกรรมและการดำเนินงานส่วนรวม ให้เอื้อต่อการที่จะปฏิบัติตามและเผยแพร่หลักไตรสิกขาได้เต็มที่

นอกจากนั้น ชุมชนนี้ประกอบด้วยบุคคลที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน แล้วมาดำเนินการฝึกฝนพัฒนาตนตามระบบเดียวกัน มีผู้ที่กำลังฝึกตนบ้าง ผู้ที่ฝึกตนเสร็จแล้วบ้าง เป็นอริยบุคคลในระดับต่างๆ จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ดังนั้น สภาพเอื้อที่สำคัญที่สุด ก็คือตัวบุคคลนั่นเอง คือคนที่อยู่ด้วยกันนี้แหละ จะมาเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการศึกษานั้น

ท่านที่อยู่เก่าก่อน ศึกษาจบแล้วหรือบรรลุลหรรณสูงกว่า ก็มาเป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นอุปัชฌาย์ เรียกว่าง่าย ๆ ว่ามาเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำสั่งสอน ตอบคำถาม กระตุ้นเตือน เป็นที่ปรึกษา หรือท่านที่ปฏิบัติอยู่ด้วยกัน ก็เป็นกัลยาณมิตรที่มาอภิปรายถกถ้อยสนทนาหาหรือธรรมแลกเปลี่ยนและเสริมกัน เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ที่จะมาเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้แต่ละคนมีโอกาสมากขึ้น หรือมีโอกาสดีที่สุด ในการที่จะศึกษาพัฒนาตนขึ้นไป

ฉะนั้น สังฆะจึงมีความหมายและมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่นี้ คือให้

เป็นชุมชนที่มีสภาพเอื้อ มีสิ่งแวดล้อม เช่น ความสงบวิเวก และ
ธรรมชาติอันรื่นรมย์ โดยเฉพาะมีบุคคล ที่จะมาเกื้อหนุนให้ผู้
ต้องการศึกษาพัฒนาชีวิต เดินหน้าก้าวไปได้ด้วยดีในไตรสิกขา

แล้วในสังฆะนี้ ก็เน้นการมีวินัย ใช้ไหม ชุมชนนี้ต้องมีวินัย
พระพุทเจ้าทรงจัดวางเรียกว่าตราหรือบัญญัติวินัยขึ้น เพื่อจัดสังฆะ
นั้นให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อสิกขา แล้ววินัยนี้ตั้งอยู่บนฐานสำคัญ ก็
คือความสามัคคี พระพุทเจ้าจึงทรงเน้นเรื่องสามัคคีอยู่เสมอ เพื่อ
ให้ทุกคนในสังฆะคงเป็นสภาพเอื้อและสร้างสภาพเอื้อต่อกัน

ทำไมพระพุทเจ้าจึงทรงเน้นให้มีสามัคคีมาเป็นที่รองรับ
วินัย แล้วก็ให้วินัยเป็นเครื่องผนึกรักษาความสามัคคีนั่นไว้

ในชุมชนหรือสังคมที่ดี อันเป็นที่ซึ่งคนจะพัฒนาตนได้ดีนั้น
สภาพเอื้ออย่างหนึ่งก็คือการที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันในนั้น มีความรู้
สืกรักกัน สบายใจต่อกัน มีน้ำใจเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งจะ
ร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกัน ไม่หวาดระแวงกันแหว่งกัน ไม่ขุนมัว
กังวลหรือฟุ้งซ่านในเรื่องการทะเลาะวิวาทหรือความขัดแย้งอะไร
ต่างๆ นี่ก็คือสามัคคี เมื่อสามัคคีกันแล้ว นอกจากเอื้อต่อกัน ช่วย
เสริมกัน และรวมกันให้มีกำลังมากแล้ว แม้แต่บรรยากาศก็สดใส
ร่าเริงรื่นรมย์ ทำให้แต่ละคนมุ่งหน้าไปในการทำกิจของตน ตั้งต้น
แต่ในการเจริญไตรสิกขา เพียงแค่จะเจริญสมาธิ ใจก็ปลอดโปร่ง
จิตรวมและตั้งมั่นได้ง่าย ด้วยเหตุนี้แหละ ระบบของวินัยจึงเน้น
สามัคคีมากที่สุด ทั้งให้ความสามัคคีเป็นที่รองรับวินัย และจัดวาง

วินัยให้เป็นเครื่องดำรงรักษาความสามัคคี แล้วเข้ามาในระบบสังฆะ ก็เป็นความสามัคคีของหมู่ชนที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เพราะฉะนั้น จึงแน่นอนว่าจะมาเกื้อหนุนกันในการที่แต่ละคนจะทำกิจหน้าที่ของตน โดยเฉพาะในการศึกษาพัฒนาตัวเองให้ได้ผลดีที่สุด

ฉะนั้น จึงได้ให้ความหมายว่า พระสงฆ์ หรือสังฆะ คือชุมชนแห่งความสามัคคีและความมีกัลยาณมิตร ของผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาตนแล้ว และที่กำลังก้าวไปในการฝึกศึกษาพัฒนาตน

ท่านที่ศึกษาพัฒนาจบแล้วก็เป็นอเสกขะ เป็นพระอรหันต์ ผู้ที่กำลังศึกษา ก็อยู่ในชั้นเสกขะ ผู้ที่เข้าสู่วิถีชีวิตแห่งการศึกษา ก็ยังเป็นปุถุชน

รวมแล้ว ชุมชนสังฆะนี้ มีลักษณะประจำตัว ๔ อย่าง คือ

๑) มีบุคคลผู้อยู่ร่วมกัน ที่เป็นผู้ได้ฝึกศึกษาพัฒนาตนจบแล้วบ้าง กำลังศึกษาอยู่บ้าง

๒) มีความสัมพันธ์เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

๓) มีความสามัคคี

๔) มีวินัยที่จัดระบบความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในด้วยกันเองและกับคนภายนอก การดำเนินชีวิตและกิจการทั้งหลาย ให้เอื้อต่อสิกขา พร้อมทั้งเป็นเครื่องรองรับรักษาสามัคคี

ขอให้ดูว่า ชุมชนที่ดีก็ต้องมีลักษณะอย่างนี้ เฉพาะอย่างยิ่ง โรงเรียนน่าจะมีลักษณะอย่างนี้ คือเป็นชุมชนแบบนี้

เป็นอันว่า สังฆะเป็นชุมชนแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้น มีจุดหมายชัดเจน จึงน่าจะเน้นความหมายในแง่นี้ คือในแง่ที่ว่า สังฆะเป็นชุมชนหรือสังคมที่มีสภาพเอื้อ ที่ทุกคนในนั้นมาเกื้อหนุนกัน ในการพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคล มีระบบความเป็นอยู่ กิจกรรมและกิจการทุกอย่าง ตลอดจนสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบทางธรรมชาติอะไรต่างๆ อันร่มรื่น สงบสงัดวิเวก ที่ล้วนมาส่งเสริมเอื้อเกื้อกูลในการที่จะก้าวเดินไปสู่จุดหมายแห่งศึกษา เราจะต้องจัดสภาพแวดล้อม จัดอะไรทุกอย่าง ให้เป็นสภาพเอื้อ เพื่อให้คนที่อยู่ในชุมชนได้ก้าวไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้

เป็นอันว่า สังฆะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบการศึกษา

เอาละ เรื่องไตรรัตน์คิดว่าคงผ่านไปได้ที่หนึ่งก่อน ตอนนี้เป็นการพูดแยกแต่ละอย่างไปที่ละเอียด ที่พูดอย่างนี้ก็เพราะคำนึงถึงว่าเราน่าจะมาตั้งวางหลักการกันไว้ แต่ก่อนจะตั้งหลักการได้ ก็ต้องจับจุดให้ชัด แล้วจึงวางไว้เป็นหลักการของโรงเรียน ให้เด่นออกมาเป็นข้อๆ

ถ้าตกลงกันได้แล้ววางไว้ ก็จะได้มาก เรื่องนี้พอถึงตอนท้ายก็จะพูดกันอีกที่

ไตร ที่ รู้ทัน

๐๐๐

อนิจจตา บอกความจริงให้ ไยคนไทยยังใช้ไม่เป็น

ที่นี้ก็ ไตรลักษณ์ คือลักษณะสามอย่าง ซึ่งเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาของธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ตอนนี้จะไม่อธิบายความหมายของศัพท์ ขอข้ามไปเลย จะบอกแต่ว่า อนิจจตานี้ รู้แล้วจะช่วยให้ อย่างนั้นๆ นะ เอาผลเลย จะพูดในแง่ของผล ส่วนที่ว่าอนิจจตา คือความไม่เที่ยง เป็นอย่างไร นั้น ตอนนี้ไม่พูดละ ถือว่าครูอาจารย์ทราบกันอยู่แล้ว มาดูผลกันต่อไปเลย ทุกขตา และอนัตตตา ก็เช่นเดียวกัน

เริ่มด้วยข้อแรก อนิจจตา คือความอนิจจัง ข้อนี้มักจะมองกัน ในแง่ที่ว่า ช่วยให้อะไร รู้ทัน แล้ววางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ แง่นี้คนไทยเอามาใช้มาก พูดง่ายๆ ว่า อนิจจตานี้เราเอามาไว้ปอง เช่น เวลาเกิดการพลัดพรากแตกหักเสียหาย ก็จะปองอนิจจัง แล้วก็ปล่อยวาง คือปองอนิจจังแล้ว ก็เลยวางได้

จะเห็นว่า ที่พูดกันว่าปล่อยวาง โดยมากจะมาโยงกับหลัก อนิจจัง และใน ๓ ข้อ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น คนไทยจะคุ้น กับข้ออนิจจังนี้มากที่สุด เราคุ้นกับข้ออนิจจังมาก เราก็ใช้มันมาก แต่จะใช้แบบนี้ ก็ไม่ว่าอะไร ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า อย่าใช้แค่นี้

สังเกตดูเถอะ คนไทยมักใช้ “อนิจจัง” อย่างนี้ว่า “เอ้อ... สิ่งทั้งหลายมันไม่เที่ยงนะ มันเกิดแล้ว มันก็ต้องดับ มันมาแล้ว มันก็ต้องไป มันก็เป็นอย่างนี้แหละ อย่าไปทุกข์ไปโศกอะไรกับมันเลย” แล้วก็ให้วางใจ ก็ปล่อยวางได้ หายโศกหายเศร้าอะไรอย่างนี้

นี่ก็เป็นแง่ดีแง่หนึ่งของการใช้อนิจจตา ที่คนไทยเอามาใช้ มาก แต่บางที่ชักจะใช้มากเกินไป คือใช้แต่อย่างนี้ จนกลายเป็นใช้ แค่นี้ จึงเตือนว่า ต้องระวัง ดังที่บอกเมื่อกี้ว่า “จะใช้อย่างนี้ ก็ไม่ว่า แต่อย่าใช้แค่นี้”

ที่ว่า “แต่อย่าใช้แค่นี้” ก็คือต้องเลยต่อไปสู่การใช้ในแง่อื่น ด้วย โดยเฉพาะคนไทยนี้ ต้องย้ำแง่อื่นที่ว่านั่น

แง่อื่นนั้นว่าอย่างไร? ขอให้ดูพุทธพจน์ที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง คือ พระดำรัสสุดท้ายก่อนพุทธปรินิพพาน ที่เรียกว่าพระ “ปัจฉิมวาจา” ดังนี้

วธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมปาเทถ.

“สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา, เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม”

พุทธพจน์นี้:

- วรรคแรก ตรัสแสดงความจริงแห่งอนิจจตา (บอกว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง จะต้องแตกสลายดับไปสิ้นไป)
- วรรคหลัง ทรงสอนการปฏิบัติตัวของเราต่อความจริงนั้น คือจะใช้ประโยชน์จากความจริงแห่งอนิจจตาอย่างไร (สอนว่า เพราะฉะนั้น จงเป็นอยู่และทำการทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท)

สำหรับมนุษย์ปุถุชน พระพุทธเจ้าทรงเน้นการใช้อนิจจตาในแง่ที่ ๒ นี้ เพราะมนุษย์ปุถุชนคือคนทั่วไปมักขาดอัปมาทธรรม ชอบผัดเพี้ยน อยู่อย่างเรื่อยเปื่อยเฉื่อยชา ปล่อยปละละเลยกันบ่อยๆ (ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้ว จะไม่ประมาทอยู่ประจำเป็นธรรมดา) ความหมายของอนิจจตาในแง่นี้ เป็นเครื่องเร้าเตือนกระตุ้นให้เราฝึกตน ให้เร่งศึกษา และใส่ใจทำกิจหน้าที่ทุกอย่าง

ทำให้อนิจจตาจึงเตือนเราให้ไม่ประมาท ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ทั้งรูปธรรม และนามธรรม เพราะฉะนั้น ชีวิตของเราจึงปล่อยให้เลวทรามเสื่อมลงก็ได้ หรือจะพัฒนาให้ดีงามเจริญขึ้นก็ได้ ถ้ามันไม่เปลี่ยนแปลง เราเคยเป็นอย่างไร ก็ต้องคงอยู่อย่างนั้น ไซ้ใหม่ แต่เพราะมันเปลี่ยนแปลงได้ จึงเป็นโอกาสที่เราจะพัฒนามัน แต่ถ้าเราประมาท เราก็จะเสียโอกาสนั้นไป เพราะสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจังโดยไม่รอใคร เมื่อเราเสียโอกาส เราก็จะเสื่อม เราจึงต้องไม่ประมาท คือรีบใช้

โอกาสนั้นทำการพัฒนาให้ดี

อนิจจตาเป็นสัญญาณบอกแก่ปัญญาขั้นต้น ให้เรารู้
ตระหนักถึงความจริงที่มองเห็นได้ง่ายสักหน่อยว่าสิ่งทั้งหลายเกิด
ดับเปลี่ยนแปลงไป แต่รู้แค่นั้นยังไม่พอหรอก เราต้องมีปัญญาที่
สืบสาวลึกลงไปอีกขั้นหนึ่ง คือปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัยของความ
เปลี่ยนแปลงนั้น เริ่มตั้งแต่รู้ว่า ที่ว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปนั้น
มันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปลอยๆ นะ แต่มันเปลี่ยนแปลงตามเหตุ
ปัจจัย แล้วมันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จะเจริญขึ้นหรือจะเสื่อม
ลง มันก็แล้วแต่เหตุปัจจัยของมัน ถ้าเราฉลาด เรามีปัญญา เราก็
ไปทำไปจัดการกับเหตุปัจจัยเหล่านั้น

เมื่อเรารู้เหตุปัจจัยแล้ว ถ้าเราทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้มัน
เจริญ มันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ ถ้าเราทำเหตุปัจจัยที่จะ
ทำให้มันเสื่อม มันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม เพราะฉะนั้น เราก็
ศึกษาให้รู้เหตุปัจจัยทั้งหลาย ว่าปัจจัยตัวไหนจะต้องแก้ ตัวไหน
ต้องกัน ตัวไหนต้องทำให้เกิด ฯลฯ แล้วก็ทำก็จัดการเหตุปัจจัยไป
ตามนั้น และทั้งหมดนี้จะปล่อยจะรอช้าไม่ได้นะ

นี่แหละ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้หลักอัปมาทธรรมไว้ ว่าให้
เป็นอยู่และทำการทั้งหลายโดยไม่ประมาท

ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปละละเลย

ย้อนกลับไปดูการใช้ประโยชน์จากความรู้อนิจจตาในแง่ก่อน ที่พูดไปในตอนต้นว่า ช่วยให้ผู้รู้ทัน และวางใจถูกต้อง แล้วก็ทำให้ปลง ให้ออกใจ ว่าเราจะเอาอย่างที่เราอยาก เอาตามความปรารถนาไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายมันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ มันไม่ได้เป็นไปตามใจอยากของเรา อันนี้เป็นหลักความจริงที่ทำให้เราปลงใจได้ แต่ปลงใจอันนี้ ก็คือยอมรับความจริง ให้ใจของเราอยู่กับความเป็นจริง ก็ปล่อยวางความอยากได้ เป็นการปล่อยวางทางใจ ปลดปล่อยใจให้เป็นอิสระ ทำให้ไม่ทุกข์ เป็นเรื่องด้านจิตใจ

แต่คนไทยจำนวนมาก พอปล่อยวางแล้ว ก็กลายเป็นปล่อยปละละเลยด้วย พอปล่อยปละละเลยก็คือประมาท ตอนนี้ อะไรที่ควรจะต้องจัดการ ก็ไม่ทำ ปล่อยหมด อันนี้เสียมาก พอกลายเป็นประมาทแล้ว ก็หมดกัน เข้าหลัก “ปมาโท มจฺจุโน ปทํ” (ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย) ไปเลย อย่างนี้ แทนที่จะดี ก็กลายเป็นเสีย เพราะฉะนั้นจะต้องระวัง ทำความเข้าใจให้ตรง และปฏิบัติให้ถูก

ในการปฏิบัตินั้น การใช้ความรู้อนิจจตาสองแง่ที่ว่ามานี้ สามารถปฏิบัติสอดคล้องต่อกันไปได้เลย

พูดให้เห็นง่ายขึ้น: ปล่อยวางไม่ว่า แต่อย่าปล่อยปละละเลย คือใจปล่อยวาง แต่สติปัญญาอย่าปล่อยปละละเลย หมายความว่า ใจวางเป็นอิสระออกไป ปล่อยให้มันเป็นเรื่องของปัญญาที่จะมาจัดการ

(ใจอยู่ด้านความรู้สึก ส่วนปัญญาอยู่ด้านความรู้)

ตรงนี้ มองให้ชัด จะเข้าไปถึงหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าให้เป็นอยู่ด้วยปัญญา โดยจะเห็นการทำงานของปัญญาต่อกันไปเป็นขั้นๆ ในที่นี้มี ๒ ขั้นใหญ่ คือ

ขั้นที่ ๑ เมื่อมีปัญญารู้ความจริงแห่งความเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจจตา อย่างที่เรียกกันว่ารู้เท่าทันธรรมดา ปัญญาที่รู้ความจริงแห่งธรรมดานั้น ก็ปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความรู้สึกบีบคั้นกดดันเป็นทุกข์ เรียกว่าปล่อยวางได้ ที่นี้ต่อไป

ขั้นที่ ๒ ปัญญาที่รู้ความจริงแห่งอนิจจตานั่น (โดยมีสติช่วย) รับภาระมาจากใจที่ปล่อยวางได้แล้ว ก็วิเคราะห์สืบลึกลงไปในความเปลี่ยนแปลงนั้น เช่น ให้เห็นเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลง ทั้งข้างร้ายและข้างดี ที่จะพึงจัดการอย่างไร เพื่อทำการแก้ไขปรับปรุง หรือจัดสถานการณ์ให้ลงตัว ไม่ละเลยปล่อยเรื่องทิ้งไว้ (จากนั้น ก็อาจจะต่อไปยังขั้นที่สาม และขั้นต่อไปอีก เช่น วางวิธีปฏิบัติจัดดำเนินการเพื่อให้สำเร็จลุลุลุดหมาย ซึ่งพ้นขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้) นี่คือขั้นตอนของการใช้ความรู้อนิจจตาในแง่ความไม่ประมาท

เป็นอันว่า เรื่องอนิจจัง-อนิจจตานี้ มีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาในทางของความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าเองทรงเน้นนักเรื่องอนิจจตาในแง่ที่จะไม่ประมาทนี้ จึงตรัสเรื่องอนิจจังโยงไว้กับความไม่ประมาทเสมอไป แม้จนกระทั่งจะปรินิพพาน ดังที่ขอย้ำ

เรื่องปัจฉิมวาจา (เรามักเรียกว่าปัจฉิมโอวาท) ที่ว่า “วะยะธัมมาสังขารา, อปมาเทนะ สัมปาเทตะ” (สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา, จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม)

ปัจฉิมพุทธรพจน์นี้มีความหมายอย่างง่าย ๆ ว่า ความจริงมีอยู่ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อมันไม่เที่ยง เราก็จึงนอนใจไม่ได้ สิ่งที่เรากำลังพบประสบอยู่ ที่เราพอใจ ต้องการอยู่นี้ มันอาจจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น หรือสิ่งที่เราไม่ชอบใจไม่ต้องการ ก็อาจจะเกิดขึ้นมา เพราะมีเหตุปัจจัยหลากหลายที่จะให้เป็นไปได้ต่างๆ เมื่อมันเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเราไม่ได้เตรียมการอะไร ไม่ได้ใช้ปัญญาที่จะหาทางจัดแจงป้องกันแก้ไข มันวนอนใจอยู่ เรียกว่าตกอยู่ในความประมาท เราก็จะแย่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ไม่ประมาท ไม่ให้นอนใจ ไม่ให้ผัดผ่อน ก็คือต้องหาความรู้ความเข้าใจ ใช้ปัญญา พยายามป้องกันเหตุแห่งความเสื่อม และสร้างเหตุแห่งความเจริญไว้ตลอดเวลา

การศึกษาที่แท้ อยู่บนฐานความจริงของธรรม

การที่เน้นด้านไม่ประมาทนี้ อย่างน้อยก็เท่ากับดูแลไว้ มิฉะนั้น บางคนจะไปใช้เฉพาะในแง่ปลงใจ ปล่อยวาง แล้วบางทีก็เลยกลายเป็นปล่อยปละละเลยเรื่อยเปื่อย กลายเป็นได้ผลตรงข้ามกับที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ท่านสอนให้รู้อนิจจังเพื่อจะได้ไม่ประมาท กลายเป็นรู้แล้วประมาทไปเสียนี่

ยิ่งกว่านั้น บางคนไปคิดแค่ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป แล้วก็คิดว่า เออ... มันเสื่อมแล้ว เดียวมันก็เจริญเองแหละ หรือว่ามันเจริญแล้ว มันก็ต้องเสื่อมเป็นธรรมดา อะไรอย่างนี้ ไปๆ มาๆ กลายเป็นลัทธิปล่อยไปตามเรื่องตามราวบ้าง ลัทธิแล้วแต่โชคบ้าง ซึ่งล้วนแต่เป็นมิจฉาทิฎฐิตั้งนั้น

ความจริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น สิ่งทั้งหลายไม่ใช่เปลี่ยนแปลงไปเลื่อนลอย แล้วก็ไม่ใช่ว่ามันจะต้องเปลี่ยนไปอย่างนั้นอย่างนี้ตายตัว ไม่ใช่ว่าเจริญแล้วก็ต้องเสื่อม หรือว่าเสื่อมแล้วก็ต้องเจริญ ถ้าคิดถ้าเชื่ออย่างนั้น ก็ได้แต่รอความเจริญ หรือรอความเสื่อมอยู่นั่นเอง ทั้งปฏิบัติผิด และกลายเป็นประมาท

เมื่อมันเจริญแล้ว ถ้าเรามีปัญญาดีพอ เราก็ป้องกันเหตุแห่งความเสื่อมได้ แล้วก็ทำให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญยิ่งขึ้นได้ มันเจริญแล้วเจริญยิ่งขึ้น ก็คือเปลี่ยนแปลง มันเจริญแล้วเสื่อมลง มันเสื่อมแล้วกลับมาเจริญ มันเสื่อมแล้วเสื่อมลงไปอีก มันเจริญแล้วเจริญต่อไป มันเสื่อมแล้วเสื่อมต่อไปอีก ไม่ว่าอย่างไหนก็คือเปลี่ยนแปลง เป็นความเปลี่ยนแปลงในความเจริญบ้าง เป็นความเปลี่ยนแปลงในความเสื่อมบ้าง ไม่คงที่ทั้งนั้น และทั้งหมดนั้น จะเปลี่ยนแปลงไปแบบไหน ก็แล้วแต่เหตุปัจจัย

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็ไม่ประมาท พยายามทำไม่ให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม แต่ให้มันเปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ โดยศึกษาให้รู้เข้าใจและทำการจัดการที่เหตุปัจจัย เราต้อง

พยายามอย่างนี้

ขอให้ดูหลักอภิธานิยธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าปฏิบัติตามหลักการนี้ “วุฑฺฒิเยว ปาฏิกฺขชา โน ปริหานิ” แปลว่า “จะหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม”

อ้าว! ทำไมพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นล่ะ บอกว่าเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม พระองค์ตรัสอย่างนี้ ไม่ขัดกับหลักอนิจจัง-อนิจจตาหรือ ตามหลักอนิจจตานั่น มันน่าจะเจริญแล้วต้องเสื่อม แต่ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเธอปฏิบัติตามนี้แล้ว จะมีแต่เจริญ หวังได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม

ดูให้ชัด นี่ไม่ได้ขัดกับหลักอนิจจังแต่อย่างใดเลย เพราะอย่างที่บอกแล้วว่า เจริญต่อไปมันก็คือเปลี่ยนแปลงนั่นแหละ แต่มันเปลี่ยนในทางเจริญต่อไปหรือเจริญยิ่งขึ้น คำว่า “เจริญ” ก็คือเปลี่ยนแปลง แต่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่น่าปรารถนา คำว่า “เสื่อม” ก็คือเปลี่ยนแปลง แต่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงปรารถนา ก็เท่านั้นเอง

แต่บางคนไปเข้าใจผิด แล้วเห็นเลยเถิดไปว่า เปลี่ยนแปลงคือ เจริญแล้วต้องเสื่อม เสื่อมแล้วต้องเจริญ เลยกลายเป็นลัทธิปล่อยไปตามลมตามแล้ง แล้วแต่โชคชะตา รอให้มันเป็นไปเองอะไรทำนองนั้น ซึ่งท่านเรียกว่าลัทธิอเหตฺวาท ที่เป็นลัทธิเดียวิทย์เป็นมิจฉาทิฎฐิ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเสียหาย ทำให้คนไม่มีเรี่ยวแรงที่จะทำการ ไม่เป็นไปเพื่อการกระทำ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ หรือพูดให้เต็มว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษาให้รู้และทำการให้ตรงเหตุปัจจัยด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ ไม่เป็นศาสนาที่ปล่อยเลื่อนลอยรอคอยเรื่อยเปื่อย ที่เรียกว่าเป็นความประมาท

เป็นอันว่า หลักอนิจจตา ให้รู้ทันแล้ววางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ ในแง่นี้ ใจเรารู้ว่าความจริงมันเป็นอย่างนั้น เราเอาตามใจอยากไม่ได้ เราก็วางตัณหาลงไป แล้วก็ไม่เกิดความทุกข์มาบีบคั้นจิตใจมากนัก จนกระทั่งเมื่อรู้ทันถึงความจริงเต็มที่ ก็ไม่ทุกข์เลย แต่พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง เราเอาความรู้ไปใช้ในการทำการต่างๆ ตั้งแต่การฝึกตน โดยไม่ประมาท ทำจริงจังเต็มที่ตลอดเวลา เมื่อปฏิบัติถูกต้อง ก็ได้ทั้งสองอย่าง

อาตมาเคยใช้คำว่า “ทำจิต” กับ “ทำกิจ”

ทำจิต ก็คือข้อแรก รู้เข้าใจเท่าทันความจริง แล้วก็ทำจิตให้ปล่อยวาง ทำจิตให้หลุดออกมาเป็นอิสระ ให้หายทุกข์ เราเรียกกันว่าทำใจได้ เป็นอันว่า ทำจิตใจให้สบาย ไม่ทุกข์ ไม่โศก ไม่เศร้า

ที่นี้ **ทำกิจ** ก็คือ ในแง่ทำกิจกรรมกิจการหน้าที่การงาน เช่นในการศึกษาพัฒนาดตนเองที่เป็นกิจของเรา เราก็ได้ด้วยเช่นกัน คือไม่ประมาท

เป็นอันว่า ปล่อยวางในการทำจิต และไม่ประมาทในการทำกิจ ได้ทั้งสองแง่

ที่นี้หันมาดูเรื่องของเราแท้ๆ หลักการในเรื่องความรู้**อนิจจตา**

นี้ ก็มาลงตรงเป้าหมายเลยทีเดียว ขอพูดแบบรวบรัดเลยว่า

๑. ความจริงแห่งอนิจจตานี้ คือกฎธรรมชาติที่เป็นฐานรองรับกระบวนการของการศึกษาทั้งหมด เราบอกว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา และมนุษย์นั้นศึกษาคือฝึกหัดพัฒนาได้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ แต่การศึกษาฝึกหัดพัฒนานั้นเป็นไปได้ ก็เพราะธรรมชาติมีธรรมชาติคือความจริงแห่งอนิจจตามาหมายความว่า เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ทั้งรูปธรรม และนามธรรม เพราะฉะนั้น มันจึงพัฒนาได้ และจึงเป็นโอกาสที่เราจะพัฒนามัน

๒. ความจริงแห่งอนิจจตาบอกต่อไปว่า การที่สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปนั้น มิใช่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอย แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย การศึกษาพัฒนามนุษย์ก็จึงเป็นระบบการแห่งเหตุปัจจัย ซึ่งจะต้องมีความรู้เข้าใจและปฏิบัติจัดการให้สอดคล้องตรงตามระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ไตรสิกขาก็คือระบบการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานและดำเนินไปสอดคล้องกับธรรมชาติแห่งอนิจจตาและความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้

๓. ความจริงแห่งอนิจจตาบอกด้วยว่า เมื่อสิ่งทั้งปวงเกิดดับแตกสลายเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาตามเหตุปัจจัยนั้น เราจะต้องดำเนินชีวิตและทำการทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท ในเรื่องนี้ก็ต้องบอกต่อไปอีกด้วยว่า ความไม่ประมาทที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด เป็นจุดเริ่มของความไม่ประมาททั้งหมด ก็คือ ความไม่

ประมาณในการศึกษา หรือไม่ประมาณในการฝึกศึกษาพัฒนาตน จะต้องหมั่นปลูกเร้ากระตุ้นเตือนกันมิให้มัวประมาณ อย่าปล่อยเวลาผ่านไปเปล่า ต้องใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้ยิ่งขึ้นไป ให้เป็นกัลยาณ-ชน ให้เป็นอริยชน จนกระทั่งเป็นอเสกชน

ทั้งหมดนี้ สรุปว่า การศึกษาที่ถูกต้อง ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงของธรรม คือสอดคล้องตรงกับความเป็นจริงแห่งธรรมดาของธรรมชาติ เป็นการนำเอาความรู้ในความจริงของธรรมดานั้น มาใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่มนุษย์นั่นเอง

ทุกข์ตา เตือนให้รู้จักบริหาร-จัดการ

ข้อ ๒ ของไตรลักษณ์ คือ **ทุกข์ตา** แปลว่า ความเป็นทุกข์ แต่ “ทุกข์” ในที่นี้ มิได้หมายถึงความรู้สึกของคน ที่เจ็บปวด โศกเศร้า เสียใจ เป็นต้น แต่เป็นอาการของสิ่งทั้งหลายทั่วไปตามธรรมดาของธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปด้วยกันพร้อมกับอนิจจตา คือ อาการที่สิ่งเหล่านั้นตกอยู่ในภาวะแห่งความบีบคั้น อันอัด คับเครียด เสียดสี กดดัน โดยมีปัจจัยที่ขัดขึ้นผืนแย้งกระทบกระเทือน อันจะทำให้คงตัว ทนอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ต้องแปรไป ต้องผันแปรเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น หรือกลับกลายหายไปจากภาวะก่อนนั้น

ถ้าพูดกันอย่างง่าย ๆ ไตรลักษณ์ข้อแรก **อนิจจัง**ที่ว่าสิ่งทั้ง

หลายเกิดดับเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นั้น เป็นของที่มองเห็นกันได้ทั่วไปหรือเห็นได้ค่อนข้างง่ายสำหรับมนุษย์ทั้งหลาย แต่ข้อที่มีผลต่อมนุษย์ชัดเจนเป็นที่สนใจชัดตัว ก็คือ **ทุกข์** เพราะว่า จากภาวะบีบคั้นของทุกข์ตาในธรรมชาติ ที่มันอัดเคียด มันเบียดแบ่ง มันกดดัน จะบอบ จะสลาย จะพัง จะทลาย อะไรต่างๆ ก็ส่งผลต่อขึ้นมา เกิดเป็นความรู้สึกบีบคั้นที่เรียกว่าทุกข์เวทนาในใจคน เป็นปัญหาเกิดขึ้นมาแล้วตัวเองก็ทนไม่ค่อยไหว จึงเป็นจุดเด่นชัดที่เราจะต้องปฏิบัติจัดการแก้ไข

แต่เพื่อให้รู้ว่าจะปฏิบัติจัดการแก้ไขกันอย่างไร ก็ต้องมาทำความเข้าใจกันสักหน่อย

สิ่งทั้งหลายทั่วไป ที่เรียกรวมๆ ว่าสังขารนั้น ไม่ว่าขนาดใหญ่ของเล็ก ตลอดจนกระทั่งส่วนย่อยที่เล็กที่สุด ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวลำพังตัวมัน และมีใช้อยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยลำพัง แต่อิงอาศัยประกอบอยู่ด้วยกันกับสิ่งอื่นๆ หรือส่วนอื่นๆ ในระบบความสัมพันธ์แห่งความเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน

เมื่อมองดูคร่าวๆ ถ้าสิ่งทั้งหลายที่ประกอบอยู่ด้วยกันและที่เกี่ยวข้อง มีการเกิดดับดำเนินไปโดยยังมีความสัมพันธ์กันอย่างที่เรียกได้ว่ากลมกลืนหรือประสานสอดคล้องและสมดุล ความผันแปรกลับกลายก็เป็นการผ่านพ้นอาการบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ไปได้ทีหนึ่งๆ อย่างที่เรียกว่าราบรื่น หรือเป็นไปด้วยดี หรือเกิดเป็นผลดีที่พึงปรารถนาแก่มนุษย์

แต่ถ้าเมื่อใดความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไป ไม่ประสานกลมกลืนเสียดูล เมื่อความผันแปรกลับกลายที่จะ ให้ผ่านพ้นอาการบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ก็จะมีปรากฏเป็นอาการที่รุนแรง หรือที่มนุษย์ถือว่าเกิดผลร้ายเป็นความพินาศเสียหาย

ในเมื่อทุกขตานี้เป็นอาการของธรรมชาติทั่วไป มันก็จึงเกี่ยว ข้องกับมนุษย์เป็นธรรมดา ดังที่ชีวิตของเราก็ตกอยู่ในภาวะที่มี อาการเป็นไปอย่างนี้ตลอดเวลา

ดูที่ร่างกายนี้แหละเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน ร่างกายนี้เป็นระบบ ใหญ่อันหนึ่ง ประกอบด้วยอวัยวะมากมายที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่ง ทำงานอันเป็นหน้าที่ของมันๆ เอง และประสานกับส่วนอื่น เพื่อม โยงส่งต่อกันบ้าง อิงอาศัยหนุนเสริมกันบ้าง แยกเป็นระบบย่อยๆ ทั้ง ระบบใหญ่ระบบน้อยจำนวนมาก ทั้งระบบหายใจ ระบบทางเดิน อาหาร ระบบประสาท ระบบกล้ามเนื้อ ฯลฯ

แต่ละระบบนั้น ก็เกิดจากส่วนประกอบมากมาย แล้วทุกส่วนที่ ประกอบนั้นก็เป็นการประกอบกันขึ้นของส่วนที่แยกย่อยลงไปอีกๆ ส่วนย่อยแต่ละอย่างต่างก็อยู่ด้วยส่วนแยกย่อยที่คงอยู่และดำเนินไป ด้วยดี โดยตัวมันทั้งทำงานที่เป็นหน้าที่อย่างซื่อตรงสม่ำเสมอ ทั้ง ประสานกับส่วนอื่นให้กลมกลืน ทั้งรักษาตัวให้ผ่านพ้นปลอดภัยจาก สิ่งแปลกปลอมและเหตุติดขัดทั้งหลาย และทั้งอาศัยองค์รวมของ ระบบใหญ่ทั้งหมดซึ่งอยู่ในสภาพปกติที่เอื้อต่อการดำรงอยู่และ ดำเนินไปของมัน

แค่หัวใจอย่างเดียว ก็ทำงานที่ยิ่งใหญ่ แส่นยาก และซับซ้อน อย่างยิ่ง ผู้รู้ทำตำราบอกไว้ว่า คนที่มีอายุอยู่ได้ ๗๖ ปี หัวใจเต้นนับได้เกือบ ๒,๘๐๐ ล้านครั้ง และเป็นการเต้นที่ต่อเนื่องไปตลอดเวลา ๗๖ ปีนั้น หยุดเต้นไม่ได้เลย ทั้งแข็งแรง ยืนยาว และซื้อตรงสม่ำเสมอ

ทุกส่วนของร่างกายที่ดำเนินไปอย่างนี้ ทั้งนำพาตัวมันเองไป และร่วมนำพาส่วนรวมทั้งหมดไปด้วยกัน พร้อมกับบระบังตัวหลบหลีก ป้องกันแก้ไขให้ผ่านพ้นอันตรายและเหตุติดขัดทั้งหลาย เพื่อให้ชีวิตเป็นอยู่ด้วยดี

การนำพาองค์กายให้ผ่านพ้นโศภณภัย และดำเนินไปด้วยดีสู่จุดหมายนี้แหละ เรียกว่าการบริหาร (บางทีเรียกว่า “ชั้นบริหาร”)

จะเห็นว่า ถ้ามีสิ่งแปลกปลอม ตัวแทรกแซง หรือเกิดข้อติดขัด ที่บางจุดในระบบแห่งองค์กายนี้ บางทีแม้แต่นิดเดียว เช่น เชื้อโรค บางอย่างแทรกตัวหรือหลุดลอดเข้าไป ก็จะทำให้เกิดความเรวนปรวนแปร บั่นป่วน เป็นปัญหา ซึ่งอาจจะร้ายแรงยากที่จะแก้ไข หรือถึงกับทำให้องค์กายทั้งหมดถึงวาระสิ้นสลาย

ไม่ต้องถึงอย่างนั้น แม้แต่ผงเล็กนิดเดียวเข้าตา หรือแมลงเล็กๆ ไต่ที่เนื้อตัว หรือนอนอยู่มีอะไรกัดค้ำหรือระคายตัวนิดหน่อย ก็เกิดทุกขเวทนาที่ทำให้ทนไม่ได้ ต้องดิ้นรนพยายามปิดเขี่ยเป็นต้นให้พ้นไป

การบริหารชั้นที่ดำเนินไปตลอดเวลาจนเคยชินนี้ ถ้านึกคิดขึ้นมา จะเห็นว่าเป็นภาวะที่ละเอียดอ่อนและทุกส่วนทำงานกันมา

ด้วยความสามารถอย่างยิ่ง แต่ถ้าทำไม่ได้ดังหัวใจเป็นต้นอย่างที่ว่ามานี้ ชีวิตของเราก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ขันธบริหาร คือการบริหารชีวิต จึงเป็นตัวอย่างซึ่งให้ความรู้และสอนเราอย่างดี อย่างน้อยก็เตือนใจคนให้เข้มแข็ง ซื่อตรง และไม่ประมาทปราศจากความย่อหย่อนในการบริหารทุกอย่างโดยใช้ปัญญาเป็นอย่างยิ่ง

รวมความว่า ในร่างกายของเรานี้ ในทุกส่วนทุกระบบทีเดียว มีการดิ้นรนอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้พ้นจากภาวะแห่งทุกข์ตา ถ้าดิ้นรนผ่านพ้นไปได้อย่างที่เคยเป็นมาตามปกติที่ลงตัวของระบบ ก็เรียกว่าเป็นไปด้วยดี หรือมีสุขภาวะ แต่ถ้าผ่านพ้นไปอย่างราบรื่นไม่ได้ ก็จะมีอาการแปรปรวนรุนแรงที่เรียกว่า เจ็บป่วย (เทียบอย่างวัตถุภายนอกที่เกิดอาการบีบคั้นกดดัน แล้วระเบิด บุกสลาย หรือพังทลาย)

การบริหารให้ระบบแห่งองค์กายพนี้ดำเนินไปด้วยดี จึงเป็นภาระที่หนักและยากยิ่ง

แค่ขยัน แคล่วคล่อง และซื่อตรงอย่างหัวใจที่เต้นสูบฉีดโลหิตอยู่ตลอดเวลาที่ไม่มีหยุดหย่อน ไม่มีแม้แต่จะอืดอาด ขอฟัก หรือผัดเพี้ยนเลย แค่นี้ ระบบของมนุษย์ก็ถึงขั้นระบบของธรรมชาติได้ยากนักหนาแล้ว ส่วนที่มนุษย์ควรเน้นให้มากก็คือ การหนุนเสริมระบบของธรรมชาติในทางที่เป็นคุณและเกื้อกูลกันให้ดีที่สุด

เอาที่ปรากฏภายนอกซึ่งมองเห็นง่าย ๆ เหมือนอย่างหลักเบื้องต้นที่เรียนกันมาว่า อะไรมีทั้งคุณลักษณะ ผู้ที่เรียนปฏิบัติวิปัสสนา

มากับอกได้ว่า อิริยาบถบังทุกซ์

ทำไมจึงว่าอิริยาบถบังทุกซ์ เรื่องก็คือว่า ร่างกายของเราเนี่ย ถ้าคงนิ่งๆ อยู่ในท่าเดียว อิริยาบถเดียว ไม่ซำกัก็จะรู้สึกถึงภาวะกดดันบีบคั้นขัดขึ้นผืนตัว (ทุกขตา) แล้วก็จะเกิดเป็นอาการที่รู้สึกปวดเมื่อย เป็นต้น ที่เรียกว่าทุกซ์ (ทุกขเวทนา) แต่เพราะเรามีการเคลื่อนไหวยกย้ายเปลี่ยนท่า เปลี่ยนอิริยาบถไป เราก็อ้นไปได้จากภาวะบีบคั้นขัดขึ้นกดดันนั้น โดยมักขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวยกย้ายท่าไปตั้งแต่ยังไม่ทันรู้สึกบีบคั้นกดดันขัดขึ้นมา จึงบอกว่า “อิริยาบถปิดบังทุกขลักษณะ”

ที่จริง ถ้ามองลึกละเอียดลงไป จะเห็นว่า ภาวะกดดันเป็นทุกซ์นั้นแหละ บังคับให้เราดิ้นรนให้พ้นไปจากมัน และเรียกการเคลื่อนไหวยกเยื้องปรับเปลี่ยนท่าของร่างกายไปต่างๆ นี้นว่า “อิริยาบถ”

ในตอนนี้ มีข้อพึงทราบแทรกเข้ามา คือ ในกระบวนการที่จะผ่านพ้นภาวะกดดันนั้นๆ มนุษย์มีปัจจัยส่วนพิเศษของตนเพิ่มเข้ามา ที่จะไป “กระทำ” ให้ผ่านพ้นภาวะกดดันนั้นไปได้ (เช่น ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวเปลี่ยนอิริยาบถ) โดยไม่ต้องรอไม่ต้องขึ้นต่อปัจจัยอื่นๆ เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ เรามีเจตนาและมีปัญญา

ในกรณีทั่วไป อย่างเรื่องการยกย้ายเคลื่อนไหวอิริยาบถนั้น การใช้ปัจจัยพิเศษของมนุษย์จะไม่ค่อยเห็นเด่นชัด เหมือนกับว่ามันเป็นเรื่องที่เป็นไปเองตามธรรมชาติของชีวิตของเรา ที่ว่าเราจะต้องยก

ย้ายอิริยาบถ เหน่งนานๆ เดียวก็เมื่อย แทบจะยังไม่ทันเมื่อย มันก็บังคับเราให้ลุกยืน หรือให้เดิน หรือให้นอน การย้ายอิริยาบถ ยืนเดินนั่งนอน อะไรต่างๆ เหล่านี้ เราใช้เจตนา และปัญญา ที่เป็นปัจจัยพิเศษของเราน้อยเหลือเกิน หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า ใช้ศักยภาพของมนุษย์เพียงน้อยนิด

ที่นี่ เมื่อเรารู้เข้าใจความจริงแห่งทุกข์ตา และตระหนักใน การที่จะพัฒนาศักยภาพของตนแล้ว เราก็ตั้งใจพัฒนาปัจจัย สำคัญคือเจตนาและปัญญานั้น เพื่อเอามาใช้ในการบริหาร กระบวนการดิ้นรนให้ระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า ชีวิต และสังคมของตน ผ่านพ้นภาวะกดดันแห่งทุกข์ตาในแต่ละ กรณีไปได้อย่างราบรื่นกลมกลืน อย่างเป็นผลดีที่สุดตามแนวทาง ของไตรสิกขา

แคว່ว่าเราใช้ปัญญา รู้จัก “กระทำ” ต่ออิริยาบถของเราอย่าง ฉลาด เราก็สามารถบริหารอิริยาบถให้สมดุล ซึ่งเป็นการเกื้อกูลต่อ ร่างกาย ช่วยรักษาสุขภาพของตัวเราเองให้ดีได้อย่างมาก

แต่ถ้าเราปล่อยเรื่อยเปื่อย รอให้ถูกทุกข์บังคับจึงเคลื่อนไหว อิริยาบถนั้น ไม่รู้จักบริหารมัน เราก็กลายเป็นคนประมาท แล้วก็จะ เกิดผลเสียหายทำลายสุขภาพของตัวเราเอง

ที่เรียกว่า “บริหาร” นั้น คือ การนำพาองค์ประกอบทั้งหมด ในทั้งระบบและทั้งกระบวนการให้ผ่านผ่านล่วงพ้นปัจจัยที่กั้นขวางขัด แย้งและภาวะบีบคั้นกดดันทั้งหลายไปได้ พร้อมทั้ง “จัดการ”

ปัจจัยทั้งปวงที่เกี่ยวข้องให้เกื้อกูลหนุนประสานเข้ากันลงตัวพอดีที่จะเดินหน้าไปจนลู่ถึงจุดหมายที่ตั้งงามล้ำเลิศ

เจตนา คือตั้งใจมุ่งหมายผลซึ่งเห็นด้วยปัญญาว่าเยี่ยมยอดดีที่สุด และ **ปัญญา** คือความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงแห่งทุกขตาเป็นต้น รู้เข้าใจระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และรู้วิธีที่จะจัดการเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อบริหารกระบวนการพัฒนาให้เดินหน้าไปถึงจุดหมายที่เจตนาดังไว้

ทุกขตา บ่งชี้กระบวนการพัฒนาศักยภาพ

ความเป็นมนุษย์ซึ่งมีศักยภาพที่พัฒนาได้อย่างสูงสุดจนเป็นพุทธะนั้น มาปรากฏความหมายให้มองเห็นความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ เมื่อบรรจบกับการรู้ความจริงแห่งทุกขตานี้เอง คือการที่จะพัฒนาศักยภาพนั้นได้จริงแท้ ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความเป็นจริงตามหลักแห่งทุกขตา ที่ว่ามนุษย์จะต้องบริหารระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ให้ผันผ่านลวงพินภาวะบีบคั้นกดดันไปด้วยดีในทุกระยะหรือแม้แต่ทุกขณะเรื่อยไปจนลู่ถึงจุดหมายของสิกขา

ในเรื่องนี้ การพัฒนาคุณสมบัติภายในของมนุษย์ อันมีเจตนาและปัญญาเป็นแกนนี้แหละ จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายที่ว่านั้น ซึ่งก็คือจุดหมายของการศึกษานั้นเอง

ทวนอีกทีว่า **อนิจจตา** บอกความจริงของธรรมชาติที่เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ส่วน **ทุกขตา** บอกต่อไปให้รู้ว่าการ

พัฒนาศักยภาพนั้นจะดำเนินไปให้สำเร็จโดยอาศัยความเป็นจริงของธรรมชาติได้อย่างไร

ดังได้บอกแล้วแต่ต้น **ทุกข์ตา** คือภาวะแห่งธรรมตาของธรรมชาติที่ว่า ในเมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นสังขาร มันก็เกิดจากส่วนย่อยต่างๆ ประกอบกันขึ้น โดยที่ส่วนย่อยเหล่านั้นสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันและกัน (ประดาองค์รวมประกอบกันเป็นองค์รวม)

แต่ส่วนประกอบย่อยเหล่านั้นต่างก็กำลังเกิดดับแตกสลายตามภาวะแห่งอนิจจตากันอยู่ทั้งนั้น มันจึงเป็นปัจจัยที่ขัดแย้งกัน นอกจากขัดแย้งกันภายในส่วนรวมหรือองค์รวมนั้นเองแล้ว ก็สัมพันธ์ขัดแย้งกับปัจจัยอื่นๆ ภายนอกอีกด้วย ทำให้ส่วนรวมหรือองค์รวมอยู่ในภาวะที่มีความเครียดกดดันบีบคั้นให้คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องผันแปรไปสู่สภาพใหม่ ปรากฏออกมาเหมือนเป็นการดิ้นรนที่จะคงอยู่ต่อไป อาการดิ้นรนนี้ ซึ่งเทียบกันแล้ว ก็เป็นแบบราบรื่นบ้าง รุนแรงบ้าง เรียกว่าง่าย ๆ ว่าเป็นการ “ปรับตัว” เมื่อปรับตัวเข้าสู่สภาพใหม่ได้ที่ ก็เรียกได้ว่า “ลงตัว” (จะใช้คำว่า พอดี กลมกลืน สมดุล หรือบูรณาการ ก็ได้ทั้งนั้น)

สิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าเล็กน้อยหรือใหญ่โต ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนตกอยู่ในภาวะแห่งทุกข์ตานี้ทั้งนั้น เอาอย่างง่าย ๆ ตั้งแต่ร่างกายของเรา (เช่นเรื่องอริยาบถ ที่ว่ามาแล้ว) จนถึงแผ่นดินผืนโลกนี้ (เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด) จึงมีการปรับตัว ด้วยอาการดิ้นรนไปสู่ความลงตัวในสภาพใหม่กันอยู่ตลอดเวลา

ด้วยคุณสมบัติพิเศษที่เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของตน มนุษย์พัฒนาปัญญาให้ลุ่มรู้ทั่วตลอดเข้าถึงความจริงแห่งทุกขตาที่ว่ามาแล้ว ก็วางจุดหมายตั้งเจตนาบริหารจัดการกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยทั้งหลาย ให้มีการปรับตัวอย่างได้ผล สู่ภาวะลงตัวที่ดีที่สุด และมีใช้เพียงปรับตัวเท่านั้น ยิ่งก้าวเลยต่อไปสู่การปรับปรุงได้อีกด้วย

พูดกันง่าย ๆ ว่า การรู้ความจริงแห่งทุกขตา ช่วยให้เราบริหารชีวิตและสังคม รวมทั้งเรื่องราวและกิจการทั้งหลายให้เป็นไปด้วยดี โดยรู้จักปรับตัว แก้ไขปรับปรุงและจัดการให้เกิดผลดี แทนที่จะปล่อยไปตามสภาพธรรมชาติโดยขาดปัญญา ได้แต่อยู่ไปอย่างเลื่อนลอยเหมือนรอนจนกระทั่งทุกข์มาบีบคั้น จึงถูกบังคับให้ต้องดิ้นรนหาทางที่จะพ้นไป

เหมือนกับว่า ทุกขตามาเป็นเครื่องเตือนเรา ให้รู้จักใช้ปัญญา เอาความรู้เข้าใจความจริงของทุกขตาในธรรมชาตินั้นแหละ มาปฏิบัติต่อทุกขตา ให้สภาพบีบคั้นกดดันของทุกขตาหมดพิษภัย ไม่เกิดเป็นปัญหาแก่เรา

หมายความว่า พอเรามีปัญญารู้เท่าทันทุกขตา เราก็สามารถดับทุกข์ คือแก้ปัญหาลงหลาย ด้วยการรู้ความรู้นั้นมาจัดปรับประดาเหตุปัจจัยในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งปรับตัวเองด้วย เพื่อบริหารชีวิตและสังคมให้ดำเนินไปด้วยดีในภาวะที่พ้นทุกข์ภัยไร้ปัญหา

โดยนัยนี้ การพัฒนาในไตรสิกขาก็เดินหน้าไป

เริ่มด้วยสภาพธรรมชาติทั่วไปอันไร้เจตนา ซึ่งการผ่านพ้นภาวะบีบคั้นกดดันของทุกขตา จะเป็นไปอย่างราบรื่นหรือรุนแรงแล้วแต่ปัจจัยที่มาสัมพันธ์กัน

จากนั้นก็คือมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา ซึ่งสักว่าดิ้นรนให้พ้นภาวะบีบคั้นของทุกขตาอย่างสุดเสียงไปคราวหนึ่งๆ ต่อเมื่อถูกทุกข์คุกคาม

ต่อจากนั้น ก็ได้แก่มนุษย์ในขั้นของการพัฒนา ซึ่งรู้จักเอาความรู้ในความจริงของทุกขตา มาใช้บริหารจัดการให้ระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งหลาย ผ่านภาวะบีบคั้นของทุกขตาอย่างราบรื่นลงตัวไปได้เรื่อยตลอดทุกระยะ ในขณะที่ก้าวไปในพัฒนาการแห่งการศึกษา จนแม้กระทั่งจัดการให้เกิดมีภาวะลงตัวใหม่ที่พึงปรารถนาอันเลิศล้ำยิ่งขึ้นไปได้อีก

สูงขึ้นไป คือมนุษย์ที่พัฒนามีสิกขาดีแล้ว ซึ่งมีปัญญาเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วมีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดพ้นจากอิทธิพลของทุกขตา เขายกให้เป็นเรื่องของปัญญาที่จะบริหารจัดการระบบสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยให้เป็นไปด้วยดี โดยมีชีวิตที่ทุกขตาซึ่งเป็นธรรมดาในธรรมชาติ ก็เป็นแค่เรื่องของธรรมชาติ ไม่มาแตะต้องกระทบถึง ไม่มาเป็นทุกข์ในตัวเขา ผู้เป็นอยู่และทำการทั้งหลายอย่างไรทุกข์ มีแต่ความสุขสดชื่นเบิกบานผ่องใสเสมอตลอดทุกเวลา

รื้อนัตตา แก้ปัญหาชั้นเด็ดขาดสู่อิสรภาพ

ต่อไป ไตรลักษณ์ข้อที่ ๓ *อนัตตตา* คือความเป็นอนัตตา มิใช่อัตตา ไม่เป็นตัวตน ไม่มีตัวตน ข้อนี้เป็นหลักใหญ่ข้อสำคัญและลึกซึ้งที่สุด แต่ในที่นี้ต้องพูดให้รวบรัดที่สุด

พูดเอาความอย่างง่าย ๆ ว่า *อนัตตตา* ความเป็นอนัตตา คือภาวะที่สิ่งทั้งหลายไม่เป็นตัวตนแท้จริงคงที่ยั่งยืน ที่ใครจะไปยึดถือเอาเป็นจริงเป็นจัง ว่าเป็นตัวเรา ของเรา แต่มันเป็นสภาวะธรรม คือสิ่งที่มีอยู่และเป็นไปตามภาวะของมัน เช่นเป็นไปตามเหตุปัจจัย มิใช่เป็นไปตามอำนาจ ตามคำสั่งบัญชา ตามใจอยาก ตามความปรารถนาหรือความต้องการของใคร

หมายความว่า ตัวตนที่เรารู้จักหรือพูดจากันนี้ เป็นตัวตนสมมุติ ซึ่งตกลงเรียกขานกันเพื่อประโยชน์ในการสื่อสาร และมันปรากฏตัวในรูปที่เป็นผลรวมของเหตุปัจจัยในขณะนั้นๆ คือ องค์ประกอบทั้งหลายมาสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยกันให้เป็นไปต่างๆ ผันแปรไปเรื่อยๆ ดังนั้น ในขณะหนึ่งๆ ผลรวมหรือภาพรวมของประดาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันอยู่ ก็ปรากฏออกมาเป็นตัวตนที่เรารู้จักในขณะนั้น

ตัวตนที่รู้จักกันเข้าใจกันอยู่ ก็คือภาพรวมของเหตุปัจจัยทั้งปวงในขณะนั้น เหมือนกับเราที่นั่งกันอยู่ แต่ละคนก็เป็นผลรวมของเหตุปัจจัยหลากหลายกลุ่มหนึ่งๆ ที่ออกมาเป็นภาพรวมใน

ขณะนี้ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีตัวตนที่คงที่ยั่งยืนอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งตลอดไป เพราะว่าเหตุปัจจัยก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อะไรจะปรากฏเป็นตัวตนอย่างไร ก็แล้วแต่เหตุปัจจัยให้มันเป็น

ฉะนั้น คนที่จะเข้าใจอนัตตตา ก็ต้องเข้าใจเรื่องเหตุปัจจัย คือเข้าใจระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย อย่างน้อยก็รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย การที่มันเปลี่ยนแปลง ก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย

เมื่อเข้าถึงความจริงของอนัตตตา ก็คือรู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติตามที่มันเป็น อย่างแท้จริง โดยที่ความรู้เข้าใจนั้นบริสุทธิ์ ไม่มีความรู้สึกส่วนตัวใดๆ ไปเคลือบหรือแฝง ความจริงของสิ่งทั้งหลายก็บริสุทธิ์เป็นภาวะล้วนๆ ของมัน เป็นอิสระจากตัวคนที่ดู และตัวคนเองก็มีปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระไม่ยึดติดสิ่งที่ตนมองดู พุดง่าย ๆ ว่า ไม่มีความยึดถือผูกพันติดอยู่กับตัวตน

เมื่อปัญญาเข้าถึงความจริงของอนัตตตาแล้ว จะเกิดผลอะไร ถ้าพูดอย่างสั้นที่สุด ก็ว่า ทำให้มีชีวิตเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญา หรือดำเนินชีวิตทำกิจด้วยปัญญา หรือพูดให้สั้นแค่ว่า “เป็นอยู่ด้วยปัญญา” (ปัญญาชีวิต) แต่จะให้เข้าใจง่ายขึ้นอีกหน่อย ก็แยกย่อยออกไปว่า

- มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย แม้แต่ที่เรียกว่าตัวของเรานี้ว่ามันเป็นหรือเป็นไปของมันอย่างนั้น เช่น เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน มันไม่ขึ้นต่อเรา ไม่ขึ้นต่อใจของเรา แล้วก็ไม่มีเรา

และไม่มีใครเป็นเจ้าของมันจริง

- เมื่อรู้แจ้งจริงแท้ ใจก็เป็นอิสระ อยู่กับความจริง ตามที่มันเป็น จึงไม่ยึดติดในอะไรๆ ปลอดโปร่งโล่งเบา นี่ก็เป็นการอยู่ด้วยปัญญา และอยู่กับปัญญาในแง่หนึ่ง
- ตัวการที่ทำให้คนเกิดอาการบีบคั้นเจ็บปวดใจเป็นทุกข์ขึ้นมา ก็คือการที่ใจอยากให้ตัวตนได้หรือให้อันนั้นอันนี้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ แล้วก็ยึดติดค้างใจว่าจะต้องได้ต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่เรียกว่าตัณหาและอุปาทาน เมื่อไม่อยู่ด้วยความรู้ ระหว่างที่รอโดยหวังว่าจะไม่ได้ไม่เป็นก็ดี ไม่ได้ไม่เป็นดังที่อยากที่ยึดก็ดี ก็ถูกตัณหาและอุปาทานนั้นแหละบีบคั้นใจตัวเองให้เป็นทุกข์ ทีนี้ พอตระหนักรู้ว่า สิ่งทั้งหลาย รวมทั้งตัวเอง จะเป็นไปอย่างไร มันไม่ได้ขึ้นต่อใจอยากใจยึดของตัว แต่มันเป็นไปตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็น ถ้ารู้สว่างใจจริงๆ ใจก็จะหลุดพ้นออกจากตัณหาอุปาทาน มาอยู่กับความจริงที่รู้ด้วยปัญญา เมื่อตัณหาอุปาทานไม่บีบคั้น ใจก็หลุดโล่งเป็นอิสระ ทุกข์ก็หายไปหมดไปเอง
- เมื่ออยู่ด้วยปัญญาที่รู้ความจริงว่า สิ่งทั้งหลายมันไม่ขึ้นต่อเรา ไม่ขึ้นต่อใจอยากใจยึดของเรา แต่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็นแล้ว ทีนี้ นอกจากไม่มัวเป็นทุกข์เพราะเอาใจที่อยากที่ยึดของตัวเป็นเกณฑ์แล้ว ก็ทำการด้วยปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุดด้วย หมายความว่า เมื่อรู้ว่าอะไรจะเป็นอย่างไรก็

แล้วแต่เหตุปัจจัยที่จะทำให้มันเป็นแล้ว ที่นี้ เรามองดูว่าอะไรควรจะเป็นอย่างไรแล้ว ก็ไม่มัวแต่อยากแต่ยึดอยู่ แต่ไปศึกษาจับให้ได้ว่าเหตุปัจจัยอะไรอันไหนจะกันขวางและอะไรอันไหนจะทำให้เกิดผลที่เราต้องการ แล้วเราก็ไปทำไปจัดการที่เหตุปัจจัยนั้น เมื่อทำการด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ และว่าไปตามเหตุปัจจัยนั้น ใจก็จะเป็นอิสระของมัน ไม่ต้องมาทุกข์อะไร ถ้ารู้แจ้งจริง ก็ไม่มีทุกข์เลย ถ้าเป็นปุถุชนยังไม่สว่างแจ้ง ก็เหลือทุกข์บ้างแต่น้อย แล้วทุกข์ก็จะน้อยลงไปๆ พร้อมกับที่ทำการนั้นๆ ได้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดด้วย

- อย่างที่บอกแล้วว่า เมื่อมีปัญญาอยู่กับความจริง ตามที่มันเป็น ทั้งรู้ว่าสิ่งทั้งหลายมันไม่ขึ้นต่อเรา แล้วก็ไม่มีตัวเราหรือตัวใครที่เป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น ที่จะเอาสักว่าความอยากไปสั่งบังคับอะไรๆ ให้เป็นไปอย่างใจตัวยากได้จริงแล้ว ใจก็สว่างพ้นโปร่งโล่งเป็นอิสระ ไม่ยึดติดในอะไรๆ คราวนี้ นอกจากใจสุขสบายไร้ทุกข์ และทำการด้วยปัญญาได้ผลดีที่สุดแล้ว ก็เลสที่เป็นเรื่องของการยึดติดในตัวตน จำพวกความเห็นแก่ตัวทั้งหลาย ซึ่งเป็นตัวก่อปัญหาความขัดแย้ง ทำความวุ่นวายแก่ตนเอง และนำมาซึ่งการเบียดเบียนแผ่ขยายทุกข์ภัยออกไปภายนอก แก่สังคม แก่โลก ก็จะไม่ละลายหายไปเองด้วย โดยเฉพาะก็คือ กิเลสเจ้าบาทบาทใหญ่ ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ ทิณฺฐิ

การศึกษา แท้หรือเทียม ดูที่นี้ก็รู้

ในที่นี้ จะไม่อธิบายแง่มุมต่างๆ อันมากมายให้ยาวความต่อไป แต่มีอยู่แง่หนึ่งที่อยากจะย้ำสำหรับงานการศึกษาตอนนี้ คือ การรู้ความจริงของอนาคตตา ในแง่ที่ช่วยให้พ้นจากการเป็นทาสของกิเลสจำพวกความเห็นแก่ตัว ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

กิเลส ๓ ตัวนี้ สำคัญยิ่งนัก และการจะแก้ปัญหากิเลสชุดนี้ให้สำเร็จได้จริง ทำยที่สุดจะต้องถึงขั้นของปัญญาที่รู้แจ้งอนัตตตา

อนึ่ง เพราะเหตุที่มันเป็นตัวการเจ้าบงกชในการก่อปัญหาของชีวิตและโลกนี้ทั้งหมด พร้อมกับเป็นตัวบ่งชี้สภาพซึ่งยังขาดการพัฒนาที่แท้จริงของมนุษย์ เราจึงต้องถือเป็นหน้าที่ของการศึกษา ที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญาถึงขั้นที่พ้นจากกิเลสใหญ่ ๓ อย่างนี้ให้ได้ ในขณะเดียวกัน ก็พึงใช้การเพิ่มหรือลดของมันเป็นส่วนหนึ่งแห่งเกณฑ์ในการวัดผลการศึกษด้วย

ความเป็นทาสของการยึดถือตัวตนนั้น แสดงออกมาเป็นความเห็นแก่ตัวในรูปต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องพิทักษ์รักษาตัวตนให้อยู่รอดระหว่างที่ยังพัฒนาปัญญาได้ไม่พอที่จะอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นกิเลส ๓ ซึ่งในที่นี้จะพูดถึงความหมายในขั้นพื้นๆ หรือชั้นหยาบ ไม่ลงลึกละเอียด กล่าวคือ

๑. ตัณหา ความอยากได้ผลประโยชน์ ความปรารถนาความต้องการสิ่งเสพบำรุงบำเรอ

๒. *มานะ* ความอยากเป็นใหญ่ ต้องการอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ถือตนเป็นสำคัญ (ไม่ใช่มานะในภาษาไทย ที่เพี้ยนความหมายกลายเป็นความพากเพียร)

๓. *ทิฐิ* ความยึดติดในความเห็น ถือรั้นถือเอาความคิดเห็นเป็นความจริง ถือรั้นเอาแต่ความคิดเห็นของตน ความดันทุรังจะต้องให้เป็นอย่างทฤษฎี ศาสนา หรือลัทธินิยมอุดมการณ์ของตน ใจแคบ ไม่ยอมรับฟังผู้อื่น

พูดให้สั้นว่า *อยากได้ อยากใหญ่ ใจแคบ*

สามอย่างนี้ ก็คือความยึดถือติดในตัวตน ที่แสดงออก ๓ ด้าน อันเป็นเหตุให้มนุษย์ขัดแย้งกัน และในตัวเองก็เป็นเหตุของความทุกข์ ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ที่มีการข่มเหงเบียดเบียนกัน ล้วนมาจากกิเลส ๓ ตัวนี้ทั้งนั้น

ตัณหา ต้องการผลประโยชน์ อยากได้สิ่งเสพ ก็ขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทกัน กลั่นแกล้งเอาเปรียบกัน แกร่งแย่งชิงรบราฆ่าฟันกัน กระทั่งรุกรานทำสงครามกัน แม้แต่เป็นสงครามโลก ล้างผลาญเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดจนทำลายโลกของธรรมชาติ ล้างผลาญสิ่งแวดล้อม

มานะ ต้องการอำนาจความยิ่งใหญ่ ก็ขัดแย้งกัน ข่มเหงรังแกกดขี่กัน ทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกันทำสงครามกัน แม้กระทั้งเป็นสงครามโลก ร้ายแรงไม่ยิ่งหย่อนกว่าตัณหา แล้วก็

ทิฐิ ยึดติดเอาแต่ความเห็นของตัว ถือรั้นดันทุรังจะต้องให้

เป็นอย่างที่คิดว่าตามอุดมการณ์หรือลัทธิศาสนาของตัว รับฟังคนอื่นไม่ได้ ทนเห็นทนให้มีความเชื่อถือหรือความคิดเห็นอย่างอื่นไม่ได้ ก็ทำให้คนขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน บังคับขึ้นใจกัน ห้ำหั่นบีฑากัน ยกพวกไปปะทะกัน รวมกำลังกันไปบังคับหรือทำลายผู้อื่น พวกอื่น ตลอดจนก่อสงครามศาสนา ทำสงครามอุดมการณ์ อันโหดร้ายหนักหนาและยืดเยื้อยาวนานยิ่งกว่าสงครามต้นหามานะ

ที่จริง ปฏิญญาตัวใหญ่ร้ายแรงมาก คนมองเห็นความสำคัญกันน้อยไป ที่เกิดปัญหามากหนักที่สุดในโลก อยู่ที่ปัญหาปฏิญญามนุษย์จะแย่งชิงผลประโยชน์ ไปทำสงครามได้หรือเสียกันไปครั้งคราวหนึ่ง ก็มักจบ ต้องการอำนาจ ไปรุกรานทำสงคราม บางทีครั้งเดียวก็จบ แต่ปัญหาปฏิญญานี้ทำให้ทำสงครามรบกันแล้วรบกันอีก ตลอดประวัติศาสตร์เลย ไม่ว่าจะเป็นปฏิญญาในเรื่องเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ปฏิญญาในเรื่องศาสนา ปฏิญญาในเรื่องลัทธินิยมอุดมการณ์ ว่ากันไม่จบไม่สิ้น

ยิ่งกว่านั้น ในความเป็นจริงแล้ว เรื่องมันซับซ้อน คือ เจ้าสามตัวนี้ไม่ใช่แยกต่างหากกันไปเลย แต่มันมาเพิ่มกำลังแก่กันหรือคอยผสมโรงกันด้วย เช่น แสวงอำนาจเอามาเป็นช่องทางหาผลประโยชน์ หรือหาผลประโยชน์มาเพื่อจะได้อำนาจและรักษาอำนาจไว้ให้ได้ หรือเมื่อวันจะเอาแต่ปฏิญญาลัทธิของตัวเอง ก็หาความยิ่งใหญ่ เอาอำนาจมาบังคับคนอื่นให้ยอมรับลัทธิของตน แล้วก็หาผลประโยชน์เพื่อมาหล่อเลี้ยงอำนาจไว้ ฯลฯ รวมแล้วก็ทำ

ให้มนุษย์ขัดแย้งเบียดเบียนกัน อยู่กันด้วยดีให้โลกมีสันติสุขไม่ได้

พวกที่โหดเล่นไปด้วยตัณหา และมานะ จะมีปัญหาที่เรียกว่าเสียจริยธรรมกันมาก นอกจากเบียดเบียนทำร้ายกัน ก็มักมีการทุจริตฉ้อปล้นลักขโมย อาจจะมีฉ้อราษฎร์บังหลวง โกงกิน ฯลฯ แต่พวกที่ติดในทิฐิ มักพ้นจากปัญหาจริยธรรมในระดับทั่วไป ตรงข้าม มักจะเป็นคนที่ในสายตาสามัญ เป็นผู้ที่มีจริยธรรมดีมาก เคร่งครัดในศีลธรรม จึงทำให้คนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และคนมากมายพร้อมที่จะเชื่อฟัง แต่พวกนี้ ยึดติดในทิฐิของตนรุนแรงมาก เช่น ถ้าพูดถึงสังคม ก็ยึดตายตัวว่าจะต้องจัดสังคมให้เป็นอย่างนี้ๆ เท่านั้น พอตัวขึ้นอยู่ในสถานะที่มีอำนาจหรือจะจัดการอะไรได้ ก็ทนเห็นความเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แม้แต่รอเวลาก็ไม่ได้ จึงมักกลายเป็นว่ากลับใช้ความรุนแรงยิ่งกว่าพวกตัณหา และมานะ

(ขอให้อ่านตัวอย่าง เช่น นายพลพต แห่งกัมพูชาในอดีต ที่เมื่อได้อำนาจแล้ว ก็ฆ่าคนเขมรเพื่ออุดมการณ์ของตน อย่างง่ายดาย หมดไปในช่วง พ.ศ.๒๕๑๘-๒๕๒๒ รวม ๒-๔ ล้านคน ตัวอย่างในด้านการบังคับทางลัทธิศาสนาก็มีมากมายตลอดประวัติศาสตร์)

เมื่อจะแก้ปัญหามาจากกิเลสข้อทิฐินี้ เรื่องจริยธรรมอย่างที่เขาใจกันทั่วไป ย่อมไม่เพียงพอ แต่จะต้องมีการพัฒนาในขั้นปัญญา ให้รู้ความจริงโล่งแจ้งทั่วตลอด ถึงขั้นที่ทำให้หมดความยึดติดในตัวตน ใจเป็นอิสระ มาประสานกับปัญญาที่หลุดพ้น จนไม่เอา

แต่ใจหรือตามใจตัว แต่ให้ปัญญาที่รู้รอบโล่งกว้างมาเป็นเจ้าการ
เกิดเป็นการกระทำด้วยปัญญา จากใจที่เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา
บนฐานแห่งความบริสุทธิ์สะอาดผ่องใส อย่างที่บอกแล้วว่า ต้องให้
ถึงความจริงแห่งอนัตตตาที่พูดมาแล้วนั่นทีเดียว

มาถึงตอนนี้ ก็เปลี่ยนจากกิเลสที่บั่นใจปุณฺณ ๓ อย่าง คือ
ตัณหา มานะ ทิฏฐิ มาเป็นพุทธคุณ ๓ ประการ คือ ปัญญา กรุณา
วิสุทธิ และเรื่องไตรลักษณ์ก็มาบรรจบกับหลักพระไตรรัตน์ที่ว่าไว้
แต่ต้น

การพัฒนาคนให้หลุดพ้นจากกิเลสเจ้าใหญ่สามตัวนี้ คือการ
แก้ปัญหามนุษย์ถึงขั้นพื้นฐานที่สุด

แต่ในสภาพที่เป็นกันอยู่ การศึกษาในนาม ซึ่งที่จริงไม่ได้
พัฒนามนุษย์ แทนที่จะช่วยให้มนุษย์ลดกิเลสสามอย่างนี้ให้เบา
บางลง และให้อยู่กันด้วยปัญญามากขึ้นๆ อย่างน้อยก็เอาความรู้
เหตุรู้ผลเป็นเครื่องนำการตัดสินใจ แต่กลับกระตุ้นเร่งเร้ากิเลสสาม
ตัวนี้ให้รุนแรงหนักขึ้น มนุษย์ไม่สามารถจะใช้ปัญญาที่รู้ความจริง
แก้มาแก้ปัญหาก็เลยกลับเอาปัญญามารับใช้ตัณหา มานะ ทิฏฐิ
ไปเสีย โลกก็จึงยังมีแต่ปัญหารุมเร้าไปทุกด้าน

ด้วยการศึกษาที่เป็นไตรสิกขา พอรู้ความจริงของไตรลักษณ์
ถึงที่สุดแล้ว ตัณหา มานะ ทิฏฐิ จะหมดไปเลย และมีปัญญา
กรุณา วิสุทธิ มาแทนที่ ดังได้กล่าวแล้ว แต่แม้เมื่อยังไม่ถึงขั้นนั้น
เพียงแค่ขัดเกลادتัณหา มานะ ทิฏฐิ ให้เบาบางลง มนุษย์ก็จะพูด

จากันรู้เรื่องมากขึ้น อยู่กันด้วยดีมากขึ้น มีความสงบมากขึ้น

ถ้าค้นหา มานะ ทิฐิ แรงมาก ก็พูดกันไม่ได้เลย เวลานี้ก็แทบจะเป็นอย่างนั้นแล้ว มีแต่การแย่งชิงผลประโยชน์ การแสวงอำนาจความยิ่งใหญ่ การถือมั่นในลัทธินิยมอุดมการณ์และศาสนาอะไรต่างๆ ไม่ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน และจะบังคับคนอื่นให้ต้องเป็นต้องถือตามความอยากของตน นี่เป็นปัญหาที่เราทุกคนจะต้องแก้ไข การศึกษาต้องพยายามแก้ปัญหาให้ถึงขั้นนี้

ถ้าคนรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของอนัตตตา ก็คลายจนกระทั่งหายยึดติดในเรื่องการยึดถือตัวตน รู้ตระหนักว่าเราเป็นมนุษย์เหมือนกัน เป็นเพื่อนร่วมโลกกัน เป็นเพื่อนร่วมภพภูมิชาติเดียวกัน เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ก็หวังดีต่อกัน หวังให้กันเป็นสุข แทนที่จะแก่งแย่งชิงชังคอยหาทางเอาเปรียบกัน ช่มเหลกัน หรือมาบังคับขึ้นใจกัน ก็เปลี่ยนเป็นเมตตากรุณากัน มีไมตรีเป็นมิตรกัน จริงใจต่อกัน แล้วก็มาใช้ปัญญาแก้ปัญหากัน พูดจากันด้วยปัญญา มุ่งสู่จุดหมายเดียวกันคือสันติสุขของมวลมนุษย ก็จะไปไปในทางแห่งสันติสุขนั้นสมหมาย

แต่อย่างที่ว่าแล้ว จะแก้ปัญหาได้จริง เฉพาะอย่างยิ่ง ในข้อทิฐิ จะต้องให้คนพัฒนาปัญญาจนหมดความยึดติดในตัวตนจริงๆ

ไตร ที่ ต้องทำ

๐๐๐

มีความจริงของธรรมเป็นฐาน การศึกษาก็มันแน่วไป

ที่นี้ก็มาถึงไตรสิกขา ที่เป็นหลักตัวจริงของเราละ ตอนแรกเราบอกว่าจะต้องอาศัยไตรรัตน์เป็นประทีปหรือไฟฉาย ซึ่งก็ยังอยู่ในขั้นที่มาช่วยเรา มานำทางเรา แล้วก็ต่อมาไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นความจริงของธรรมดาในธรรมชาติ นี่ก็สำคัญ เพราะถ้าไม่มีไตรลักษณ์นั้นแล้ว ปฏิบัติการในการศึกษาของเราก็ไม่มีผล แต่ทั้งหมดนั้นก็แค่ล้อมเข้ามา ตัวงานแท้ๆ ของเรา อยู่ที่ไตรสิกขา

ก็เป็นอันว่า เราฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา ด้วยการนำทางของไตรรัตน์ โดยตระหนักรู้และให้สอดคล้องประสานกับความจริงแห่งกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์ ก็เป็นอันโยงกันหมดแล้วทั้งสามหลัก

ที่นี้ก็มาที่ตัวงานของเรา คือ ไตรสิกขา ที่แปลว่าสิกขา ๓ ก็

ให้ความหมายของ “สิกขา” อย่างง่ายๆ ว่า “การฝึกศึกษาพัฒนา” ที่จริง “ฝึก” ตัวเดียวก็พอแล้ว “พัฒนา” ตัวเดียวก็พอ “ศึกษา” ตัวเดียวก็พอ นี่ใส่เสียให้เต็มแกใจเลย เพื่อคนไหนชอบอันไหนก็เลือกเอา

ไตรสิกขา นี้ได้พูดไว้ที่อื่นแล้วมากมาย เช่น ในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับเดิม ที่เพิ่มเติมแล้วพิมพ์ใหม่ เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในที่นี้ จะพูดเพียงบางจุดบางแง่ที่นึกขึ้นมา หรือซึ่งเห็นว่าน่าจะเน้นไว้

สิกขา ๓ ก็มาแยกแยะออกไป ว่าเป็นทางการคือ **อริยสิกขา** **อริยจิตตสิกขา** **อริยปัญญาสิกขา** แต่เรียกกันสั้นๆ แค่ว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา**

๑. **ศีล** ให้ความหมายสบายๆ ว่า ความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียน และให้อื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา ความหมายนี้ยาวหน่อย เดี่ยวยังต้องพูดอีกเรื่องศีล

ทำไมจึงต้องพูดเรื่องศีลมาก ก็เพราะว่า ในการฝึกหรือพัฒนาความเป็นอยู่ระดับต้นๆ นี้ ส่วนที่จะเด่นก็คือเรื่องของ ๑) ด้านรูปธรรม และ ๒) ด้านภายนอก ซึ่งเป็นด้านที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อยู่กับสิ่งแวดล้อม และอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งจะเป็นฐานให้พร้อมที่จะเดินลึกต่อเข้าไปข้างใน จึงเป็นด้านที่จะต้องฝึกต้องพัฒนามาก่อนเลย

แต่ไม่ใช่หมายความว่าละเลยสองด้านต่อไป คือด้านในจิต

ใจและปัญญาณะ ที่จริงก็ไปด้วยกัน แต่ตอนนี้จุดเน้นอยู่ที่ศีล ซึ่งเป็นชีวิตด้านนอก ในวิถีความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ลงไปถึงพิธีกรรม ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ความรื่นรมย์กับสิ่งแวดล้อม ถ้าพัฒนาศีลถูกต้องทาง จิตใจและปัญญาก็ได้ด้วย คือพัฒนาด้วย พร้อมทั้งเอาจิตใจหรือสมาธิและปัญญามาช่วยศีลด้วย

ในขั้นสูงขึ้นไป ที่เน้นการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา เมื่อศีลดีแล้ว ศีลก็จะเป็นฐานให้อย่างมั่นคง แล้วก็ฝึกจิต ฝึกปัญญาไป แต่ตอนแรกนี้ เราฝึกศีลโดยเอาจิตและปัญญามาแค่เคียงคlopช่วยหนุน และสมาธิกับปัญญาก็พลอยพัฒนาไปด้วย แต่ตัวเน้นอยู่ที่ศีล โดยเฉพาะเด็กๆ ศีลนี้เป็นเรื่องใหญ่ แล้วความหมายก็มากกว่าที่คนไทยเข้าใจ จึงคิดว่าต้องเน้นเรื่องนี้มาก เพราะมันเกี่ยวกับตัวเรา เกี่ยวกับคนที่เราดูแล เกี่ยวกับสังคมมาก จะต้องชัดมากในเรื่องศีลนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้เอามาทำเหมือนกับเป็นตาราง หรือแผนผังไว้ให้เป็นพิเศษในที่นี้ ส่วนเรื่องอื่นอันที่จริงก็สำคัญมาก แต่ยังไม่ได้ทำ อันนั้นค่อยว่ากันทีหลัง

ขอเน้นเรื่องศีลอีกนิดหนึ่งก่อน ที่ได้บอกความหมายว่าเป็นการสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม นั้น ตรงนี้ย้ำว่าต้องให้ครบ เพราะว่า บางทีเรามองศีลแค่ทางสังคมอย่างเดียว แล้วเวลานี้เราก็ก็นั่งเรื่องศีล ๕ ซึ่งก็ถูก แต่นั่นเป็นแค่ด้านสังคม ที่จริงไม่ใช่แค่นั้น ระวังจะข้ามความสัมพันธ์กับวัตถุและธรรมชาติไปเสีย เดียวเราจะต้องดูกันว่าเราจะต้องมีศีลอะไรอีก

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เรายังจะเห็นว่าศีลเป็นเรื่องพฤติกรรม ที่จริง “พฤติกรรม” ในภาษาไทยก็ไม่ครอบคลุมศีล เดี่ยวจะดูกันต่อไป แล้วก็ต้องเน้นแง่ที่จะพัฒนาศีลให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญาต่อไปด้วย ที่เรียกว่าเป็นฐานนั้นแหละ

๒. **สมาธิ** หมายถึงการพัฒนาจิตใจให้

- ก) มีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา กตัญญูตา หิริ โอตตัปปะ
- ข) มีสามัคคียะ คือความสามารถ หรือความเข้มแข็ง เช่น วัริยะ ชันติ สติ สมาธิ

- ค) มีความสุข เช่น ปราโมทย์ ปิติ สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส มีอริยสุข และความสุขอย่างประณีตต่างๆ

(สามัคคียะ แปลว่าสมรรถภาพ เท่ากับคำว่าสมรรถภาวะ หรือสมรรถภาพ คือความสามารถนั่นเอง เป็นคำที่ง่ายดี สั้นเข้าไปอีกนิดหนึ่ง ช่วยให้มีไม่ต้องพูดยาว)

สมาธิ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ในที่นี้ไม่อยากใช้เวลามาก ขอพูดทิ้งไว้แค่นี้

๓. **ปัญญา** รู้เข้าใจจนเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย และความรู้นั้นก็เป็นการศึกษาที่พัฒนาชีวิตให้ดำเนินก้าวหน้าไปจนลุล่วง หมายถึงจะเป็นอยู่ด้วยปัญญาโดยมีจิตใจเป็นอิสระ ถ้าใช้ถ้อยคำที่เป็นทางการ ก็บอกว่า รู้เข้าใจความจริงไปตามลำดับ จนจบอริยสัจจ์ทั้ง ๔

นี่คือไตรสิกขา ซึ่งเป็นเรื่องของเราโดยตรง แต่อย่างที่ว่าแล้ว

เราจะไม่พูดกันมากละ

ถึงตอนนี้ก็มี ๓ หลักใหญ่ครบแล้ว โรงเรียนนี้มีหลักการที่ครอบคลุมทั้งหมด คือ สามไตร หลักพระพุทธศาสนารวมลงได้หมดในสามไตรนี้

ศีล เรื่องใหญ่ ที่ยังไม่ค่อยย่อ

เอาละ เป็นอันว่าจบแล้วหลักใหญ่ ทีนี้ก็มาดูเฉพาะจุดที่บอกไว้ว่าอยากจะเน้น คืออยากจะลงรายละเอียดในเรื่องศีลนิดหน่อย เพราะว่าศีลนี้ ชาวพุทธทั่วไปยังเข้าใจความหมายกันไม่ค่อยเพียงพอ แล้วก็เอามาใช้ไม่ครบ ไม่ใช่แค่ไม่ครบ แต่ควรพูดว่าเอามาใช้กันอย่างแสนจะกะพรว่องกะแพรว่ง

ยิ่งในสังคมปัจจุบันนี้ ศีลที่เต็มตามความหมายในด้านต่างๆ นี้ เมื่อได้นำมาเรียนรู้และปฏิบัติกัน จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และจะได้สมชื่อขึ้นบ้างว่านับถือพระพุทธศาสนา (แล้วก็ได้ประโยชน์จากการนับถือพระพุทธศาสนา ไม่ใช่หนีไปเปล่าๆ ปลั๊ๆ)

บอกแล้วว่า “ศีล” เป็นเรื่องของความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและด้านวัตถุ เริ่มด้วยการติดต่อสื่อสาร จึงเป็นธรรมดาที่จะต้อง มีช่องทางหรือประตูที่จะแสดงออกและติดต่อสื่อสารกัน

ดังนั้น ในเรื่องศีลนี้ จะต้องรู้จักอย่างรู้เท่าทันช่องทางหรือ

ประตู่ที่ใช้ติดต่อสื่อสารแสดงออก และจะต้องเน้นการฝึกให้รู้จักใช้ช่องทางหรือประตู่เหล่านั้น ให้ได้ผลเป็นประโยชน์ อย่างน้อยให้คุ้มค่าที่สุด

ช่องทาง หรือประตู่สำหรับติดต่อสื่อสารแสดงออกต่อโลกภายนอก กับสิ่งแวดล้อมนี้ มีชื่อเรียกหลายอย่าง ในที่นี้ ขอใช้ชื่อที่น่าจะง่ายที่สุด คือ “ทวาร”

ทวาร มี ๒ ชุด คือ

ชุดที่ ๑ *ผัสสทวาร* ๖ แปลว่า ประตู่รับรู้ หรือช่องทางรับรู้ นั่นเอง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ชุดที่ ๒ *กรรมทวาร* ๓ แปลว่า ประตู่กระทำ หรือช่องทางแสดงออกนั่นเอง ได้แก่ กาย วาจา ใจ

ขอให้สังเกตว่า ๒ ชุดนี้ มีทวารหนึ่งเป็นศูนย์รวมร่วมกัน อันนั้นก็คือ “ใจ”

ในชุดที่ ๑ เราได้รับความรู้เข้ามา ๖ ช่องทาง ไม่ว่าจะรับรู้เข้ามาทางไหน จะทางตา ทางหู หรือทางไหนๆ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รับรส รับเข้ามา แล้วมันก็ไปรวมที่ใจ ในที่สุด ใจรับหมด ใจรวมหมดเลย ความรู้ทั้งหมดนั้นไปลงท้ายที่ใจเป็นศูนย์รับศูนย์รวบรวม

ในชุดที่ ๒ ไม่ว่าจะทำอะไรจะแสดงออกทางไหน จะทำทางกาย เป็นกายกรรม กระโดดโลดเต้น ไปขุดดินทำสวน ไปปลูกสร้างบ้าน เรือน ไปทำครัวอะไรต่างๆ หรือทางวาจา พูดดี พูดคำ ร้องขอ ร้องเพลง เป็นวจีกรรม ก็ต้องเริ่มที่ใจคิด คือมโนกรรม เป็นศูนย์เริ่ม

ศูนย์รวม

ยิ่งกว่านั้น เมื่อประสานทั้ง ๒ ชุตเข้าด้วยกัน ใจก็มาอยู่ตรงกลาง เป็นจุดบรรจบ ด้านรับความรู้เข้ามา ใจเป็นจุดรวมลงท้าย แล้วก็ด้านกระทำแสดงออกไป ใจเป็นจุดเริ่มต้น ใจคิดให้ก่อน แล้วจึงพูดจาจึงเคลื่อนไหวกาย แต่พอรวมทั้งสองชุต ก็มีใจเป็นจุดบรรจบ ชุตรับรู้มาจบที่ใจ แล้วใจนี้เป็นจุดเริ่มต้นในฝ่ายแสดงออก ใจคิดจะเอาอย่างไรแล้วก็พูดออกไปทำออกไป

ใจก็เลยเป็นศูนย์รวม เป็นทั้งจุดศูนย์รวมของทั้งสองชุต แล้วก็ เป็นจุดต่อระหว่าง ๒ ชุตด้วย เพราะเรารับรู้เข้ามา พอมารวมที่ใจแล้ว เป็นอันว่าลงท้าย เราก็มียุ่ข้อมูลไว้ในการที่จะคิด ที่นี้ก็ตั้งต้นใหม่ เราก็คิดด้วยใจนี้แหละอีก คิดแล้วก็ทำออกไป แสดงออกไป ทางกายทางวาจา ฉะนั้น ใจจึงเป็นที่รวมอยู่ตรงกลาง เป็นที่บรรจบประสานและเป็นจุดเชื่อมต่อให้เกิดเป็นวงจรหมุนวนต่อไป

แต่ในขั้นของศีล เรากำหนดที่ส่วนผิวเปลือก ซึ่งออกมาติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก จึงไม่นับใจที่อยู่ข้างใน คือ ถ้าคิดอยู่ในใจ ก็ยังไม่เป็นเรื่องของศีล เช่น คิดว่าจะฆ่าแมว คิดว่าจะพูดหลอกใคร ก็ยังไม่ละเมิดศีล ต่อเมื่อลงมือทำกับแมว หรือพูดกะคนนั้น จึงจะผิดศีล แต่ถึงตอนนี้ ก็ต้องโยงย้อนกลับไปที่เจตนาที่ในใจว่ามีเจตนาทำ มีเจตนาพูดอย่างนั้นใช่หรือไม่ เพราะว่าเจ้าตัวการจริงๆ ที่ให้ทำออกมาทางกายวาจา เป็นการละเมิดศีลนั้น คือเจตนา ซึ่งอยู่ที่ใจ

ในที่สุด จึงกลายเป็นว่า ตัวที่จะตัดสินว่าผิดศีลหรือไม่ ก็อยู่ที่ใจคือเจตนา แต่ถ้าลำพังอยู่ที่ใจ ยังไม่ผิดศีล

เป็นอันว่า ต้องพิจารณาตัดตอนให้ได้ ถ้ายังอยู่แค่ใจคิด ยังไม่ผิดศีล แต่ที่ออกมาทางกายวาจาที่จะผิดศีลก็เพราะมาจากใจมีเจตนา ใจจึงเป็นที่รวม และเป็นจุดตัดสินที่สำคัญ

ในตอนนี้อย่างนี้ ต้องการให้เห็นว่า คนเรามีช่องทางหรือทวาร ๒ ชุดนี้ไว้สำหรับเป็นประตูติดต่อกับโลกภายนอก หรือสื่อสารแสดงออกต่อสิ่งแวดล้อม เราอยู่ในโลกนี้ด้วยทวาร ๒ ชุดนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของศีลทั้งหมด

ทีนี้ดูต่อไป ชุดที่ ๑ ช่องทางรับรู้ หรือผัสสทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ติดต่อกับอะไรบ้าง ในที่นี้บอกว่า “ติดต่อกับคน สัตว์และสิ่งสรรพ”

(คนสัตว์นั้น บางทีก็เรียกว่าสิ่งแวดล้อมทางสังคม ส่วนสิ่งสรรพ ก็คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง ที่ใช้คำว่าสิ่งสรรพก็เพื่อให้คล้องจองกับคนสัตว์ บางทีเคยใช้คำว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพบ้าง สิ่งแวดล้อมทางวัตถุบ้าง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติบ้าง ก็รู้สึกว่ายังไม่สนิทใจ ที่นี้ก็เลยลองใช้คำว่าสิ่งสรรพ เรื่องศัพท์เหล่านี้ อาจจะยังไม่ลงตัวทีเดียว แต่ขอให้เข้าใจสิ่งที่ต้องการก่อน)

เราใช้ผัสสทวาร เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ติดต่อกับคน สัตว์ สิ่งทั้งหลาย อย่างต้นไม้ อัญมณี หิน ปูน บ้านเรือน ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ท้องฟ้า สารพัด เราใช้หูฟัง ได้ยินเสียงคนพูด เสียงคลื่น เสียงลม เสียง

อะไรต่างๆ ฯลฯ ผัสสทวารรับรู้ได้ข้อมูลเข้ามา ก็จากการสัมผัส
เกี่ยวข้องกับคน สัตว์ และสิ่งสรรพนี้

แล้วชุดที่ ๒ ช่องทางแสดงออกหรือทางทำกรรม ที่เรียกว่า
กรรมทวาร ๓ คือ กาย วาจา ใจ นั้น ทำการแสดงออก ก็แสดงออก
ต่อคน สัตว์ และสิ่งสรรพเหมือนกัน เช่น คิดในใจ แล้วก็ไปกวาด
บ้าน ทำครัว ยิงนก ตกปลา สร้างโรงเรียน รื้อโบสถ์ ไปพูดกับคน
โน้นคนนี้ จะพูดดีพูดร้าย จะพูดไพเราะหรือพูดหยาบคายอะไร
ต่างๆ ก็ใช้กรรมทวารไปปฏิบัติแสดงออกต่อคน สัตว์ และสิ่งสรรพ
นี้แหละ

เป็นอันว่า เรามีผัสสทวาร ๖ กับกรรมทวาร ๓ สำหรับติดต่อ
สัมพันธ์กับโลกภายนอก อันได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งสรรพ ถ้า
สัมพันธ์ถูกต้อง ก็เป็นศีล ซึ่งแยกประเภทออกไปเป็น ๔ อย่าง เรียก
ง่ายๆ ว่าศีล ๔ ซึ่งน่าจะย่ำว่า ศีลชุดนี้ควรรู้เข้าใจกันให้ดี และเอา
มาใช้ในการศึกษาให้ได้ มิฉะนั้นแล้ว การพัฒนาเด็กจะแหงๆ
วินๆ อย่างที่เป็นกันอยู่ ไม่พอแน่

สังเกตดูเถอะ ศีล ๕ หรือเบญจศีลนี้ เราเน้นกันมาก แต่ที่จริง
ศีล ๕ เป็นศีลชุดที่สัมพันธ์กับคนสัตว์ หรือ สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
ทางสังคมเท่านั้น ยังไม่ครบ เราต้องสัมพันธ์กับสิ่งสรรพด้วย จึงต้องมี
ศีลอย่างอื่นอีก ๓ ชุด รวมเป็นศีล ๘ อย่าง หรือ ๘ ชุดนี้แหละ

ระวังปากมือเท้า ได้ศีล ๕ ระวังตาหู ได้ศีลอะไร

ศีล ๔ ชุดนี้ ถือตามอย่างศีลของพระสงฆ์ ซึ่งท่านจัดว่าเป็น ศีลที่ครอบคลุมทั้งหมด เรียกว่า *ปาริสุทธิศีล ๔* คือ

๑. ปาฏิโมกขศีล ศีลหลัก หรือศีลประธาน
๒. อินทริยสังวรศีล ศีลคือความสำรวมอินทริย์
๓. อาชีวรปาริสุทธิศีล ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ
๔. ปัจจัยปฏิเสวนาศีล ศีลในการเสพใช้ปัจจัย ๔

(ปาฏิโมกขศีล หรือปาติโมกขศีล นิยมเขียนอย่างยาวเป็น ปาฏิโมกขสังวรศีล บางทีก็เรียกว่า “สิกขาบทศีล” หรือ “วินัยบัญญัติ-ศีล”; ปัจจัยปฏิเสวนาศีล มักเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปัจจัยสันนิสิตศีล ซึ่งแปลว่า ศีลอิงอาศัยปัจจัย ๔ หรือศีลเนื่องด้วยปัจจัย ๔)

ตอนนี้มาถึงเรื่องศีลแล้ว ก็เริ่มด้วยศีล ๕ หรือเบญจศีลที่เรา รู้จักกันดีนี้แหละก่อน

๑. ศีล ๕ หรือเบญจศีลนี้ เป็นหลักความประพฤติของประชาชนทั่วไป หรือเป็นศีลหลักและศีลสามัญของมนุษย์ จึงเทียบกับ *ปาฏิโมกขศีล* ที่เป็นศีลหลักของพระสงฆ์ ที่เราเรียกกันว่าศีล ๒๒๗ (พระยังมีศีลนอกปาฏิโมกขอีกมากมาย) แต่ศีลหลักของคฤหัสถ์ หรือสำหรับมนุษยชนทั่วไปก็ใช้แค่ ๕ ข้อที่เรียกว่าเบญจศีลนี้ ซึ่งเป็นชุดที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในสังคม

ปาฏิโมกข์ศีลนี้ ก็เป็นเรื่องทำนองว่า ชุมชนจะต้องมีกติกากในการอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนระดับไหน เช่น ในระดับประเทศ ก็มีรัฐธรรมนูญ ชุมชนข้าราชการก็มีจรรยาบรรณของข้าราชการ ชุมชนแห่งอาชีพต่างๆ ก็มีจรรยาบรรณแห่งอาชีพของตนๆ โรงเรียนก็มีกฎระเบียบของโรงเรียน ชุมชนพระสงฆ์ก็มีกฎระเบียบกติกากที่เรียกว่าปาฏิโมกข์ ที่นี้ชุมชนแห่งมนุษยชาติทั้งโลกนี้ ก็ควรมีประมวลกติกากอย่างปาฏิโมกข์นี้เหมือนกัน ดังที่ก็พยายามทำกันอยู่ เช่นที่มีประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ของสหประชาชาติ เป็นต้น

สำหรับชุมชนใหญ่แห่งมนุษยชาตินี้ ไม่ว่าเขาจะพยายามตราปาฏิโมกข์กันไปได้แค่ไหน และจะมีการแก้ไข ยกเลิก ประกาศใหม่ กันอย่างไร ที่จริงต้องถือว่าเป็นเรื่องรอช้าอยู่ไม่ได้ ชาวพุทธถือว่ามีปาฏิโมกข์ชุดพื้นฐานอยู่แล้ว ซึ่งใช้ได้ตลอดทุกกาล และต้องรองรับกติกากอื่นทั้งหมด คือ ศีล ๕ หรือเบญจศีล นี้เอง คือ

๑) เว้นปาณาติบาต

๒) เว้นอนินนาทาน

๓) เว้นกาเมสุมิฉฉาจาร

๔) เว้นมุสาวาท

๕) เว้นสุราเมรัยมัชฌมาทัญฐาน

ศีลชุดนี้ ถือว่าเป็นของสามัญ ในที่นี้จึงไม่ต้องอธิบายอีก

๒. อินทริยสังวร (เรียกเต็มว่าอินทริยสังวรศีล) พุดง่าย ๆ ว่า

ศิลป์ในการรู้จักใช้อินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย รวมไปถึงใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เช่น ตา ดู หู ฟัง แล้วก็จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายถูกต้องแตะกระทบ มาจบที่ใจรำพึงคำนึงรู้คิด แต่ที่เด่นก็คือ ตา-หู-หู-ฟัง

ศิลป์ชุดนี้ต้องบอกว่าสำคัญยิ่งนัก โดยเฉพาะเวลานี้ที่เป็นยุคไอที ที่คนอยู่ท่ามกลางข่าวสารข้อมูล แล้วก็พอดีว่าคนมักใช้อินทรีย์กันไม่เป็น เริ่มต้นตั้งแต่ ตา ดู หู ฟัง ไม่เป็น เลยทำให้เกิดปัญหาเยอะ เพราะไอทีกลายเป็นโทษ

เรื่องการเสพการใช้ไอที อยู่ในศิลป์ชุดนี้ทั้งหมด อย่างน้อยบอกว่าเรามีดีคืออินทรีย์อันวิเศษ เป็นอุปกรณ์ในการพัฒนาชีวิต พัฒนาปัญญา ก็ต้องรู้จักใช้มัน ต้องใช้ให้เป็น ที่ว่ารู้จักใช้ หรือใช้เป็นนั่น คือใช้อย่างไร ก็ใช้ให้ได้ประโยชน์ที่เป็นคุณแก่ชีวิต แล้วขยายไปให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในการอยู่ร่วมกัน

เมื่อใช้อินทรีย์เสพไอที ถ้าไม่เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ชีวิต แต่กลับมำทำลายหรือบั่นทอนชีวิต ทำให้เสียหายต่อความอยู่ดีของตนเอง หรือต่อการอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ก็แสดงว่าใช้ผิด เรียกว่าไม่รู้จักใช้ หรือใช้ไม่เป็น

หลักการก็คือ ต้องมีสติในการใช้อินทรีย์ เริ่มต้นก็ตั้งตัววางสถานะความสัมพันธ์ของเราต่อไอทีนั้นให้ถูก แบบหนึ่ง คือ ตั้งตัวอยู่ในฐานะเป็นนายของไอที ต้องไม่ยอมเป็นทาสของไอที แต่แบบนี้ก็ยังไม่ดีแท้ อีกแบบหนึ่ง คือ แทนที่จะคิดง่ายๆ อย่างที่ชอบพูด

กันว่า “เสฟไอที” ซึ่งทำให้ลืมนสติและหลงง่าย ก็ให้มองตัวเองในแง่
ว่าจะ “ศึกษาไอที” และใช้ไอทีเพื่อการศึกษา (ศึกษาในความ
หมายว่า พัฒนาชีวิต ด้วยการแสวงปัญญา เป็นต้น)

นอกจากนั้น เมื่อใช้โดยมีสติ ก็จะไม่คอยเตือนและตรวจสอบ
ตัวเอง ว่าใช้ไอทีอยู่อย่างถูกต้องหรือไม่ เช่น เมื่อใช้ตาดูทีวีหรือดู
อะไรก็แล้วแต่ ก็จะไม่ลืมนถามตัวเองว่า เออ เราดูทีวีนี้เพื่ออะไร เรา
มีจุดมุ่งหมายอะไรในการดูทีวี นี้เราเพียงเสพรายการ หรือเรามีการ
ศึกษาด้วย เมื่อดู ต้องได้ปัญญา ได้ความรู้ ได้ข้อมูลที่เป็น
ประโยชน์ หรือที่จะเอาไปใช้ประโยชน์ อย่างน้อย ได้รู้เท่าทันเห็น
ความเป็นไปต่างๆ อาจจะโยงเรื่องราวให้เห็นความเป็นเหตุเป็น
ปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ ได้ฝึก
การสืบสาวกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ถ้าเรารู้จักดูและมีการ
พิจารณา เราดูทีวีเรื่องหนึ่งแล้ว อาจจะรู้เข้าใจอะไรมากมาย เรียก
ว่าได้ปัญญา ถ้าดูอย่างนี้ ก็มีศีล

แต่ถ้าสักแต่ว่าดู แล้วก็เพลินๆ ลอยๆ ไป หรือได้แต่ติดมัว
เมาลุ่มหลง เสียงานเสียการ เสียการเล่าเรียน เสียสุขภาพ อะไร
อย่างนั้น ก็พลาด เรียกว่าเสียศีลแล้ว

ศีลข้ออินทริยสังวร ที่ว่าให้รู้จักใช้ตาหู จูฟังนี้ แทบไม่มีใคร
พูดถึง จะต้องคำนึงกันให้มาก ว่าเด็กใช้ตาหู จูและฟังกันอย่างไร
จู-ฟังแล้ว ได้ข้อมูลความรู้ ได้แ่งคิด ได้คิดอะไร ที่จะมาใช้
ประโยชน์ในการแก้ปัญหา ในการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ใน

การพัฒนาตัวเองให้ขงงามขึ้น หรือในการช่วยเหลือเกื้อกูลพ่อแม่
พี่น้อง ครอบครัว เพื่อนมนุษย์

ถ้าดู-ฟังเป็น อย่างน้อยในแง่ข้อมูล ก็ได้ ๒ อย่างแล้ว คือ ได้
ข้อมูล และได้ปัญญาที่รู้เข้าใจข้อมูลนั้น แล้วก็ขยายต่อไปอีก ให้รู้
ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล ยิ่งเห็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย
เป็นต้น ดู-ฟังเป็น ก็ได้ประโยชน์ ปัญญาก็พัฒนาขึ้นไปๆ ไม่เสีย
เวลาเปล่า และไม่ถูกเขาล่อให้หลงทางเขวออกไป

พัฒนาถึงที่ จะเอาดีได้จากสิ่งเลวที่สุด

การฝึกการพัฒนาในการดู-ฟังนี้ ยังก้าวไปได้อีกเยอะ เช่น
ตอนแรก เป็นธรรมดาที่เราจะเน้นว่า ให้พยายามจัดให้เด็กได้พบ
เห็นได้ดูได้ยินได้ฟังข้อมูล เรื่องราว ประสบการณ์ที่ดีๆ ให้เขาได้
เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ เรียกว่าให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด

แต่การฝึกฝนพัฒนายังมีก้าวต่อไปจากนั้นอีก คือ ต่อจาก
การพยายามให้เด็กได้รับแต่สิ่งที่ดี ให้พบสิ่งที่ดี พยายามไม่ให้พบ
สิ่งที่ไม่ดี ขึ้นเหนือกว่านั้นก็คือ ให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด พร้อมทั้ง
สามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งเลวที่สุด

หลักการในเรื่องนี้ มาจากความจริงของธรรมดาที่ว่า ในโลก
แห่งความเป็นจริงนั้น คนเราไม่สามารถได้สิ่งที่ตนปรารถนาตามที่
ตนชอบใจเสมอไป เราต้องพบทั้งสิ่งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ตอน

แรก เมื่อเด็กยังอยู่กับเรา เราก็พยายามจัดให้เขาได้สิ่งที่ดีที่สุด นั่นก็คือเขาอาศัยหรือพึ่งพาการจัดตั้งและจัดสรรของเรา และนั่นก็คือการที่ยังขึ้นต่อปัจจัยภายนอก แต่เด็กไม่ได้อยู่กับเราตลอดไป เมื่อเขาไปอยู่ในชีวิตและโลกที่เป็นจริง โลกมันไม่ได้เอาใจหรือตามใจเขา และเราหรือใครก็ไม่สามารถตามไปจัดตั้งหรือจัดสรรให้แก่เขา ในโลกที่เป็นจริงนั้น เขาจะต้องพบสิ่งทั้งหลายทั้งที่ดีและไม่ดี ทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ถ้าเขายังต้องพึ่งพาการจัดตั้งหรือต้องมีใครมาจัดสรรให้ ก็คือยังต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก นั่นแสดงว่า เขายังไม่ได้พัฒนาเพียงพอ และเขาก็จะล้มเหลว ไปไม่ไหว เป็นอาการของการพึ่งตนไม่ได้อย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น จะต้องเข้าใจว่า การที่เด็กยังอยู่กับเรา และเราจัดให้เขาได้พบได้ประสบได้รับสิ่งที่ดีที่สุดนั้น ก็คือเราเป็นปัจจัยภายนอก (เป็นกัลยาณมิตร) และเด็กกำลังพึ่งพาอาศัยเรา พึ่งพาขึ้นต่อการจัดตั้งและการจัดสรรของเรา

ตอนนี้ เราจะต้องรู้ตระหนักว่า หน้าที่ที่แท้จริงและความสำเร็จของปัจจัยภายนอก ตลอดจนการจัดตั้งและจัดสรรทั้งหมดนั้น อยู่ที่มาเป็นสื่อ เป็นตัวกระตุ้นเร้าหรือโน้มนำน้อมนำ ให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในขึ้นในตัวของเขาเอง ที่จะให้เขาสามารถหรือพร้อมที่จะออกไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ที่ไม่เอาใจไม่ตามใจเขา ที่มีทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี ทั้งที่เขาชอบใจและไม่ชอบใจ และไม่มีใครเป็นปัจจัยภายนอกคอยตามไปจัดตั้งจัดสรรสิ่งที่ดีที่ชอบให้แก่

เขา เรากำลังช่วยให้เขาเตรียมตัวให้พร้อม

ถ้าเด็กมีปัจจัยภายในของตนเอง ที่เขาจะไปอยู่ได้อย่างดี ในโลกแห่งความเป็นจริงที่วุ่นนั้น โดยไม่ต้องขึ้นต่อหรืออาศัยปัจจัยภายนอก ไม่ต้องพึ่งพาการจัดตั้งจัดสรรนั้น นั่นก็คือความสำเร็จของการศึกษา ที่บอกว่า เขาเป็นผู้ที่ได้พัฒนาแล้ว และเป็นผู้ที่เรียกว่าพึ่งตนได้

การให้เด็กได้รับสิ่งที่ดีที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกใช้โอกาสเพิ่มพูนเสริมเติมปัจจัยที่ดีแก่เด็กให้ได้มากที่สุด และการให้เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่างแม้แต่ที่เลวที่สุด คือการที่ปัจจัยภายนอกช่วยให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในตัวเขาเองขึ้นมา ที่จะทำให้เขาเป็นผู้ที่ได้พัฒนาแล้ว และพึ่งตนได้อย่างแท้จริง

ความสามารถที่จะเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทุกอย่างแม้แต่ที่เลวที่สุด คือปัจจัยภายในต่างๆ หลายอย่าง เฉพาะอย่างยิ่ง ข้อที่ควรเน้นมาก คือความรู้จักคิด ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ

ตามที่กล่าวมานี้ เหมือนกับว่าเราแบ่งงานช่วยเด็กพัฒนาเป็น ๒ ชั้น หรือ ๒ ด้าน คือ

ชั้นที่ ๑ เราจัดเตรียมข้อมูล จัดสรรสิ่งสนองอินทรีย์ในทางที่ดี และจัดตั้งกิจกรรมทั้งหลายที่จะให้เด็กได้มีประสบการณ์และพัฒนาคุณสมบัติและความชัดเจนที่ตึ๊งาม พุดสั้นๆ ว่า ให้เด็กได้รับ

สิ่งที่ดีที่สุด

ขั้นที่ ๒ น้อมนำกระตุ้นรื้อให้เด็กพัฒนาปัจจัยภายในของตัวเอง ให้รู้จักเอาดีเอาประโยชน์ได้จากประสบการณ์และสถานการณ์ทั้งหลายทั้งปวง แม้แต่ที่เลวที่สุด เฉพาะอย่างยิ่ง การฝึกโยนิโสมนสิการ ที่จะเป็ปัจจัยตัวเอกในการพัฒนาปัญญา พูดสั้นๆ ว่า ให้เด็กพัฒนาความสามารถที่จะเอาประโยชน์ได้แม้จากสิ่งทีเลวที่สุด

ยกตัวอย่างว่า เด็กไปเจอทุกข์เจอปัญหาเจออะไรไม่ดีไม่ชอบ ต้องสามารถพลิกให้เป็นดีให้ได้ หรือเอาประโยชน์จากมันให้ได้ ไม่ใช่ไปเจอทุกข์ก็จับเจ้าเหงาหงอยแล้วก็ท้อแท้ ได้แต่ซ้ำเติมตัวเอง แต่ตรงข้าม ถ้าเจอทุกข์ ก็มองว่า อ้อ... เราเจอแล้ว บททดสอบหรือแบบฝึกหัดใหญ่ นี่นะ ถ้าเราผ่านเจ้าทุกข์หรือปัญหานี้ไปได้ เราจะเข้มแข็ง เราจะได้ปัญญา จะได้อะไรต่ออะไรมากมาย เราจะพัฒนาตัวอีกเยอะ

คนที่มึจิตสำนึกในการศึกษา เป็นนักฝึกตน จะคิดว่า ปัญหาเป็นที่ลบลปัญญา พอปัญหามา เราก็ได้ฝึกปัญญา พอปัญญามา ปัญหาก็กหมด และยังยาก ยิ่งได้มาก คือ อะไรที่ยาก ก็เป็นตัวที่ช่วยให้เราได้ฝึกตนเองมาก

เด็กที่ฝึกตนดีแล้ว พัฒนาได้ผล จะมีชีวิตที่เป็นสุขได้เสมอ เขาอยู่ในโลกที่มันไม่เป็นไปตามใจของเรา ก็ไม่ว่าอะไร แม้แต่เจอสิ่งที่ไม่ดีไม่ชอบ ก็เอาดีเอาประโยชน์จากมันได้ แม้ในความทุกข์ก็

หาความสุขได้ คนที่เก่งจริงต้องหาความสุขได้แม้ในความทุกข์ และเอาประโยชน์ได้จากปัญหา และมองเห็นประโยชน์แม้ในความทุกข์ ก็อย่างที่ว่าไปแล้ว คนที่ตกทุกข์เจอปัญหาแล้ว ไม่จับเจ้า ไม่ท้อแท้ ไม่ถอยเสีย พยายามเรียนรู้จากทุกข์และเพียรแก้ปัญหานั้น เขาจะพัฒนาอีกมากมายจากการที่ผ่านทุกข์ผ่านปัญหานั้นไปได้

คนที่มีความสุขเสียอีก ถ้าเพลินอยู่กับการได้รับบำรุงบำเรอเอาใจ จะไม่พัฒนา ตรงข้าม อาจจะอ่อนแอลงไปอีกด้วย เพราะไม่ได้ฝึกตัวเอง เพราะอะไรๆ ก็สะดวกตาย ง่ายไปหมด เดี่ยวก็ผ่านๆ เลยไม่ต้องฝึกตัว ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาตัวเอง สุขสบายเลยกลายเป็นเสีย

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้สร้างจิตสำนึกในการฝึก หรือในการศึกษา คือเจออะไร ก็ถือเป็นการที่จะได้เรียนรู้ทั้งหมด เจออะไรทุกข์อะไรยาก ก็เป็นบทเรียน เป็นแบบฝึกหัดหมด พอเอาเป็นแบบฝึกหัดแล้ว การพัฒนาก็เดินหน้าไปเรื่อย พร้อมทั้งได้เพิ่มทุนในการสร้างความสุขให้แก่ตัวเอง

สนุกในการเรียน เสี่ยงในการศึกษา

ตรงนี้ขอแทรกนิดหนึ่ง เวลาที่พูดกันบ่อยมากเรื่องเรียนให้สนุก หรือเรียนอย่างเป็นสุข สนุกในการเรียนอะไรทำนองนี้ เน้นกันนัก ต้องสร้างบทเรียนให้สนุก จัดกิจกรรมให้สนุก เรื่องนี้ ถ้าเข้าใจชัด ปฏิบัติถูก ก็ดีแน่

แต่ที่ว่าเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียนนี้ ถ้าเข้าใจไม่ชัด ปฏิบัติไม่ถูก อาจจะได้ผลตรงข้ามกับที่หวัง กลายเป็นการขัดขวาง การศึกษาไปก็ได้

ขอทำความเข้าใจหลักการที่พูดไปแล้วครั้งหนึ่งว่า ครูมีหน้าที่ ประสานการจัดตั้งของปัจจัยภายนอกในห้องเรียน ให้เข้ามาเป็น การพัฒนาปัจจัยภายในของตัวเด็กเอง ที่เขาจะไปอยู่ได้ดีในโลก แห่งความเป็นจริง

จะต้องระลึกตระหนักไว้ตลอดเวลาว่า ถ้าการเรียนให้สนุก นั้น เกิดจากการจัดตั้งของปัจจัยภายนอก คือ ครูหรือผู้สอน ใช้วิธี สอนบ้าง ทำบทเรียนบ้าง จัดกิจกรรมบ้าง ให้เกิดความสนุกสนาน ในการเรียน ถ้ายังอยู่ในขั้นนี้ จะต้องระวังไว้ ไม่ประมาท คืออย่าให้ เลยเถิดไป กลายเป็นว่า การเรียนอย่างสนุก และการที่จะมีความสุข ในการเรียนของเด็ก ต้องพึ่งพาขึ้นต่อการจัดตั้งของปัจจัยภาย นอกเรื่อยไป กลายเป็นว่า เด็กไม่สามารถเรียนอย่างมีความสุข สนุกในการเรียนด้วยตัวเอง

การเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน ที่เกิดจากการจัดตั้ง ของปัจจัยภายนอกคือครูหรือผู้สอนนี้ เป็นวิธีการหรือเทคนิคขั้นต้น ของปัจจัยภายนอกนั้น ที่จะมาล่อลวงโน้มน้าวกระตุ้นเร้าให้เกิด ปัจจัยภายในขึ้นในตัวของเด็ก โดยทำให้เขาเกิดความสนใจใฝ่รู้ อยากจะเข้าใจเข้าถึงเนื้อหาและทำได้ตามวัตถุประสงค์ของบท เรียน

(พึงแยกแยะด้วยว่า ในเรื่องนี้ มี ๒ อย่าง ที่เคียงข้างกันอยู่ คือ การทำให้สนุก กับการทำให้ง่ายหรือทำให้เข้าใจง่าย สองอย่างนี้เรามักหวังให้มาด้วยกัน แต่ก็ไม่จำเป็นที่มันจะมาด้วยกัน อย่างหลังเป็นคุณสมบัติที่พึงหวังจากครูมากกว่าอย่างแรก)

การทำให้เรียนอย่างสนุก เป็นวิธีกระตุ้นเร้า สู้เป้าหมายคือ ความสนใจใฝ่รู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของบทเรียน

จุดพลาดมี ๒ อย่าง คือ

๑) **ปัจจัยภายในไม่เกิดขึ้น**: กลายเป็นว่าเด็กจะมีความสุขในการเรียน ต้องอาศัยหรือขึ้นต่อครูหรือผู้สอนมาจัดทำให้อยู่เรื่อยไป เด็กไม่สามารถเรียนอย่างมีความสุขด้วยตัวเขาเอง นี่คือ ความสุขของเด็กขึ้นต่อการจัดตั้ง

๒) **เป้าหมายพลิกผัน**: การทำให้เรียนสนุกมีเป้าหมาย คือ จะช่วยปลุกเร้าให้เกิดความความสนใจใฝ่รู้สิ่งที่เรียน แต่ถ้าทำแล้ว กลายเป็นว่าเด็กไปติดความสุข (รวมทั้งติดตัวบุคคลที่ทำให้สนุก) เอาความสุขเป็นเป้าหมาย คอยตามหาความสุข ก็เป็น การพลาดเป้าหมาย

ถ้าเป้าหมายกลายเป็นความสุขไปแล้ว ก็อาจจะเกิดเป็นกระบวนการวิ่งไล่หาความสุข ซึ่งผู้เรียนกลายเป็นผู้รับหรือผู้ศึกษากลายเป็นผู้เสพการปรนเปรอ ที่เบียดความสุขเก่าและรอเสพความสุขใหม่ ขณะที่ผู้สอนจะต้องหาทางปรุงแต่งความสุขใหม่ให้มีรสชาติเผ็ดมันแรงขึ้นไปๆ จนอาจจะแหวกหลุดออกจาก

กระบวนการของการศึกษา ดีไม่ดีกลายเป็นกระบวนการแสดงบนเวทีไปเลย พร้อมกับที่เด็กกลายเป็นคนที่อ่อนแออดดอยลงจากพัฒนาการทางการศึกษามีปัจจัยภายในที่ไม่พัฒนา

ความรู้เป็นปัจจัยภายในที่สำคัญอย่างหนึ่ง จะเห็นว่า ในจำนวนเด็กมากมายนั้น ส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาก แต่จะมีบางคน แม้จะน้อยยิ่ง ที่มีปัจจัยภายในคือความรู้ที่แน่นแฟ้น ในขณะที่เด็กส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาการเรียนให้สนุก จึงจะเรียนไปได้ แต่เด็กที่มีความรู้แน่นแฟ้นนี้ ไม่กลัววิชาว่ายหรือวิชายาก เขาอยากเรียนไปหมด (บางทีวิชายิ่งยาก ยิ่งอยากรู้และยิ่งตั้งใจเรียน) คิดว่าเราคงต้องการให้เด็กทั่วไปมีปัจจัยภายในอย่างนี้ และพยายามพัฒนาเด็กเหล่านั้นให้มีปัจจัยภายในที่จะสร้างความสุขในการเรียนของเขาขึ้นมาได้โดยเป็นปกติของตัวเอง

ถ้าจะให้เกิดความมกงามแห่งปัญญา ให้เกิดความเจริญทางวิชาการกันจริงๆ เรายังต้องผ่านเลยขั้นของการทำบทเรียนให้สนุกนี้ไปอีกไกล เรื่องราววิชาการสำคัญยิ่งบางอย่างไม่มีคนที่จะสนใจไปทำให้เรียนสนุก หรือวิชาการบางอย่างบางเรื่อง มีคนที่รู้เข้าใจนับตัวได้ และคนที่รู้ดีที่สุด ไม่ถนัดในการทำให้เรียนสนุก ในกรณีอย่างนี้ ผู้ที่มีปัจจัยภายในเช่นใฝ่รู้อย่างแรงเข้มเท่านั้น จะเข้าไปหา และบางทีทุ่มเทสละทั้งชีวิตให้ในการฝ่าฟันดันดันไปอย่างมีความสุขในการที่จะหาความรู้เข้าใจสืบค้นความจริงจนถึงที่สุด

การทำให้เรียนสนุก มีความสุขในการเรียน โดยการจัดตั้งของ

ปัจจัยภายนอก มีประโยชน์เกื้อกูลอย่างมาก สำหรับคนส่วนใหญ่ หรือคนระดับเฉลี่ยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งในชั้นที่เรียกว่าบุพภาคแห่ง การศึกษา หรือขั้นนำเข้าสู่การศึกษา แต่พึ่งทำด้วยความตระหนักรู้ เท่าทันโดยไม่ประมาท และด้วยความเข้าใจตั้งใจที่จะให้เป็นสื่อ นำสู่การพัฒนาปัจจัยภายในที่เป็นตัววินิจฉัยความสำเร็จ

เป็นอันว่า การทำให้เรียนสนุก มีความสุขในการเรียนนี้ ผู้ สอนที่เป็นปัจจัยภายนอกมีงาน ๒ ชั้น คือ งานจัดตั้งที่จะทำให้การ เรียนสนุก และแฝงอยู่พร้อมกันนั้น ได้แก่การสื่อ นำให้ผู้เรียนเกิด ปัจจัยภายใน เราจะไม่ปลอดภัยเลยตราบใดที่ปัจจัยภายในยังไม่ เกิด ถ้าผู้เรียนต้องอาศัยปัจจัยภายนอกรอพึ่งพาการจัดตั้ง จึงจะ เรียนได้ ต้องสนุกจึงจะเรียน ถ้าไม่สนุกก็ไม่เรียน แทนที่การศึกษาจะ เข้มแข็ง ก็น่าจะอ่อนแอลงไปในทางสู่ความล้มเหลว

ดังได้บอกแล้วว่า โลกที่เป็นจริงนี้มันไม่ได้ตามใจเรา เด็กไม่ ได้อยู่แต่ในห้องเรียนที่ครูมาจัดสรรจัดตั้งให้ แต่เขาจะต้องไปอยู่ใน โลกแห่งความเป็นจริง ถ้าเขาต้องพึ่งพาความสุขจากการจัดตั้ง ก็ จะต้องให้โลกนี้เอาใจเขาซึ่งเป็นไปไม่ได้ ต่อไปพอเจอโลกที่ไม่ตามใจตัว ก็กลายเป็นเหลือทน สู้ไม่ไหว มีแต่ความทุกข์ จึงอย่าให้มีแค่ ความสุขจัดตั้ง ต้องให้เขาสามารถที่จะมีความสุขด้วยตนเอง

พอเขาเกิดความอยากรู้ใฝ่รู้ ตอนนี้คือปัจจัยภายในเกิดขึ้น แล้ว ด้วยความอยากรู้นั้น เขาจะไปหาความรู้ ไปศึกษาค้นคว้า และศึกษาอย่างมีความสุข

การศึกษา คือการพัฒนาความสุข

นักค้นคว้านักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ในอดีต กว่าจะได้ความรู้มา ต้องผจญกับความยากลำบากแสนเข็ญมากมาย แต่เพราะอยากรู้ ต้องการเข้าถึงความจริงว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไร เขาก็มีความสุขในการไปค้นคว้าหาความรู้ นั่น แม้จะต้องเดินทางฝ่าความลำบากทุกข์ยากไป เขาก็มีความสุข เพราะว่ามีปัจจัยภายใน คือความใฝ่รู้อยากรู้ที่แรงกล้า เป็นพลังยิ่งใหญ่ที่ขับเคลื่อน ทำให้ไปได้ทุกแห่งหน ไปไหนก็ได้ ตลอดทั้งเจ็ดคาบสมุทร ไปถึงขั้วโลกเหนือขั้วโลกใต้ ถึงหนาวสุดพรรณนาแสนทรมาน ก็ฮึดสู้สุดสาหัส ดันดันทนไป ยอมยกเวลาทั้งชีวิตให้ เพื่อจะให้ได้ความรู้

คนที่ใฝ่หาอยากรู้จริงๆ จะมีความสุขในการเรียนรู้ เขาไม่กลัวหรอก จะไปต่างถิ่นต่างแดนที่ไหนก็ได้ ยอมพลีทั้งชีวิตให้กับการหาความรู้ก็ได้

ฉะนั้น เราอย่าหยุดแค่จัดสรรจัดตั้งปัจจัยภายนอกให้เท่านั้น อย่าให้เด็กติดอยู่กับความสุขจัดตั้ง ที่เป็นความสุขแบบพึ่งพา ต้องสร้างปัจจัยภายในขึ้นมา ให้เด็กมีความใฝ่รู้ เป็นต้น จนกระทั่งเขาพัฒนาถึงขั้นที่เคยย้ำบอกว่า ตอนแรก เขาเจอสิ่งชอบใจจึงจะมีความสุข ต่อไปเมื่อใฝ่เรียนรู้แล้ว มองเห็นว่า ไปเจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ จะได้เรียนรู้มากกว่า ก็เลย “ชอบสิ่งที่ไม่ชอบใจ” แล้วก็มีมีความสุขจากการได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่ชอบใจ คนเราพัฒนาให้เป็นอย่างนี้ได้

นี่เป็นตัวอย่างที่บอกให้รู้ว่า คนเรานี่ เมื่อพัฒนามากขึ้นแล้ว ก็จะมีความสุขใหม่ๆ เพิ่มขึ้นมา การศึกษาจะช่วยให้คนมีช่องทาง พัฒนาความสุขได้มากขึ้น จึงได้พูดถึงความสุขเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เลยว่า ความสุขของมนุษย์นี้พัฒนาได้มากมาย มีหลายด้านหลาย ระดับ มนุษย์มิใช่มีความสุขแบบเดียวอย่างที่มีักพูดถึงกัน เรา สามารถพัฒนาความสุขขึ้นไปอีกๆ ด้วยการพัฒนาปัจจัยตัวสำคัญ คือ **พัฒนาความต้องการ**

คนทุกวันนี้มองดูความต้องการเป็นอย่างเดียวแบบเดียว ก็ เลยรู้จักความสุขแบบเดียว แต่ที่จริง ความต้องการมีต่างแบบ และ พัฒนาได้ ถ้าเขาพัฒนาความต้องการขึ้นไป ก็จะได้รู้จักความสุข แบบอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก

เคยพูดว่า ความหมายนัยหนึ่งของการศึกษา คือการพัฒนา **ความสุข** คนไม่ใช่มีความสุขแค่จากการเสพบริโภค จากการสนอง บำเรอผัสสะแห่ง ตา หู เป็นต้น เท่านั้น แต่เพียงแค่เริ่มมีการพัฒนา ในการศึกษา เราก็มีความสุขอย่างใหม่ขึ้นมาจากการเรียนรู้ จาก การฝึกตน แม้แต่จากการทำอะไรที่ยาก ต่อจากนั้น ยังมีความสุข แบบต่างๆ รอคคนที่พัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาอีกมากมาย

ถ้าเด็กมีความสุขจากการสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ที่เจอสิ่งชอบใจเท่านั้น ไม่รู้จักพัฒนาตัว แตนแห่ง ความสุขของเขาจะแคบมาก เขาจะเป็นคนขาดแคลนที่เที่ยวเล่น หาความสุข เขาหันไปไหน ก็จะเจอแต่แดนแห่งทุกข์มากมายทั่วไป

หมด เขาจะต้องเจอทุกข์เยอะแยะจนแทบทนไม่ไหว ไม่เจอสิ่งที่ชอบใจ ก็ทุกข์ เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ ก็ทุกข์ จะเรียนก็ทุกข์ เมื่อต้องทำอะไร ก็ทุกข์ จะสุขต่อเมื่อได้เมื่อเสพออย่างเดียว ต้องได้รับการบำรุงบำเรอปรนเปรอจึงจะสุข นอกจากมีทุกข์มาก ก็อ่อนแอลง ไม่มีกำลังที่จะรับมือกับทุกข์ ก็เลยยิ่งทุกข์หนัก

ที่นี่ เมื่อเรามีการศึกษา พอก้าวไปถึงขั้นมีความสุขจากการเรียนรู้แล้ว ก็จะถูกนำไปสู่การมีความสุขจากการกระทำ ตอนนี้เป็นขั้นที่สำคัญ ถ้าระบบการศึกษาจัดตั้งนี้เก่งจริง ต้องทำงานขั้นนี้ให้ได้ คือต้องให้เด็กพัฒนาถึงขั้นมีความสุขจากการทำ ซึ่งหมายถึงทำสิ่งที่ดีที่สร้างสรรค์ คือเกิดจากการมีปัญญารู้เข้าใจ มองเห็นเหตุผลแล้ว เกิดฉันทะที่จะทำ พอเขาเกิดฉันทะที่จะทำแล้ว การกระทำก็กลายเป็นความสุขทันที

พอพัฒนาไปอีกหน่อย แม้จะทำสิ่งที่ยากก็มีความสุข บางที่ยิ่งยากก็ยิ่งสุขมาก เหน็ดเหนื่อยเท่าไรไม่ว่า เมื่อมีฉันทะ ก็มีความสุข เหมือนนักวิทยาศาสตร์ใหญ่และนักประดิษฐ์ยิ่งยง ที่ทำงานค้นคว้าทดลอง ทั้งใช้เรี่ยวแรงหนักและเวลายาวนาน แต่มีฉันทะ ก็อยู่กับความสุขในการทำงานนั้น

แต่ที่นี้ เด็กสมัยนี้ ผู้ใหญ่แทบไม่ได้ช่วยให้พัฒนาฉันทะเลย (ฉันทะคืออะไร บางทีก็ยังไม่รู้จัก) ฉะนั้น ไม่ว่าจะทำอะไร ก็จะไม่ทุกข์ไปทั้งนั้น เจอแต่สิ่งที่ต้องทำ ก็เลยเป็นทุกข์ ทั้งทุกข์ที่จะทำ และไม่มีแรงใจที่จะทำ ก็เลยอ่อนแอลงไปด้วย เมื่อชีวิตแต่ละคน

อ่อนแอหลง สักคมก็อ่อนแอหลง อารยธรรมเปลี่ยน ก็เสื่อมลงแน่นอน บอกได้เลยว่า ถ้าฉันทะเลื่อนกลางจางหาย และค้นหาคืบขยายแผ่ไปครอบงำทั่ว มนุษย์ที่อยู่กันด้วยค้นหา มานะ และทิฐิ ก็จะทำให้พาอารยธรรมสู่กาลอวสาน

การพัฒนาความสุขยังก้าวต่อไปอีกมาก แต่คนที่ติดอยู่กับความต้องการเสพทางผัสสะทั้ง ๕ จะกลายเป็นคนอ่อนแอที่มองเห็นแต่ความขาดแคลนของตนและคอยเรียกร้องโหยหาอยู่ตลอดเวลา จึงขัดขวางการพัฒนาของตนเอง แต่พอเริ่มพัฒนา คนจะมองอีกด้านหนึ่งอย่างคนแข็งแรงซึ่งเห็นพลังและสิ่งที่ดีว่ามีที่จะให้ที่จะทำอะไรต่างๆ

พอเขาพัฒนาความต้องการให้คนอื่นเป็นสุขขึ้นมา (อย่างพ่อแม่ที่พัฒนาความต้องการนี้ต่อลูกขึ้นมาตามธรรมชาติของธรรมชาติ) เขาก็มีความสุขจากการให้และจากการเกื้อกูลและทำอะไรให้แก่ผู้อื่น พอเขาพัฒนาความต้องการให้สิ่งทั้งหลายในโลกดีงามสมบูรณ์ขึ้นมา เขาก็มีความสุขในความรื่นรมย์ของธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมและในการที่จะรักษาหรือทำให้เป็นอย่างนั้น พอเขาพัฒนาความต้องการสภาพกุศลในจิตใจขึ้นมา เขาก็พัฒนาความสามารถในการปรุงแต่งด้านดีในจิตใจและมีความสุขจากการปรุงแต่งที่ดีนั้น จนในที่สุด พอเขาพัฒนาปัญญาารู้เข้าใจถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ เห็นทุกสิ่งตามที่เป็น เป็น เขาก็ขึ้นพ้นเหนือความต้องการ มีความสุขจากการที่ไม่ต้องสนองความต้องการ ซึ่ง

เป็นอิสระสดใสปลอดโปร่งโล่งเบิกบาน มีใจวางลงตัวกับโลก และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

เรื่องการพัฒนาความสุข ก็เป็นเรื่องใหญ่อีกหัวข้อหนึ่ง แต่ยังมีโอกาสที่จะพูดกันยาว จึงขอผ่านไปก่อน

เอาละพอแค่นี้ เรื่องอินทรียสังวร เป็นอันว่าต้องใช้ตาคุณูฬัง เป็นต้น ให้เป็น คุณแล้ว ให้ได้ข้อมูลได้คติที่เป็นประโยชน์ ได้ความรู้ ได้ปัญญา ได้สิ่งที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต ในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีในสังคม ฯลฯ ถึงเวลาต้องมานั่งกันละ

การศึกษาเริ่มหรือยัง ดูที่สองศีล

๓. **ปัจจัยปฏิเสหนา** ศีลข้อนี้ก็ใหญ่มาก เป็นเรื่องของกาเสพบริโภคปัจจัย ที่เราพูดกันว่าปัจจัย ๔ ก็คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต

“ปัจจัย” แปลว่า สิ่งทีเกื้อหนุนชีวิต หรือเป็นเงื่อนไขให้ชีวิตดำเนินไปได้ ถ้าเราไม่มีมัน ชีวิตเราก็อยู่ไม่ได้ หรืออยู่ดีไม่ได้ คำว่าปัจจัย บอกความหมายเสร็จอยู่ในตัวว่า

๑) เราจะเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต เพราะฉะนั้น สิ่งที่ทำลายหรือบั่นรอนชีวิต อย่าไปปฏิเสณามันเลย คืออย่าไปเสพบริโภคมันเลย

นี่มันเรื่องอะไรกัน มนุษย์สมัยนี้เอาแต่เสพบริโภคเรื่อยเปื่อย ไม่พูดให้ชัดว่าเสพบริโภคปัจจัย จึงไม่ได้คำนึงเลยว่ามันเป็นปัจจัย

เกื้อหนุนชีวิตหรือเปล่า กิเลสพริโภคแล้วเป็นอันตรายต่อชีวิตกันมากมาย อย่างโรคอารยธรรมปัจจุบันที่พูดเมื่อกี้ ก็เกิดจากความไม่ได้เรื่องนี่ แม้แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสียหายเสื่อมโทรมอะไร ก็เพราะการเสพบริโภคของมนุษย์ อันนี้คือเรื่องใหญ่มาก

๒) ที่ว่าเราเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิตนั้น บอกความหมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า สิ่งเสพบริโภค เช่น อาหาร นั้น เป็นสิ่งที่เราอาศัยให้ชีวิตของเราเป็นอยู่ได้ แล้วก็พร้อมที่จะไปทำอะไร ที่เป็นวัตถุประสงค์แห่งการมีชีวิตของเรา พูดง่ายๆ ว่า มันเป็นเครื่องอาศัย เป็น means ไม่ใช่เป็น end

(ปัจจัย ๔ สำหรับพระสงฆ์ ท่านมีชื่อเรียกเฉพาะลงไปอีกว่า “นิสสัย” คือเครื่องอาศัย ที่เราพึ่งพาแล้ว จะได้มีกำลังไปศึกษาพัฒนาชีวิตได้ ความหมายตรงเผงเลย)

ตรงนี้จะต้องย้ำว่า ทางพระถือว่า สิ่งเสพบริโภค หรือเรื่องเศรษฐกิจนี้ **เป็นปัจจัย** เราต้องมีให้เพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ และไม่เท่านั้น ต้องให้เพียงพอที่จะให้ชีวิตไปพัฒนาตัวมันและทำอะไร ที่จะให้มนุษย์และโลกนี้อยู่กันด้วยดีมีสันติสุข (อย่างที่พระบอกนั้นแหละว่า เป็น “นิสสัย” ที่เราอาศัยเพื่อจะได้ศึกษา)

แต่มัน **ไม่ใช่เป็นจุดหมาย** คือ เราไม่ได้อยู่เพื่อจะมีจะได้มัน หรือจะได้ครอบครองเอาไว้ หรือเพื่อจะหาความสุขจากการเสพบริโภคไปจบที่มัน

ที่ย้ำอันนี้ก็เพราะเวลานี้ มนุษย์กำลังพลิกตรงข้าม เขาเอา

เรื่องเศรษฐกิจ เอาวัตถุดิบเสพบริโภคเป็นจุดหมาย ทุ่มเทรียวแรง กำลังทุกอย่างเพื่อจะได้สิ่งเสพบำรุงบำเรอมา แล้วก็หลงระเหิรมัวเมาจมอยู่กับการหาความสุขจากการเสพบริโภคสิ่งเหล่านี้ พ่วงมาพร้อมด้วยการแย่งชิงข่มเหงเบียดเบียนทำลายรบราฆ่าฟันกัน ตลอดจนรุกรานทำลายโลกแห่งธรรมชาติ เป็นที่มาของปัญหาแทบทุกอย่างในปัจจุบัน

พฤติกรรมในการเสพบริโภคของมนุษย์ทั่วไปเวลานี้ ที่สักว่ากินเสพสนองตัณหา ไม่คำนึงถึงว่าเสพบริโภคแล้วมันจะเกื้อหนุนชีวิตหรือไม่ ก็ดี กินเสพบริโภคโดยเอาวัตถุดิบเราเป็นจุดหมาย ที่จะเอาแก้ตัวให้มากที่สุดและสยบจมจมอยู่กับความมัวเมาหาความสุขจากวัตถุเหล่านี้ ไม่มองเป็นปัจจัยที่เราจะได้อาศัยเพื่อจะพัฒนาชีวิตให้ดั่งงามก้าวไปในไตรสิกขา ก็ดี แสดงชัดว่ามนุษย์เหล่านี้ไม่ได้ใช้ปัญญาในการเสพบริโภค ไม่ได้กินด้วยปัญญา เป็นภาวะขาดการศึกษาในขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว

ปัจจัยปฏิเสวนา คือการเสพบริโภคปัจจัยนี้ บอกแล้วว่าเป็นศีลหมวดหนึ่งของพระ แต่เราไม่เอามาพูดไม่เอามาปฏิบัติกัน ท่านเน้นในแง่ว่า ให้เป็น “การบริโภคด้วยปัญญา”

เมื่อบริโภคด้วยปัญญา ก็เกิดผลคือเป็นการบริโภคแต่พอดี หรือใช้คำพระเรียกว่ารู้จักประมาณ ท่านย้ำนักกว่า ให้รู้จักประมาณในการบริโภค เช่น รับประทานอาหาร ก็รับประทานแค่พอดี

พอดีอะไร? เรารู้อยู่แล้วว่าเรารับประทานอาหารเพื่ออะไร อ้อ

เรารับประทานอาหารก็เพื่อบำรุงหล่อเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโต และซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ แล้วร่างกายก็จะได้มีกำลังเรียวแรงมีสุขภาพดี พร้อมทั้งจะไปศึกษาเล่าเรียนทำการงานทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ เมื่อเรารู้ความมุ่งหมายอยู่แล้วว่า รับประทานอาหารเพื่ออันนี้ เรามีปัญญาข้อนี้ เราก็กินเพื่อสนองความมุ่งหมายอันนี้ คือกินอาหารที่มีคุณค่าและในปริมาณที่จะให้ได้ผลอย่างที่ว่าข้างต้น ก็จึงพอดี และเป็นการบริโภคด้วยปัญญา

เพราะฉะนั้น สำหรับพระสงฆ์ บทเรียนแรกเมื่อบวชเข้ามา ก็คือให้ “ปฏิสังขา-โย” คือเวลาฉัน ต้องพิจารณาอาหาร ว่าเราฉันเพื่ออะไร ตามหลักที่เป็นภาษาบาลีว่า “ปฏิสังขา โยนิโส ปิณฑปาตัง ปฏิเสวามิ เหวะ ทะวายะ ...” ว่าเรื่อยไป ได้ความว่า ข้าพเจ้าพิจารณาแล้วโดยแยบคายจึงบริโภคอาหาร ว่าที่บริโภคนี้ มิใช่เพื่อสนุก สนานมัวเมาเห็นแก่ความบันเทิงอะไรต่างๆ แต่บริโภคเพื่อให้ชีวิตนี้ดำเนินไปได้ เพื่อแก้กันความหิวโหยไม่สบาย เพื่อเกื้อหนุนแก่ชีวิตที่ดีงาม เฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อจะได้เอาชีวิตนี้ไปศึกษาเล่าเรียน ไปทำประโยชน์สร้างสรรค์อะไรต่ออะไร และกินโดยไม่ให้เกิดโทษ แล้วก็ให้อยู่ผาสุก รวมความว่า ต้องรู้เข้าใจแม้แต่การกินอาหารว่า มันโยงมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการมีชีวิตที่ดีอย่างไร

หันมาดูคนสมัยนี้จำนวนมาก กินอะไรแค่เพื่ออร่อยแล้วก็จบ อย่างนี้ก็คือบริโภคด้วยตัณหา ไม่ได้บริโภคด้วยปัญญา และเอาการกินเสพเป็นจุดหมาย โดยไม่คำนึงถึงชีวิตที่เป็นตัวได้รับผลของ

การกินนั้น ตรงข้ามกับการกินให้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตที่ดี เรียกว่าไม่มีศีลข้อปัจจัยปฏิเสวนานี้เลย

ปัจจัยปฏิเสวนา คือเสพบริโภคด้วยปัญญา เป็นการกระทำด้วยการคำนึงพิจารณาและเข้าใจความมุ่งหมายในการเสพบริโภคนั้น เช่นเดียวกับการรับประทานอาหารโดยรู้เข้าใจความมุ่งหมายของการรับประทาน เมื่อจะแต่งตัวใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ทำที่อยู่อาศัย ฯลฯ ก็ทำโดยคำนึงและตระหนักรู้เข้าใจ ที่จะทำให้สมคุณค่าและเกิดประโยชน์ตามความมุ่งหมาย มิใช่กินเสพใช้ภายใต้โมหะที่เปิดช่องให้ตัณหาเข้ามาชักพา กินเสพแล้วกลายเป็นก่อปัญหาเสียสุขภาพเกิดโรคร้ายบั่นทอนชีวิตตนเอง พร้อมกับเบียดเบียนสังคมและทำลายสิ่งแวดล้อม

เมื่อรักษาปัจจัยปฏิเสวนาศีล เราก็จะดำเนินชีวิตที่พอดี เราจะสามารถแยกออกได้ ว่าอันไหนเป็นคุณค่าที่แท้จริงของปัจจัยสี่อย่างนี้ๆ อันไหนไม่ใช่ สิ่งเสพหรือเครื่องใช้นี้มีขึ้นมาเพื่ออะไร ประโยชน์ที่แท้ของมันอยู่ตรงไหนกันแน่ เราจะเสพจะใช้มัน ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้นั้นก่อน เช่น จะซื้อรถยนต์ ก็ดูประโยชน์แท้ที่เป็นความมุ่งหมายของมันว่าอยู่ที่เป็ดยานพาหนะ ก็ซื้อมาให้สนองความต้องการนั้นก่อน ส่วนที่จะมีค่านิยมในสังคมว่าช่วยให้เด่น ให้โก้ แสดงฐานะอะไรๆ นั้นเป็นคุณค่าเทียม ต้องเป็นรอง ถึงเราจะต้องยอมรับค่านิยมของสังคมบ้าง ก็พิจารณาที่จะอนุโลมบ้างอย่างไรเท่าที่ทน แต่อย่าไปหลงมัน เราต้องอยู่กับความเป็นจริงคือคุณค่าที่แท้ยืนเป็นหลักไว้

เรื่องคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมนี้สำคัญมาก จะต้องฝึกเด็ก ฝึกนักเรียน พัฒนาให้เขาเข้าใจจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เราซื้อมาเสพบริโภค อย่างจะซื้อคอมพิวเตอร์ ก็ต้องถามเด็กก่อนว่า คอมพิวเตอร์มีประโยชน์อย่างไร คุณค่าที่แท้ของมันคืออะไร เราควรใช้มันเพื่ออะไร จะซื้อมาเพื่ออะไร ให้เด็กคิดหาคำตอบที่ใจเขาเองก็ต้องยอมรับให้ได้ พอเด็กตอบได้แล้ว ที่นี้ก็ใช้เป็นบทย้าเตือนสติประจำตัวเลย ถ้าเกินหรือนอกเหนือจุดมุ่งหมายนี้ ก็แสดงว่าคงจะพลาดแล้วนะ ให้ระวัง ถ้าจะไกลออกไป ก็อย่าให้มันมากนัก ให้อยู่กับคุณค่าที่แท้จริง และทำให้คุณค่าที่แท้จริงนั้นสำเร็จผลออกมาให้ได้

ในเรื่องศีลที่ว่ากันมานี้ ศีล ๕ ถือเป็นกติกาใหญ่ที่เป็นกรอบคุมสังคมมนุษย์ทั้งหมด อาจจะเรียกแบบไทยๆ ว่า “มนุธรรมนุญ” (“มนุ” ถือว่าเป็นนามของราชาองค์แรกผู้เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ บางทีก็หมายถึงมนุษย์ทั่วไป ส่วนธรรมนุญเป็นคำไทยตามความหมายที่ใช้กัน) เด็กในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมมนุษย์นั้น ก็ศึกษาและรักษาเบญจศีลด้วย

แต่ศีลที่พึงเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่องพัฒนาการทางการศึกษาก็คือ ศีลในการรู้จักใช้อินทรีย (อินทรียสังวร) เช่น ดูเป็น ฟังเป็น และ ศีลในการเสพปัจจัย (ปัจจัยปฏิเสวนา) คือการเสพบริโภคด้วยปัญญา ให้เป็นเครื่องเกื้อหนุนชีวิตหรือเพื่อคุณค่าที่แท้ เช่น กินเป็น ใช้เป็น

พูดได้ว่า “การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่ดูฟังเป็น” เพราะว่าการดำเนินชีวิต หรือพูดสั้นๆ ว่า ชีวิตเริ่มต้นที่ไหนเมื่อไร การศึกษาก็เริ่มต้นที่นั่นเมื่อนั้น ในที่นี้ ไม่พูดถึงกระบวนการทำงานในร่างกาย แต่หมายถึงการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ในโลก การดำเนินชีวิตนั้นก็เริ่มต้นด้วยการใช้อินทรีย์ คือตา หู เป็นต้น ติดต่อกับโลกคือสิ่งแวดล้อม และมีการกินเสพ เมื่อการดำเนินชีวิตเริ่มต้น การฝึกหัดที่จะดำเนินชีวิตให้ได้ผลดี คือการศึกษา ก็เริ่มต้นด้วย ดังนั้นเมื่อเด็กเริ่มชีวิตในโลก การศึกษาก็เริ่มที่การฝึกหัดกิน เสพ ดู ฟัง เป็นต้น ให้ได้ผลดี คือให้รู้จักกิน เสพ ดู ฟัง เป็นต้นนั้น หรือให้กินเป็น อยู่เป็น ดูเป็น ฟังเป็น เป็นต้น

ดังนั้น จึงพูดอย่างเป็นหลักได้ว่า ถ้าจะดูว่าการศึกษาเริ่มต้นหรือยัง ก็ดูที่ศิลปข้ออินทริยสังวร และปัจจัยปฏิเสวนา ว่าเริ่มพัฒนาหรือยัง

การศึกษาเพื่ออาชีพ หรืออาชีพเพื่อการศึกษา

๔. อาชีพปาริสุทธศิลป์ ศิลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ พูดสั้นๆ ก็คือ สัมมาชีพ นั่นแหละ เรื่องอาชีพะ คือการเลี้ยงชีวิต หรือการหาเลี้ยงชีพ ที่เรียกอย่างชาวบ้านว่าทำมาหากิน (บางคนไม่ทำกิน ได้แต่หากิน) นี้ เป็นศิลปที่สำคัญ ซึ่งเราก็ไม่ค่อยเน้นกัน

อย่างที่บอกแล้ว ศิลข้อนี้ พุดง่ายๆ ก็คือการประกอบสัมมาชีพ และสัมมาชีพนั้น ก็หมายถึง อาชีพที่อย่างน้อยไม่ผิด

กฎหมาย แต่ว่าโดยสาระคือ เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่ก่อความเสียหาย และถ้าจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ให้เป็นอาชีพที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคม เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ซึ่งจะตรงกับความหมายพื้นฐานของอาชีพเลยทีเดียว คือไม่ใช่แค่ให้ได้เงินมาเลี้ยงตัวเองเท่านั้น แต่เกื้อกูลผู้อื่นไปด้วย

ธรรมดาอาชีพของมนุษย์ที่เกิดขึ้น หรือมนุษย์เราสร้างอาชีพอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมาขึ้น ก็เพราะเรามีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหของชีวิตหรือของสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเพื่อจะสร้างสรรค์อะไรอันใดอันหนึ่งอยู่ อาชีพนั้นๆ จึงเกิดขึ้น เช่น อาชีพแพทย์ เพื่อช่วยให้คนหายจากโรค อาชีพครูเพื่อสอนคนให้มีความรู้และเป็นคนดี เพราะฉะนั้น อาชีพตามความหมายนี้จึงเกื้อกูลต่อสังคม ไม่เบียดเบียนใครๆ เป็นธรรมดา

ฉะนั้นจึงว่า จะให้เป็นสัมมาชีพก็คือ ประกอบอาชีพของตนไม่ให้เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งไม่เบียดเบียนชีวิตของตนเองด้วย แต่ให้เกื้อกูลสังคม

แล้วถ้าจะให้อาชีพนั้นดีเป็นกุศลยิ่งขึ้น ก็ให้ได้อีกขั้นหนึ่ง คือใช้อาชีพของตนนั้น เป็นเวทีพัฒนาตนเอง ฟังตระหนักไว้ ที่พูดกันว่า “การศึกษาเพื่ออาชีพ” คือเล่าเรียนกันเพื่อจะได้มีวิชาความรู้ไปทำมาหากินนั้น เป็นความหมายเพียงเศษเสี้ยวของการศึกษา ซึ่งบางทีทำให้เข้าใจผิดว่า การศึกษาก็แค่นี้เอง แต่ที่จริง การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด อย่างที่พูดมามากแล้ว แม้แต่อาชีพเองก็

เป็นการศึกษา

ที่จริงนั้น เรามีอาชีพเพื่อการศึกษาด้วย เราควรตั้งเป็นคติประจำใจเลยทีเดียวว่า เราจะทำอาชีพของเราให้เป็นการศึกษา หมายความว่า เราจะใช้อชีพเป็นเวทีพัฒนาชีวิตของเรา ซึ่งจะเป็นเวทีใหญ่ และจะพัฒนาได้มากจริงๆ เพราะว่าอาชีพคือชีวิต ส่วนใหญ่ของเรา มันกินเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตของเรา เช่นวันละถึง ๘ ชั่วโมง ไม่นับเวลาที่เดินทางเตรียมตัวเตรียมการและเรื่องเร่งเรื่องประกอบต่างๆ อีกมากมาย ถ้าไม่พัฒนาชีวิตในเวลาทำอาชีพแล้วจะไปพัฒนาเมื่อไร

ถ้าเรามีจิตสำนึกในการศึกษานี้ไว้ บนเวทีแห่งอาชีพนั้น เราจะได้ฝึกทุกอย่าง ได้พัฒนาทุกด้าน ฝึกการอยู่ร่วมทำงานรวมติดต่อดำเนินกับเพื่อนมนุษย์ ฝึกความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ฝึกพฤติกรรมในการสื่อสารสัมพันธ์กับผู้อื่น ฝึกวาจาให้รู้จักพูดอย่างได้ผล อะไรต่างๆ คือฝึกศีลนี้แหละ แล้วก็ฝึกจิตใจให้มีภาวะที่เอื้อต่องาน ให้อ่อนโยน มีเมตตากรุณา ให้คิดดี ให้เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง อดทน มีวินัย รู้จักควบคุมอารมณ์ได้ มีความรับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ สงบ ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน และที่สำคัญยิ่งยอดคือได้ฝึกได้พัฒนาปัญญาในการเรียนรู้ลึกละเอียดลงไปในวิชาชีพของตน เรียนรู้เข้าใจเรื่องราว ผู้คน และสิ่งทั้งหลายทั่วไป ได้ฝึกคิดแก้ปัญหา เพิ่มเสริมความจะแจ่มชัดเจนต่างๆ รู้โลกเข้าใจชีวิต แม้กระทั่งยังเห็นอริยสัจธรรม

เป็นอันว่า อาชีพนี้เป็นแดนฝึกมนุษย์ที่สำคัญยิ่ง ถ้าใช้เป็นแล้ว อาชีพก็มาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง เพียงแต่ว่าต้องตระหนักในจุดมุ่งหมายนี้ไว้ ถ้าไม่เช่นนั้นก็เลยจะไปเหนื่อยหน่ายต่ออาชีพ เกิดความร่ำร้อนรำคาญวุ่นวายใจหรือเครียดกังวล กลายเป็นเกิดผลตรงข้าม อาชีพกลับมาซึ่งความเสื่อมโทรมแก่ชีวิตจิตใจ และปิดกั้นปัญญา

พอเรารู้ความมุ่งหมายว่า เออ... อาชีพนี้ก็ดีนะ ถึงแม้ว่าอาชีพของเรานี้ จะมองไม่เห็นประโยชน์ในแง่ชีวิตและสังคมชัดเจนมากนัก แต่อย่างน้อยมันก็เป็นแดนฝึกตัวเองของเรา ตรงนี้เราได้แน่นอน แล้วเราก็พยายามใช้มันให้ดีที่สุด ในการฝึกศึกษาพัฒนาตัวเองนั้น

เอาเป็นว่า สัมมาชีพนี้ก็คือไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ เป็นอาชีพที่ช่วยแก้ปัญหาชีวิต แก้ปัญหาสังคม หรือช่วยสร้างสรรค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็มันเป็นแดนหรือเวทีพัฒนาตัวเราเองด้วย

ลงท้ายว่า ศิลกก็มี ๔ หมวด หรือ ๔ ชุดนี้แหละ ในการศึกษาที่แท้ ก็มาพัฒนากันให้ครบ ขออย่านึกกันอยู่แค่ศิลป ๕ อันนั้นเป็นศิลปหลัก ศิลปะประธาน เทียบเหมือนกับปาฏิโมกข์ของพระ ที่มีศิลป ๒๒๗ เป็นหลัก แล้วพระก็ต้องมีศิลปอีก ๓ ชุดนี้ด้วย นี่ก็ถือว่า ในตัวหลักใหญ่ๆ ได้พูดไปครบแล้ว

สามไตร ขยายสู่การปฏิบัติ

๐๐

รู้สามไตรแล้ว จะจัดตั้งในสังคมอย่างไร

สามไตร คือ ไตรรัตน์ ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ที่พูดไปแล้ว นั้น เป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้หมด

ไตรลักษณ์ เป็นเรื่องของความเป็นจริงของธรรมชาติ ตามที่มีอยู่เป็นธรรมดา พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาเปิดเผยแสดงให้เราเข้าใจ หลักนี้โยงต่อไปถึงหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่าด้วยเรื่องความเป็นไปของเหตุปัจจัย

เราต้องรู้ไตรลักษณ์ เพราะชีวิตและสังคมเป็นไปตามความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อเรารู้ธรรมชาติแล้ว จึงจะปฏิบัติจัดการกับชีวิตและสังคมได้ถูกต้องและเกิดผลดีได้จริง

ไตรสิกขา เป็นหลักที่มนุษย์จะจัดการกับชีวิตของตนให้เจริญงอกงามสมบูรณ์ พร้อมทั้งแก้กฎหลุนสังคมและสิ่งแวดล้อม

บนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติที่เป็นไปตามไตรลักษณ์นั้น
หลักนี้โยงต่อไปถึงมรรคมงคล ๘ ที่ว่าด้วยแนวทางการดำเนินชีวิต
ที่ถูกต้องดีงามจนเป็นชีวิตที่สุขสมบูรณ์

ไตรรัตน์ เป็นหลักที่สอนนำเราให้เข้าถึงความจริงแห่งไตรลักษณ์
ของธรรมชาติ และให้เราก้าวไปในปฏิบัติการแห่งการพัฒนาชีวิตตาม
หลักไตรสิกขาจนบรรลุผลสมบูรณ์ ยกขึ้นตั้งเป็นข้อแรก ในฐานะ
เป็นสื่อที่ทำให้เราเริ่มตั้งตัวขึ้นมาและยึดเป็นหลักเพื่อก้าวต่อไป

เมื่อเราอยู่กับพระไตรรัตน์แล้ว งานของเราก็คือ

ก) การรู้เข้าใจให้ถึงความจริงของธรรมชาติ ที่เป็นไตรลักษณ์
อยู่ตามธรรมชาติของมัน และ

ข) การปฏิบัติให้ชีวิตดำเนินไปตามกระบวนการของไตรสิกขา ซึ่ง
เป็นการเอาประโยชน์จากไตรลักษณ์ที่เป็นความจริงของธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดที่ได้พูดมานั้น เป็นการพูดอย่างกว้างๆ
เป็นหลักการทั่วไป แต่เมื่อจะนำมาจัดดำเนินการในทางปฏิบัติให้เกิด
ประโยชน์อย่างดีที่สุดหรืออย่างมั่นใจที่สุด แก่หมู่คนหรือแก่ชุมชน
โดยเป็นการจัดตั้งทางสังคม อย่างที่เรียกว่าเป็นงานเป็นกิจการ เรา
จะต้องตระหนักในความจริงด้านหนึ่งของหลักการนั้นเป็นพิเศษ

นั่นคือความจริงที่ว่า ในเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติเป็นสัตว์ที่ฝึกได้
ศึกษาได้ พัฒนาได้ และเรากำลังดำเนินการฝึกศึกษาพัฒนากันอยู่
นั้น เมื่อเรามองสังคมมนุษย์ทั้งหมดเป็นภาพรวม ก็จะปรากฏว่า ใน
ขณะหนึ่งๆ เวลาหนึ่งๆ มนุษย์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในระดับการพัฒนา

ที่ต่างๆ กันไป ไม่เท่ากัน

เห็นง่าย ๆ เช่นในแง่ความสุข สภาพชีวิตที่เป็นอยู่อย่างมีความสุขยิ่งสำหรับคนที่มีการศึกษาพัฒนาตนแล้วในระดับหนึ่ง อาจจะ เป็นสภาพที่คนซึ่งยังไม่มีการพัฒนาอย่างนั้น ไม่อาจจะอยู่ให้มีความสุขได้ หรืออาจถึงกับทุกข์จนทนอยู่ไม่ไหว

อันนี้ทำให้มีหลักว่า สังคมที่ดีต้องมีการจัดสรรสภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันหลาย อันเพื่อตอบสนองมนุษย์ซึ่งอยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันนั้น

เข้ากับคติที่ว่า สังคมที่ดีนั้น มีความแตกต่างหลากหลายในความเป็นหนึ่ง

ที่ว่า “แตกต่างหลากหลาย” นั้น คือมนุษย์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งนอกจากต่างกันในระดับการพัฒนาแล้ว ก็ยังต่างกันทางด้านความถนัดอัธยาศัยความโน้มเอียงความพอใจเป็นต้นด้วย คือ มีอินทรีย์ยิ่งหย่อนกว่ากัน และมีอธิมุติแตกต่างกันานา เรียกว่า ต่างกันทั้งแนวตั้งและแนวนอน

ส่วนที่ว่า “ในความเป็นหนึ่ง” ก็คือ แม้จะต่างกันอย่างนั้น แต่ทุกคนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะเป็นมนุษย์ที่ต่างก็กำลังต้องฝึกศึกษาพัฒนาตนอยู่ในระดับของตนๆ

เหมือนท่านพูดว่า คุณจะอยู่แตกต่างกันไปอย่างไรก็ไม่ว่า ขออย่างเดียวกันว่าทุกคนต้องกำลังพัฒนาตนอยู่ และสภาพการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันก็ยอมรับได้ทุกอย่าง โดยมีเกณฑ์อย่างต่ำเพียงว่าไม่

ให้เบียดเบียนตนไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ทอดทิ้งภาระในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน

ความแตกต่างของบุคคลที่เป็นเรื่องต้องปฏิบัติเฉพาะรายเป็นแต่ละกรณีนั้น ก็เรื่องหนึ่ง แต่ที่สำคัญยิ่งคือความแตกต่างที่มองในขอบเขตของกลุ่มคนหรือหมู่ชน

กลุ่มคนและหมู่ชนที่อยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกันนั้น มีทั้งชุมชนที่มุ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อให้มีการพัฒนาในระดับนั้นๆ โดยตรง ซึ่งให้เป็นไปโดยเจตนาที่จะสมัครเข้าไปอยู่เอง เช่นวัดหรือสังฆะ และกลุ่มคนที่ต่างกันตามปัจจัยแวดล้อม ซึ่งอาจจะมีตัวกำหนดความแตกต่าง ดังเช่นระดับของวัยหรือความพร้อมทางอายุ เหมือนอย่างโรงเรียน และสถาบันการศึกษาต่างๆ

ว่าโดยรวม ผู้รับผิดชอบต่อสังคม จะต้องดำเนินการจัดตั้งต่างๆ ที่จะให้กลุ่มคนที่มีการพัฒนาในระดับนั้น มีสภาพความเป็นอยู่ผาสุกโดยเหมาะสมกับระดับการพัฒนาของตน และเฉพาะอย่างยิ่งให้มีสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตยิ่งขึ้นต่อไป

สังคมจริงแท้ คือชุมชนการศึกษา

มนุษย์นี้ นอกจากจัดตั้งกันขึ้นเป็นสังคม และแยกสังคมต่างหากกันไปตามชาติพันธุ์ เผ่าพงศ์ ภูมิภาค ถิ่นแดน กำหนดเป็นประเทศชาติ แว่นแคว้น เป็นต้นแล้ว ในแต่ละสังคมก็ยังมีชุมชนต่างๆ

ชอยย่อยลงไปอีก ซึ่งตามปกติก็เป็นเพียงคล้ายกับสังคมหน่วยย่อยที่แบ่งละเอียดลงไปตามภูมิภาค เป็นต้น นั่นเอง

แต่มีชุมชนอีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยมีเกณฑ์พิเศษเป็นตัวกำหนด ซึ่งก็มีตลอดมาในสังคมมนุษย์ตลอดกาลยาวนาน ที่เด่นชัดก็คือชุมชนวรรณะ หรือชุมชนชนชั้น ที่แบ่งแยกด้วยหลักของบางศาสนา เผ่าพันธุ์ สีผิว หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งคนในชุมชนชั้นย่อยนั้นมีวิถีชีวิต ระเบียบแบบแผน ตลอดจนแม้แต่สถานะในสังคมต่างจากคนพวกอื่นในสังคมเดียวกัน ชุมชนแบบนี้มักพ่วงมากับความแตกแยก รังเกียจเดียดฉันท์ จึงถือกันว่าไม่พึงปรารถนา

ชุมชนที่มีดาบขึ้นในแทบทุกสังคม คือชุมชนอาชีพ ซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องทำมาหากิน โดยมีความถนัด ความชำนาญแตกต่างกันไป แล้วก็รวมตัวกันเป็นถิ่นเป็นหมู่ โดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีแนวทางฝึกฝนแบบแผนการงานสमानกัน และพึ่งพาอาศัยกัน เป็นชุมชนที่มีความหมายพื้ๆ ค่อนข้างชัดเจน ตรงไปตรงมา

เนื่องจากงานอาชีพของคนในชุมชนแบบนี้ ถ้าคนที่ประกอบอาชีพประพฤติดีหรือประพฤติเลวร้าย ก็จะมีผลดีหรือผลร้ายต่อสังคมได้มาก และมีผลสะท้อนต่อชุมชนนั่นเองมากด้วย จึงเกิดมีกฎระเบียบกติกาขึ้นมากำกับควบคุมความประพฤติปฏิบัติในอาชีพที่มักเรียกกันในบัดนี้ว่า จรรยาบรรณ

การทำงานบางอย่างโดยพื้นฐานไม่เชิงเป็นอาชีพ ไม่ใช่เรื่องการ

ทำมาหากิน แต่เป็นงานในเชิงอุดมคติ หรือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งการคุ้มครองดูแล การให้เกิดความเป็นธรรมและประโยชน์สุขในสังคม เช่นอย่างการเมือง การปกครอง แต่ไปๆ มาๆ ก็เรียกกันว่า เป็นอาชีพด้วย กลายเป็นอาชีพนักการเมือง อาชีพนักปกครอง เป็นต้น ทำให้ชุมชนแบบนี้มีความหมายและภารกิจที่อาจจะกำกวม ก้ำกึ่ง คลุมเครือสับสน ถ้าไม่แยกแยะกันให้แจ่ม มัวแต่มองเป็น อาชีพในความหมายของการทำมาหากิน ก็จะไม่เป็นผลดีต่อสังคม อย่างน้อยก็ในระดับจิตสำนึก

ยังมีชุมชนอีกแบบหนึ่งซึ่งเกิดจากการที่คนผู้มีความคิดความสนใจอย่างเดียวกันหรือในเรื่องเดียวกัน มาพบปะสังสรรค์ แสวงหาความรู้ ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือร่วมมือส่งเสริมกัน เช่น ในเรื่อง ศาสนา ปรัชญา วิทยาศาสตร์ (ชุมชนเหล่าเบียร์ การพนัน ก็อาจจะเป็นแขนงหนึ่งในแนวนี้) อาจจะเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้ จัดตั้งเป็นงานเป็นการ บางทีก็ใหญ่โตเข้มแข็งขึ้นจนตั้งเป็นองค์กร

คล้ายกับชุมชนแบบที่ว่ำนี้นี้ แต่ลึกลงไปอีก ก็คือ ชุมชนของคนที่เป็นอย่างเดียวกันโดยคุณสมบัติและบทบาท ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปเองตามคุณสมบัติและบทบาทของคนเหล่านั้น ไม่ว่าเขาจะรู้จักกัน มีการติดต่อสื่อสารกันหรือไม่ ก็ถือได้ว่าเขาอยู่ในชุมชนเดียวกัน

ชุมชนโดยคุณสมบัติและบทบาทนี้ หากเป็นคุณสมบัติที่ดีงาม และเป็นบทบาทที่เป็นคุณประโยชน์ แล้วถ้าคนเหล่านั้นมารู้ถึงกัน สื่อสารกัน และร่วมมือกันทำการดีงามบางอย่าง ถึงแม้จะไม่ได้จัดตั้ง

กันขึ้นเป็นทางการ ก็จะเป็นการพัฒนาสังคมมนุษย์ไปในตัวอย่างดี
เลยทีเดียว

ชุมชนที่แตกต่างหลากหลายมากที่สุด ก็คือชุมชนทางศาสนา
ซึ่งมีตั้งแต่ที่รวมตัวกันเล็กๆ หลวมๆ ไปจนกระทั่งเป็นชุมชนจัดตั้ง
ใหญ่โตมีการปกครองตนเองดังเป็นรัฐ มีเรื่องราวมากมายในประวัติ
ศาสตร์ มีทั้งชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งตัวที่จะทำการใหญ่ และชุมชนซึ่งเป็นที่
ผ่อนคลายแก้ไขปัญหา เป็นทางเลือก หรือเป็นทางออกจากภาวะบีบ
รัดจำกัดตัวในสังคมใหญ่ที่แวดล้อม

ชุมชนทางศาสนานี้ มักรวมตัวกันด้วยแรงศรัทธา ซึ่งทำให้เข้ม
แข็งมีกำลังมาก แต่บอยทีเดียว เพราะความยึดถือจำกัดและแบ่งแยก
ตัวตามศรัทธาของตน และศรัทธานั้นดั่งกร้าวปลุกเร้าตัวยุอากรรมณ์
ความรู้สึก จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงอย่างมาก

ชุมชนที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง คือชุมชนทางการศึกษา แม้ว่า
จะรู้สึกเหมือนว่ามีมาก แต่น่าจะไม่จริง เพราะโดยมาก เฉพาะอย่าง
ยิ่งในปัจจุบันนี้ ที่มีกันมากมาย เป็นเพียงสถานศึกษา หรือสถาบัน
การศึกษา ยิ่งถ้าหมายถึงการศึกษาในความหมายที่แท้จริงด้วยแล้ว
(คือในความหมายว่าเป็นการพัฒนาคน ไม่ใช่เพียงการฝึกวิชาชีพ) ก็
หาแทบไม่ได้ และไม่ค่อยมีใครเอาใจใส่

ตรงนี้จึงมาถึงเรื่องของพระพุทธศาสนา ว่าโดยหลักการ พระ
พุทธศาสนาองสังคมทั้งหมด เป็นชุมชนแห่งการศึกษา

ที่พูดอย่างนี้ ก็ควรตระหนักซัดกันอยู่แล้ว เพราะพุทธศาสนา

บอกว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือเป็นสัตว์ที่จะพึงฝึก คือศึกษาได้ และต้องศึกษา แล้วระบบของพุทธศาสนาทั้งหมดก็คือไตรสิกขา ที่ให้มนุษย์ศึกษาตั้งแต่เผลอมาสัมผัสโลก จนกว่าจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ เมื่อจบลงที่เป็นอเสขะ คือไม่ต้องศึกษาต่อไป ซึ่งทั้งชีวิตยากที่จะเพียงพอ จึงเป็นการศึกษาตลอดชีวิต และข้ามชีวิต

ควรให้ทุกคนสำนึกและตระหนักรู้ว่า ที่เรามีชีวิตกันอยู่ได้นี้ ถึงแม้จะไม่ใส่ใจเลย เราก็ต้องเรียนรู้ต้องศึกษาต้องพัฒนาตัวกันอยู่เรื่อย ทีนี้ ถ้าเราใส่ใจเรียนรู้ตั้งใจศึกษา เราก็ไม่ใช่แค่จะมีชีวิตอยู่ได้ แต่จะมีชีวิตที่อยู่อย่างดี

คนไม่น้อยใส่ใจเรียนรู้ศึกษาพัฒนาตัวไปแค่พอให้หาอยู่หากินได้ เรียกว่าเอาแค่ให้อยู่รอด ฝึกกายวาจาแค่ให้ทำได้พูดได้ (ไม่ถึงทำได้ดีพูดได้ดี) และพอให้มีอาชีพ แล้วคิดว่าจะอยู่รอด แต่บางทีกลายเป็นต้องอยู่อย่างร้าย

ที่จริง มนุษย์ไม่ใช่แค่นั้น ชีวิตของเขายังมีเรื่องของจิตใจและญาณปัญญา ที่จะเรียนรู้ศึกษาพัฒนาให้ดีขึ้นไปได้อีกมาก

เมื่อคนศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ ก้าวหน้าไปๆ เขาก็จะมีคุณสมบัติและทำบทบาทไปได้เท่าที่เป็นผลแห่งการพัฒนาตัวของเขา นั่น และโดยเป็นไปเอง เขาก็จะเข้าอยู่ในชุมชนโดยคุณสมบัติและบทบาท ที่กล่าวข้างต้น

แล้วก็โดยเป็นไปเองนั่นแหละ สังคมก็จะประกอบด้วยชุมชนหลากหลาย ที่ต่างแบบต่างระดับกันไปตามคุณสมบัติและบทบาท

ของคนที่เป็นส่วนร่วมของชุมชนนั้นๆ

แล้วมองกว้างออกไปก็คือ เรามีสังคมของมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว หรือจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ต่างก็กำลังก้าวหน้าบ้าง ถดถอยบ้าง ในการเรียนรู้ศึกษาพัฒนาชีวิตของตน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดาที่สอดคล้องกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์นั่นเอง

เมื่ออยู่กัน^๑ในสังคมที่เป็นอย่างนี้ ไหนๆ ทุกคนก็ต้องเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนกันอยู่แล้ว เราก็มาเกื้อหนุนกัน มาจัดสรรโอกาส และจัดอะไรๆ ให้เอื้อแก่กัน ในการที่แต่ละคนนั้นจะศึกษาพัฒนาชีวิตของตนๆ กันได้อย่างดีที่สุด

แม้แต่ที่มีการปกครอง ตั้งแต่เป็นหมู่บ้าน ไปจนเป็นเมือง เป็นรัฐ เป็นประเทศ จะเป็นรัฐบาล หรือกระทั่งเป็นโลกบาล จะบริหารจัดการอำนวยความสะดวกอะไรต่างๆ ให้มันมีศรีสุขอย่างไรก็ตาม ก็ต้องไม่ลืมว่า ทุกอย่างนั้นจะมีความหมายสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ของผู้ปกครองจะถูกต้องจริงแท้ ต่อเมื่อเป็นเครื่องเอื้อ^๒เกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวหน้าขึ้น^๓ไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา

(ไม่ใช่คิดแค^๔ให้คนมีกินมีเสพมีบริโภคหาความสุขกัน จนหมดความสุขย่อยยับไปด้วยกันทั้งโลก)

ถ้าเข้าใจอย่างนี้ ก็จะมีมองเห็นชุมชน และสังคม ที่หลักการของพุทธศาสนาบอกว่าจะต้องมาสร้างกันขึ้น

เสมอคือจัดให้เหมาะตามที่ไม่เสมอ

ถึงตรงนี้ ก็คือจุดที่ต้องตระหนักความจริงอันเดียวกันอีกด้านหนึ่ง ซึ่งก็ได้พูดแล้ว แต่ขอย้ำว่า ในหมู่มนุษย์ที่อยู่ในกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตกันทั้งหมดนี้ เมื่อมอง ณ ขณะใดขณะหนึ่ง เขาย่อมอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างๆ กัน พัฒนาไม่เท่ากัน เป็นไปไม่ได้ที่จะให้คนทั้งสังคมเป็นอย่างเดียวกัน อย่างน้อยโดยวัดคือเวลาของอายุตั้งแต่เกิดมา เขาก็มีโอกาสไม่เท่ากันในการที่จะพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในขณะที่มีมนุษย์มีจุดร่วมเป็นอันเดียวกัน คือ ทุกคนจะต้องศึกษาพัฒนาชีวิตตลอดเวลานี้ เขาก็มีความแตกต่าง คือแต่ละคนอยู่ในระดับการศึกษาพัฒนาที่ไม่เท่ากัน มีความถนัด มีความต้องการ มีความต้องการ แตกต่างหลากหลายเป็นอย่างมาก ดังที่ได้บอกไว้ คล้ายกับคำพูดสมัยใหม่ที่มีผู้ใช้ว่า “หลากหลายในความเป็นหนึ่ง” แต่ความหมายไม่จบเท่านั้น

ความจริงที่ว่าเมื่อถึงนั้น แสดงหลักความเสมอภาคที่อยู่บนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติที่ว่า สัตว์ทุกคนทุกคนเสมอกัน เท่าเทียมกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ แต่ความจริงนี้บอกแง่ความหมายของความเสมอภาคต่อออกมาในทางปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอน

ดูง่าย ๆ เพราะว่าทุกคนเสมอหน้าเท่ากันต่อหน้ากฎธรรมชาตินี้แหละ ในเวลาหนึ่งเวลาเดียวกันนี้ คนทุกคนจึงไม่เสมอกัน ไม่เท่ากัน

ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ เช่น ทุกคนเป็นไปตาม

เหตุปัจจัย เป็นผลของเหตุปัจจัย และได้รับผลตามเหตุปัจจัย เท่าไรก็เท่านั้น

แต่ทุกคนนั้นแหละมีเหตุปัจจัย ที่ประกอบ ประสม แล้วก็ทำมา ต่างๆ กัน ไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน

เพราะฉะนั้น ด้วยเหตุที่เขาเสมอกันในการที่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั่นเอง เขาก็จึงไม่เหมือน ไม่เสมอ ไม่เท่ากันเลย

ที่นี่ ในเมื่อคนเป็นคนเหมือนกัน เป็นไปตามกฎธรรมชาติเสมอกัน แล้วเขาก็ไม่เหมือน ไม่เสมอ ไม่เท่ากันอย่างนี้ ถ้าเราหวังดีต่อเขา เราก็ต้องรู้เท่าทันความจริง แล้วก็รู้จักแยกแยะที่จะปฏิบัติให้เหมาะสมกับความเสมอเหมือนกัน และภาวะที่ไม่เหมือนไม่เสมอกันนั้น ให้เกิดผลดีแก่เขามากที่สุด

ในแง่ของการศึกษานี้แหละ เห็นได้ง่าย ทุกคนที่เสมอกันนี้ ก็มีพัฒนาการตามวัย เติบโตมาตามลำดับอย่างเดียวกัน เสมอกันตามกฎธรรมชาติ เมื่อมองในเวลาเดียวกัน คนเหล่านั้นก็คือต่างกันตามวัย เช่น มีความต้องการที่จะมีความสุขไม่เหมือนกัน

อย่างที่ท่านยกตัวอย่างไว้ เด็กทารกได้เล่นมูตรคูก็สนุกสนานมีความสุข พอเด็กนั้นโตขึ้นอีกหน่อยก็สนุกกับกองดินกองทราย ต่อมาเขาสนุกสนานกับตุ๊กตา กับรถเล็กๆ เรือน้อยๆ พอโตขึ้นไปอีก ก็สนุกกับการไปเที่ยว ไปพบปะพูดคุยปราศรัยกับคนต่างเพศ ฯลฯ ทั้งนี้ สิ่งที่ทำให้คนวัยหนึ่งแสนสนุกสนานหรรษา แต่สำหรับคนอีกวัยหนึ่ง อาจจะกลายเป็นความรำคาญน่าเหนื่อยหน่ายเสียเต็มประดา

ที่ว่ำนั้นเป็นเพียงการพัฒนาตามเหตุปัจจัยของวัยเท่านั้น ที่นี้
หันไปดูการพัฒนาเหตุปัจจัยทางจิตปัญญา ยิ่งซับซ้อนมากมาย

คนไหนศึกษาพัฒนาปัญญามาได้เท่าใด ก็รู้เข้าใจอะไรๆ ได้
เท่านั้น คนไหนพัฒนาจิตใจมาแนวใดแค่ไหน ก็มีความสนใจ มี
ความรู้สึก มีท่าทีตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ตลอดจนมีความโน้มเอียงที่
จะเป็นสุขได้อย่างไรนั้น และปัจจัยที่จะทำให้มีความสุขก็เปลี่ยนแปลง
ไป จนกระทั่งบางอย่างที่เคยหลงใหลหยหา บางคนเกิดปัญญารู้เข้าใจ
เห็นความจริงขึ้นมา ก็กลับเหินห่างหรือหลุดล่องไป

ในทำนองนี้ นักวิทยาศาสตร์ที่มีความสุขกับการสืบค้นความรู้
ในการหาความจริงของธรรมชาติ ก็อยู่กับงานค้นคว้าทดลองของเขา
ปล่อยผมเผ้าลืมตัดก็สุขได้เหมือนไม่ต้องกินต้องนอน ขณะที่ อีกคน
หนึ่งเป็นนักกินนักเที่ยว เกิดเหตุติดขัด เช่น รถเสีย ไม่ได้ไปมั่วสุมเสพ
บำเรอวันเดียว ก็มีทุกข์แรงร้ายถึงระเบิดออกมาพาคนอื่นร่นวาย
เดือดร้อนไปทั่ว

บุคคลโสดาบันซึ่งเป็นผู้มีความสดชื่นสบายใจอยู่เสมอ เป็นสุข
ได้ง่าย และมีความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพบริโภค ก็มองเห็นวัตถุบำเรอ
ที่ปุถุชนเสพพึงพาวัวเป็นของอึดเฟ้อเกินจำเป็น จึงไม่ยอมรับวัตถุ
เหล่านั้น หรือมีความสุขในการเอาวัตถุเหล่านั้นไปแจกจ่ายให้คนอื่น
เป็นสุข แต่ตรงข้าม วัตถุซึ่งเพียงพอ หรือเกินพอ สำหรับการอยู่อย่าง
มีความสุขของบุคคลโสดาบันนั้น อาจจะเป็นความทุกข์อย่างทนไม่
ได้ หรือเป็นความขาดแคลนอย่างแสนสาหัสสำหรับปุถุชนบางพวก

โดยนัยนี้ ในแง่ของการศึกษาพัฒนา คนซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติเท่ากันเสมอกันนั้น ก็จึงไม่เท่ากัน แต่ต่างกันไปได้หลากหลาย และจึงต้องมีการจัดระบบความเสมอภาคในทางสังคมให้ตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น ขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง คือเป็นความเสมอภาคตามระดับของการพัฒนา

เรื่องที่ว่ามา พอจะพูดเชิงสรุปได้ ดังนี้

ความจริงของกฎธรรมชาติ (ไตรลักษณ์, หลักกรรม): สัตว์ทั้งปวงที่เกิดมา ซึ่งจะต้องแก่เจ็บตายกันไปนี้ ทุกคนมีชีวิตเป็นไปตามกรรม คือกุศล และอกุศลที่ตนทำ (กฎแห่งกรรม) ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เสมอกันหมดทั้งสิ้น

ความจริงตามกฎธรรมชาติ (ไตรสิกขา): จากการละอกุศลกรรมและทำกุศลที่เป็นเหตุปัจจัยนั้น บุคคลโสดาบัน ก็มีตนเสมอกับบุคคลโสดาบัน บุคคลสกทาคามี ก็มีตนเสมอกับบุคคลสกทาคามี ฯลฯ (ฝึกศึกษาพัฒนาตนมาแค่ไหน ก็มีคุณภาพ มีความต้องการ มีความสุข เป็นต้น เท่ากับคนอื่นที่พัฒนามาถึงระดับเดียวกันนั้น)

ต่อจากนี้ก็มาถึงอีกขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ คือเมื่อความเสมอภาคที่เป็นความจริงของธรรมชาติเป็นอย่างนี้ เราจะจัดตั้งระบบชีวิตระบบสังคมแห่งความเสมอภาคอย่างไร ที่จะสนองความจริงของกฎธรรมชาตินั้น ให้ตรงให้ถูกต้องสอดคล้องกัน โดยเกิดเป็นประโยชน์สุขอย่างดีที่สุดแก่มวลมนุษย์

ตรงนี้ก็มาถึงตอนสำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์เอง ที่จะใช้ปัญญาซึ่งรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาตินั้น มาจัดการกันในเรื่องของมนุษย์นี้เอง นี่ก็คือ

การจัดตั้งตามสมมติของมนุษย์ (บัญญัติระเบียบชีวิต-ระบบสังคม): โดยความตกลงเห็นชอบร่วมกัน (บางทีก็ด้วยอำนาจบังคับ) มนุษย์ก็บัญญัติกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ ขึ้นมาให้คนยึดถือปฏิบัติ กำหนดแบบแผนแห่งสิทธิมนุษยชน จัดระบบและกระบวนการต่างๆ ที่จะเกื้อหนุนให้ทุกคนมีปัจจัยพื้นฐานอันจำเป็นสำหรับการมีชีวิตที่อยู่ผาสุก และสามารถทำการด้วยเสรีภาพ เท่าที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนละเมิดต่อผู้อื่น มีโอกาสเท่าเทียมกันในการสนองความต้องการของตนๆ อันไม่เสมอเหมือนกันในการที่จะมีความสุข เป็นต้น

ตรงนี้ต้องขออ้า คือที่ว่า ให้คนมีโอกาสดูแลเทียมกันในการสนองความต้องการของตนๆ อันไม่เสมอเหมือนกัน ในการที่จะมีความสุข (เท่าที่ไม่เบียดเบียนละเมิดต่อผู้อื่น และโดยที่เขาเองไม่ละทิ้งพันธกิจในการพัฒนาตน)

นี่เป็นความเสมอภาค ที่มีความเสมอกัน ในท่ามกลางภาวะที่ไม่เสมอเหมือนกัน

พัฒนาคนเพื่อคน และเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ที่ว่ามานั้นเป็นเพียงการเตรียมพื้นฐาน และวางหลักประกันให้สังคมสงบเรียบร้อยพอที่มนุษย์จะอยู่กันได้ และมีความพร้อมที่จะทำอะไรๆ ก้าวต่อไป ยังไม่ใช่ภารกิจที่แท้ของมนุษย์

ข้อที่สำคัญยิ่ง คือ บนฐานนั้นจะทำอะไร และจะใช้ความพร้อมนั้นเพื่อทำอะไร ไม่ใช่แค่เตรียมวัตถุและสภาพแวดล้อมให้สังคมพร้อม

พร้อมดีแล้ว คนก็เลยจะไปผลิตเพลินมัวเมากับการเสพบริโภค

จุดที่ตรงกับเป้าหมายแท้จริง อยู่ที่การจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาส เพื่อส่งเสริมให้คนศึกษาพัฒนาชีวิตของเขา นี่ก็ต้องสร้างเสริมโอกาสในการที่คนจะได้ศึกษาพัฒนาตัวเขา โดยจัดสรรปัจจัยอุปกรณ์บริการสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศที่จะเป็นสภาพซึ่งส่งเสริมเอื้อและเกื้อหนุนให้ทุกคนสามารถพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นงามสมบูรณ์ทางศีล ทางจิตใจ และทางปัญญา เพื่อให้มีอิสรภาพที่เกื้อกูลต่อกันยิ่งๆ ขึ้นไป

จะเห็นว่า การบริหารจัดการสังคม ไม่ใช่สักแต่จะให้คนได้มีโอกาสสนองความต้องการเสพให้สุขๆ เรื่อยเปื่อยไปอย่างเลื่อนลอย แล้วก็หม่นเวียนอยู่ในวังวนของความไม่สุขสม และวนวนอยู่กับการแย่งชิงความสุขกัน มองความหมายของกฎกติกาในเชิงลบเป็นเครื่องบังคับผืนใจ และผู้รับผิดชอบสังคมก็มอยู่กับการทำงานเชิงลบ ในการป้องกันแก้ไขการละเมิดกัน ไม่รู้จักจบสิ้น ไม่เป็นอันจะได้ทำงานที่สนองความต้องการของชีวิตและสังคมที่แท้จริงสักที

ในการจัดตั้งสังคมที่ดี เราจะต้องเข้าถึงความจริงทั้งหมดของธรรมชาติ รู้แจ้งชีวิต เข้าใจโลก ต้องรู้ให้หมด แล้วจัดให้เหมาะ คือต้องรู้ครบทั่ว จึงจัดให้ทุกคนอยู่ดีมีสุขได้ โดยมีโอกาสและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตนของทุกคนในสังคมนั้น

ถ้ารู้ความจริงแล้ว จะเห็นว่า สังคมที่ดี ไม่ใช่เป็นสังคมที่จัดตั้งเพื่อบีบคนลงให้เป็นแบบเดียว และไม่ใช่สังคมซึ่งคอยตามสนองคนที่ทั้งหมดถูกมองว่าเป็นอย่างเดียว ดังที่คิดและพยายามทำกันมา และทำกันอยู่

การจัดตั้งสังคมให้คนอยู่ดีนั้น ไม่ใช่เป็นการจัดตั้งสังคมสำหรับพระอรหันต์ แต่ก็ไม่ใช่อการจัดตั้งสังคมสำหรับพาลชน ไม่ใช่เป็นการจัดตั้งสังคมสำหรับบุคคลโสดาบัน แต่ก็ไม่ใช่อการจัดตั้งสังคมสำหรับคนที่หมกมุ่นมัวเมาอยู่ได้อำนาจงาม

เราจัดตั้งสังคมที่คนหลากหลายจะอยู่ผาสุก โดยมีโอกาสในการที่จะพัฒนาชีวิตของตนได้อย่างดีที่สุด

เมื่อเป็นการสมควร เราก็มีชุมชนจัดตั้งซ้อนย่อยเข้ามาไว้ในโอบอุ้มของสังคม เพื่อเป็นที่แผ่ความดีงามและปัญญาให้แก่สังคมนั้น เหมือนเป็นหลักประกัน หรืออย่างน้อยเป็นเครื่องช่วยให่มั่นใจขึ้นว่า จะมีแหล่งกัลยาณมิตรที่คอยกระตุ้นหนุนนำให้คนในสังคมนั้น คงอยู่ในวิถีของการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนไม่หลุดหล่นจากทางไปเสีย

ก่อนจะผ่านตอนนี้อย่างไร ขอแถมหน่อยว่า ในการจัดตั้งของมนุษย์นั้น เราก็ทำตามอย่างหรือเหมือนกับเลียนแบบธรรมชาติ

นี่ก็คือ เราารู้ยู่่ว่า กฎธรรมชาติมีความจริงแท้แน่นอน เมื่อทำเหตุปัจจัยอะไร ผลก็เกิดขึ้นตรงตามเหตุปัจจัยนั้น และเราก็ต้องการผลดี ไม่ต้องการผลร้าย

พอรู้ยู่อย่างนี้แล้ว เราก็ตกลงกันบัญญัติจัดตั้งวางกติกาสังคม (สมมติ) ขึ้นมาเป็นกฎหมาย เพื่อกำกับให้คนทำเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลดี และกันไม่ให้คนทำเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลร้ายตามกฎหมายนั้น นี่ก็คือตั้งกฎหมายขึ้นมาหนุนนำให้คนได้ผลดีจากกฎธรรมชาติ

ที่นี่ เรายังรู้ดีกว่า กฎธรรมชาติดีความเสมอภาคต่อทุกคน (ทุกคนมีความเสมอภาคกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ) เราก็กำหนดให้กติกาคือเป็นข้อตกลงของมนุษย์นี้ ใช้บังคับมนุษย์ทุกคนเสมอกัน เรียกว่าให้มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย ที่เป็นกฎหมายนั้นด้วย (เช่นเดียวกับที่เราเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติเป็นธรรมดาอยู่แล้ว) ทั้งนี้ เพื่อให้มั่นใจยิ่งขึ้นว่ามนุษย์จะต้องทำเหตุปัจจัยที่ดีที่จะให้เกิดผลดีตามกฎธรรมชาติที่บังคับทุกคนเสมอกันอยู่แล้วนั้น (และไม่ทำเหตุปัจจัยร้ายที่จะก่อผลเสียหาย)

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม กฎมนุษย์ก็ไม่ใช่ของจริงแท้อย่างธรรมชาติ จึงเป็นปัญหาแก่มนุษย์ตลอดมาว่า จะทำอย่างไรให้มนุษย์ทำตามบัญญัติ ปฏิบัติตามกฎหมาย

กฎธรรมชาตินั้นแท้จริงเด็ดขาด เช่นว่า เสือต้องกินอาหารจึงมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าเสือนั้นไม่ได้กินอาหารพอ ก็อ่อนแรงไปจนตาย ความเสมอภาคต่อหน้ากฎธรรมชาติ ดำเนินไปเองซื้อตรงแน่นอน

แต่กฎหมายไม่เป็นไปเองตามธรรมดาดังนั้น เช่น ตั้งกฎหมายให้คนหนึ่งเอาอาหารเท่านั้นๆ ไปให้เสือกินทุกวัน แล้วให้เขาได้ค่าจ้างเดือนละสามพันบาท แต่นายคนนั้นเอาอาหารไปให้เสือกินน้อยๆ และเขาได้เงินมากๆ เสือกก็เลยผอมลงๆ จนจะตาย แต่นายคนนั้นก็ยังได้เงินสามพันบาท แถมได้เงินที่ยักยอกจากอาหารแก่เสือเพิ่มอีกด้วย

ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย ไม่ดำเนินไปซื้อตรงแน่นอนของมันเอง แต่ขึ้นต่อความซื้อตรงในใจของมนุษย์ คืออยู่ที่เจตนา

เพื่อให้ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายนั้นนั้นมีผลเป็นจริงขึ้นมา ก็เลยต้องเพิ่มวิธีบริหารจัดการของมนุษย์ เช่น ให้มีระบบการควบคุม และลงโทษ เป็นต้น ซึ่งก็คือกฎหมายนั้นแหละ อันไม่ดำเนินไปซื้อตรงด้วยตัวมันเอง แต่เป็นกฎเทียมเลียนแบบที่ขึ้นต่อความซื้อตรงแห่งเจตจำนงของมนุษย์

ในที่สุด เมื่อมนุษย์ในระบบนั้นพากันไม่ซื้อตรง สังคมมนุษย์ก็ล้มเหลว ดังที่พูดกันสืบมาว่า “บาบลิ้น เสือตาย”

นอกจากนั้น ข้อบัญญัติ กฎหมาย ที่เป็นกฎหมายนี้ ถ้าคนขาดการศึกษา พัฒนาไม่พอ ก็จะมีมองว่าเป็นเครื่องกีดกันบังคับเขา คือ กีดกันไม่ให้เขาทำ ไม่ให้เขาได้ ตามใจอยากของเขา และบังคับให้เขาต้องทำสิ่งที่เขาไม่อยากทำ

ถ้าคนในสังคมใดอยู่ในระดับความรู้สึกซึ่งมีเท่าที่ต่อกฎกติกาแบบนี้ เขาก็จะปฏิบัติตามกฎหมายและข้อบัญญัติทั้งหลายด้วยความจำใจฝืนใจ พร้อมกับคอยหาทางหลบเลี่ยงและลอบละเมิดอยู่ตลอดเวลา ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องพูดว่า คนยังห่างไกลการพัฒนา และสังคมนั้นจะเอาดีไม่ได้

ในสังคมเช่นว่านี้ ลึกลงไป ในที่สุด ทั้งฝ่ายบัญญัติกฎหมาย ทั้งฝ่ายบังคับใช้และรักษากฎหมาย และทั้งฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมาย คือประชาชน ก็จะมีการสมคบกัน แล้วก็รวนไปหมดทั้งระบบ

เมื่อคนเข้าสู่การศึกษา เริ่มพัฒนาขึ้นบ้างแล้ว ถ้ากฎกติกานั้นเป็นบัญญัติโดยชอบธรรม อย่างน้อยเขาก็จะมองเห็นความจำเป็น และเหตุผลของการมีกฎกติกานั้นว่า เป็นสิ่งที่จัดวางขึ้นเพื่อความดี

งาม เพื่อประโยชน์ทางสังคม ในการที่คนจะอยู่ร่วมกันได้ และให้เกิดโอกาสที่จะก้าวไปในการสร้างสรรค์และการพัฒนาความดี ถึงแม้ใจตัวเองยังอยากทำตามที่ชอบที่ชอบ ก็ยอมรับได้ ยอมสมัครใจที่จะถือจะทำตาม

นี่คือมองว่า สิ่งที่ทำให้ทำนั้นดี ถูกต้อง ถึงจะไม่ถูกใจเรา เราก็ควรจะทำให้ได้ นี่คือขั้นของการฝึกตัว และก็คือการศึกษา

สูงขึ้นไปอีก เมื่อคนมีจิตและปัญญาที่พัฒนาดีแล้ว ตระหนักชัดถึงประโยชน์และผลดีของการจัดตั้งวางกฎกติกาที่ชอบธรรมนั้น ตลอดจนเห็นยังเห็นกระบวนการความสัมพันธ์ที่กฎหมายโยงไปถึงกฎธรรมชาติ ก็จะมีมองกฎ กติกา ข้อบัญญัติ และกฎหมาย ที่ตกลงกันบัญญัติขึ้นโดยธรรม เป็นเพียงข้อหมายรู้ ที่พร้อมใจจะช่วยกันชวนกันรักษา เพื่อความดีงามของสังคม และเพื่อการจัดสรรเอื้ออำนวยโอกาสแห่งการสร้างสรรค์และพัฒนายิ่งขึ้นไป

พูดอย่างรวบรัด สรุปว่า ความสำเร็จในการจัดตั้งของมนุษย์ขึ้นต่อการศึกษา และทำทนายการพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพียงพออย่างถึงขั้น ใน ๒ ด้าน คือ

๑. การรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ที่จะจัดตั้งวางระบบและกฎกติกาต่างๆ ของมนุษย์ ให้สอดคล้องที่จะเกิดผลเป็นจริงตรงตามกฎธรรมชาตินั้น ด้วยความสว่างแจ้งถูกต้องของ**ปัญญา**

๒. การปฏิบัติจัดทำดำเนินการตามความรู้จริง อันตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น ให้เป็นไปตามระบบแบบแผนกฎกติกาที่บัญญัติจัดตั้งวางไว้ ด้วยความดีงามซื่อตรงของ**เจตนา**

การบริหารจัดการสังคม และการมีชุมชนจัดตั้งในสังคม ที่จะบรรลุดูจุดหมายดังได้กล่าวมา สำเร็จได้โดยมีเงื่อนไขสองประการนี้

ของจริงที่ได้จัดตั้งไว้

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงออกแสดงธรรม และประกาศวิถีชีวิตที่ดี เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลกคือสังคมมนุษย์ทั้งหมดนั้น แต่สังคมมิใช่อยู่นในสภาพที่จะเป็นดังพระประสงค์ อย่างน้อยก็เป็นไปได้ยาก พระองค์จะอย่างไร

นอกจากจาริกเทศนาทั่วไปแล้ว พระองค์ทรงใช้รูปแบบของชุมชนทางศาสนาที่มีอยู่ก่อน และจัดปรับขึ้นเป็นชุมชนแห่งการศึกษา เรียกว่า “สังฆะ” เป็นที่ชุมนุมของผู้ได้ศึกษาแล้วเข้ามามีชีวิตที่ไม่ขึ้นต่อสภาพอันไม่เอื้อของสังคมใหญ่ และเป็นต้นแบบที่จะแผ่ขยายผลออกไปให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมใหญ่นั้น กับทั้งรับคนที่สมัครใจมุ่งมั่นศึกษาอย่างเต็มขนาดเข้ามาฝึกฝนพัฒนา ขอให้ดูพุทธพจน์ตรึงนี้ว่า (อง.อฎฐก.๒๓/๑๐๙/๒๐๕; ที.ปา.๑๑/๗๐/๑๐๗)

วรรณะ 4 เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
ออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนาม
และโคตรเดิมเสีย นับว่าเป็นสมณคากยบุตรทั้งสิ้น

กษัตริย์ก็ดี ... พราหมณ์ก็ดี ... แพศย์ก็ดี ... ศูทรก็ดี ...
ลำรวมกาย ลำรวมวาจา ลำรวมใจ อาศัยการพัฒนาธรรม
ที่เป็นฝ่ายแห่งโพธิปัญญาทั้ง ๗ ประการแล้ว ย่อมสงบอิม

สมบุรณ์ (ปรีนิพพาน) ในปัจจุบันนี้ทีเดียว, บรรดาบรรณะ
ทั้งสี่นี้ ภิกษุใดเป็นอรหันต์ ลี้นอาสวะแล้ว อยู่จบ
พรหมจริยะแล้ว ทำกิจที่จะต้องทำสำเร็จแล้ว ... ภิกษุ
นั่นแหละ เรียกว่าเป็นผู้เลิศสุดในบรรณะทั้งหมดนั้น

ส่วนในสังคมใหญ่ตามสภาพเดิมที่แวดล้อมอยู่ พระพุทธเจ้าก็
ทรงจาริกไปพบปะเทศนา เรียกอย่างสำนวนปัจจุบันก็คือให้การ
ศึกษา เป็นรายบุคคลบ้าง กลุ่มชนบ้าง ในเรื่องการพัฒนาชีวิตด้าน
ต่างๆ เริ่มแต่การเปลี่ยนแนวคิดพื้นฐาน ทำนองเดียวกับที่ทำด้วยวิธี
จัดตั้งในชุมชนนั้น เช่น ทรงได้ตอบแก่พราหมณ์ว่า (ส.ส.๑๕/๖๕๐/๒๔๓)

ถึงจะพิมพ์พรำคำขลังมากมาย ก็ไ้จะเป็นพราหมณ์
ไปตามชาติกำเนิดได้ไม่ ในเมื่อข้างในเน่าเประะ หลอก
หลวงเขาอยู่, คน จะเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์
เป็นศูทร เป็นจัณฑาล หรือเป็นคนเทษยะ ก็ตาม เมื่อเพียร
พยายามจริงจัง มุ่งมั่นอุทิศตัว มีความบากบั่นมั่นแน่ว
ตลอดเวลา ย่อมลุล่วงถึงบรมสุทธิ (จุดหมายสูงสุด) ได้
พราหมณ์น้อย ท่านจงรู้เข้าใจอย่างนี้เถิด

จากความเป็นมานี้ในคติแห่งพระพุทธศาสนา ก็ได้เกิดมีชุมชน
แห่งการศึกษาที่เรียกว่า “สังฆะ” หรือสงฆ์ขึ้น ซึ่งยังยืนอยู่สืบมาจน
ถึงทุกวันนี้ เป็นแกนของการทำงานสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคม
แห่งโลกของมวลมนุษย์ หรือลึกลงไปก็ถือเป็นศูนย์กลางในการสร้าง
สังคมมนุษย์ให้เป็นชุมชนแห่งการศึกษา เป็นที่ชุมนุมของอริยชน คือ
ให้โลกพัฒนาในวิถีแห่งการที่จะเป็นสังคมของอริยชน

ขอให้ทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัด โดยหลักการใหญ่ คือมองที่โลกหรือสังคมมนุษย์ทั้งหมด พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุกคนศึกษา และเมื่อคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้าไป ก็จะกลายเป็นอริยบุคคลหรืออริยชนในระดับต่างๆ อริยชนเหล่านี้รวมเข้าด้วยกัน ก็เป็น “อริยสังฆะ” คือชุมชนแห่งอริยชน เป็นการรวมกันหรือลงกันโดยคุณสมบัติคือภูมิธรรมหรือธรรมที่บรรลุนั้น แม้จะไม่ได้จัดตั้ง (เทียบอย่างชุมชนวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ที่รวมกันโดยจุดสนใจบ้าง โดยภูมิรู้หรือคุณวุฒิบ้าง)

ขอให้สังเกตว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตั้ง “ภิกขุสังฆะ” ขึ้นเป็นชุมชนจัดตั้งด้วยการบวชเข้ามาช่วยอยู่ร่วมงานกันในตอนเริ่มแรกทีเดียวนั้น ท่านที่บวชรุ่นต้นๆ จนถึงสหายของพระยสะ (รวมทั้งพระพุทธเจ้า เป็น ๖๑) ซึ่งทรงส่งไปประกาศธรรมนั้น มีแต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ คือเป็นอริยชนระดับสูงสุด (มีทั้งที่เป็นพระอรหันต์แล้วบวช และเป็นอริยชนขั้นต้นที่ขอบวชเพื่อก้าวหน้าต่อจนถึงจุดหมาย) ส่วนท่านที่เป็นอริยบุคคลขั้นต้นแล้ว แต่ไม่ได้ขอบวช ก็อยู่ครองเหย้าเรือนต่อไป (ได้แก่บิดา มารดา และภรรยาเก่าของพระยสะ)

พระสาวกรุ่นแรกในภิกขุสังฆะ ที่ทรงส่งไปประกาศธรรมนั้น ชาติอยู่แล้วว่าเป็นพระอรหันต์ จบกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเองแล้ว จึงอยู่จึงไปเพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างเดียว

แต่ภิกขุสังฆะนี้ นอกจากเป็นชุมชนของผู้อุทิศตัวทำงานเพื่อแจกจ่ายให้ธรรมคือเพื่อหนุนการศึกษาของประชาชนในสังคมใหญ่

แล้ว ก็มองได้ว่าเป็นชุมชนที่จัดตั้งให้มีสภาพเหมาะกับการเป็นอยู่ของอริยชนชั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ และผู้ที่ขอเข้ามาร่วมโดยตั้งใจมุ่งจะพัฒนาตนให้ถึงขั้นนั้น (ดังพุทธดำรัสรับผู้ขอบวชที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ว่า “จรท พุรหมจิริยํ สมะมา ทุกขสฺส อนตฺติริยาย” - ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำความสิ้นทุกข์จบถ้วน, แม้คำกล่าวขอบวชที่ใช้กันสืบมาก็มีว่า “นิพพานสจฺจจิรณตฺถาย” - เพื่อจุดหมายคือการทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน) ถึงแม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ยินดีเป็นอยู่อย่างพระอรหันต์

ถึงตรงนี้ก็มองเห็นได้ว่า ตามคติของพระพุทธศาสนา ในสังคมของมวลมนุษยชาติที่เป็นชุมชนแห่งการศึกษาพัฒนาชีวิตนั้น มีภิกษุสงฆ์เป็นชุมชนจัดตั้งซ้อนขึ้นมา ซึ่งสมารับกับอริยสงฆ์ที่เป็นชุมชนของอริยชนผู้ร่วมกันโดยภูมิธรรมในสังคมใหญ่

หมายความว่า ในสังคมใหญ่คือสังคมที่แวดล้อมรอบนอกนี้ ผู้ใดศึกษาพัฒนาสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ในอริยสงฆ์แล้ว ก็ออกไปอยู่ในภิกษุสงฆ์ซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับตน (อริยชนระดับรองคืออนาคามี ก็เหมาะที่จะไปอยู่ในภิกษุสงฆ์เช่นกัน) และผู้ใดที่ตั้งใจมุ่งจะพัฒนาตนให้ถึงขั้นสูงสุดเช่นนั้น ถึงแม้ยังเป็นปุถุชนก็ขอเข้าไปร่วมอยู่ได้ แล้วแต่สมัครใจ ส่วนคนอื่นๆ นอกนั้น ก็อยู่ในสังคมใหญ่ข้างนอกและพัฒนาชีวิตของตนไปตามที่ควร

เมื่อกาลเวลาผ่านไปไม่นานนัก แม้แต่ในพุทธกาลเอง ก็เหมือนมีภาพรวมที่ลงตัว ซึ่งพูดอย่างสรุปได้ว่า

สังคมที่อยู่กันนี้ เป็นสังคมของคฤหัสถ์คือคนครองเรือน คนที่มีการศึกษาได้พัฒนาชีวิตเป็นอริยชนชั้นนำในสังคมนี้ คือบุคคลระดับโสดาบัน อย่างในพุทธกาลก็มีทั้งพระราชา พระมหาลี มหาเศรษฐี คหบดี แพทย์ ฯลฯ ดังเช่น พระเจ้าพิมพิสาร อนาถปิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา นางมัลลิกา หมอชีวก ซึ่งเป็นผู้มั่งมีทรัพย์ เป็นผู้นำในสังคม บำเพ็ญประโยชน์อย่างกว้างขวาง ได้รับความเคารพนับถืออย่างดี หรือเป็นที่นิยมเชื่อถือ อย่างนางวิสาขาที่มีลูกหลานมากมาย และคนในเมืองชอบเชิญไปเป็นเกียรติหรือให้ความสำคัญแก่งานของเขา

คนในสังคมคฤหัสถ์นี้ แม้จะศึกษาอย่างสูงเป็นอริยชนชั้นโสดาบัน ก็มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่พระพุทธเจ้ามักทรงใช้คำเรียกรวมๆ ว่าเป็น “กามโคติ” (ผู้บริโภคมาม) แม้จะมีจำนวนไม่น้อยที่ศึกษาสูงกว่านั้น เป็นถึงอนาคามี ไม่เป็นกามโคติชนแล้ว แต่ก็ยังสมัครใจครองเรือนอยู่ไม่บวช เช่น จิตตคหบดี และเจ้าชายหัตถกะ

ที่นี่ ในท่ามกลางสังคมคฤหัสถ์นั้น ก็มีภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นชุมชนจัดตั้งขึ้นอยู่ เป็นแหล่งการศึกษาอย่างเข้มข้น ช่วยเป็นแกนของการศึกษาให้แก่สังคมทั้งหมด โดยสังคมนั้นโอบอุ้มไว้เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง อริยชนที่พัฒนาสูงสุดแล้ว ถึงแม้ได้ศึกษาจบตั้งแต่อยู่ในสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ก็จะมาเข้าอยู่ในชุมชนนี้ ดังนั้นอริยชนชั้นนำในชุมชนนี้ จึงได้แก่พระอรหันต์

จากไตรสิกขา สู่วิถีบุญกิริยา

เรื่องที่ควรสังเกตเกี่ยวกับสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ ก็คือ ในด้านการศึกษา

เนื่องจากคนในสังคมใหญ่นี้ ตามปกติ อยู่กันโดยไม่ตระหนักถึงความจริงที่ชีวิตจะต้องมีการศึกษา และในเวลาเดียวกันก็มีเรื่องราววุ่นวายห่วงกังวลมากมาย ไม่ค่อยมีเวลาที่จะนึกถึงหรือสนใจใส่ใจกับการศึกษานั้น การฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตจึงมีเพียงตามที่ต้องการจำเป็นบังคับเพื่อให้อยู่รอดและสนองความต้องการพื้นฐาน

ชีวิตของกามโกศชนอยู่อยู่กับวัตถุและการอยู่ร่วมสัมผัสกับผู้อื่นในสังคม ตั้งแต่การกินใช้เสพวัตถุ และการทำมาหาเลี้ยงชีพแสวงหาวัตถุ อยู่ในครอบครัว พึ่งพากับญาติพวกพ้อง แข่งขันแย่งชิงกับคนอื่น หาทางได้ผลประโยชน์จากสังคม กรรม ทั้งคิดพูดทำ มักคร่ำครุ่นอยู่กับการที่จะหาจะเอาจะได้

เมื่อชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างนี้ ตามปกติ พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขาเต็มทั้งระบบโดยตรง แต่ทรงจัดวางระบบการพัฒนาชีวิตอย่างพื้นฐานที่สอดคล้องกับสภาพทั่วไปในความเป็นอยู่ของเขา ที่มักครุ่นคิดจะหาจะเอาจะได้จะเสพวัตถุและฝึกฝายับเคี้ยวกันในสังคม เริ่มด้วยสอนหลักการที่มีให้นึกแต่จะเอาจะได้ แต่ให้ฝึกที่จะให้จะแบ่งปันกันด้วย เมื่อจะทำมาหากินมาเลี้ยงตัว ก็อย่าให้มีการละเมิดเบียดเบียนคนอื่น และให้รู้จักพัฒนาจิตใจให้มีความ

สุข โดยมีคุณธรรม เริ่มแต่รักใคร่มีไมตรีปรารภนาดีต่อกัน

โดยนัยนี้ หลักการพัฒนาชีวิตสำหรับประชาชนทั่วไป จึงปรับเปลี่ยนจาก ศิล สมาธิ ปัญญา เป็น **ทาน ศิล ภาวนา**

การปฏิบัติต่อวัตถุ ต่อทรัพย์สินสมบัติที่สะสมครอบครอง ด้วยการรู้จักให้ปันกัน ที่เรียกว่าทาน แล้วก็ให้เป็นอยู่และทำมาหากินโดยไม่ขัดแย้งรังแกข่มเหงเบียดเบียนกัน ด้วยการรักษาหลักความประพฤติพื้นฐานในชั้นศีล ๕ พร้อมทั้งมีการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา เรียกรวมๆ ว่าภาวนา โดยเน้นที่การเจริญเมตตาหรือไมตรี

จากการให้ปันวัตถุ ก็ขยายออกไปถึงการให้คำแนะนำสั่งสอน วิชาความรู้ และการให้โอกาสให้ควมมีส่วนร่วมในการทำสิ่งที่ดีงาม

จากการไม่ละเมิดเบียดเบียนกัน รักษาระเบียบวินัย ก็พัฒนาต่อไปสู่การมีความสัมพันธ์ที่ดี การปฏิบัติต่อกันโดยเอื้อเฟื้อ ควมมีกิริยามารยาท การรู้จักเคารพนับถือกัน การยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ทรงคุณ การช่วยเหลือกัน การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

จากการเจริญเมตตา ทำจิตใจให้เยือกเย็นลง รู้จักคิดคำนึงถึงผู้อื่น เห็นอกเห็นใจและใส่ใจในสุขทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ มีความปรารถนาดีมีน้ำใจแผ่ขยายความสุข และมีศรัทธาในสิ่งที่ดีงามมีเหตุผล ก็ก้าวต่อไปในการพัฒนาทั้งจิตใจและปัญญา ให้มีคุณธรรมเพิ่มมากขึ้น มีพรหมวิหารครบทั้ง ๔ ประการ มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติ มีสมาธิ มีฉันทะ มีวิริยะ มีขันติ มีใจร่าเริงสดชื่นผ่องใสเบิกบาน มีปิติปราโมทย์ ฝึกตัวฝึกจิตใจให้เป็นอิสระ ขึ้นต่อวัตถุและการเสพบริโภค

น้อยลง เป็นคนที่สุขได้ง่ายขึ้น และมีสุขที่เกิดจากกุศลมากขึ้น ใฝ่
สดับฟังธรรมแสวงหาความรู้ เจริญปัญญา ปรับแก้พัฒนาความรู้
ความคิดให้ถูกต้องถ่องแท้ชัดเจน

นี่คือเรื่องทาน ศีล ภาวนา ที่เรียกรวมว่า “บุญกิริยา” แปลว่า
การทำบุญ หรือประกอบความดีงาม คือการเสริมสร้างคุณสมบัติที่ดี
งามเป็นประโยชน์ให้แก่ชีวิตของตน เป็นงานของแต่ละบุคคลในการ
ศึกษาพัฒนาชีวิต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “บุญธมฺว โส ลิกฺขณฺเย”
(บันทึกตีพิมพ์ศึกษาบุญนี้แหละ - ขุ.อิติ.๒๕/๒๐๐/๒๔๑)

ถ้าดูความหมายให้ทั่ว จะเห็นว่า ที่ว่าศึกษาบุญ ก็คล้ายกับที่
คนยุคนี้พูดว่าพัฒนาคุณภาพชีวิตนั่นเอง แต่อาจจะครอบคลุมกว่า
เพราะลงไปถึงจิตใจและปัญญาหมดทั้งคน

คนไทยสมัยก่อนค่อนข้างคุ้นกับเรื่องราวของการทำบุญ และ
เรื่องหนึ่งที่พระนำมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง พอจะรู้กันดี คือเรื่องมช-
มาณพ ซึ่งมีเล่าไว้ในคัมภีร์ต่างๆ มากแห่ง

มชมาณพนี้ ทำงานประกอบอาชีพเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน
แต่เป็นคนมีน้ำใจและรู้จักคิดริเริ่ม เมื่อมองเห็นว่ามีอะไรที่ควร
จัดทำเพื่อให้ชาวบ้านอยู่กันดีทำงานได้สะดวก ก็ทำการบุญโดยไม่
เรียกร้องใคร การบุญ (บุญกรรม) ที่เขาทำ ก็เริ่มตั้งแต่จัดทำลาน
กลางหมู่บ้านเป็นที่คนมาพักผ่อนกันหลังเลิกงาน จัดที่ผิงไฟใน
ยามหนาว จัดหาน้ำไว้บริการในคราวร้อน พัฒนาทางเข้าหมู่บ้าน
ขุดสระน้ำ สร้างสะพานเชื่อมทาง

ต่อมาก็มีพวกคนหนุ่มสนใจเห็นคล้อยตามไปร่วมทำบุญกับเขาเพิ่มขึ้นๆ จนเป็นกลุ่มใหญ่ ๓๓ คน เทียวดูแลปรับปรุงถนนหนทางให้เรียบร้อย สร้างศาลาพักตามทางแยก ปลุกสวนดอกไม้ ปลูกไม้พุ่มไม้ก่อ ไม้ดอกไม้ประดับ คอยเทียวดูแลร่วมกันทำงานบุญทำนองนี้ ขยายกว้างไกลออกไปเป็นประโยชน์ถึงหมู่บ้านใกล้เคียง

มฆมาณพ หัวหน้ากลุ่มทำบุญ (คือบำเพ็ญประโยชน์) นี้ เมื่อได้รับความนับถือเชื่อฟังมากขึ้น ก็ได้แนะนำชักชวนชาวบ้านให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน และละเว้นสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น สุรายาเสพติด และการพนัน จนคนทั้งหมู่บ้านอวยทานตั้งอยู่ในศีลกันทั่ว

ฝ่ายนายบ้าน เมื่อพวกชาวบ้านเหล่านี้เลิกดื่มสุรา เลิกยิงนกตกปลาล่าสัตว์ เป็นต้น ก็เล่ายายได้จากเรื่องสุรา และการเก็บส่วย จึงหาทางขัดขวาง ในที่สุดก็ตั้งเรื่องฟ้องทางการจนถึงพระราชวามฆมาณพคิดการใหญ่ ส้องสมผู้คนจะก่อการกำเริบเสิบสาน

กลุ่มทำบุญถูกล้อมจับตัวทั้งหมด พระราชาทรงสอบสวนทราบ ว่า คนเหล่านี้รวมกลุ่มกันทำบุญ ก็กลับพระราชทานพระราชทรัพย์สนับสนุน

กลุ่มทำบุญก็ขยายงานบุญออกไป มีโครงการที่ใหญ่ขึ้น และมีผู้คนขอมีส่วนร่วมทำบุญ (ปิตติ) ด้วย รวมทั้งพวกสตรีแม่บ้าน

เรื่องมฆมาณพนี้ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการทำบุญ ควรนำมาเล่าให้คนสมัยนี้ฟังกันให้แจ่มหูแจ่มใจ จะได้มองความหมายของ

“บุญ” อย่างเพียงพอ และทำให้ถูกให้ตรงให้เต็ม ไม่คับแคบคลาดเคลื่อนหรือเพี้ยนไปอย่างที่เป็นกันอยู่ในปัจจุบัน

แล้วก็ได้คิดจากการมีชุมชนจัดตั้ง ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม เช่นเป็นจุดที่ริเริ่มงานสร้างสรรค์พัฒนาใหม่ๆ

อย่างโรงเรียนก็สามารถจัดเป็นชุมชนที่สานแนวคิดใหม่ทางการศึกษา หรืออาจเป็นชุมชนที่คัดท้ายศึกษานาวาทำกลางกระแสสังคมที่ไม่พึงปรารถนา ดังที่ชุมชนภิกขุสังฆะซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการพัฒนาสังคมไว้ร่วรณะในพุทธกาล พอมาในปัจจุบัน ที่สังคมอยู่ใต้กระแสบริโภคนิยม ถ้ารู้จักใช้ ภิกขุสังฆะอย่างน้อยก็อาจเป็นจุดปลอดภัยบริโภคนิยม หรือเป็นต้นแบบที่แผ่ขยายอิสรภาพจากบริโภคนิยม^๑

ในที่สุดก็ขออ้ออีกว่า เรื่องความจริงของธรรมชาติ เรื่องการศึกษาที่เป็นสภาวะธรรม ตลอดจนหลักการต่างๆ นั้น เราต้องรู้ทั่วตลอดองแท้ชัดเจน แต่เมื่อจะดำเนินการเป็นกิจการในสังคมมนุษย์อย่างที่ว่าทำให้เป็นการศึกษาจัดตั้งนี้ ก็ต้องวางเป็นระบบและขั้นตอนให้พอดีที่จะเป็นไปสมวัตถุประสงค์ ให้อำนาจประโยชน์สูงสุดแก่ชีวิตและสังคม ในกาละเทศะนั้นๆ ดังที่พูดสั้นๆ ว่า รู้ความจริงให้หมด แล้วจัดตั้งให้เหมาะ

^๑ อาจจะเรียกว่า มัตตการนิยม (การถือความพอดี) มัตตโภคนิยม มัตตโภคินิยม หรือคำอื่นที่มีให้เลือกหลายอย่าง เช่น มัตตทานิยม มัตตการีนิยม มัตตโลชินิยม มัตตัญญุนิยม

ดังที่รู้กันทั่วไป และพูดพ้อกันกันว่า เวลานี้ โลกและชีวิตเต็มไปด้วยปัญหา มีแต่ความเจริญที่ดำเนินมาผิดพลาด เดี่ยวเรื่องการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม แล้วก็เรื่องบริโภคนิยม เรื่องการครอบงำของลัทธิธุรกิจ เรื่องความด้อยลงของคุณภาพคน ความเสื่อมเสียสุขภาพในด้านต่างๆ และการเข้าไม่ถึงความสุข แน่หนอนว่าการแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ถึงรากถึงฐาน เป็นภารกิจของการศึกษา

การศึกษาที่แท้จะต้องถึงสาระและทันสถานการณ์ เวลานี้มนุษยชาติต้องการคนมีคุณภาพอย่างเข้มข้น ที่ไม่เพียงจะมาแก้ปัญหา แต่มาเป็นผู้นำโลกออกจากทางที่ผิด และนำโลกนำสังคมให้เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง และก้าวไปในการสร้างสรรค์ ที่จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายในการที่มนุษย์จะพึงมี *ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ธรรมชาติที่รื่นรมย์ และสังคมที่สันติสุข*

ภารกิจนี้รอพิสูจน์ด้วยการจัดตั้งการศึกษา ซึ่งพอดีที่จะให้ได้ผลสูงสุด โดยสอดคล้องกับความจริง และเท่าทันความต้องการของมนุษย์ อันแตกต่างหลากหลายตามระดับของการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน

สามไตร ๓ ฐานของปฏิบัติการ

๐๐๐

ตั้งสองหลักไว้ ก็ตั้งตัวก้าวไปได้ในการพัฒนา

ได้บรรยายมายืดยาวในเรื่องไตรทั้ง ๓ หลัก ที่จะขยายออกไปสู่การปฏิบัติ คือเอาความจริงที่เป็นอยู่ตามสภาวะ มาทำการจัดตั้งในทางการศึกษา เพื่อจะปฏิบัติกันได้ตามสมมติในสังคมมนุษย์นี้

แต่นั้นก็อยู่ในขั้นของหลักอีกนั่นแหละ คือต่อจากหลักความจริง มาเป็นหลักการจัดตั้ง แล้วอันนั้น เมื่อพูดไปแล้ว จะจัดตั้งกันอย่างไร ก็ว่ากันไป

ทีนี้มีเรื่องหนึ่งที่คิดว่ารอไม่ได้ แต่ควรจะเริ่มกันเลย ก็อยู่ในเรื่องของการศึกษาจัดตั้งนั่นแหละ คือไม่ว่าจะจัดตั้งกันอย่างไร แต่ที่จุดเริ่มต้น น่าจะมีเรื่องที่ปฏิบัติกันได้จริงอย่างเห็นชัดกันไปเลย จะได้ตั้งต้นกันได้ และจะได้เป็นฐานของการปฏิบัติต่อไป เหมือนกับว่า พอตั้งหลักแล้ว ก็ตั้งตัวก้าวไปได้เลย ทั้งชัดเจน มั่นใจ และเริ่มได้จริง

สืบเนื่องจากหลักใหญ่ที่พูดไปแล้ว คือ เรื่องไตรรัตน์ ไตร-
ลักษณ์ และไตรสิกขา เป็นไปได้ไหมที่เราจะนำเอาความรู้ความ
เข้าใจตามหลักเหล่านั้น มาช่วยกันวางหลักการย่อยที่ไม่มากข้อ
นัก ที่จะนำไปปฏิบัติได้จริงในขั้นที่เป็นพื้นเป็นฐาน

ต้องขอพูดอย่างหนึ่งว่า ในสังคมชาวพุทธเรานั้น เรื่องนี้เป็น
ปัญหามาก คือว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมไว้มากมาย และ
บางทีเราก็อ่านกันเยอะแยะไปหมด แต่ในชีวิตที่เป็นจริงนี้ ไม่รู้จะ
จับอันไหนมาทำมาใช้ ไปๆ มาๆ ชาวพุทธก็เลยไม่มีจุดร่วม โดย
เฉพาะไม่มีหลักการอะไรที่ยึดถือร่วมกัน เช่น หลักศรัทธาร่วมกันก็
ไม่มีว่า ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว จะมีศรัทธาอย่างนี้ ที่พูดออกมาได้
เลยว่า ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

อาจจะจัดประเภทว่า นี่หมวดที่ ๑ หลักศรัทธา คือความเชื่อ
ในหลักการ หรืออุดมคติ หรืออะไรก็แล้วแต่ทำนองนี้

แล้วก็หมวดที่ ๒ หลักปฏิบัติ คือ ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว มีข้อ
ปฏิบัติที่จะต้องถือหรือรักษาดังนี้ แล้วจัดกันให้ลงตัว

เรื่องนี้คิดมานาน ต้องพูดว่าหลายสิบปี อย่างที่ทำหนังสือ
วินัยชาวพุทธ ออกมา ก็เพราะเห็นว่า ชาวพุทธเคืองคว้างเหลือเกิน

พระยังพอมีบ้าง คือมีวินัยที่ต้องปฏิบัติ เมื่อบวชเข้ามาแล้ว
ต้องถือศีล ๒๒๗ ชัดเจนไปเลยว่า ทำอันนั้นๆ ไม่ได้ ต้องทำอันนี้ๆ
แต่ชาวพุทธยุคหลังนี้เหมือนเป็นคนไม่มีหลักอะไรเลย บอกว่าฉัน
เป็นชาวพุทธ แต่ความเป็นชาวพุทธอยู่ที่ไหน ต้องรู้เข้าใจ ต้องทำ

อะไรบ้าง ไม่รู้ พุดไม่ถูกเลย เป็นกันอย่างนี้มานานแล้ว ทำอย่างไร จะให้เรามีหลักอันนี้สักที แต่ต้องไม่มาก

ตอนแรกที่ทำ ได้หนังสือ *กรรมบุญชีวิต* ขึ้นมาก่อนนานมาแล้ว แต่ก็มีหลักเยอะเยาะไปหมด ยิ่งกว้างขวางนัก ต่อมาจึงทำเล่มกระชับ เอาแต่หลักเฉพาะที่ขีดตัวเข้ามา ก็เกิดเป็นหนังสือ *วินัยชาวพุทธ* ซึ่งต้องการชี้แจงลงไปอีก แต่อาจารย์ชยสาโรมา ท่านมักจะทวงเรื่องนี้ ท่านก็ยังว่ามาก ก็ยอมรับจริงๆ ว่า *วินัยชาวพุทธ* ก็ยังมาก

คราวนี้นับว่าเป็นโอกาสที่มีเหตุอ้างอิง อาตมาได้จัดวางเป็นร่างไว้ เรามาช่วยกันทำให้เป็นข้อน้อยๆ หน่อย อาตมาเหมือนตั้งตุ๊กตาเสนอไว้ แล้วก็มาช่วยกันดู

โยมคุณหญิงหม่อมหลวงอนงค์ นิลอุบล ประรภาว่า “เด็กสมัยนี้โตเป็นสาวเป็นนางแล้ว ก็ไม่มีอาชีพอะไร มีอาชีพทางเพศอย่างเดียว เป็นห่วงมาก” นี่ก็เท่ากับเป็นการย้ำว่า จะต้องช่วยกันอย่างไรจริงจัง ทำเรื่องการศึกษาให้ชัด เพราะการศึกษาเป็นแกนเลยที่จะทำให้ประเทศชาติเป็นอย่างไร เป็นตัวสร้างฐานให้กับประเทศชาติ

ในเรื่องนี้ อยากจะให้หลักที่กะทัดรัดชัดเจน และหลักนั้นจะมี ๒ หมวด คือ หลักความเชื่อ แล้วก็หลักปฏิบัติ หรือหลักที่เป็นข้อปฏิบัติ ให้รู้กันว่า ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว จะต้องมีการกระทำอันนี้ชัดออกมาเลย

ทั้งนี้ ถ้าเราฝึกตั้งแต่ว่านักเรียนได้ก็ดี ในเมื่อยังไม่ได้ทำที่โรงเรียนอื่น ก็ทำที่โรงเรียนนี้ก่อน ถือว่า นักเรียน โรงเรียนนี้ จะต้อง

ศึกษาโดยมีหลักการและกระทำอย่างนี้ แต่ในเรื่องของเด็กนักเรียน อาตมาไม่รู้ลึกซึ้งอย่างคุณครูอาจารย์ เพราะฉะนั้น ก็ได้แต่ลองตั้งๆ เป็นร่างมา เป็นเพียงข้อเสนอนะพิจารณาเท่านั้น ก็อยากจะให้ทางโรงเรียนมาช่วยกัน ถ้าเห็นด้วยว่าน่าจะมีหลักการอย่างที่ว่านั้น ก็มาพิจารณา แล้วจะคิดวางอย่างไร เอาข้อไหนบ้าง และเขียนข้อความอย่างไรให้มันง่าย ก็ช่วยกัน

ดังตัวอย่างที่เขียนไว้ในตอนต้น เพื่อจะวางหลักที่เข้าใจง่าย และจำง่าย ก็ได้เขียนมาให้เลือกกัน ข้อเดียวกัน ความหมายเดียวกัน เขียนมาให้ดู ๓ สำนวน ก็เลือกเอาสำนวนใดสำนวนหนึ่ง อาจจะไม่เลือกเอาสำนวนที่ง่าย หรือว่าชัดแต่ไม่ยากนัก อันไหนเหมาะที่สุดก็ช่วยกันดู (ตัวอย่างนี้ คือข้อแรกใน ๑. หลักการ)

- มีโพธิศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาปัญญาให้เป็นพุทธะ
- มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา/ด้วยการศึกษา
- มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก

สำนวนที่ ๑ ว่า “มีโพธิศรัทธา เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาปัญญาให้เป็นพุทธะ” ถ้าเขียนอย่างนี้ก็เป็นความหมายแบบเต็มไปเลย แต่อาจจะยากไป

ก็ดูสำนวนที่ ๒ ว่า “มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา” หรือจะใช้คำว่า “ด้วยการศึกษา” ก็แล้วแต่

แล้วก็สำนวนที่ ๓ ง่ายขึ้นๆ ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก”

นี่เป็นตัวอย่างให้เรามาช่วยกันปรับสำนวน ส่วนตัวหัวข้อนั้น ก็ตั้งไว้ให้พิจารณาดู ทั้งหมดนั้นสามารถเปลี่ยนแปลง จะตัดออกไป หรือจะเพิ่มเข้ามา ก็ได้ทั้งนั้น ถ้าเห็นด้วยว่าควรมีหลักไว้ ก็ต้องช่วยกัน

ที่นี่ อาตมาจะอ่านหลักที่ร่างมาให้ฟังก่อน บอกแล้วว่ามี ๒ หลัก คือ หลักการ และ ปฏิบัติการ จะอ่านชุดแรก คือ หลักการ ทั้งหมดก่อน

(หลักการนี้ จะเรียกว่า หลักความเชื่อ ก็ได้ แล้วแต่จะเลือกเอา และในที่นี้ได้เขียนไว้ในลักษณะเป็นปฎิญา ซึ่งก็เพียงเสนอให้ดู ถ้าไม่เขียนในลักษณะเป็นปฎิญา จะเขียนอย่างอื่นก็ได้ โดยตัดคำว่า “ข้าฯ” ออก)

๑. หลักการ

- ข้าฯ เชื่อว่า มนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา (หรือ ด้วยการศึกษ)
- ข้าฯ จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์และมีเมตตากรุณาตามอย่างพระพุทธเจ้าที่เรานับชา
- ข้าฯ ถือธรรม คือความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นมาตรฐาน (หรือ เป็นเกณฑ์ตัดสิน)
- ข้าฯ จะสร้างสังคมตั้งแตในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่กัลยาณมิตรมาเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์
- ข้าฯ จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท

อันนี้ก็คือหลักศรัทธาในพระรัตนตรัย และหลักกรรม นำมาเขียนในสำนวนใหม่

ในเรื่องหลักศรัทธาของชาวพุทธนี้ ขอแทรกนิดหนึ่ง คือเรามักจำกันมาว่า “สัทธา ๔” บางทีบอกว่าเป็นสัทธาของชาวพุทธ ๔ ข้อ หลายท่านคงจำได้ คือ กรรมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัชฌกตาสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา ถ้าใครไม่เคยได้ยิน ก็หมดเรื่องไป แต่สำหรับผู้ที่เคยได้ยิน หรือจำได้ ขอทำความเข้าใจว่า ที่จริง สัทธา ๔ ข้อชุดนี้ ไม่มีในของเดิม ไม่มีหลักฐานมาแต่เดิม แต่คนไทยถือสืบๆ กันมา

ส่วนหลักศรัทธาของเดิมที่มีมาเก่าที่สุด ได้แก่ในพระไตรปิฎก มีอย่างเดียวคือตถาคตโพธิสัทธา หรือไม่กี่ ๓ คือศรัทธาในพระรัตนตรัย (รัตนัตถยสัทธา)

ต่อมาในชั้นอรรถกถา ท่านจัดไว้เป็นสัทธา ๒ อย่าง คือ ๑) ตถาคตโพธิสัทธา หรือรัตนัตถยสัทธา อันใดอันหนึ่ง (คือ ตถาคตโพธิสัทธา หรือรัตนัตถยสัทธา แทนกันได้) และ ๒) กรรมผลสัทธา ศรัทธาในกรรมและผลของกรรม มี ๒ ข้อแค่นี้ ข้อที่หนึ่ง เป็นเรื่องของพระรัตนตรัย ข้อที่สอง เป็นเรื่องของกรรม ไม่ต้องมี ๔ ข้ออย่างที่จำสืบๆ กันมา

ที่นี่ หันมาดูหลักตามหัวข้อที่เขียนมาให้ดูเป็นปัญญา จะเห็นว่า

ข้อ ๑ “เชื่อว่ามนุษย์จะประเสริฐได้เพราะฝึกตนด้วยสิกขา” ก็คือ **พุทธ** (พระรัตนตรัย ข้อ ๑)

ข้อ ๒ “จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์และมีเมตตากรุณา ตามอย่างพระพุทธเจ้า...” ก็**พุทธ**อีก

ข้อ ๓ “ถือธรรม คือความจริงความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นมาตรฐาน” ข้อนี้คือ**กรรม**

ข้อ ๔ “จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่กัลยาณมิตร มาเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์” ข้อนี้คือ**สังฆ** และ

ข้อ ๕ “จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท” ข้อนี้คือ**หลักกรรม**

หลักจะมัน ต้องทำได้ชัด

เวลานี้ เราเคืองคว้างกันนัก คำว่า “กรรม” มีความหมาย ออกมาสู่ภาษาไทยไม่ชัดเจน เพี้ยนเสียมาก อย่างน้อยก็จับจุดไม่ได้ คนมองความหมายของกรรมในแง่เป็นบาปเสียบ้าง ไปเน้นในแง่ผลตอบแทนบ้าง ทั้งที่ท่านสอนหลักกรรมมาเพื่อจะให้เราทำกรรมดี สอนให้เราเลิกทำกรรมชั่วและให้มุ่งทำกรรมดี ไม่ใช่สอนให้รอผลกรรม

ท่านสอนเพื่อให้ทำ ไม่ใช่สอนให้รอ ถ้าเก่าทำกรรมมาไม่ดี ก็ให้เปลี่ยนมาทำกรรมดี ถ้าทำกรรมมาดีแล้ว ก็ทำกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป

เพื่ออย่างนี้จึงได้มีสิกขาไฉละ คือมีหลักสิกขา ก็เพื่อให้เราฝึกเล็ก ทำกรรมชั่ว แล้วก็ฝึกทำกรรมดี แล้วเราจะได้พัฒนาตัวเองให้ทำ กรรมที่ดียิ่งขึ้นไป

ถ้าท่านให้รอลงกรรม แล้วท่านจะสอนหลักสิกขาไว้ทำไม สิกขาก็คือให้เราฝึกทำกรรมให้ถูกต้อง ให้พัฒนาการทำกรรมให้ดียิ่ง ขึ้น แล้วเราจะไปมัวรอลงกรรมอะไรอยู่ ที่ว่าให้ฝึกในการทำกรรม ก็ เริ่มตั้งแต่ฝึกหาความรู้หรือศึกษาให้รู้จักว่ากรรมอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก แล้วเราจะได้ฝึกที่จะละกรรมชั่ว ฝึกทำกรรมดี และทำกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป คือจะได้ละอกุศล และทำกุศล แล้วก็ทำ กุศลที่สูงขึ้นไป เรียกว่าพัฒนา หรือเจริญในกุศล อย่างที่ท่านเรียก ว่า “กุศลภาวนา” ก็คือการพัฒนากุศล ซึ่งก็คือพัฒนากรรมนั่นเอง พัฒนาอย่างไร ก็คือทำกรรมที่ดียิ่งขึ้นไป แล้วจะทำกรรมที่ดียิ่งขึ้น ไปได้อย่างไร ก็ด้วยสิกขานั้นแหละ ก็ฝึกศึกษาในการทำกรรมนี้เอง จากอกุศล ก้าวมาทำกุศล จากกุศลขั้นต่ำกว่า ก้าวไปทำกุศลที่สูง ขึ้นไปๆ

เรื่องนี้เราก็เน้นให้เห็นชัดเจนเลยในหลักปฏิบัติการ จะต้องให้ ออกมาเป็นภาระกระทำ ให้มีการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะว่าคนเดียวนี้ ที่เรียกกันว่าชาวพุทธนี่ ไปขุดเลขหอยบ้าง ไปรอลงทางโซดลาง ไสยศาสตร์บ้าง ไปอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอฤทธิ์ดลบันดาลบ้าง อะไรต่างๆ สับสนวนวนาย ล้วนแต่ นอกถื่นนอกทาง เสียหลักกรรมหมด

ต้องพูดให้ชัดเลย

บอกว่าให้สร้างความสำเร็จด้วยการ

กระทำ ไม่ใช่รอผลสำเร็จด้วยการไปอ่อนนอน ไปนอนรอคอยโชคอะไรทำนองนี้ เวลา^{นี้} ลัทธิรอผลดลบันดาลมันเคลื่อนไหวเมืองไทยเหลือเกินแล้ว ต้องเอาหลักกรรมที่แท้มาแก้เสียที ถ้าใช้หลักกรรมจีจุดให้ถูก ก็จะได้ผลอย่างนี้ คือ “จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท”

หลักกรรม^{นี้} ไปโยงทั้งกับหลักความไม่ประมาท และหลักความพากเพียร ก็เอามาใช้หมด พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เราเป็นกรรมวาท เป็นกิริยาท เป็นวิริยาท” พระองค์ไม่ได้ตรัสข้อเดียวนะ พระองค์ตรัสเป็นชุดเลยว่า “เราประกาศหลักการกระทำ เราประกาศหลักการที่จะต้องทำ เราประกาศหลักความเพียร” หมายความว่า การกระทำต้องมากับความเพียร คนไม่มีความเพียรจะทำอะไรไปได้ ไหวหรือ เพราะฉะนั้นหลักการก็สอดคล้องกัน คือต้องมีความเพียร

เพราะฉะนั้น เวลาพูดเรื่องกรรม เพื่อแก้ปัญหาความเข้าใจผิด ขอให้เอาพระสูตร^{นี้}ไปพูดได้เลย ย้ำเน้นกันเรื่อยไปว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองนะ “เราเป็นกรรมวาท ... เราเป็นวิริยาท” ต้องพูดคู่กัน เราสอนหลักกรรม เราสอนหลักการกระทำ เราสอนหลักความเพียร เมื่อพูดถึงกรรม ต้องพูดถึงความเพียรด้วย จะได้ไม่เขว ไม่เพี้ยน

เอาละนะ อันนี้เป็นหลักใหญ่ในแง่ของหลักการที่ยึดถือหรือเชื่อถือ หรือจะใช้คำอะไรก็แล้วแต่ ก็ขอให้ช่วยกันพิจารณา แม้แต่จะเปลี่ยนสำนวน หรือจะตัด หรือจะเติม ก็ได้ทั้งนั้น ขอจบในเรื่องหลักใหญ่ที่ ๑ คือหลักการ

หลักการต้องมั่น ปฏิบัติการต้องจริงจัง

ที่นี้ก็มาถึง ๒ หลักปฏิบัติการ หรือจะเรียกว่าข้อปฏิบัติก็ได้ ขอให้ช่วยกันพิจารณาว่าแค่ไหนดี ที่นี้เขียนมาเสนอไว้ถึง ๗ ข้อ ชักจะเยอะแล้ว ถ้าได้แค่ ๕ ข้อ ก็น่าจะดี ตอนนี้อ่านให้ฟังนะ

๒. ปฏิบัติการ

- เก็บออมเงิน และแบ่งมาทำทาน/บริจาค เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อบูชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ... (ตักบาตรรวมได้ในข้อนี้)
- สมาทานเบญจศีล (ในระดับที่เหมาะสมกับวัย หรือสภาพชีวิต - ไม่ให้พร่า เว้นอบายมุข
- สวดสาธยายพุทธวจนะบทหนึ่งหรือตอนหนึ่งโดยเข้าใจความหมาย ทำใจให้สงบ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ... นาที
- ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ เดือนละ ๑ ครั้ง (หรือไปร่วมกิจกรรม ทุกวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนา)
- ทำกรรมดี (บุญ, บาเพ็ญประโยชน์) อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดาบิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมในอดีต สัปดาห์ละอย่างน้อย ๑ ครั้ง
- ตั้งกำหนดวันปลอดการบันเทิงให้แก่ตนเอง เดือนละ/สัปดาห์ละ ๑ วัน (อาจตั้งกำหนดชมรายการบันเทิงแต่ละวันด้วยว่าแค่ไหน - เป็นวัตรอย่างหนึ่ง)
- ตั้งเกณฑ์เพื่อฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภค การกินเสพพอกดี หรือการบริโภคด้วยปัญญา

ข้อ ๑) “เก็บออมเงินและแบ่งมาทำทาน ...” ให้ชาวพุทธทุกคนมีการฝึกตนในการรู้จักให้ ให้เป็นกิจกรรมที่เขาต้องทำจริง ให้เป็นชีวิต

ของเขา ถ้าบอยไม่ไหวก็สัปดาห์ละครั้ง ฝึกด้วยการทำให้เป็นจริง ดีไหม ถ้ามี

ข้อ ๒) “สมาทานเบญจศีล ... เว้นอบายมุข” ในข้อนี้ น่าสังเกตว่า แม้แต่การรักษาเบญจศีลของเรา ก็เป็นปัญหา ความจริงจังไม่มี คนจำนวนมากเลียงหลบเพราะรู้สึกกลัวว่าเป็นเรื่องที่ตัวปฏิบัติไม่ได้ เวลาสมาทานก็ได้แค่ทำเป็นพิธี ถ้าขาดความชัดเจนและความจริงจัง แม้แต่ในหลักพื้นฐานอย่างนี้ การปฏิบัติในพระศาสนาจะเอาดีได้ยาก

อาตมาเองก็อยากจะถามทางฝ่ายครูอาจารย์ด้วยว่า พบปัญหาในเรื่องนี้หรือไม่ คือเวลารักษาศีล ข้อปาณาติบาต ที่แปลว่า ไม่ทำลายชีวิต บางทีจุดเน้นไปอยู่ที่มดที่ยุ่ง ก็เลยปฏิบัติยาก ทำอย่างไรเราจะให้เด็ก แม้แต่พุทธศาสนิกทุกคนมีความมั่นใจตัวเอง ในการรักษาศีล ไม่เช่นนั้นก็จะไปมัวหวั่นใจระแวง ไม่สบายใจอยู่กับเรื่องมดเรื่องยุงอะไรนี้ แล้วก็เลยชะงักค้างอยู่那儿 ไม่ไปไหน

ควรเอาหลักมาพูดกันไม่ให้พร่า ให้มันชัดสักหน่อย เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาของการพัฒนาชีวิต เป็นศาสนาแห่งการศึกษา การที่จะฝึกตนให้ดีขึ้นๆ ไม่ใช่ว่าปฏิบัติอะไรจะได้สมบุญขึ้นมากทันที เราเริ่มจากระดับที่น้อยแล้วก็พัฒนายิ่งขึ้น

อย่างในเรื่องการฆ่าสัตว์นั้น แน่นนอนว่าศีลพระท่านเอาจริง เอาจังในข้อนี้ เพราะเป็นเรื่องของการไม่เบียดเบียน แต่เพราะเอาจริงเอาจังนี้แหละ ท่านจึงจำแนกแยกแยะออกไปให้ชัดเจน บอกว่า ถ้าฆ่ามนุษย์ ก็ปาณาติบาตเหมือนกันนะ แต่ไปอยู่ในศีลหมวดที่

หนึ่งซึ่งมีโทษหนักที่สุด คือฆ่ามนุษย์เป็นปราชิก ปาณาติบาตขั้นฆ่ามนุษย์ เป็นปราชิก ขาดจากความเป็นพระเลย ต้องสึกอย่างเดียว แต่ถ้าปาณาติบาตฆ่าสัตว์อื่น ก็ไปอยู่ในปาจิตติย เป็นอาบัติเบา มาแสดงมาบอกกันได้ พระภิกษุฆ่าสัตว์อื่นแล้ว มาปลงอาบัติก็หาย

แต่ที่นี้ ในศีล ๕ ของคฤหัสถ์ ซึ่งบอกไว้รวมๆ เป็นหลัก ยังไม่ได้แยกแยะ ปาณาติบาตก็เหมือนกับรวมหมดเลย ฆ่าสัตว์อะไร ชนิดไหน ก็ปาณาติบาตหมด ที่นี้ เมื่อไม่ได้ศึกษาให้มีความชัดเจน ก็พรว้า ฝ่ายคนที่ไม่เอาเรื่องก็ทั้งหมด ไม่เอาเลย ฝ่ายคนที่ประณีต ก็ได้แต่กลัวไปหมด โอ้... เจอยุ่งเจอหมดเจอหมดแมลงสาบตะขาบ แมงป่องอะไรต่างๆ เดี่ยวไม่สบายใจแล้ว ก็ไม่ชัดเจนด้วย เลยขาดความมั่นใจในตัวเอง

ที่นี้ เรามาปฏิบัติตามหลักการศึกษา ที่จะฝึกให้เกิดการพัฒนาที่ดีใหม่ ข้อสำคัญอยู่ที่ความชัดเจนและเป็นจริง ก็เอาอย่างศีลของพระนั่นแหละ มาจำแนกแยกแยะออกไปตามหลักที่ท่านให้ไว้แล้ว

ในศีล ๕ เอาข้อปาณาติบาตนี้เป็นตัวอย่าง เริ่มแรก ที่เราแปลเป็นไทยว่าสัตว์ในคำว่าปาณาติบาตนั้น ท่านมุ่งถึงสัตว์คือคนนี่ ก่อนอื่น ในพระสูตรหนึ่งตรัสไว้ถึงปาณาติบาตเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ปาณาติบาตในพระสูตรนั้น เป็นตัวอย่างให้เห็นกรณีที่เหมาะสมถึงเฉพาะมนุษย์อย่างเดียว ขอยกพุทธพจน์มาให้ดู (อง.ปญจก.๒๒/๑๗๘/๒๓๒)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจอย่างไร เธอทั้งหลายเคยได้เห็นหรือได้ยินบ้างไหมว่า บุรุษนี้ละปาณาติบาต เป็นผู้ดเว้นจากปาณาติบาตแล้ว ราชาทั้งหลายจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจจัย เพราะการงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นเหตุ?

“ไม่เคย พระเจ้าข้า”

ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็กี่ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน มีแต่เขาจะประกาศการกระทำชั่วว่า คนผู้นี้ปลงชีวิตสตรีหรือบุรุษ ราชาทั้งหลายจึงจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจจัยเพราะปาณาติบาตเป็นเหตุ, อย่างนี้เธอทั้งหลายเคยเห็นหรือเคยได้ยินบ้างไหม?

“เคยเห็น เคยได้ยิน และจักได้ยินต่อไปด้วย พระเจ้าข้า”

ที่นี่ ในความหมายที่ปาณาติบาตขยายกว้างออกไปครอบคลุมสัตว์ทั่วไป ท่านแสดงหลักในการพิจารณาไว้ว่า ปาณาติบาตอย่างไรมีโทษมากบาปแรง อย่างไรมีโทษน้อยบาปเบา ขอยกคำของท่านมาให้ดู ดังนี้ (พบในอรรถกถา ๘ คัมภีร์ เช่น ที.อ.๑/๘/๖๘)

ในบรรดาสัตว์มีดิรัจฉานเป็นต้น ที่ปราศจากคุณความดี ปาณาติบาตต่อสัตว์เล็ก ฟังทราบว่ามีโทษน้อย ต่อสัตว์ตัวโตมีโทษมาก เพราะเหตุไร? เพราะมีการลงมือทำการมาก, ถึงแม้เมื่อลงมือทำการเท่ากัน ก็เพราะมีขนาดใหญ่; ในบรรดาสัตว์มนุษย์เป็นต้น ที่มีคุณความดี ปาณาติบาตต่อผู้มีคุณความดีน้อย มีโทษน้อย ต่อผู้มีคุณความดีมาก มีโทษมาก, อนึ่ง ใน

กรณีที่ร่างกายและคุณความดีเท่ากัน เมื่อกิเลสและการเพียรพยายามอ่อน ก็มีโทษน้อย เมื่อกิเลสและการเพียรพยายามแรง ก็มีโทษมาก

ข้อหรืออาจจะเรียกว่าเกณฑ์ในการพิจารณาที่สำคัญ คือ สัตว์นั้นๆ มีคุณความดี หรือเป็นสัตว์ร้ายมีโทษ, คนที่ทำมีกิเลสที่ขับเคลื่อนเจตนา เช่น มีความอาฆาตมาดร้าย จะกลั่นแกล้งข่มเหงรังแก หรือไม่, ใช้ความพยายามเตรียมการและลงมือทำการมาก หรือเป็นเรื่องเฉพาะหน้าผ่านไปเท่านั้น, นอกจากนั้น ก็มีเรื่องขนาดว่าเป็นสัตว์ใหญ่หรือสัตว์เล็ก

ถ้าเจาะลงไปอีก องค์ประกอบหลักก็คือ คุณของฝ่ายที่ถูกฆ่า กับเจตนาของผู้ฆ่า อย่างที่ว่าแล้ว ถ้าฆ่ามนุษย์ หรือฆ่าสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ ก็บาปแรงมีโทษมาก ถ้าฆ่าสัตว์ร้ายที่เป็นภัยอันตราย ก็มีโทษน้อย ถ้าเจตนาที่ฆ่านั้นมีกิเลสแรง เช่น คิดจะข่มเหงรังแกเบียดเบียน ทั้งที่มันไม่ได้ทำอะไรเลย มันก็อยู่ของมันดีๆ ไม่เป็นโทษเป็นภัย ก็มีเจตนามุ่งร้าย ไปทำลายรังแกไปแกล้งมัน อย่างนี้เป็นบาปมาก โทษมาก แต่ถ้าไม่ได้มีกิเลสคิดร้ายอะไร เช่น ทำไปโดยป้องกันตัว ก็โทษน้อย อย่างนี้เป็นต้น

เมื่อดูศีลของพระเป็นหลัก ว่าท่านยังปรับมาน้อยกว่ากัน แล้วเราก็มานิยามพิจารณาปฏิบัติในการถือศีลของคฤหัสถ์ เป็นไปได้ใหม่ว่า เราจะให้เด็กตระหนักหรือสำนึกกับตัวเอง แล้วมีความชัดเจนและมั่นใจตัวเองในการรักษาศีล เช่นว่าเวลาสมาทานศีลนั้น

ในใจของแต่ละคนบอกตัวเองได้ หรือแม้แต่จะบอกออกมา (ไม่ใช่เป็นการปฎิญาณ) ว่า ฉันจะมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ สัตว์ทุกชนิด นอกจากสัตว์ร้ายที่เป็นภัยอันตรายอย่างนั้นๆ แล้ว ฉันจะไม่เบียดเบียน ไม่ข่มเหงรังแก หรือว่าฉันจะไม่ทำปาณาติบาตต่อสัตว์ตั้งแต่ระดับนี้ขึ้นไป แต่ไม่ใช่หยุดแค่นี้ แล้วต่อไปเราจะพัฒนาขึ้นไปนะ หมายความว่า ขณะนี้มีความพร้อมที่จะทำได้แค่ไหน มีความมั่นใจในตนเองเท่าไร ก็สมาทานเท่านั้นบอกว่าในขั้นนี้ ข้าพเจ้ามีความพร้อมที่จะทำได้แค่นี้ ในใจขัดกับตนเอง แล้วต่อไปเมื่อมีความสามารถ ก็พัฒนาสูงขึ้นไปตามลำดับ

นี่ก็เป็นการสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ที่ เป็นศาสนาแห่งการศึกษา ซึ่งสอนคนให้ฝึกตน ให้มีการพัฒนายิ่งขึ้นไป ไม่ใช่หมายความว่าเราละเลย แต่เมื่อเรายังไม่พร้อม เราก็ขอพัฒนาตัวเอง ระดับไหนที่ทำได้ ก็ให้มีความมั่นใจที่จะทำ ไม่ใช่ ว่ายังไม่พร้อมทีเดียวทั้งหมด ก็ไม่เอาเลย แล้วก็อยู่กันไปอย่างนี้ กลายเป็นว่า เป็นชาวพุทธนี่ อะไรก็ได้ แก่งๆ พร่าๆ ไปหมด แล้วก็ อยู่กันไปด้วยความรู้สึกไม่ชัดเจนและไม่มั่นใจในตัวเอง

ศีล ๕ อยู่ที่เจตนาไม่เบียดเบียน

เรื่องนี้อาตมาก็อยากฟังความคิดเห็นของครูอาจารย์ด้วย ว่า รู้สึกอย่างไร และจะเห็นอย่างไร

อาจารย์อนินทิตา ไปชะกฤษณะ: “ในช่วงต้นของเด็กที่เล็กมากนี้ ก็
จะยังให้เห็นชีวิตก็คือชีวิต แล้วก็เพราะเด็กนี้เวลาเห็นมดเขาก็จะใช้เท้าขยี้
ทันทีในสมัยก่อน แล้วให้เขารู้ว่ามีชีวิตเท่ากัน แล้วก็อย่าทำลาย ส่วนใหญ่
เด็กจะอยู่ในขั้นนี้ แต่ว่าถ้าพูดถึงในบ้านแล้วตบยุง หรือว่าเป็นพ่อแม่ที่ต้อง
ฉีดยุง อันนี้เด็กก็จะไม่ได้ยุ่งเกี่ยว แต่ว่าเด็กจะถูกสอน เมื่อเห็นก็คิดว่า นี่
เขามีชีวิตเท่ากัน เป็นเพื่อน และเมื่อเห็นแล้ว เขาก็จะไปเฝ้าดูมากกว่าเจ้า
คะ แล้วก็เห็นมันทำอาหาร มดมันเอาหนวด Antenna นี้ทำอย่างนั้นๆ
เขาก็จะเฝ้าดูอย่างนั้น เป็นเพื่อนของชีวิตเจ้าคะ ส่วนตอนสมათานศีลก็ยัง
ใช้รวมกันอยู่เจ้าคะ”

ในช่วงต้นนี้ การสอนอย่างนี้ เป็นการวางพื้นฐาน นับว่าดีที่
เดียว ตัวหลักตอนนี้อยู่ที่การปลูกฝังพัฒนาเมตตา พร้อมทั้งกรุณา
ซึ่งเป็นธรรมหรือคุณสมบัติที่ครอบคลุม เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยดีมี
ความสุขในโลก และเป็นการพัฒนาจิตใจของเด็กเองให้เอิบอิม่อน
โยนดีงาม พร้อมทั้งเป็นฐานให้แก่การเว้นปาณาติบาตนั้นแหละไป
ตลอดในระยะยาว ในช่วงต้น จึงเห็นว่าวางฐานอย่างนี้ดีแล้ว

แต่ที่นี้ ข้อพิจารณาอยู่ที่ว่า จะต้องเตรียมการเพื่อการพัฒนา
ในขั้นต่อไป อาจจะต้องมาคิดว่า ในขั้นไหนช่วงไหนปัญหาอย่าง
ข้างต้นโน้นจะเกิดขึ้นได้ เช่นความขัดแย้งในใจตัวเอง ดังที่พบกัน
อยู่ในพวกผู้ใหญ่ ที่นี้ เราอยากจะให้ปฏิบัติดีด้วยความชัดเจน
และมีความมั่นใจ ซึ่งหมายถึงว่าให้เป็นความจริงจ้องขึ้นมาด้วย

สำหรับเด็กเล็กๆ เน้นอนว่าเราสอนให้มีเมตตากรุณา โดย

ให้รู้เหตุผลว่า สัตว์อื่นเขาก็มีชีวิตเช่นเดียวกัน เราชักชีวิตของเราฉันใด เราชักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด สัตว์อื่นก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น อันนี้เป็นการอธิบายแบบครอบคลุมและเป็นเชิงเหตุผล คือให้ถือศีลด้วยปัญญา แต่ที่นี้ต่อไป เขาก็จะเห็นคุณพ่อคุณแม่มาชียา อ้าว... แล้วคุณพ่อคุณแม่ทำไมทำอย่างนี้ล่ะ ก็ต้องมีคำตอบให้เขาด้วยนะ คุณพ่อคุณแม่ต้องพร้อมที่จะตอบอันนี้ด้วย จะพร้อมไหมที่ว่าพอถึงตอนนี้อะไรจะให้เขาทราบหลักนี้

คุณสุกัญญา ไชยวุฒิภรณ์วณิช: “ก็คือว่าเขาก็เห็นที่บ้านทำเหมือนกันนะคะ แต่โดยหลักคิดของโยมก็คือว่า ก็อธิบายให้เขาฟังว่าเราทำเพราะอะไร แต่ก็บอกต่อไปนี้จะซื้อพวกสมุนไพรกันไว้ จะได้ไม่ต้องทำเจ้าค่ะ แต่ก็มีความคิดว่าเรื่องการสอนให้ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนี้ก็สามารถบอกได้เลย บอกได้เลยโดยที่ไม่รู้สีกว่ามันยาก หรือว่ามันผิดเจ้าค่ะ”

ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ใช่ไร และเรื่องหลักการนั้นก็แน่ออยู่แล้ว ตัวหลักกลางมันก็อยู่อย่างนั้นแหละ คือเว้นจากปาณาติบาต ก็ต้องสอน แต่จะสอนอย่างไรให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก เตรียมเขาให้พร้อมสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก เช่น เมื่อเขาไปเป็นผู้ใหญ่เอง จึงคิดว่าถึงอย่างไรในระดับหนึ่ง เขาต้องรู้หลักนี้ด้วย ที่ว่าต้องสามารถแยกแยะ ในเรื่องที่ว่า ปาณาติบาตอย่างไหนมีโทษมาก โทษน้อย ถ้าเขาเข้าใจแล้วเขาจะมีความมั่นใจในตัวเอง ในการปฏิบัติมากขึ้น ให้ปฏิบัติได้ด้วยความมั่นใจตัวเอง มีความรู้สึกชัด

เจน ไม่มีความขัดแย้งในตัวเอง ไม่พรวด แล้วก็ไม่ใช่กลายเป็นทางตรงข้าม จะไปฆ่าสัตว์ไหนก็ได้ รู้สึกว่าเหมือนกันไปหมด

พ่อแม่ก็อาจจะอธิบายแก่ลูกได้ บอกว่า นี่สัตว์นี้นะ เราพยายามหลีกเลี่ยง เรารู้ว่าเขาก็กินชีวิตของเขา แต่ว่าเราเห็นอันตราย เช่น แม่ก็รักลูก มันอาจจะเป็นอันตรายต่อชีวิตของลูก แม่ก็จึงต้องเลือกว่าจะเลือกเอาระหว่างประโยชน์ใหญ่กับประโยชน์น้อย โทษมากกับโทษน้อย อันนี้หมายความว่าต้องมีเหตุผลในระดับที่ตอบได้เป็นลำดับไป พอสูงขึ้นไปก็อธิบายได้อีก

คุณสุกัญญา ไชยวุฒิกมลวานิช: “ก็ทำให้รู้จักเบาใจขึ้นจ่ะ ว่าถ้าได้อธิบายให้เขาฟังว่าระดับของบาปมีมากน้อยแล้วแต่”

เราก็จะได้เห็นชัดว่า ลูกจะเห็นว่าแม่ไม่ทำร้ายสัตว์ที่เขาไม่มารังแกเราเลย ที่เขาไม่เป็นโทษเลย ที่ทำไปบ้างก็เฉพาะสัตว์ที่มันเป็นอันตราย มีโทษ แล้วแม่ก็พยายามหลีกเลี่ยงที่สุดแล้ว

คุณทศพร ศรีเอี่ยม: “ตรงนี้เองผมมีความรู้สึกที่สับสนนะครับ แต่ว่าเมื่อก็ชอบใจและจับใจตรงที่พระคุณเจ้าพูดในเรื่องของศีลนะครับ

ประเด็นแรกคือการเตรียมสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตให้สำหรับเด็ก ผมว่าเรื่องตรงนี้ไม่ใช่เรื่องใหญ่สักเท่าไร เพราะว่าพ่อแม่ทุกคนก็พยายามเตรียมสิ่งที่ดีที่สุดให้กับบุตรอยู่แล้วนะครับ แต่ว่าเรื่องที่ยากๆ ยิ่งขึ้น ที่ผมว่าเป็นเรื่องยากมาก คือการที่จะพัฒนาให้เขาสามารถหยิบสิ่งที่ดีในเรื่องไม่ดีได้เนะครับ ซึ่งตรงนี้ผมว่าค่อนข้างยากนะครับ

ต่อมาถึงตรงที่เรื่องเราจะอย่างไรให้ลูกเข้าใจว่า การที่จะอยู่ในสังคมโดยการที่รักษาเบญจศีลให้ครบถ้วนหมดในปัจจุบันนั้นะครับ ตัวโยมเองโยมคิดว่าค่อนข้างยากมาก เพราะว่าแม้แต่เมื่อที่พระคุณเจ้าพูดเรื่องสัณมาชีพนะครับ ทุกวันนี้เองในการจะประกอบสัณมาชีพเพื่อที่จะให้ครบถ้วนเบญจศีลทั้งหมดนี้ เราเองก็ยังสามารถทำได้ยากนะครับ

แต่ว่าที่อยากเรียนถามพระคุณเจ้าคือ โยมเองเคยได้รับการสอนจากพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งก็มีศรัทธากับท่านนะครับ ท่านก็บอกว่าในกรณีศีล ๕ บางอย่างตัวโยมเองยังไม่สามารถถือศีลครบได้ทั้ง ๕ ข้อนะครับ ในบางขณะถ้าจำเป็นก็ให้ถือศีลให้มากข้อที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าจำเป็นต้องผิดศีลบ้างนะครับก็ขอให้รู้ไว้ว่าในการที่จะต้องผิดศีลนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นเพื่อที่จะดำรงชีพอย่างนี้ ไม่ทราบอย่างนี้ถูกไหมครับ”

ก็ได้ในระดับหนึ่ง เมื่อยังไม่เห็นทางออกที่ดีกว่า ก็ยังดีกว่าทิ้งศีลไปเลย แต่ถ้าเรามีความเข้าใจมากขึ้น เราจะพัฒนาการรักษาศีลของเราให้สมบูรณ์และมั่นใจมากขึ้น เรื่องหนึ่งก็คืออดวิญญูประสงคฺของศีล

อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตร จะเห็นชัดว่า การเบียดเบียนเป็นตัวตัดสินสำคัญ เช่นในขอมุสาวาท การพูดเท็จที่เป็นตัวตัดสินสำคัญ ก็คือเจตนาตัดรอนประโยชน์ของเขา เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น อันนี้เป็นมุสาวาทแท้ ขอยกพุทธพจน์มาให้ศึกษาเป็นตัวอย่าง (อภ.ปญจก.๒๒/๑๗๘/๒๓๔, ที่มาแห่งเดียวกับเรื่องปาณตติบาตข้างต้น)

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจอย่างไร เธอทั้งหลายเคยได้เห็นหรือได้ยินบ้างไหมว่า บุรุษนี้จะมูสาวาท เป็นผู้ดเว้นจากมูสาวาทแล้ว ราชาทิ้งหลายจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจจัยเพราะการงดเว้นจากมูสาวาทเป็นเหตุ?

“ไม่เคย พระเจ้าข้า”

ถูกแล้วภิกษุทั้งหลาย แม้เราไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน, มีแต่เขาจะประกาศการกระทำชั่วว่า คนผู้นี้ทำลายประโยชน์ของชาวบ้าน หรือลูกชาวบ้าน ด้วยการกล่าวเท็จ ราชาทิ้งหลายจึงจับเขามาประหาร จองจำ เนรเทศ หรือทำการตามปัจจัย เพราะมูสาวาทเป็นเหตุ, อย่างนี้เธอทั้งหลายเคยเห็นหรือเคยได้ยินบ้างไหม?

“เคยเห็น เคยได้ยิน และจักได้ยินต่อไปด้วย พระเจ้าข้า”

ในการพิจารณากรณีเช่นว่า บางทีแพทย์ต้องพูดเหมือนกับหลอกคนไข้ ถ้าเอาหลักนี้มาช่วยดูว่าผิดศีลไหม เมื่อมองที่เจตนา รมณ์ จะเห็นว่ายังไม่ผิดเจตนารมณ์ของศีล เพราะไม่ได้คิดจะตัดรอนประโยชน์ของเขา แต่ในใจจริงนั้นตรงข้ามเลย เพราะแพทย์ต้องการจะช่วยคนไข้ไม่ให้เสียกำลังใจแล้วอาจจะทรุดหนักลง

แต่ในกรณีอย่างเช่น เขามาทางนี้ เจอเรา เขาบอกเราว่า เขาหลงทางไปไม่ถูก มีทางสองแพร่งสามแพร่งจะไปทางไหน เรารู้ทาง แต่เราต้องการตัดรอนประโยชน์ของเขา เราก็เลยชี้ทางผิดให้ อย่างนี้เป็นมูสาวาทชัดเจน ส่วนในกรณีที่ถ้าแพทย์หรือคนเฝ้าไข้หรือ

พยาบาล เป็นต้น เห็นว่าคนไข้ไม่มีกำลังใจพอ ไม่สามารถจะรับรู้ความจริงในเรื่องโรคของเขาได้ในตอนนี้ แต่พูดหลีกเลียงไม่เป็น ทำได้แค่พูดหลอก ก็เรียกว่าง่าย ๆ ว่าพูดเท็จไป ในกรณีนี้เจตนานั่นมุ่งดีต่อคนไข้ ก็ไม่ผิดจริงๆ ในเรื่องมูสาวาทซึ่งมีเจตนารมณ์ตรงที่ว่าจะตัดรอนประโยชน์ของเขา

ไม่ประมาทในการมองประโยชน์

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองตามหลัก ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาที่จะพัฒนาคน กรณีหลอกคนไข้นี้ ด้านบุญ ได้จากเมตตากรุณา แต่ด้านบาป เพียงมีโทษเบาอย่างยิ่ง ไม่ถึงกับพ้นปลอดโปร่งไปโดยสิ้นเชิง เพราะว่าเจตนาพูดให้คลาดจากความจริงก็ยังมีอยู่ ซึ่งเราจะต้องฝึกตัวต่อไปอีกในขั้นที่ว่า จะพยายามทำหรือพูดอย่างไรเพื่อไม่ให้มีการพูดเท็จเลย

ในเรื่องนี้ มีเหตุผลที่ละเอียดอ่อนอีกชั้นหนึ่ง คือว่า แม้แต่ที่เราพูดไม่จริงเพราะหวังดีต่อเขานั้น เมื่อมองลึกลงไปอีกจะเห็นว่าการที่เราไม่ให้เขารู้ความจริงนั้น อาจจะเป็นการตัดรอนประโยชน์ของเขาในอีกระดับหนึ่งก็ได้ แต่สำหรับตอนนี้แน่แน่นอนว่าถ้าเขารู้ความจริง ในขณะที่เขาไม่พร้อมที่จะรับรู้นี้ เขาจะไม่ได้ประโยชน์นั้น แต่แทนที่จะได้ประโยชน์ เขาจะท้อ หรืออาจจะถึงแก่กรรมไปเสียก่อน ตรงนี้ เราจึงต้องปฏิบัติด้วยความตระหนักรู้และไม่

ประมาณ ไม่ใช่พูดให้เขาสบายใจเฉพาะหน้าพ่ะย่ะไป ต้องทำด้วยความคำนึงมองข้างหน้าโดยทำไว้ในใจถึงประโยชน์ระยะยาวที่อาจจะเหนือขึ้นไป

ที่ว่าไม่ประมาณ คือไม่มองข้าม ไม่ละเลยการคำนึงประโยชน์ของคนที่มีได้หลายชั้นหลายระดับ อย่างบางคน เมื่อใจเขาพร้อมที่จะยอมรับความจริงได้ เขาจะได้เตรียมใจเตรียมชีวิตอะไรของเขาได้ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ขั้นสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด ที่ชาวพุทธเรียกว่าปรมาตมะเลยก็ได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นต่อกัลยาณมิตรผู้สามารถ

ในกรณีเมื่อครั้งนั้น ท่านอาจจะยอมให้ว่า แพทย์หรือพยาบาลเป็นต้น คนนี้ทำได้แค่นี้ เอละ มีเจตนาดี ก็หลอกคนไข้ไว้ก่อน แค่นี้ไม่บอกความจริงว่าเขาเป็นโรคร้ายอันนี้ ก็ช่วยเขาไปชั้นหนึ่ง แต่เราอาจจะต้องหาหรืออาศัยอีกคนหนึ่งที่มีความสามารถในด้านนี้ มาพูดจาจนกระทั่งว่าคนไข้ยอมรับความจริงได้ แล้วก็บอกความจริงแก่เขา เพราะว่าถ้าเขาจะต้องตายแน่ๆ เวลาที่เหลือของเขานั้น น่าจะเป็นเวลาที่มีค่ามีประโยชน์ที่สุดในชีวิตของเขา

เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ยกเว้นให้โดยสิ้นเชิง มิฉะนั้นเราจะประมาณ แล้วเราก็จะปล่อยปละละเลย เราบอกตัวเองว่า เอละเราหวังดีต่อคนไข้ เราก็หลอกให้เขาสบายใจไปแล้ว แล้วก็จบ ที่จริงไม่จบหรอก ยังจะต้องพัฒนาเขาให้เขาพร้อมอีกชั้นหนึ่ง ให้ถึงขั้นที่ทั้งเราและเขาไปพบอยู่กับความจริงด้วยกันอย่างเบิกบาน

ผ่องใส

แต่ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ เป็นอันว่า การไม่พูดความจริง โดยไม่มีเจตนาเบียดเบียน ไม่ใช่มุสาวาทแท้ เพราะมุสาวาทแท้อยู่ที่เจตนาเบียดเบียน จะตัดรอนประโยชน์ของเขา อันนี้พอจะใช้กันได้ หรือเปล่า กับเรื่องอาชีพที่ว่ำนั้น

คุณทศพร ศรีเอี่ยม: “ตรงประเด็นที่พระคุณเจ้าพูดครับ แต่ว่าผมยังกังวลว่าเรื่องลักษณะอย่างนี้มา เราจะสอนเด็กแล้วก็ให้เด็กเข้าใจจะได้ไหมครับ เพราะอย่างพระคุณเจ้าพูดนี้ผมเข้าใจว่าเราควรทำกันในลักษณะไหนแค่ไหน ถ้ายังจำเป็นต้องถ่ายไปที่เด็กนี้จะทำได้ไหมครับ”

อันนี้เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการพัฒนาของเด็ก ที่เราจะต้องดูว่า เรื่องไหนควรจะบอกจะสอนเขาได้เมื่อใด คือดูขั้นของความพร้อม แต่โดยหลักการ เราจะบอกว่า มนุษย์เป็นผู้ที่พัฒนาได้ เมื่ออันนั้นดีและเป็นไปได้แก่มนุษย์ การศึกษาก็ต้องทำให้ได้

ในขั้นนี้ก็คิดว่า สำหรับเด็ก ก็คือให้เขารู้เข้าใจกว้างๆ ว่า ให้ดูที่เจตนาว่าเราไม่ต้องการทำร้ายเขา ไม่เบียดเบียนเขา เราหวังดีต่อเขา การที่เรารักษาศีล ๕ จะมีศีล ๕ นี้ ทุกข้อเลยมุ่งหมายเพื่อจะไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายกัน แล้วก็อยู่กันด้วยความหวังดีปรารภกันดีต่อกัน เป็นมิตรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้อยู่กันด้วยไมตรี มีเมตตากรุณา เจตนารมณ์ของศีลก็อยู่ที่นี้แหละ

ศิลปินเปียดเบียน หนุนด้วยศีลเกือกูล

อ้อ... ขอเพิ่มอีกหน่อย มีศีลฝ่ายบวกด้วยนะ ศีลฝ่ายบวกนี้ บางทีโยมไม่ได้นึกถึงกันเลย ศีลไม่ใช่มีแต่เรื่องละเรื่องจะเว้นอย่างเดียวหรอก **สังคหวัตถุ ๔** ก็เป็นศีลทั้งหมด คือ ทาน (เผื่อแผ่ให้ปัน) ปิยวาจา (พูดด้วยใจรักกัน) อุตถจริยา (ทำประโยชน์แก่กัน) สมานัตตตา (สมานตัวเข้าด้วยกัน) เราถือศีล ๕ นี้ เราไม่เปียดเบียนใครแล้วใช่ไหม เสร็จแล้ว เหนือกว่านั้น เรายังมาสังคหะ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวกันไว้ ด้วยทาน ด้วยปิยวาจา ด้วยอุตถจริยา ด้วยสมานัตตตาอีก นี่ก็อยู่ในระดับศีลเหมือนกัน ฉะนั้น เจตนารมณ์ของศีลจึงได้พูดว่าสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในทางที่ไม่เปียดเบียน แต่เกือกูลกัน

ที่นี้ ถ้าเราอยู่ในระบบสังคมเช่นอย่างในปัจจุบัน ที่โดยส่วนรวมแล้วเป็นระบบที่เอื้อต่อการเปียดเบียน และมันก็ไม่เอื้อต่อการเกือกูลกัน เริ่มแรก เราก็ต้องรู้ตระหนักความจริงนี้ แล้วอยู่ด้วยความไม่ประมาท โดยตั้งเจตนาใหญ่เป็นหลักไว้ก่อนว่า เราจะพยายามหลีกเลี่ยงการที่จะต้องทำความเปียดเบียนอย่างนั้นให้เหลือน้อยที่สุด และจะพยายามทำในทางเกือกูลให้มากที่สุดเท่าที่จะมีและจะทำโอกาสได้ แต่ทั้งนี้ เราก็ยอมรับความจริงว่าเรายังอยู่ใต้กระแส และอยู่ในความครอบงำของระบบสังคมนี้ เรายังหนีไม่พ้น โดยเฉพาะในตอนแรกนี้ เรายังไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และ

อาจจะมียุทธวิธีแบบต่างๆ ที่เราจะฟันไปได้ยากหรือไม่อาจจะฟันไปได้ แต่เราก็พยายามให้เป็นโทษน้อยที่สุด แล้วก็เอาทางฝ่ายดีมาทำให้มากที่สุด และความตระหนักรู้เท่าทันจะช่วยหาโอกาสให้เรา พร้อมกับช่วยไม่ให้เพลี่ยงพล้ำ

ในภาวะที่บีบคั้นนี้ เมื่อรู้ว่ากระแสน้ำเป็นโทษ เราก็ทวนกระแสไปพลางๆ ด้วย นอกจากหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนแล้ว ก็เอาศีลฝ่ายบวกคือสังคหวัตถุเสริมเข้าไป เกื้อกูลเกาะกุมกัน ช่วยเหลือกันด้วยทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา เราต้องเน้นสังคหวัตถุ ๔ นี้ ในการอยู่ร่วมสังคม ตั้งแต่ในครอบครัวเป็นต้นไปเลย มันจะสะสมกำลังในการสร้างสังคมที่ออกจากการเบียดเบียนในระยะยาว

เอาเป็นว่า หลักการในเรื่องศีลนี้ อยู่ที่เจตนาเป็นสำคัญ คือตั้งใจจะไม่เบียดเบียนกัน ไม่ตีดรอนทำร้ายผู้อื่น ไม่ได้มุ่งจะทำลายผลประโยชน์ของเขา แล้วก็พยายามในทางบวก คือทางเกื้อหนุน แค่นี้จะพอตอบข้อหวังใยของโยมได้หรือยัง

การศึกษานี้ สร้างโลกที่สุข ไร้เบียดเบียน

คุณทศพร ศรีเอี่ยม: “ผมคิดว่าคงเป็นทางคณะผู้บริหารโรงเรียนเลือกอีกทีหนึ่งครับ เพียงแต่ว่าในส่วนตัวที่ดี เป็นความเห็นของผู้ปกครองที่คิดนะครับ เพราะว่ากลัวที่เด็กออกไปแล้ว จะอยู่ในสังคมที่ต้องแข่งขันกันอย่างรุนแรง แล้วก็อาจจะมีปัญหาครับ”

เรื่องนี้ต้องใจเข้มแข็ง ไม่ท้อถอย ต้องมองไปไกลๆ ในระยะยาวทีเดียว และในการแก้ปัญหาในระยะยาวนั้น เรายังต้องมองอีกชั้นหนึ่งว่า เราอยู่ในระบบสังคมนี้ ที่มันครอบงำและบีบคั้นเรา ทำให้เราหลีกเลี่ยงการกระทำที่เราไม่เห็นด้วยเช่นการเบียดเบียนเอาเปรียบกันอย่างนี้ไม่ได้ แต่อย่าลืมว่า ในเมื่อเรารู้ว่าระบบสังคมนี้มันไม่ดี ถ้ามองให้ถูกต้อง เราเองก็มีหน้าที่รับผิดชอบในการร่วมแก้ไขระบบสังคมนี้ด้วย คือเราเป็นคนหนึ่งที่จะแก้ปัญหา

ถ้ามองอย่างนี้ เราจะเปลี่ยนไปมีท่าทีใหม่ ซึ่งเป็นท่าทีที่ถูกต้อง ในการเป็นส่วนร่วมของการแก้ไขระบบสังคมนี้ ให้มันเปลี่ยนไปในทางที่พึงประสงค์ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “โลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน” อันนี้คือจุดหมายที่แท้ แม้จะเป็นเรื่องระยะยาว

โดยเฉพาะเด็กรุ่นใหม่ จะต้องก้าวไปในทิศทางนี้ จะต้องได้รับการศึกษาพัฒนา เพื่อให้มาเป็นผู้แก้ไขปัญหานี้ มาสร้างโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียนนี้ เมื่อรู้กันอยู่ว่าโลกเป็นปัญหา ก็การศึกษานี้แหละจะต้องแก้ไข ถ้าการศึกษาไม่แก้ แล้วอะไรจะแก้ได้

ถ้าเราคิดว่า เราอยู่ในระบบสังคมนี้ ที่มันบีบบังคับให้เราต้องทำสิ่งที่เรารู้ว่าไม่ถูกต้อง มีการเบียดเบียนเอาเปรียบกันเป็นต้น ยากนักที่เราจะหลีกเลี่ยงได้ เราจะทำอย่างไร ถ้าคิดอย่างนี้ เราจะตกอยู่ในฐานะเป็น “ผู้ถูกกระทำ” ที่ต้องเหน็ดเหนื่อยและหนักในการที่ทนอึดอัดและหาทางหลบหลีกต่างๆ แล้วก็เสียสุขภาพจิตด้วย

แต่เมื่อมองตัวเองในท่าที่ใหม่ที่เรามีส่วนร่วมในการแก้ไข ปัญหา เราจะมองตัวเองเป็น “ผู้กระทำ” ที่คอยหาคอยทำโอกาส ในการแก้ปัญหา ที่จะทำให้การเบียดเบียนลดน้อยลง และมีการ เกื้อกูลกันมากขึ้นๆ ถ้าปรับตัวมองตัวมีท่าที่อันนี้ ก็จะมีอยู่ในระบบ สังคมที่ว่าไม่ดีได้อย่างดีที่สุด เป็นการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง

อีกแห่งหนึ่งคือ เหมือนกับบางคนที่จะไปทำการใหญ่อันหนึ่ง ตอนแรกจำใจจำยอมต้องไปเข้าร่วมอยู่ในวงนั้น แต่เจตนาที่แท้จริง คือเพื่อไปแก้ไข การกระทำในเบื้องต้นที่เหมือนยอมรับระบบนั้น ก็ กลายเป็นเรื่องปลื้มก้อยไป เพราะเจตนาใหญ่ที่ดีมันอยู่เหนือมัน เพียงแต่ตระหนักรู้ว่า ถ้าไม่ทำอันนี้ มันก็ไปอันโน้นไม่ได้ ก็ต้องใช้ หลักตามพระพุทธภาษิตที่ว่า เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ใหญ่ ก็ยอมเสีย ประโยชน์น้อยได้

อันนี้เราต้องเตรียมคนของเราให้พร้อมด้วยนะ คือ เมื่อเป็น ชาวพุทธ ก็ต้องอยู่ได้อย่างดีที่สุดในสังคมแม้แต่ที่มันแย่ที่สุด เรา ต้องฝึกกันให้พร้อมอย่างนั้นด้วย แล้วเราก็ไม่ใช่เพียงแค่ไปอยู่ได้ นะ เราต้องไปนำการเปลี่ยนแปลงให้ไปในทางที่ดีด้วย

ต่อไป เมื่อเราเข้าไปอยู่ ตอนแรกเราไม่มีกำลังพอ เราก็ถูก ระบบนั้นบีบคั้นเอา ให้จำใจจำยอมทำบางอย่างไป แต่เจตนาใน ระยะยาว เรามีจุดมุ่งหมายอยู่แล้ว เราก็พยายามเดินไปในทิศทาง ที่จะแก้ปัญหา เพื่อผันแปลงกระแสสังคม แก้ไขระบบสังคมไปด้วย ระยะยาวต้องคิดอย่างนั้น

เรายอมรับกันว่า เวลานี้ โลกประสบปัญหารุนแรงทุกด้าน บางคนถึงกับเชื่อว่าโลกใกล้จะวิบัติวินาศ การที่โลกประสบปัญหา เช่นนั้น ปัญหาที่ร้ายแรงเกิดจากคนที่เก่ง แต่ไม่ดี ในการแก้ปัญหาของโลก เราต้องการคนดี แต่คนดีที่จะแก้ปัญหาที่แรงร้ายของโลกได้ ต้องเป็นคนดีที่เก่งด้วย และต้องเก่งยิ่งกว่าคนเก่งที่ไม่ดี เราต้องกล้าที่จะสร้างคนที่ทั้งดีและทั้งเก่งเช่นนั้น นี่เป็นภารกิจอย่างหนึ่งของ การศึกษาที่เราพึงต้องจัดให้ได้ เพื่อโลกจะได้มีอารยธรรมอันแท้ ที่มนุษย์เข้าถึง “ชีวิตดีงาม ธรรมชาติรื่นรมย์ สังคมมีสันติสุข”

อาจารย์อนินทิตา ไปชะกฤษณะ: “โยมถือว่าเป็นความเห็นที่ดีในฐานะ ผู้ปกครอง ซึ่งอาจจะหวังว่าลูกจะไปอยู่ในสังคมแข่งขันอย่างไรเจ้าคะ แล้ว ก็จะเห็น คือทุกคนที่มาที่นี่ก็ไม่ใช่แต่ผู้บริหารหรือคุณครู ก็เป็นทั้งบุพการี และผู้ที่ทำงานอยู่ในสังคม แต่ว่าอยากเห็น แล้วก็จากท่านเจ้าคุณอาจารย์ก็ ทำให้เห็นแนวทางว่า โรงเรียนแนวพุทธนี้จะขึ้นมาในสังคมเพื่ออะไร วันนี้ที่ ท่านเจ้าคุณพุดนี้ก็จะทำให้เห็นภาพชัดถึงประโยชน์ของโรงเรียนแนวพุทธ หรือว่าลูกโตขึ้นไปในสังคมแล้วจะเป็นอย่างไรเจ้าคะ”

เจอปัญหา เราศึกษา กลายเป็นได้

ขอต่ออีกนิด คือเรื่องนี้ก็มีคำถามบ่อยนะ อาตมาอยู่ที่วัดนี้ อย่างพระที่มาบวชชั่วคราว ท่านมาจากอาชีพต่างๆ บางท่านรู้ตัว ว่าท่านอยู่ในอาชีพที่เป็นปัญหา ซึ่งทำสิ่งที่ไม่ดีต่อสังคมเหมือนกัน แล้วท่านถามอาตมาว่าจะทำอย่างไร

ก็บอกไปว่า เราก็ต้องอยู่อย่างรู้เท่าทันสิ เจตนาระยะยาวเรามี ถ้าเราตั้งอันนี้ไว้ได้ ในระหว่างนี้ที่เราต้องทำไปกับเขาเนี่ย เราก็พยายามให้ส่วนที่เกือถูกลหรือที่เป็นประโยชน์ี่ดูขึ้นมาบ้าง เท่ากับเรามีโอกาสไปช่วยเขาแล้วนะ ไม่เช่นนั้นกิจกรรมแบบนี้มันจะเสียหายต่อสังคมอย่างมากเราก็ไปช่วยให้มันมีส่วนที่ดีขึ้นมาบ้างนี่หนึ่งละ

อีกอย่างหนึ่งก็คือ เราต้องมีปัญญาเพื่อจะแก้ไขปัญหาระยะยาว การที่เราเข้ามาอยู่ในระบบนี้ เราก็ได้เรียนรู้กิจการนี้ ซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญาของเราในการที่จะแก้ปัญหานั้นแหละ และนี่ก็คือส่วนหนึ่งของการที่จะก้าวไปแก้ปัญหานั้นแล้วละ ถ้าเราไม่ได้เรียนรู้ ไม่รู้กลไกความเป็นไปของระบบที่ว่าเป็นปัญหานี้แล้ว แม้แต่เราบอกว่าจะไปแก้ปัญหาก็แก้ไม่เป็น จับไม่ถูกก็

ฉะนั้น ก็เป็นประโยชน์ที่เราได้มาอยู่ในระบบนี้ด้วย เราก็รีบเอาประโยชน์เลย ก็คือว่า ไปอยู่โดยมีความตระหนักรู้ว่าเราจะเรียนรู้ระบบว่ามันเสียหายอย่างไร

ถ้าไม่คิดอย่างนี้ ไม่ตั้งทำที่อย่างนี้ ก็มัวสักแต่ว่าหม่นหมองใจ ไม่สบายใจ ว่านี่ฉันต้องอยู่ในระบบนี้ ที่มันทำอะไรๆ เสียหายแก่สังคม แล้วจะทำอย่างไร ตัวเองก็ไปไหนไม่ได้ ทำอะไรก็ไม่ได้ มัวแต่ใจเสีย และเสียใจ

เอาละ ก็รีบทำซะ บอกว่าเป็นโอกาสแล้วที่เราจะได้เรียนรู้ปัญหา มองเห็นสาเหตุของปัญหา เรามาอยู่กลางตัวปัญหาแล้วเรียนเลย ศึกษาเลย พอมองแง่ดี ก็ได้ประโยชน์เลย แล้วเรานี้แหละ

จะมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาต่อไป เพราะเราตั้งใจดี และเข้าใจดีด้วย

นี่คือตัวอย่างของการที่ว่า ต้องหาแง่ที่จะเอาประโยชน์ให้ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพอะไร เลวร้ายอย่างไร ถ้ารู้จักโยนิโสมนสิการ ละเอียด ต้องหาประโยชน์ได้ ดังที่พระบางองค์จะมรณภาพแล้ว ก็ยังบรรลุนิพพานได้ หมายความว่า แม้แต่ความทุกข์อย่างหนักที่สุด มนุษย์ก็ยังเอามาทำให้ตัวเองตรัสรู้ได้ สิ่งเลวร้ายที่สุด ถ้ามนุษย์รู้จักใช้ปัญญา ก็จะได้ประโยชน์ได้ เอาเป็นว่า เรื่องนี้ผ่านไปก่อน

สรุปปิดท้ายเรื่องปาณาติบาตหน่อย คงพอได้แนวว่า ช่วงต้นเด็กเล็กเริ่มแรก เราสอนการเว้นปาณาติบาตอย่างกว้างแบบครอบคลุมเลย ไม่มีการแบ่งแยกหรือแยกแยะ โดยมุ่งสร้างภาวะจิตใจแห่งความมีเมตตากรุณา ด้วยปัญญามองเห็นเหตุผลแห่งการมีและรักชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์เสมอกันของสรรพสัตว์ ที่จะป็นฐานของการอยู่ร่วมกันในโลกที่มีสันติสุข

ต่อจากนั้น โดยสัมพันธ์กับพัฒนาการตามวัยของเด็ก ซึ่งเป็นจุดที่ต้องขอฝากทางโรงเรียนไปจับขั้นตอนของความพร้อม เรา ก็จะเตรียมให้เด็กมีการพัฒนาที่พร้อมจะไปอยู่ในโลก และไปร่วมสร้างสรรค์แก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ถึงขั้นนี้ ก็ให้รู้เข้าใจเรื่องปาณาติบาตในขั้นจำแนกแยกแยะให้เข้าใจถึงเหตุผล ในการที่จะปฏิบัติในเรื่องนี้ได้ด้วยความมั่นใจตัวเอง โดยในทางปัญญาก็ชัดเจนไม่พรา และในด้านจิตใจไม่มีความขัดแย้งภายใน เพื่อปฏิบัติ

ตัวในความถูกต้องอย่างจริงจัง ก้าวไปในการพัฒนาสู่การปฏิบัติที่
สมบูรณ์ยิ่งขึ้นๆ ต่อไป

ข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะ... และอธิษฐานจิต...” ข้อนี้ อ่าน
แล้วก็ช่วยกันดู อาจจะต้องฝากว่าช่วยกันคิด คือ แต่ก่อนนี้อาจจะ
พูดว่าสวดมนต์ แต่ที่นี้ก็ให้กว้างขึ้น “อธิษฐานจิต” นี้ จะให้เป็นตัว
เสริมสมาธิ อธิษฐานในที่นี้ว่าตามความหมายเดิมนะ ไม่ใช่
อธิษฐานแบบร้องขอว่า “เจ้าประคุณ ขอให้...” แต่อธิษฐานในที่นี้
คืออธิษฐานแบบพระพุทธรูปเจ้า หรืออธิษฐานแบบของพระ

อธิษฐานในความหมายของพระพุทธรูปศาสนา เป็นบารมี
อย่างหนึ่ง คือความตั้งใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวว่าจะทำการนั้นให้สำเร็จ
ตั้งจุดมุ่งหมายที่ดีขึ้นมา แล้วก็มุ่งมั่นทำการนั้นแน่วไป ไม่ใช่อธิษฐาน
เพื่อจะได้ แต่อธิษฐานเพื่อจะทำ คนไทยนี่อธิษฐานเพื่อจะได้ แต่
ของพระ เป็นการอธิษฐานเพื่อจะทำ

พระพุทธรูปอธิษฐานพระทัย ก็ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้
บรรลुโพธิญาณ อธิษฐานในที่นี้คืออย่างนั้น เป็นการให้ชาวพุทธฝึก
หัดที่จะมีจิตใจเข้มแข็ง มีความตั้งใจจริงในการทำอะไรๆ อันนี้จะ
สับสนุนการฝึกสมาธิ

ข้อ ๔) “ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์...” อันนี้ฝากไว้ ขอให้ทางโรง
เรียนไปปรับเอง

ข้อ ๕) “ทำกรรมดี... อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดา บิดา ครู
อาจารย์...” ขอให้ลองคิดดู จะเป็นไปได้ไหม

ข้อ ๖) “ตั้งกำหนดวันปลอดการบันเทิง...” ในข้อนี้ อาจตั้งกำหนดชมรายการบันเทิงแต่ละวันด้วยว่าแค่ไหน ถ้าตั้งได้ ท่านเรียกว่าเป็นวัตรอย่างหนึ่ง วัตร คือข้อปฏิบัติประจำตัว เช่นว่า ฉันจะดูการบันเทิงแค่นี้ หรือมีวันเว้นทีงดการบันเทิง การถืออุโบสถก็อย่างนี้แหละ นี่คือการฝึกชาวพุทธให้ถืออุโบสถ ก็เราอยู่กับศีล ๕ มา ๗ วันแล้ว เราก็ขึ้นไปอยู่กับศีล ๘ สักวันหนึ่ง

ศีล ๕ คือไม่เบียดเบียนคนอื่น แต่ศีล ๘ นี้จะมาพัฒนาตัวเอง ให้มีจิตใจดีขึ้น ให้มีความสุขได้ง่ายขึ้น ให้เป็นอิสระมากขึ้น โดยพึ่งพาวัตถุน้อยลง ศีล ๘ ส่วนที่เพิ่มขึ้นมานี้ คือเป็นศีลที่ฝึกคนให้เป็นสุขได้โดยพึ่งพาสิ่งเสพบริโภคน้อยลง เจตนารมณ์อยู่ที่นั่นแล้วก็จะพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งขึ้นไปด้วยในตัวเอง จะขึ้นต่อวัตถุน้อยลง ลองดูว่าจะทำได้ไหม มีวาระปลอดการบันเทิงบ้าง

ข้อ ๗) “ตั้งเกณฑ์เพื่อฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภค การกินเสพพอดี หรือการบริโภคด้วยปัญญา” ข้อนี้ก็สำคัญ อาจจะทำอย่างพระคือ พระเวลาจะฉันอาหาร ต้องพิจารณาที่จะฉันให้ถูกต้องตามความมุ่งหมายของการฉันอาหาร โดยว่า “ปฏิสังขา-โย” อย่างที่วัดนี้ พระฉันพร้อมกัน ก่อนจะฉันก็สวด “ปฏิสังขา-โย” ก่อน ตามคำบาลีว่า “ปฏิสังขา โยนิโส ปิณฑปาตัง ปฏิเสวามิ...” แล้วก็อาจจะแปลด้วย เพราะว่าบางท่านอาจจะไม่เข้าใจ ก็จะได้รู้ความหมาย ในคำแปลจะบอกหมดว่า ที่เรารับประทานอาหารนี้ มิใช่เพื่ออย่างนั้นๆ แต่เพื่ออย่างนี้ๆ แล้วรับประทาน อย่างน้อยก็เตือนสติได้ทีหนึ่งๆ

ข้อปฏิบัตินี้ ในที่บางแห่งก็เลยทำบ้าง จะคล้ายกับที่ทางคริสต์เขาทำกันมาแล้ว แต่เขาทำแบบว่าขอบคุณพระเจ้า เวลาเอาอาหารมาตั้ง ก็สวดขอบคุณพระเจ้า แต่ที่นี้ของชาวพุทธ เป็นการสวดพิจารณาอาหาร ว่าให้เรากินด้วยปัญญา โดยถือความเอร็ดอร่อยเป็นต้น เป็นเพียงส่วนประกอบ แต่ตัวจริงที่ต้องให้ได้ก่อน คือกินอาหาร ต้องให้ได้คุณค่าที่แท้ของอาหาร คือให้เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย มาบำรุงเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโต ซ่อมแซมส่วนสึกหรอ แก้ปัญหาไม่ให้เป็นโรคภัยไข้เจ็บ กินแล้วไม่ให้เป็นโทษ หรือกินทั้งได้ประโยชน์และไม่เป็นโทษ

การพิจารณานี้ เป็นการเตือนสติ แล้วก็ป็นศีลอย่างหนึ่ง คือ บัณฑิตปฏิบัติเสวนาศีล ซึ่งได้บอกแล้วว่าน่าจะเน้นกัน ก็คิดว่าน่าจะใช้ได้

ถ้าเห็นเหมาะ ก็พิจารณากันตั้งแต่จะเริ่มรับประทานอาหารเลย การเริ่มรับประทานก็จะได้พร้อมกันด้วย พอจะรับประทานอาหาร ก็สวดพร้อมกัน

ในขั้นนี้ ขอจบการพิจารณาไว้เท่านี้ก่อน แต่ยังไม่ใช่ว่าจบจริง เพราะยังขอฝากครูอาจารย์ และผู้ปกครอง คือทางโรงเรียน ช่วยกันพิจารณา เพื่อได้ข้อยุติที่จะใช้ทำงานต่อไป

ที่นี้ เมื่อสวดด้วยกันแล้ว ก็มาดูกันต่อไปให้จบ

ข้อที่ยังค้างอยู่และฝากไว้ ส่วนมากขัดอยู่แล้วในทางหลักการ เพียงแต่มาดูกันว่าจะจัดวางให้ได้ผลในทางปฏิบัติอย่างไร จึง

คงไม่ต้องใช้เวลาพิจารณามากนัก

ในข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะ... ทำใจให้สงบ และอธิษฐานจิต...” นี้ เห็นได้ว่า การสวดมนต์เป็นกิจกรรมกุศลที่มีความสมบูรณ์ในตัว มีการแสดงออกเป็นพฤติกรรมร่วมกันของหมู่คนก็ได้ ทำเป็นส่วนเฉพาะตัวก็ได้ และปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี ควรจะให้ความสำคัญเด่นชัดเป็นข้อหนึ่งต่างหาก ส่วนการทำใจให้สงบและอธิษฐานจิต ก็เป็นเรื่องของสมาธินั่นเอง จะทำพ่วงกับการสวดมนต์ หรือทำเมื่อใดที่มีโอกาสแม้แต่ในเวลาสั้นๆ ก็ได้ ซึ่งควรจะฝึกไว้เสมอๆ ก็ควรจะตั้งไว้เป็นข้อต่างหาก

จึงตกลงว่า ข้อ ๓) นี้ แยกเป็น ๒ ข้อ คือ

ข้อ ๓) “สวดสาธยายพุทธวจนะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน”

ข้อ ๔) “ทำจิตใจให้สงบ เจริญสมาธิ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที”

เมื่อแยกข้อ ๓) ย่อยเป็น ๒ ข้อแล้ว จำนวนข้อก็เพิ่มจาก ๗ เป็น ๘ ข้อ นี่ถือได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติประจำตัวทั่วไป ซึ่งนับว่าครบถ้วนหรือพอสมควรแล้ว

อย่างไรก็ดี เมื่อมองลึกและละเอียดลงไป เห็นว่า ยังมีข้อปฏิบัติพิเศษบางอย่าง ดังที่ทางพระเรียกว่าเป็นจริยวัตรและกิจวัตรต่างๆ ที่จะช่วยเสริมช่วยย้ำให้การฝึกหรือการพัฒนาชีวิตนี้ ประณีต และได้ผลสนิทแนบเนียนยิ่งขึ้น ก็เลยมีข้อที่ขอเพิ่มขึ้นอีกบ้าง

ดั่งเช่น เมื่อพิจารณาในข้อแรก เกี่ยวกับเรื่องการออมเงินและแบ่งมาทำทานบริจาคนั้น ได้พูดกันถึงการตักบาตรซึ่งชาวพุทธจำนวนมากปฏิบัติมาเป็นกิจวัตรประจำวัน แม้ว่าสำหรับพุทธศาสนิกชนทุกคนคงไม่สะดวกและเป็นไปได้ยากที่จะตักบาตรทุกวัน แต่ถ้าหา่งน้อยเป็นประมาณสัปดาห์ละครั้ง โดยเฉพาะในวันพระ ก็เป็นไปได้

ที่นี่ เมื่อพูดถึงวันพระแล้ว ก็มองเห็นต่อไปอีกว่า วันพระหรือวันหยุดประจำสัปดาห์นั้น มีประเพณีสืบกันมา ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นโอกาสสำคัญสำหรับฝึกตนพัฒนาชีวิต เช่น รักษาอุโบสถ แล้วก็จะจะไปปฏิบัติโดยทำเป็นกิจกรรมร่วมกัน นักเรียนก็ควรจะได้ใช้โอกาสเช่นนี้เหมือนกัน ตกลงก็จึงเพิ่มอีกข้อหนึ่ง คือ

ข้อ ๙) “บำเพ็ญกิจวัตรวันพระ ด้วยการตักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด หรือที่โรงเรียน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที”

เมื่อมองด้านกิจวัตรแล้ว ลึกและละเอียดลงไป ก็มองต่อไปถึงจริยวัตร ซึ่งคนไทยได้รับความชื่นชมว่าเป็นคนประณีตงดงาม ละมุนละไม อันเกิดจากการฝึกกันมาในวัฒนธรรมจนเหมือนเป็นไปโดยไม่รู้ตัว ข้อนี้ก็ไม่มีฟังหลงลืมข้ามไป จึงจัดเข้ามาด้วย แล้วก็พอดีไปกลมกลืนเข้ากันได้กับที่บางท่านเสนอให้เน้นความรู้จักรับผิดชอบในเรื่องชีวิตส่วนตัว ก็เลยเพิ่มอีก ๒ ข้อ คือ

ข้อ ๑๐) “มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ”

ข้อ ๑๑) “ปฏิบัติกิจส่วนตัว ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิต ด้วยตนเอง”

ในที่สุด ได้ย่อนมานึกถึงหลักใหญ่แกนกลางสำหรับชาวพุทธที่เรานับถือและนำเราให้ก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิต คือพระไตรรัตน์ หรือพระรัตนตรัย สำหรับมวลชนที่คนส่วนใหญ่ยังเข้าไม่ค่อยถึงหรือยังไม่สนิทแนบในสาระที่เป็นนามธรรม เรามีวัฒนธรรมประเพณีที่ส่งเสริมให้มีเครื่องสักการะบูชา เฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปไว้ให้เป็นที่เคารพระลึก เพื่อเตือนจิตน้อมใจเข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัยและความใฝ่กุศล ยิ่งเมื่อคำนึงถึงเด็กนักเรียน เรื่องนี้ก็ยิ่งน่าจะใส่ใจให้ความสำคัญให้มาก จึงตกลงเพิ่มอีกข้อหนึ่งว่า

ข้อ ๑๒) “มีสิ่งที่บูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย”

เป็นอันว่า มีหลักในด้านปฏิบัติการ ๑๒ ข้อ พอได้ห้วงข้อครบแล้ว ดูตลอดทั้งหมดทวนอีกที ก็เห็นว่าบางข้อควรจัดลำดับใหม่ให้เหมาะ จึงจัดเรียงทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง เป็นดังนี้

๑. เก็บออมเงิน และแบ่งมาบำเพ็ญทาน เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อบูชาคุณเพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๒. สมาทานเบญจศีล เว้นอบายมุข

๓. สวดสัจจายพุทธวาทะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน

๔. ทำจิตใจให้สงบ เจริญสมาธิ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที

๕.มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ

๖.ทำกรรมดี ทำบุญ บำเพ็ญประโยชน์ อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดาบิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมในอดีต สัปดาห์ละอย่างน้อย ๑ ครั้ง

๗.ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ และไปร่วมกิจกรรม ทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญของครอบครัว

๘.บำเพ็ญกิจวัตรวันพระ ด้วยการดักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรือ อ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด หรือที่โรงเรียน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที

๙.ฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภคด้วยปัญญา ให้กินอยู่พอดี

๑๐.ปฏิบัติกิจส่วนตัว ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิต ด้วยตนเอง

๑๑.ชมรายการบันเทิงวันละไม่เกินกำหนดที่ตกลงกันในบ้าน และมีวันปลอดการบันเทิง อย่างน้อยเดือนละ ๑ วัน

๑๒.มีสิ่งบูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย

เป็นอันว่า “หลักชาวพุทธ” ได้ครบแล้ว ทั้งด้านหลักการ ที่เป็นข้อปณิญา และด้านปฏิบัติการ ที่เป็นข้อปฏิบัติ เรียกได้ว่าเป็นสูตรแห่งปฏิบัติการ อันพร้อมที่จะนำไปใช้ให้สมวัตถุประสงค์

อย่างไรก็ดี หลักปฏิบัติ ๑๒ ข้อนี้ แลดูรู้สึกเหมือนว่ามาก ถ้าเป็นไปได้ จึงจะหาโอกาสพิจารณาในแง่ที่จะจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ดูง่ายและเป็นระบบ อันจะเรียบเรียงต่อการคิดเข้าใจ การกำหนดจดจำ และการนำไปใช้ปฏิบัติต่อไป

ภาค ๒

สื่อสาระ

ปรากฏนาม สยามสามไตร^๑

โรงเรียนกราบถวายรายงาน:

ณ โอกาสนี้ โรงเรียนสยามสามไตร ที่ได้รับเมตตาจากท่าน
เจ้าคุณอาจารย์ ให้ชื่อเป็นมงคล และก็ได้มารับชื่อนี้จากท่านเจ้าคุณ
อาจารย์เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ บัดนี้ ได้รับชื่อเป็นทางการ
จากกระทรวงศึกษาธิการให้เริ่มใช้เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๖ พฤษภาคม ที่
ผ่านมา

วันนี้ เป็นวันมงคลอันสูงสุดที่จะเปิดเบิกฤกษ์การศึกษา และ
ใช้ชื่อเป็นโรงเรียนสยามสามไตร จึงขอกราบสักการะท่านเจ้าคุณ
อาจารย์เพื่อใช้ชื่อเป็นทางการตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

^๑ ถอดความจากเสียงบันทึกในโอกาสที่คณะบุพการี ผู้บริหาร ตัวแทนครูและผู้ปกครอง
เข้ากราบนมัสการและขอรับชื่อโรงเรียนสยามสามไตร จากท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระ
พรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เพื่อเริ่มต้นอย่างเป็นทางการ เปิดปีการศึกษา
๒๕๕๑ แทนชื่อเดิมคืออนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประภม เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๙
พฤษภาคม ๒๕๕๑ “วันวิสาขบูชา” ณ ภูมิ ที่วัดญาณเวศกวัน พุทธมณฑล สาย ๔

ในส่วนของความหมายและความสำคัญก็คิดว่า โรงเรียนเดิมคืออนุบาลหนูน้อยและบ้านพุทธประถมก็เป็นเพียงโรงเรียนเอกชนเล็กๆ แต่ได้ดำเนินแนวทางตามองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะการตามรอยนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ ดังนั้น โรงเรียนเองก็มีองค์ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เป็นเหมือนดังประธานของการจัดการศึกษาแนวพุทธ มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๕

วันนี้ ก็ขอโอกาสที่จะกราบเรียนให้ชัดเจนในคณะทั้งหมดด้วยกัน แล้ววันนี้ เมื่อได้รับชื่อที่เป็นมงคล ก็ตั้งใจจะให้โรงเรียนนี้ได้สร้างเด็กที่ดีขึ้นมาในสังคม เป็นความหวังของมนุษยชาติ ดังที่ได้อ่านนิพนธ์ของท่านเจ้าคุณมา และเริ่มใช้มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ ก็ยังเป็นความคาดหวังในระดับของมูลนิธิ เพื่อช่วยเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนในระบบการศึกษาแนวพุทธที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศไทย ถึง ๒๐,๐๐๐ โรงต่อไป

ตามที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์ถามว่า จำนวน ๒๐,๐๐๐ นี้เป็นสถิติของราชการ คือได้รับอนุญาตจดทะเบียนกับกระทรวงศึกษาธิการ และตอนนี้ ทางราชการมีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไรบ้างนั้น เวลานี้ ทางราชการ ก็ยังคงมี ดร.บรรเจอดพร สู้แสนสุข คุณครูอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ และพระมหาพวงศันรินทร์ จิตวิโส ก็ยังคงคุณครูอยู่ด้วย

เมื่อปีที่แล้ว สามประสานโรงเรียนวิถีพุทธ มีการอบรม คือเสวนากับผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศ น่าจะอยู่ที่ประมาณ ๑๐ เปอร์เซนต์ ของ ๒,๐๐๐ โรงเรียน โดยทำไปในทุกจังหวัด ทุกภาค ใช้เวลา ๑ ปีเต็ม ก็ยังคงเป็นความพยายามที่จะรักษา หรือว่า

เกือบคู่กันไว้ ยังไม่ถึงกับหมดโครงการไปดังเช่นโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ขณะนี้น่าจะครบ ๕ ปีเต็มพอดี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต):

ขออนุโมทนา ที่ได้ใช้ชื่อใหม่ในวันเปิดเรียน เริ่มต้นปีการศึกษา ๒๕๕๑ ที่ ๑๖ พฤษภาคม มาต่อบรรจบกับวิสาขบูชาในวันนี้ ยิ่งเป็นกุศลให้เกิดเป็นมงคลที่แท้

ได้ฟังว่า โรงเรียนวิถียุทธตอนนี้มี ๒๐,๐๐๐ โรง นี่ก็ผ่านมา ๕ ปีเต็มแล้ว ไม่ทราบว่ามีความเข้มแข็งเป็นอย่างไรบ้าง **หนึ่ง** ถ้าว่าโดยปริมาณ ก็เรียกว่าเข้มแข็งพอสมควร เพราะจำนวนตั้ง ๒๐,๐๐๐ กว่านี้ไม่ใช่น้อย แต่ **สอง** ในแง่ความเข้มแข็งของตัวกิจกรรมการงานก็ต้องดูที่คุณภาพ ซึ่งเป็นข้อที่สำคัญมากในระยะยาว

ว่าโดยส่วนรวมทั้งประเทศ เวลาพูดถึง บางทีก็ปรารภกันในเชิงเป็นห่วง เพราะว่าเรื่องของงานส่วนรวมทั้งประเทศ มักจะไปขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล ที่ไม่ค่อยสืบต่อ ไม่ค่อยแน่นอน และรัฐบาลก็เปลี่ยนบ่อย นโยบายก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ

เมื่อว่าตามที่ได้เห็นมาเป็นประสบการณ์ ราชการเมืองไทยนี้ ขาดการสืบต่อ ความต่อเนื่องของงานไม่ค่อยแน่นอน สิ่งที่ตั้งขึ้นมาจึงมักไม่มั่นคง พอเปลี่ยนรัฐบาลไป นโยบายก็เปลี่ยนไป กิจกรรมอะไรต่ออะไรที่ทำมาเก่าก็ชักจะอ่อนแอ เปลี่ยนไปในทางที่อ่อนแอลง หรือบางทีจะเรียกว่าทรุดก็ได้ ทำให้คนนึกล่วงหน้าว่า อ้อ งานของรัฐบาล เดียวกับอย่างนั้นแหละ ทางราชการจึงควรจะแก้ไขสภาพอ่อนแอนี้เสีย

สำหรับเรื่องโรงเรียนวิถิพุทธนี้ ก็ยังมองอยู่ว่า ถ้ามีการสืบทอดได้ดี ก็จะเป็นที่หวัง แต่บางทีเสียงที่ได้ยินมาก็เป็นไปในทางที่ไม่ค่อยน่าสบายใจนัก อันนี้ก็ว่ากันในด้านของราชการ ตามที่ได้สดับตรับฟังอย่างผู้อยู่ห่างๆ

เอาเป็นว่า ถึงจะอย่างไรก็ตาม ในแง่ของส่วนรวมระดับประเทศชาติ นโยบายของรัฐจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ ก็ยังมีโรงเรียนที่มั่นคงอยู่ในหลักการนี้ให้อุ่นใจได้ โดยเฉพาะอย่างที่ว่าไปแล้ว ก็คือโรงเรียนหนูน้อย ที่มาเป็นสยามสามไตร กับโรงเรียนที่อยู่ในกลุ่มในชุดเดียวกัน ประสานกันมา มีโรงเรียนรุ่งอรุณ และโรงเรียนทอสี เป็นต้น อันเป็นจุดเริ่มที่เรียกว่าโรงเรียนแนวพุทธ เข้าวิถิพุทธนี้มาก่อนแต่เดิม

การที่ได้เริ่มต้นขึ้นมาแต่เดิมนี่ แสดงถึงการมีความตั้งใจที่จริงจัง จึงคิดหวังว่าจะเป็นแกนต่อไป โดยเป็นหลักยืนให้แก่ส่วนรวมไว้ ไม่ว่าส่วนทั่วไปจะเป็นอย่างไร จะกว้างจะไกลจะไหวจะเหว่นหรือไม่ ก็ขอให้ส่วนที่เป็นแกนเป็นหลักนี้ตั้งมั่นอยู่ และเป็นฐานรองรับไว้

แต่ฐานและหลักที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่แค่นี้ หากหมายถึงฐานทางความคิด คือภูมิปัญญา และหลักของการศึกษา

เมื่อฐานมันแล้ว ถ้ามีหลักที่ชัด และหลักนั้นเรียงต่อทอดเห็นเป็นลำดับไปตลอด เราก็ก้าวไปอย่างมั่นใจจนถึงจุดหมาย

ก้าวสู่จุดหมาย

๖๕

ฐานมั่น หลักชัด

ผู้ที่ทำงานก้าวไป ควรมีฐานที่มั่น และมีหลักที่เด่นชัด ทั้งหลักบนฐาน และหลักปลายทาง

ฐานที่แท้อยู่ในใจของเรา แล้วก็อยู่ที่ปัญญาซึ่งรู้เข้าใจ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะรองรับงานให้คงอยู่ดำเนินไป และสืบต่อได้

ปัญญานี้เป็นสิ่งที่ต้องสร้างต้องพัฒนากันตลอดเวลา รวมทั้งคนรุ่นต่อไปหรือคนที่จะมาร่วมงานเพิ่มขึ้น ก็จะต้องมีความรู้ความเข้าใจชัดในเรื่องของงานนี้ และปัญญาที่รู้เข้าใจ ก็คือรู้เข้าใจความจริงที่เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ โดยโยงไปที่หลักของพระศาสนาที่สื่อถึงธรรมซึ่งเป็นความจริงของธรรมดาธรรมชาตินั้น

เพราะฉะนั้น เรื่องความมั่นคง ที่ว่ามีฐานอยู่ในใจของผู้ริเริ่มที่ได้ทำงานมานี้ จึงต้องมองไปที่ความรู้เข้าใจที่เข้าถึงหลักธรรมอีกทีหนึ่ง และหลักธรรมนั้นก็บอกอยู่แล้วว่าได้แก่ “สามไตร” ที่มาบรรจบกับ “สยาม”

“สยาม” นั้นมีความหมายในแง่ของประเทศชาติสังคมนี้ก็ได้ ในแง่หลักธรรมก็ได้ แล้วก็โยงไปสัมพันธ์ประสานบรรจบกับสามไตรอีกทีหนึ่ง

ในแง่หลักธรรม มาทวนกันนิดหนึ่งว่า “สยาม” ประกอบด้วย “ส” [สะ] แปลว่า มี + “ยาม” [ยาม, ยา-มะ] ซึ่งมาจาก ยมะ แปลว่า การรู้จักควบคุมตัว บังคับตัว ปกครองตนเองได้

“สยาม” จึงหมายความว่า มีความสามารถควบคุมตนเองให้ เดินหน้ามุ่งไปในการฝึกฝนพัฒนา เหมือนอย่างคนที่ฝึกเป็นนักกีฬา เป็นช่าง หรือฝึกงานต่างๆ ขึ้นตอนสำคัญมากที่จะให้เก่ง ให้บรรลุ ความสำเร็จ ก็คือ การรู้จักควบคุมตัว กำกับ บังคับตัว ตั้งแต่ในการ ทวงตัว ใช้หัว ใช้หู ใช้ตา ใช้ขา ใช้แขน ใช้มือ ใช้เท้า ฯลฯ ให้ทำได้ อย่างนั้นๆ เรียกสั้นๆ ว่า ควบคุมอินทรีย์ หรือฝึกอินทรีย์

พอฝึกดีแล้ว ก็ใช้อินทรีย์นั้นๆ ได้คล่องแคล่ว ชำนาญ เรียก ว่าเป็นความสำเร็จ ถ้าไม่ยอมครองตนควบคุมตัวในการฝึกอย่างนี้ ก็เอาดีไม่ได้ จึงถือว่าเป็นหัวใจของความสำเร็จ

พูดรวมๆ ก็คือ การครองตัว การกำกับ บังคับ ควบคุมตัว ให้ ก้าวไปในการศึกษาอย่างครบถ้วน จนครบเป็นไตรสิกขา

“สามไตร” นั้น ถือว่าประมวลหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ไว้ครบทั้งหมด ที่จริง ไตรรัตน์ก็คลุมหมดแล้ว มีพระพุทธศาสนา ครบบริบูรณ์อยู่ในตัว แต่เป็นความครอบคลุมแบบโยงถึงกัน คือ

- พระพุทธเจ้าทรงบรรลุโพธิญาณ ก็ด้วยทรงรู้แจ้งธรรมแห่ง ไตรลักษณ์ จึงทำให้หมดกิเลส เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ได้
- แต่จะรู้แจ้งไตรลักษณ์ได้ ก็ด้วยไตรสิกขา คือต้องปฏิบัติ พัฒนากรรมที่เป็นระบบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา และ
- บรรดามนุษย์ที่ปฏิบัติธรรมรู้ธรรมตามพระพุทธเจ้า เข้าถึง จุดหมายได้ประโยชน์สุข ก็เรียกรวมกันว่าพระสงฆ์

เมื่อโยงกันอย่างนี้ เราก็เอาหลักที่โยงถึงกันนั้นออกมาตั้ง
แสดงให้ชัด เป็น ๓ หลัก และจึงเป็น “สามไตร”

ตอนนี้เราเอาคำว่า “สามไตร” มาเป็นชื่อของโรงเรียน ชื่อโรงเรียนจึงมีความหมายครอบคลุมหลักทั้งสามประการนี้

แต่ในบรรดาหลัก ๓ ประการนั้น หลักใหญ่ ๒ อย่างแรก คือ
ไตรรัตน์ และไตรลักษณ์ พุดกันง่าย ๆ ว่าอยู่ในฐาน คือเป็นของที่
จะต้องแจ่มแจ้งมันใจอยู่ในภูมิปัญญา

ส่วนที่จะต้องเดินหน้าก้าวไปในปฏิบัติการ ก็คือเรื่องของ
ไตรสิกขา หรือการศึกษาอันครบองค์ที่จะให้การพัฒนาชีวิตดำเนิน
ไปสู่จุดหมาย

มัคคุเทศก์

การศึกษา คือการฝึกหัดพัฒนาตนนั้น เป็นงานในหน้าที่ของ
ทุกชีวิต เฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์ ที่จะดีเลิศประเสริฐได้ด้วยการ
ฝึก คือการศึกษานั้น และมนุษย์ผู้นั้นก็ต้องรู้จักครองตัว ควบคุม
ตนให้ก้าวไปในการศึกษา ให้เดินหน้าไปในทางดำเนินชีวิตแห่ง
การฝึกหัดพัฒนาตนดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เพิ่งเริ่มพัฒนา และผู้ที่ยังพัฒนาน้อย หรือ
แม้แต่ผู้ที่อยู่ในเส้นทางหรือในกระบวนการพัฒนา แต่บางทีก็
ประมาทเฉื่อยชาหรือเชื่องช้า ควรได้รับความเกื้อหนุน ที่เราเรียกว่ามี
ผู้แนะนำสั่งสอน ดังที่ท่านเรียกพ่อแม่ว่าเป็นบูรพาจารย์ หรือครูต้น

ซึ่งช่วยดูแลตั้งแต่ส่งเสริมกระตุ้นเร้าให้เขารู้จักครองตัวควบคุมตน
ให้ก้าวไปได้ในทางดำเนินชีวิตแห่งการฝึกหัดพัฒนาตนนั้น

ความพยายามหรือการกระทำในการศึกษาฝึกหัดพัฒนานั้น
เป็นงานในหน้าที่ของบุคคลนั่นเอง ดังนั้น ผู้ที่มาเกื้อกูลหรือดูแลจึง
มีชื่อเรียกในขั้นแรกว่าเป็นเหมือนมัคคุเทศก์คือแค่ชี้นำบอกทางให้

อย่างไรก็ตาม ต่อจากนั้น ผู้เกื้อหนุนยังช่วยเหลืออำนวยความสะดวก
ในการศึกษาพัฒนาของผู้นั้นในแง่ด้านขั้นตอนต่างๆ ได้อีกมาก ผู้
เกื้อหนุนนั้นจึงมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง เช่นว่าเป็น ครู เป็นอาจารย์
ดังที่มีคำเรียกหลากหลาย ตามอย่างพระพุทธจริยา ของพระบรม
ศาสดา เป็น เนตา ทเมตา วัตตา สิกขาปกะ ฯลฯ ที่คนไทยไม่คุ้น
อาจใช้คำเทียบในภาษาอังกฤษจะง่ายกว่า ตั้งแต่ guide แล้วก็
coach, trainer, teacher, instructor, tutor, counselor, mentor

แต่ในที่สุด ไม่ว่าจะมาช่วยในชื่อไหน ในขั้นตอนใด ก็มีจุด
ร่วม ซึ่งมาลงที่คำซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระองค์เองว่า “เราผู้
เป็นกัลยาณมิตร” (ส.ส.๑๕/๓๘๓/๑๒๘) คือมิตรดี หรือเพื่อนที่ดี ซึ่ง
ง่ายๆ เด็กก็แปลได้ว่า “good friend”

พ่อแม่ ครูอาจารย์ ฯลฯ พึงเป็นกัลยาณมิตร สังฆะกัถิ โรง
เรียนกัถิ ถ้าจะสมดี ก็คือ เป็นชุมชนกัลยาณมิตร

เพื่อรวบรวม พระสงฆ์ พ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้นนั้น เป็น
กัลยาณมิตรเมื่อมีคุณสมบัติพื้นฐาน ๗ ประการ (“บุต ๗ ของครู”) คือ

๑. ปิโย น่ารัก (มีเมตตา หวังดี ใส่ใจคนและปัญหาสุขทุกข์
ของเขา ชวนใจให้เขาเข้าไปฟังไปปรึกษา)

๒. ครู นำเคารพ (หนักแน่น มีหลัก ประพฤติสมฐานะ อบอวน ปลอดภัย เป็นที่พึ่งได้)

๓. ภาวนีโย นำเจริญใจ (ทรงคุณทรงปัญญาหน่ายของเขา อย่าง ศิษย์ซาบซึ้งเอ้ออ้งรำลึกอย่างมั่นคงภูมิใจ)

๔. วัตตะ รู้จักพูดให้ได้ผล (รู้จักชี้แจงแนะนำ ให้รู้เข้าใจชัดเจน แจ่มแจ้ง จูงใจ ชวนให้แกँลวกล้ำ ร่าเริง และเป็นที่ปรึกษาที่ดี)

๕. วณักขโม อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมรับฟังคำซักถาม ไม่เบื่อหน่าย ถึงถูกคำแสดงหุกระทบ ก็อดทนฟังได้ ไม่เสียอารมณ์)

๖. คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (ชี้แจงเรื่องยาก ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป)

๗. โน จัญจาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในอฐาน (ไม่ชักจูงไปในทางเสียหาย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร)

ทางตรง

ถึงตอนนี้ก็ถือว่า ได้ทำความชัดเจนกันไว้แล้ว สิ่งที่จะต้องทำ หรือทางที่จะก้าวเดินไป คือวิถีของการพัฒนาชีวิตนั้น ก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างที่ทราบกันแล้ว

ศีล เป็นด้านที่ออกมาข้างนอก คือติดต่อสัมพันธ์กับสังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปด้วยดี อันนี้เป็นส่วนสำคัญของการศึกษา ขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เราได้ประโยชน์แท้จริงจากสิ่งแวดล้อม มีชีวิตที่เกี่วข้อง และมีสังคมที่ดี ตั้งแต่การอยู่ร่วมกันในครอบครัว ในโรง

เรียน จนกระทั่งในสังคมทั่วไป ให้เป็นอยู่และทำกิจการต่างๆ กันไปโดยสงบสุข เป็นระเบียบเรียบร้อย มีวินัย มั่นคงปลอดภัย เรียกว่า มีธรรมชาติดีสิ่งแวดล้อมร่มเย็น อยู่ ในสังคมที่เกษมศานต์

ความมั่นคงปลอดภัย การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม โดยมีความเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกันอะไรอย่างที่ว่านี้ ที่จะเกิดมีเป็นจริงขึ้นมาได้ ก็เป็นอันชัดเจนอยู่แล้วว่าเป็นเพราะคนมีศีล คือมีพฤติกรรม การแสดงออกทางกาย วาจา และการใช้อินทรีย์ ที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูล

ที่นี้ การที่คนมีพฤติกรรมและการใช้อินทรีย์ ที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลขึ้นมาได้นั้น ก็เพราะเป็นไปตามเจตจำนง ตามบงการแห่งเจตนาในใจของเขา ที่เขามีจิตใจดีงาม คือในจิตใจมีคุณธรรม จิตใจนั้นเข้มแข็งเก่งกล้าในทางที่ถูกต้อง แล้วก็เป็จิตใจที่ว่างเบิกบานเป็นสุขผ่องใส จึงช่วยให้เขามีเจตจำนงตั้งใจคิดแล้วพูดและทำออกมาเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม แล้วก็อยู่ในความถูกต้องดีงามนั้นได้จริงจังยั่งยืนด้วย

ดังที่เวลานี้เราก็มานั่นกันว่า การศึกษาจะต้องเพิ่มคุณสมบัติเข้าไปให้ครบ

ครั้งหนึ่ง การศึกษามุ่งเอาแต่ “เก่ง” แล้วต่อมาก็บอกว่า “ไม่ไหวแล้ว” แะ คนเก่งนี้บางทีทำให้สังคมแย่ ตัวเองได้ แต่ไปข่มเหงรังแกเอาเปรียบเขา ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ต้อง “ดี” ด้วย ก็เน้นดีกันขึ้นมา แล้วต่อมาก็ว่าไม่พออีก ยังขาดว่าต้อง “มีความสุข” ด้วย เพราะถ้าไม่มีความสุข ความดีก็ไม่ยั่งยืน

ในที่สุดก็บอกว่า ต้อง เก่ง-ดี-มีความสุข ตอนนั้นก็เลยมาเน้นกันว่า ให้เก่ง ดี มีความสุข ซึ่งก็อยู่ในหลักไตรสิกขานี้แหละ เป็นขั้นลึกลงไปในจิตใจที่มี**สมาธิ**เป็นตัวชูโรง เป็นศูนย์รวมของแดนจิตใจนั้น

ที่ว่าอย่างนี้ก็หมายความว่า สมานันั้น เป็นที่ชุ่มฉ่ำและเป็นที่ตั้งมั่นอยู่ได้ ของคุณสมบัติทั้งหลาย ทั้งพวกคุณธรรมความดี ทั้งพหุความสามารถเข้มแข็งมั่นคง และทั้งพหุความสุขสงบสดชื่นผ่องใส กับทั้งเป็นแกนในการพัฒนาคุณสมบัติเหล่านั้นทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม จิตใจจะมีเจตนาให้ทำอะไรไปได้แค่ไหนอย่างไร ทั้งหมดนั้น ในที่สุดต้องสำเร็จด้วย**ปัญญา** ซึ่งเป็นตัวให้แสงสว่าง ชี้นำ บอกทาง ดำเนินการ ประเมิน วัด ตัดสิน แก้ไขปัญหาข้อติดขัด จัดปรับวิธีการ ที่จะทำให้ทะลุโลงไปถึงจุดหมาย ทั้งแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์สำเร็จ และเป็นอิสระ

สามอย่างนี้ ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา มาประสานกัน เสริมกัน ส่งต่อกัน ให้กระบวนการแห่งการศึกษาดำเนินไป เป็นวิถีแห่งการพัฒนาชีวิตที่พอดี เกื้อกูล กลมกลืน อยู่ดีมีสุขด้วยกัน เป็นทางสายตรงลงตัว ที่จะให้ถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิตที่ดีงาม ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่รื่นรมย์ ในสังคมที่สันติสุข

นี่คือเรื่องของไตรสิกขา ที่เป็นหัวใจของงาน เป็นเนื้อหาสาระทั้งหมด แต่ได้พูดกันมานานในตอนที่แล้ว ตอนนี้จะพูดแค่ผ่านๆ

เข้าสู่ทาง

ได้บอกแล้วว่า ความพยายามดำเนินชีวิตให้อยู่ได้ดีมีการพัฒนามากขึ้น เป็นพันธกิจ เป็นหน้าที่ประจำตัวของมนุษย์ทุกคน

แต่ปัญหาเกิดขึ้นไม่เพียงแค่ว่า หลายคนละเลยไม่เพียรพยายาม ยิ่งกว่านั้น คนจำนวนมากทีเดียว ไม่ตระหนัก ไม่รู้ถึงหน้าที่ประจำชีวิตนี้ และไม่เริ่มต้นขวนขวายที่จะพัฒนาตัวเองเลย เรียกว่าไม่รู้จักทาง ไม่รู้ว่าทางอยู่ที่ไหน ไม่มาเข้าทาง และไม่เริ่มเดินทาง

ดังนั้น งานของกัลยาณมิตรจึงมิใช่เพียงจะดูแลเกื้อหนุนในการฝึกตนของผู้ศึกษาเท่านั้น แต่งานเริ่มตั้งแต่บอกทาง ชี้ทาง นำหน้า พาเขาเข้ามาสู่ทาง และให้ตั้งต้นเดินทาง จึงมีชื่อเป็นคำเทียบที่บอกไว้เป็นคำแรกแล้วว่าเป็นมัคคุเทศก์

ทั้งนี้ ก็สมตามหลักการที่สอนว่า มีตัวนำเข้าสู่ทาง และปลูกให้เริ่มเดินทาง ๒ อย่าง^๑ ดังนี้

๑. ปัจจัยภายนอกที่ดี คือ *ปรโตโมสะ* (คำแนะนำบอกเล่าข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ *มีกัลยาณมิตร*

๒. ปัจจัยภายในที่ดี ได้แก่ *โยนิโสมนสิการ* (การคิดแบบคายคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น)

คนที่เริ่มต้นด้วยปัจจัยภายในของตนเองคือโยนิโสมนสิการ พอพบประสบการณ์หนึ่งใด ก็มองเห็นแง่มุมที่ดีหรือร้าย มีคุณหรือ

^๑ คำเดิมเรียกว่า “ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒” (ม.มู. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙) จะเรียกว่าบุพภาคของการศึกษา ก็ได้

มิโทษ และเชื่อมโยงเทียบเคียงข้อรู้แง่คิดมุมมองนั้น กับข้อมูลความรู้ หรือประสบการณ์อื่นๆ แล้วเกิดความรู้ความคิดใหม่ เห็นแจ้งความจริงบางอย่าง หรือเห็นทางทำประโยชน์บางเรื่อง จากกรณีแม้ที่ จุกจิกปลีกย่อย คิดได้เอง

คนอย่างนี้ มาเข้าทาง และเริ่มเดินทางได้เอง แต่มีน้อย หาได้ยาก

คนส่วนใหญ่ มิใช่คิดได้เอง มิใช่เป็นผู้พิจารณาสอบสวนกระทำต่อข่าวสารข้อมูล แต่มักเป็นผู้ถูกกระทำ เขาจะรู้ได้และคิดไปตาม ด้วยอาศัยคำบอกเล่า คำแนะนำ การถ่ายทอดจากผู้อื่น จากคนเก่าก่อน จากเรื่องราวที่สืบต่อกันมา เช่นในวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนจากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นระบบ อย่างไม่ที่ ในยุคปัจจุบัน

คนส่วนมากนั้น ถ้าได้คำบอกเล่า ข่าวสาร คำแนะนำที่ถูกที่ดี ก็ไปทางถูกทางดี แต่ถ้าได้รับข้อมูลข่าวสาร คำชักจูงที่ผิดที่เท็จ หรือที่ล่อเร้าเป็นโทษ ก็อาจจะเข้าใจผิด ลุ่มหลง มิใช่เพียงไม่มาเข้าทางหรือไม่เริ่มเดินทางเท่านั้น แต่อาจจะไกลไปในทางที่ผิด ไขว้เขว สับสน หรือออกนอกกลุ่มนอกทางไปเลย

ด้วยเหตุนี้ กัลยาณมิตรจึงไม่อาจรอปัจจัยภายในตัวคือ โยนิโสมนสิการของเขา แต่จะอาศัยเจตนาที่มีความปรารถนาดีต่อเขา เข้าไปสื่อสารบอกเล่าแนะนำ เพื่อพาเขามาเข้าทาง และให้ออกเดินทาง พร้อมทั้งช่วยกระตุ้นโยนิโสมนสิการในตัวเขา

ที่นี่ เมื่อผู้ศึกษาเริ่มก้าวไปหรือเดินทางอยู่ ถึงแม้
กัลยาณมิตรจะดูแลคอยเกื้อหนุนกระตุ้นเร้า เป็นต้น แต่ก็อย่างที่
บอกแล้ว ความเพียรพยายามและการกระทำยอมเป็นของเขาเอง

ดังนั้น การเดินทางหรือก้าวไปในการพัฒนาจะได้ผลดีมาก
เมื่อตัวผู้ศึกษานั้นมีคุณสมบัติในตัวเขาเอง ที่จะมาเสริมกำลัง มา
หนุนกระบวนการศึกษาพัฒนาของเขา

ตรงนี้แหละ คือจุดสำคัญที่กัลยาณมิตรจะพึงเกื้อหนุนผู้
ศึกษาหรือผู้เรียนได้อย่างดี โดยเร่งเร้าช่วยให้เขามีคุณสมบัติ
ประจำตัวของผู้เรียนตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม

คุณสมบัติประจำตัวของผู้เรียนนี้ ก็คือตัวนำเข้าสู่ทาง ๒
อย่างนั้น บวกกับตัวหนุนตัวเร่งอื่นอีก ๕ รวมเป็น ๗ เรียกว่า แสง
เงินแสงทองของชีวิตที่งดงาม หรือรุ่งอรุณของการศึกษา

เจ็ดประการนี้ เป็นตัวให้ประกันหรือยืนยันว่า การศึกษาจะ
เดินหน้า การพัฒนาจะก้าวไปอย่างแน่นอน เหมือนแสงเงินแสง
ทองบอกล่วงหน้า ยืนยันว่าดวงสุริยาจะอุทัย

คุณสมบัติประจำตัวผู้เรียน ๗ ประการนั้น มีชื่อสั้นว่า “บุพนิมิต
แห่งมรรค” (“ชุด ๗ ของนักเรียน”) กล่าวคือ

๑. แสงแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
(คบทากัลยาณมิตร)
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
(ศีลสัมปทา)
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
(ฉันทสัมปทา)

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
(อัตตสัมปทา)
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัย มองอะไรๆ ตามเหตุและผล
(ทัญญุสสัมปทา)
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
(อัปปมาทสัมปทา)
๗. ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง
(โยนิโสฬสนสิการสัมปทา)

ก้าวไป

หลักการสำคัญ ที่สืบเนื่องจากสิกขา ๓ ก็คือภาวนา ๔ อย่างที่ทราบกันแล้วว่า เมื่อบุคคลใดปฏิบัติในสิกขา ๓ ก็มีผลปรากฏขึ้นที่ตัวบุคคลนั้น ให้เป็นผู้ที่มี ภาวนา ๔ คือ

๑. กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
๒. ศีลภาวนา พัฒนาศีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม
๓. จิตภาวนา พัฒนาจิตใจ (คนไทยมักว่า “พัฒนาทางอารมณ์”)
๔. ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา

เมื่อคนศึกษา ๓ แด่น เขาก็พัฒนา ๔ ด้าน

ภาวนา แสดงถึงความก้าวหน้าในการพัฒนาชีวิต จะดูว่าใครพัฒนาไปได้มากน้อยเท่าไร ก็ดูที่ภาวนา

ถ้าพูดถึงคน ก็เปลี่ยนรูปคำ คนที่พัฒนาแล้ว เรียกว่าเป็น “ภาวิต” และ ภาวิต ก็แยกเป็น ๔ ด้าน ตามภาวนาสี้นั้นแหละ

ในที่นี้ ขอทบทวนความหมายของ *ภาวิต ๔* วัจน้อย คือ

๑. *ภาวิตกาย* มีกายที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาตนให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและมีผลดี โดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับสิ่งแวดล้อม เฉพาะอย่างยิ่งกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ ไม่ให้ความสัมพันธ์นั้นกลายเป็นช่องทางให้ตนเองถูกกระทำถูกบั่นถูกจู่ถูกครอบงำ หรือตกเป็นทาส แต่ให้ความสัมพันธ์นั้นเกื้อกูล เป็นคุณ เกิดประโยชน์ต่อกัน และเป็นโอกาสที่จะเจริญกุศลเพิ่มพูนคุณสมบัติที่งดงามทั้งหลายให้แก่ตน โดยเฉพาะให้

ก) รู้จักใช้อิทธิฤทธิ์ เช่น ตา หู จมูก ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ จูเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา ได้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ได้ความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ได้คุณความดี เช่น ได้คติ หรือได้แบบอย่างที่ดี

ข) กินใช้ด้วยปัญญา เสพบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยี อย่างฉลาด ให้พอดี ที่จะได้ผลตรงเต็ม ตามคุณค่าที่แท้จริง ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่ประมาทขาดสติ (เตือนกันหน่อยว่า “ปฏิสังขา-โย” เสียก่อนนะ)

๒. *ภาวิตศีล* มีศีลที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาตนให้มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพฤติกรรมดีงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ โดยตั้งอยู่ในวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และมีอาชีพะสุจริต ไม่ใช้กายวาจาและอาชีพในทางที่เบียด

เปี่ยนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายเวอร์ภัย แต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตของตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างสรรค์สังคม ส่งเสริมสันติสุข รวมทั้งให้ความสัมพันธ์นั้นเป็นโอกาสที่จะเจริญกุศลเพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดีย่างทั้งหลายให้แก่ตน มิให้กลายเป็นช่องทางให้ตนเองถูกระทำถูกบั่นถูกฉกถูกครอบงำ หรือตกเป็นทาส

๓. **ภาวจิตจิต** มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณสมบัติที่ดีย่าง ให้มีทั้ง**คุณธรรม** เช่น มีน้ำใจ เมตตา กรุณา เผื่อแผ่ เอื้ออาทร มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น มี**สามัคคี** คือ มีความเข้มแข็ง มั่นคง หนักแน่น นุ่มนวล อ่อนโยน ชยันต์ มั่นเพียร กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และมีความ**สุข** คือ มีความร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เติบอิ่ม ไปร้งโล่ง ผ่องใส สงบ เป็นสุข (คลุมความที่ภาษาไทยบัดนี้มักใช้ว่า “พัฒนาการทางอารมณ์”)

๔. **ภาวปัญญา** มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาปัญญาทั้งด้วยการแสวงหาข้อมูลความรู้ถกถ้อยปรึกษาสังเกตสอบถาม สืบค้นจากแหล่งที่เป็นปัจจัยภายนอก และฝึกการใช้โยนิโสมนสิการที่เป็นปัจจัยภายใน เสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงงูใจแอบแฝง เป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชาไม่ได้ ให้ปัญญาเจริญพัฒนาจนรู้เข้าใจยังเห็นความจริง เป็นอยู่ด้วย

ปัญญารู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ลุถึงความ
บริสุทธิ์ปลอดพ้นจากกิเลสสิ้นเชิง มีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์

พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของบุคคลที่เป็นภาวิตทั้ง ๔
บุคคลจะเป็นพระอรหันต์ ต่อเมื่อได้ฝึกอบรมพัฒนาตนครบ
ภาวนา ๔ คือเป็น ภาวิต ๔ ที่ว่ามานี้

ทุกคนควรพัฒนาชีวิตให้ตนเป็นภาวิต ๔ นี้ เท่าที่จะทำได้
ยิ่งก้าวไปในภาวนา คือพัฒนาได้มากเท่าไร ก็ยิ่งดีมากกว่านั้น

สี่ข้อนี้ ถือเป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์สำคัญ เป็นหลักที่เอามา
ใช้ในการวัดผล แล้วก็พูดแบบรู้จักกันว่า *สิกขา ๓ ภาวนา ๔*

ถึงจุดหมาย

เมื่อปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอย่างนี้ บุคคลก็เจริญก้าวหน้า
ไปในธรรม และความเจริญนั้นก็แสดงออกมาในวิถีชีวิตดีงาม ที่มี
ลักษณะสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือ มีการดำเนินชีวิตที่ *ไม่เบียดเบียนตน
ไม่เบียดเบียนผู้อื่น*

เมื่อมนุษย์ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ก็อยู่กันได้
ด้วยดี มีพื้นฐานที่ดำรงตัวได้แล้ว ก็ก้าวต่อไปในการสร้างสรรค์
ประโยชน์ด้านต่างๆ ที่เป็นจุดหมายของชีวิตและสังคม ด้วยการทำให้
ประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ควบคู่กันไป

ประโยชน์ตน เรียกเป็นคำศัพท์ว่า “อัตตัตถะ” **ประโยชน์ผู้อื่น** เรียกว่า “ปรัตถะ” ทำได้แค่ ๒ ประโยชน์นี้ก็พอแล้ว แต่บางที่ท่านแยกแยะให้ละเอียด ก็เพิ่ม **ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย** ที่เรียกว่า “อุภยัตถะ” เข้ามาอีก เลยกลายเป็นประโยชน์ ๓ ด้าน

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติทั่วไป เพื่อให้สะดวก นิยมพูดแค่ประโยชน์ ๒ คือ **ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น** หรืออัตตัตถะ-ปรัตถะ (จะพูดให้สะดวกแก่ลิ้นไทย ก็ใช้ว่า อตตัตถ์ และ ปรัตถะ)

ประโยชน์ ที่พระเจ้าเรียกว่าอัตถะนี้ เป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินชีวิต ประกอบกิจกรรม และทำกิจการทั้งหลายของมนุษย์ ถือว่าเป็นจุดหมายของชีวิตและกิจการนั้นๆ เลยทีเดียว

ในการศึกษาพัฒนาชีวิต เราวัดผลด้วยหลักภาวนา/ภาวิต ๔ ซึ่งเป็นการมองกว้างๆ และดูที่ตัวคน ซึ่งบางทีก็ลืกละเอียดเห็นได้ยากสักหน่อย แต่เมื่อเอาจริง ก็จำเป็นต้องดู

ที่นี่ ในการดำเนินชีวิตและกิจการในสังคม ที่เป็นเรื่องทางปฏิบัติ จะเห็นเป็นเรื่องเป็นราวเป็นขั้นเป็นตอนชัดเจนว่าจึงดูง่ายขึ้น

เมื่อคนมาดำเนินชีวิตทำกิจการกัน ทางธรรมท่านก็ตามมาดู และก็ให้หลักในการวัดไว้ด้วย

เราก็จึงมาดูพัฒนาการของคน โดยวัดกันที่การสร้างสรรค์ประโยชน์ และการเข้าถึงหรือบรรลุจุดหมายที่เรียกว่า “อัตถะ” นี้

ถึงตอนนี้ ก็จัดระบบประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย ให้เป็นด้านๆ เป็นขั้นๆ เริ่มตั้งแต่ประโยชน์ตน ที่เป็นผลโดยตรงของการพัฒนาชีวิตของตัวเองด้วยไตรสิกขา

หมายความว่า เมื่อเราพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญาไป ประโยชน์ตน เช่น คุณสมบัติส่วนตัวต่างๆ ความดีงาม ความเก่งกล้าสามารถ การบรรลุผลสำเร็จ ความสุข เป็นต้น ก็เจริญงอกงาม ยิ่งขึ้นๆ เป็นขั้นๆ จนตลอดถึงที่สุด รวมทั้งหมด ๓ ขั้น คือ

๑. **ทิวฐัมมิกัตตะ** แปลว่า ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในทิวฐธรรม คือ ในชีวิตที่เป็นอยู่ปัจจุบันซึ่งเห็นๆ กันนี้ หรือชีวิตด้านนอกซึ่งมองเห็นกันได้ แปลง่ายๆ ว่า ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์ที่ตาเห็น ได้แก่

ก) มีสุขภาพดี ไร้โรค รู้จักกินอยู่บริโภค บริหารร่างกายให้แข็งแรง

ข) มีเงินมีงาน ชำนาญอาชีพ รู้จักใช้จ่าย พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ

ค) มีสถานภาพดี รู้จักเอื้ออารี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม

ง) มีครอบครัวร่มรื่น รู้จักครองเรือน ทำวงศ์สกุลให้เป็นที่ยื่นชม

พูดสั้นๆ ว่า **จุดหมายชั้นทิวฐัมม** คือ มีสุขภาพ ทรัพย์ ยศ-เกียรติ-ไมตรี^๑ บ้านที่เป็นสุข (เขียน “ทิวฐธรรม” ก็ได้)

๒. **สัมปรายิกัตตะ** แปลว่า ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในสัมปรายะ คือ ในชีวิตที่เลยตาเห็นออกไป หรือที่ลึกลงไปในจิตใจ แปลง่ายๆ ว่า ประโยชน์เบื้องหน้า หรือการพัฒนาชีวิตด้านใน เลยตาเห็น เป็นหลักประกันชีวิตไปถึงภพหน้า ได้แก่

^๑ ยศ-เกียรติ-ไมตรี นั้น ในภาษาพระ เรียกด้วยคำเดียวว่า “ยศ” เพราะท่านแยกยศไว้เป็น ๓ อย่างคลุมหมดแล้ว คือ ๑. อีสริยยศ (ยศคือความเป็นใหญ่) ๒. เกียรติยศ (ยศคือเกียรติ) ๓. บริวารยศ (ยศคือผู้คนที่แวดล้อม)

- ก) ชีวิตมีจุดหมายได้หลักยึดเหนี่ยวนำใจให้เข้มแข็ง ด้วยศรัทธา
- ข) ชีวิตสะอาดน่าภูมิใจที่ได้ทำแต่การดีงามสุจริต ด้วยศีล
- ค) ชีวิตมีทุนความรู้ที่จะพัฒนาตัวและทำการให้สำเร็จ ด้วยสุตะ
- ค) ชีวิตมีคุณค่าน่าอึ้งใจที่ได้เสียสละทำประโยชน์ ด้วยจาคะ
- ง) ชีวิตเก่งกล้าสามารถจนถึงความจริงเป็นอิสระ ด้วยปัญญา

พูดสั้นๆ ว่า **จุดหมายชั้นสัมปราย์** คือ พัฒนาชีวิตตลอดเวลา ด้วยศรัทธา รักษาศีล หมั่นอ่านฟัง แสวงน้ำใจ ใช้ปัญญา

๓. **ปรมัตตะ** ประโยชน์สูงสุด ถึงขั้นที่จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส สดชื่นเบิกบานเป็นอิสระโดยสมบูรณ์

ประโยชน์สูงสุดที่เป็นปรมัตถ์นี้ มีสาระสำคัญอยู่ที่ปัญญาซึ่งรู้แจ้งเข้าถึงสัจธรรมของโลกและชีวิต จนกระทั่งทำให้จิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกความยึดติดถ่วงพันบีบคั้นจิต แม้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปรของโลกและชีวิตนั้น ก็ไม่หวั่นไหว มีใจสดใสเบิกบานเกษมศานต์มั่นคงตลอดเวลา มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันและทำการตรงไปตามเหตุปัจจัย

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป พระพุทธเจ้าตรัสอัตตะหรือจุดหมายเพียง ๒ ชั้น คือ **ชั้นทิฏฐิธัมม** กับ **สัมปราย์** โดยทรงรวมปรมัตถ์ไว้ในชั้นสัมปราย์ ช่วยให้เรากำหนดหมายเข้าใจและจดจำได้ง่ายขึ้น เพราะอย่างที่บอกแล้วว่า ชั้นปรมัตถ์นั้นมีสาระอยู่ที่

ปัญญาเห็นแจ้งที่ทำให้จิตเป็นอิสระ และในขั้นสัมปราย์ ก็มีปัญญาเป็นข้อสุดท้าย ดังนั้น เมื่อพูดกว้างๆ จุดหมายขั้นสัมปราย์จึงคลุมทั้งปรมัตถ์ด้วย (เอาปรมัตถ์รวมไว้ในข้อ “ปัญญา” ของสัมปราย์)

เป็นอันว่า ไตรสิกขาจะทำให้เราเจริญด้วยประโยชน์ตน จนถึงอัตราที่เป็นจุดหมาย ๓ ขั้น คือ ทิฏฐธัมมิกัตถ์ สัมปรายิกัตถ์ และปรมัตถ์

แต่ในที่นี้ เราตกลงเอาแบบที่จัดเป็น ๒ คือ ขั้น**ทิฏฐธัมม** กับ **สัมปราย์**

พร้อมกับทำประโยชน์ตนนั้น เราก็บำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นไปด้วย การบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นก็คือ ช่วยให้คนอื่นพัฒนาก้าวหน้าไปในประโยชน์ทั้ง ๒-๓ ขั้นนั้นด้วยเช่นเดียวกับตัวเรา คือให้เขาเจริญในประโยชน์ขั้น**ทิฏฐธัมม** และ**สัมปราย์** นั้นแหละ

จะเห็นว่า การปฏิบัติไตรสิกขานั้นมีจุดหมายชัดเจน ที่จะให้ตัวเราเจริญก้าวหน้าไปในประโยชน์ ที่เป็นจุดหมายทั้ง ๓ ขั้น (ที่นี้จัดแบบ ๒ ขั้น) และทั้ง ๓ ขั้นนั้น ไม่เพียงตัวเราจะทำให้แก่ตนเองเท่านั้น แต่เราช่วยให้คนอื่นเจริญพัฒนาไปด้วย

โดยนัยนี้ ประโยชน์หรือจุดหมายที่ว่ามาทั้งหมดนั้น จึงจัดแยก ๒ แบบ เป็น**แนวตั้ง** คือเป็นขั้นๆ และเป็น**แนวราบ** หรือ**แนวนอน** คือด้านเพื่อตัวเอง และด้านเพื่อผู้อื่น

รวมแล้วก็เป็นประโยชน์ หรือจุดหมาย ๒ ชุด มี ๒ ชั้น กับ ๒ ด้าน ดังนี้^๑

ชุดที่ ๑ แนวตั้ง:	จุดหมายชั้นทิฏฐิธรรม	ประโยชน์ที่ตาเห็น
	จุดหมายชั้นสัมปราย	ประโยชน์เลยตาเห็น
ชุดที่ ๒ แนวนอน:	อดีตทตถิ	ประโยชน์ด้านตนเอง
	ปรตถะ	ประโยชน์ด้านผู้อื่น

เมื่อปฏิบัติจนถึงจุดหมายได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ชุดนี้ ไตรสิกขา ก็ปรากฏผลที่มุ่งหมายออกมาชัดเจน ทั้งต่อชีวิตบุคคลและต่อสังคมส่วนรวม คือการดำเนินก้าวไปในอรรถะครบทุกอย่าง

เป็นอันว่า ชีวิตคนก็เข้าถึงจุดหมายเพิ่มขึ้น ดีขึ้นไปทุกชั้น และทุกด้าน เริ่มตั้งแต่รู้จักเป็นอยู่ รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ มีพฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างดี มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และกับเพื่อนมนุษย์ ในทางที่เกื้อกูลกัน ทั้งจิตใจที่ดีขึ้น ทั้งมีคุณธรรม มีความเข้มแข็งสามารถ และมีความสุขมากขึ้น พร้อมทั้งมีปัญญาดีขึ้น ใช้ปัญญามากขึ้น รู้เข้าใจ เข้าถึงความจริง จนในที่สุดก็มีจิตใจเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ถึงตอนนี้ทุกอย่างก็ลงตัวหมด

^๑ แยกแบบเต็ม ประโยชน์ หรือจุดหมาย ๓ มี ๒ ชุด คือ ชุด ๓ ชั้น กับชุด ๓ ด้าน ดังนี้

ชุดที่ ๑ แนวตั้ง:	ทิฏฐิธรรมมีกตถะ	ประโยชน์ชั้นตาเห็น
	สัมปรายิกตถะ	ประโยชน์ชั้นเลยตาเห็น
	ปรมตถะ	ประโยชน์ชั้นสูงสุด
ชุดที่ ๒ แนวนอน:	อดีตตถะ	ประโยชน์ด้านตนเอง
	ปรตถะ	ประโยชน์ด้านผู้อื่น
	อุภยตถะ	ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

ตระหนักภาวะแตกต่างหลากหลาย

อย่างไรก็ตาม พร้อมกับความเข้าใจและการที่จะปฏิบัติตามหลักการนี้ ก็ต้องตระหนักความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ที่จะพึงพัฒนา พร้อมทั้งการจัดการทางสังคมที่สอดคล้องกัน ซึ่งได้พูดไปแล้ว แต่ขออย่าไว้อีกว่า

๑. ในขณะใดขณะหนึ่งก็ตาม เมื่อมองดูสังคมมนุษย์ทั้งหมด คนทั้งหลายจะอยู่ในระดับของการพัฒนาที่ต่างกันไป เขาจึงบรรลุอัตราไม่เท่ากัน และมีความแตกต่างหลากหลายเป็นอันมาก สังคมจึงต้องมีการจัดตั้งที่สนองความแตกต่างหลากหลายนั้น ให้ทุกคนอยู่ผาสุกในสภาพที่แตกต่างอันเหมาะสมกับตนนั้น พร้อมทั้งเอื้ออำนวยหนุนให้เขาพัฒนาชีวิตก้าวสูงขึ้นต่อไป

๒. สังคมที่มีสภาพสนองความแตกต่างหลากหลายนั้น มีการแบ่งในขอบเขตอย่างกว้างๆ หลวมๆ เป็น ๒ ชั้น คือ

ก) **สังคมฤๅษี** (สังคมของกามโศคีน) อันเป็นสังคมใหญ่ที่ครอบคลุม เป็นที่สนองภาวะการพัฒนาที่ไม่เข้มข้น และโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับต้นๆ บุคคลหลักที่เป็นตัวแทนของความสำเร็จในการพัฒนาชีวิตในสังคมนี้ ได้แก่อริยชนชั้นโศดาบัน และจุดหมายชีวิตหรืออัตราที่เป็นมาตรฐาน ได้แก่ขั้นทิฏฐธัมม ที่ไม่ขาดสัมปราชัย ส่วนผู้ใดจะพัฒนาสูงขึ้นต่อไป ก็ตาม

แต่สมัครใจเลือก โดยพึงสนับสนุน และเป็นที่ชื่นชม
นับถือ

- ข) **ชุมชนอนาคต** (ภิกขุสังฆะ) อันเป็นชุมชนชั้นน้อย
ในสังคมใหญ่ เป็นที่สนองภาวะการพัฒนาที่เข้มข้น
โดยเป็นที่หวังว่ามีการพัฒนาในระดับสูง บุคคลหลัก
ที่เป็นตัวแทนของความสำเร็จในการพัฒนาชีวิตใน
ชุมชนนี้ ได้แก่ อริยชนชั้นอรหันต์ และจุดหมายชีวิต
หรืออรรถที่เป็นมาตรฐาน ได้แก่ ปรมาตม ผู้ที่แม้เป็น
ปุถุชน แต่ถ้าสมัครใจมุ่งจะพัฒนาชีวิตให้ถึงอรรถสูง
สุด และยินดีที่จะเป็นอยู่ในวิถีชีวิตระดับนั้นทั้งที่
ภาวะการพัฒนาของตนยังไม่ถึง ก็เลือกที่จะขอเข้า
มาร่วมได้ โดยพึงสนับสนุน และเป็นที่ชื่นชมนับถือ

ทั้งหลักการในการศึกษาพัฒนาตลอดกระบวนการ และสภาพ
ชีวิตและสังคมที่สนองการศึกษาพัฒนาที่ก้าวไปในระดับที่แตก
ต่างหลากหลายนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องรู้เข้าใจตระหนักไว้พร้อมกัน
และโดยสัมพันธ์กัน

แต่เมื่อพูดในแง่ของบุคคล ก็กล่าวได้ว่า ทุกคนพึงศึกษา
พัฒนานจนกว่าจะจบการศึกษาบรรลุอรรถที่สูงที่สุด

สังคมของมนุษยชน

ดังได้กล่าวแล้วว่า เมื่อเรามองดูโลกหรือสังคมขณะหนึ่งขณะใดในเวลาเดียวกัน มนุษย์ทั้งหลายจะอยู่ในระดับแห่งการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน มีตั้งแต่พาลชนในสังคมใหญ่ที่เรียกคร่าวๆ ว่าสังคมของคฤหัสถ์ แล้วประณีตขึ้นไป จนเป็นบัณฑิต ตลอดถึงพุทธชน

เมื่อผู้ใดพัฒนาตนได้สูงสุดจนถึงจุดหมาย เขาก็จะมองเห็นประตามนุษย์ที่กำลังก้าวร่นำมาในการพัฒนาที่ต่างระดับกันหลากหลายเช่นนั้น

แน่นอนว่า การที่มนุษย์ทั้งหลายไม่เท่าไม่เสมอกันในระดับแห่งการพัฒนานี้ ก็เพราะเขาเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน ตามกฎธรรมชาติที่เสมอกันต่อทุกคน เฉพาะอย่างยิ่ง เหตุปัจจัยสำคัญคือการกระทำของเขาเอง นี่ก็คือ ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ

คนที่พัฒนาตนถึงจุดหมายแล้วนั้น ย่อมมองเห็นความจริงนี้ จึงเกิดเป็นหลักแห่งพระพุทธานุศาสน์ ที่ยอมรับมนุษย์ทั้งปวงที่แตกต่างกันหลากหลายนั้นตามที่เขาเป็น

แต่เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์นั่นเองแต่ละคน และเพื่อประโยชน์ร่วมกันของทุกคน เราขอให้มีมาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์ ๒ ประการ คือ ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายนั้น

๑. ขอให้ทุกคน ซึ่งอยู่ร่วมโลกและร่วมกฎธรรมชาติเดียวกัน
นี้ รักษาตัวให้อยู่ในเกณฑ์อย่างต่ำ ที่จะไม่ทำการที่เป็นการละเมิด
เบียดเบียนทำลายผู้อื่น และเป็นการก่อความหายนะแก่ตนเอง

๒. ขอให้ทุกคน ในฐานะแห่งมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติ
แห่งการที่จะดีเลิศประเสริฐได้ด้วยการฝึกศึกษาพัฒนานั้น พึง
ศึกษาพัฒนาตนอยู่เสมอ ไม่ละเลยพันธกิจพื้นฐานของชีวิตข้อนี้

ผู้ที่ถือปฏิบัติแม้เพียงเท่านี้ ย่อมเป็นที่ยอมรับได้โดยหลัก
การว่าเป็น **มนุษย์ชน** คือเป็นคนที่มีมนุษยธรรม

ในขั้นต้นที่สุด เพื่อให้ได้ผลตามหลักข้อที่ ๑. จึงจัดตั้งวาง
กติกาสังคมขึ้นมาเป็นเกณฑ์อย่างต่ำ เป็นกติกาพื้นฐานซึ่งมีข้อ
สำคัญเพียง ๕ ข้อ คือ

๑. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายชีวิตร่างกายกัน
 ๒. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายทรัพย์สินกัน
 ๓. ไม่ละเมิดประทุษร้ายทำลายคูครองของรักของหวงกัน
 ๔. ไม่ใช้วาจาละเมิดประทุษร้ายทำลายกัน
 ๕. ไม่ใช้สิ่งเสพติดมีนเมาทำตนให้ขาดสติมีอาการคุกคาม
ต่อความรู้สีกมันคงปลอดภัยของผู้อื่น
- กติกานี้มีคำเรียกง่าย ๆ ว่า **ศีล ๕**

ในสังคมทั้งหลายที่ดีพอให้มนุษย์อยู่กันได้ มนุษย์ผู้มีปัญญา
ก็ตั้งกติกาแตกข้อย่อยและใช้คำบรรยายกันไปต่างๆ ขยายออกไป

ให้พิสดาร เป็นกฎหมายระเบียบข้อบังคับมากมาย เพื่อกำกับควบคุมคน ตั้งแต่กลุ่มชน ชุมชน ไปจนถึงชาติ ประเทศ ตลอดจนทั้งโลก แม้กระทั่งเป็นประกาศสากลแห่งสิทธิมนุษยชน

แต่ไม่ว่าจะวางกฎกติกากันขึ้นมาเท่าไร ทั้งหมดนั้น ว่าโดยสาระ ก็อยู่ในหลักศีล ๕ ข้อนี้นั่นเอง

เมื่อคนประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ นี้ (พูดให้สั้นกะทัดรัดว่า “รักษาศีล ๕”) ก็มีเครื่องกำกับควบคุมพฤติกรรม ที่ช่วยให้สังคมของเขาสงบเรียบร้อยพอกันได้ อย่างน้อยก็ไม่เดือดร้อนลูกเป็นไฟ และชีวิตของแต่ละคนก็พอเรียกได้ว่ามีความมั่นคงปลอดภัย

แต่ยังไม่เป็นหลักประกันว่า สังคมนั้นจะเจริญพัฒนา และรับรองไม่ได้ว่าแต่ละคนนั้นๆ จะมีความสุข

หมายความว่า มนุษย์เหล่านี้ยังอยู่แค่เกณฑ์อย่างต่ำในข้อ ๑ ที่พอจะพูดได้ว่าเริ่มมีมนุษยธรรม ที่จะเป็นมนุษยชน

แต่ยังไม่มีคุณสมบัติที่แสดงว่าจะก้าวไปในการพัฒนาชีวิตของเขา ให้สมกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ที่จะต้องศึกษาพัฒนา

นี่ก็คือ เขาจะต้องก้าวจากเกณฑ์อย่างต่ำของการมีศีล ๕ ขึ้นไปสู่ข้อที่ ๒

สังคัมภีรญาณชน

ถึงตอนนี้ก็หมายความว่า มนุษย์จะไม่อยู่เพียงแค่ขั้นกำกับ
ควบคุมพฤติกรรมเท่านั้น แต่ต้องก้าวต่อไปสู่การพัฒนาพฤติกรรม
นั้นให้ประณีตดียิ่งขึ้น คือ

- ก้าวจากการกั้นยังพฤติกรรมเชิงลบ ขึ้นสู่การพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวก

- มีการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาด้วย

ในขั้นนี้ ก็คือการทำได้ตามมาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์
ครบทั้ง ๒ ประการ

จึงมีเกณฑ์เพิ่มขยายจากศีล ๕ ขึ้นไป กลายเป็น ๑๐
ประการ ซึ่งอย่างที่บอกแล้วว่า มีทั้งเรื่องพฤติกรรม จิตใจ และ
ปัญญา ที่ไม่ใช่แค่ป้องกันกำกับควบคุม (เชิงลบ) แต่พร้อมที่จะก้าว
ไปในการพัฒนา (เชิงบวก) ดังนี้

ก. ด้านกาย

๑. ไม่ตัดรอนชีวิต ... ใฝ่ใจทำประโยชน์แก่ทุกคนทุกชีวิต
๒. ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่เขามิได้ให้ ไม่ว่าของผู้ใดในที่ใด
๓. ไม่ประพฤติดินทางเพศ ไม่ละเมิดต่อสตรีใดๆ

ข. ด้านวาจา

๔. ไม่กล่าวเท็จ ซื่อตรง พูดตามที่เป็นจริง
๕. ไม่พูดยุแหย่ส่อเสียด ... กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี

๖. ไม่พูดคำหยาบ ... กล่าวคำสุภาพ จับใจ ไพเราะ

๗. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ... พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์

ค. ด้านใจ (ทางจิต และปัญญา)

๘. ไม่ละโมภจ้องจะเอาของของใคร (ใจพร้อมจะเผื่อแผ่)

๙. ไม่คิดร้ายใคร ... ใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข

๑๐. มีสัมมาทิฐิ ... เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามคลองธรรม

คุณสมบัติ ๑๐ ประการนี้ เรียกว่า *ธรรมจริยา ๑๐* (เรียกเต็มว่า ธรรมจริยาสมจริยา)^๑ แต่รู้จักกันมากในชื่อว่า *กุศลกรรมบถ ๑๐* ถือว่าเป็นมนุษยธรรมแท้ที่เต็มตามความหมาย (ได้มาตรฐานแห่งความเป็นมนุษย์ครบทั้ง ๒ ข้อ)

บอกแล้วว่า คนมีศีล ๕ ก็พอจะได้ชื่อว่าเป็นมนุษยชน ที่นี้เมื่อมนุษยชนนั้นมีคุณสมบัติแห่งธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เขาก็เป็นมนุษยชนที่มีธรรม เรียกได้ว่าเป็น *กัลยาณชน* หรือ*ธรรมิกชน* (เขียน *ธัมมิกชน* ก็ได้)

ทุกคนควรปฏิบัติตามหลักธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เพื่อให้โลกเป็นสังคมแห่งกัลยาณชน ซึ่งมั่นใจได้ว่าจะร่วมเย็นงอกงามมีความสุขอย่างแน่นอน

^๑ในที่นี้ แปลจับสาระเพียงให้เป็นหัวข้อ ผู้ต้องการความหมายเต็ม พิงดู ม.ม. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓; ม.อ. ๑๔/๒๐๒/๑๔๗; ใน*จักกวัตติสูตร* พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นเหมือนเกณฑ์วัดความเจริญและความเสื่อมของสังคมมนุษย์ (เช่น ที่.ป. ๑๑/๔๖/๗๘), อรรถกถาอธิบายว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ทรงกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นธรรมราชา หรือธรรมิกราช

อนึ่ง กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ในอรรถกถา บางที่เรียกว่าเป็นกัลยาณธรรม บ้าง เป็นส่วนหนึ่งในกัลยาณปฏิปทา บ้าง

ชุมชนอริยาวัติ

เรื่องยังไม่จบแค่นี้ จะเห็นว่า เมื่อมนุษย์ชนซึ่งมีศีล ๕ ก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นธรรมจารีชน หรือเป็นธรรมิกชน ผู้มีธรรมจริยา ๑๐ (หรือกุศลกรรมบถ ๑๐) นั้น เราพูดว่าเขาพัฒนาขึ้นมาแล้ว

แต่เพียงสังเกตว่า การพัฒนาอย่างนี้ เป็นการก้าวขึ้นไป ด้วยการรับหลักหรือข้อปฏิบัติขั้นที่สูงกว่าเอาไปถือหรือไปทำตาม แล้วตัวเองก็เลยเปลี่ยนขั้นเปลี่ยนระดับขึ้นไป และเราก็เรียกว่าเป็นการพัฒนา ซึ่งเมื่อพูดกว้างๆ ก็ถือว่าถูกต้อง

แต่ในแง่หนึ่ง เราก็อาจจะบอกว่า หลักหรือข้อปฏิบัติที่เรารับเอาไปถือนั่นเอง ยกตัวเขาขึ้นไปอยู่ในระดับใหม่ที่สูงขึ้น

ถ้าคนปฏิบัติตามหลักธรรมจริยา ๑๐ เป็นธรรมิกชนกันทั่วไป ก็มั่นใจได้ว่าเราจะมีสังคมที่ดี และสังคมจะดีงามเป็นสุข แต่มองในแง่ตัวบุคคล คนก็อาจจะจะเป็นธรรมิกชนอยู่แค่นั้น ไม่ตั้งใจหรือไม่ค่อยจะพัฒนาต่อไปอีก นี่แหละ จึงได้พูดว่า เรื่องไม่จบแค่นี้

สิ่งที่ต้องการในตอนนั้นก็คือ ให้คนมีคุณสมบัติบางอย่างในตัวเขา ที่จะทำให้เขาพัฒนาตัวเขาเองยิ่งขึ้นไปอีก

ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่เข้าสู่วิถีของพุทธศาสนา คือ ไม่ใช่แค่อึดถือหลักเกณฑ์หรือทำตามข้อปฏิบัติดีๆ ที่กำหนดหรือวางไว้เท่านั้น แต่มีคุณสมบัติภายในที่ทำให้พัฒนาตนต่อไปด้วย

หมายความว่า ให้มีทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งมีคุณสมบัติที่ทำให้

พัฒนาตัวต่อไป และถือข้อปฏิบัติของคนที่มีการพัฒนา เรียกว่า มีทั้งคุณสมบัติและบทบาท ที่เป็นลักษณะประจำตัว

เมื่อพระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ก็มีคนที่มีคุณสมบัติและบทบาทอย่างนี้เพิ่มทวีจำนวนมากขึ้นๆ เกิดเป็น**ชุมชนโดยคุณสมบัติและบทบาท** ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปเองตามลักษณะร่วมของคนที่เป็นอย่างเดียวกัน อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น

ชุมชนแบบนี้ ใครจะจัดตั้งเป็นหน่วยทางการหรือเป็นรูปแบบขึ้นมาลำดับอีกชั้นหนึ่งก็ได้ แต่โดยสภาวะ ชุมชนที่ไม่เป็นทางการนี้ ถ้ายืนยงและเข้มแข็งจริง ก็จะสามารถออกไปจนกลายเป็นสังคมทั้งหมด คือให้ทั้งสังคมกลืนกลายเป็นชุมชนอย่างนั้น ถ้าได้อย่างนี้ ก็เป็นสังคมดั่งามที่เป็นจุดหมายอย่างแท้จริง

พูดคร่าวๆ ว่า สำหรับสังคมใหญ่ เราต้องพยายามให้เป็นสังคมของกัลยาณชน (ผู้มีธรรมจริยา หรือกุศลกรรมบถ ๑๐) ถ้าไม่ไหว อย่างน้อยต้องให้เป็นสังคมของมนุษยชน (ผู้มีศีล ๕)

แล้วในสังคมใหญ่นั้น ก็ให้มีชุมชนของผู้พัฒนาตนอยู่ในระดับต่างๆ ให้ความสำคัญนอริยชน เพื่อเป็นหลักประกันหรือหนุนให้สังคมใหญ่ดำรงภาวะแห่งสังคมของธรรมิกชนหรือกัลยาณชนไว้ และเพื่อให้มนุษย์มีโอกาสพัฒนาสูงขึ้นไปได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนการพัฒนามนุษย์ครอบคลุมทุกขอบเขตและทุกชั้นตอน แต่สำหรับสังคมใหญ่พื้นฐานที่มีมนุษย์ตั้งแต่ระดับที่ยังไม่พัฒนาเลยและยังมีชีวิตอยู่แค่กับวัตถุนั้น ท่านเน้น

ให้เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี (เรียกว่าธรรมราชา) ที่จะต้องเพียรพยายามชักนำพร้อมทั้งบริหารกำกับในด้านรูปธรรม เพื่อให้ประชาชนตั้งอยู่ในธรรมจริยา ๑๐ (กุศลกรรมบถ ๑๐) และให้เขาเข้าถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายขั้นทิฏฐธัมม^๑

ส่วนคนที่จะเข้าสู่ชุมชนของผู้พัฒนาตนนั้น ถึงจะตั้งต้นแคมีศีล ๕ ยังไม่ถึงธรรมจริยา ๑๐ ก็ได้

ข้อสำคัญอยู่ที่การเริ่มแสดงความตกลงใจหรือตั้งใจที่จะเข้าสู่กระบวนการศึกษาพัฒนาชีวิต โดยแจ้งว่าขอถือเอาไตรรัตน์เป็น *สรณะ* คือเป็นหลักนำทางในการพัฒนาชีวิตของตน พร้อมทั้งทำตนให้มีคุณสมบัติที่จะช่วยให้การพัฒนาชีวิตดำเนินไป

บุคคลที่แจ้งหรือประกาศการเริ่มถือสรณะเครื่องนำทางการพัฒนาชีวิตอย่างนี้ เรียกว่า อุบาสก หรืออุบาสิกา (แปลว่า ผู้นั่งใกล้พระไตรรัตน์) และเนื่องด้วยบุคคลเหล่านี้มีคุณสมบัติเสมอเหมือนกัน ก็จึงกลายเป็นชุมชนโดยคุณสมบัติและบทบาท (เรียกว่า อุบาสก-อุบาสิกาบริษัท)

ในการที่จะก้าวหน้าไปในการพัฒนาชีวิตนั้น อุบาสก-อุบาสิกาพึงมีคุณสมบัติพื้นฐานที่ท่านกล่าวไว้เป็นหลัก ที่เรียกว่า *อริยาวุฒิ* (อ่านง่าย ๆ ว่า อะ-ริ-ยา-วัด) คือการพัฒนาหรือเครื่องพัฒนาแบบอริยะ ซึ่งมี ๕ อย่าง คือ

^๑ ตรงนี้ พึงดูหลักการตามพระไตรปิฎก ในเรื่องที่พระเจ้าพิมพิสารสอนทิฏฐธัมมิกัตถะ (วินย.๕/๑/๑) และในจังกวตติสูตร (ที.ปา.๑๑/๓๓/๖๒)

๑. **ศรัทธา** ความซาบซึ้งมั่นใจในคุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีแก่นอยู่ ที่ตถาคตโพธิสัทธา คือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ของตถาคต หรือ ศรัทธาในปัญญาตรัสรู้ที่ทำให้มนุษย์เป็นพุทธะ เท่ากับมั่นใจในความ เป็นมนุษย์ที่จะฝึกให้เลิศประเสริฐจนมีปัญญารู้แจ้งเป็นพุทธะได้ ข้อ นี้ก็คือคุณสมบัติที่เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาพัฒนาชีวิตนั่นเอง

๒. **ศีล** ความประพฤติมาตรฐานขั้นต้น เริ่มด้วยเพียงเว้นการ เบียดเบียนกัน โดยมีศีล ๕ แล้วค่อยพัฒนาต่อไปสู่ศีล ๘ ฯลฯ

๓. **สุตะ** สดับฟังอ่านข่าวสารข้อมูลคำสอนหลักธรรมคำอธิบาย ที่จะนำมาไตร่ตรองพิจารณาวิเคราะห์หิวจัยให้เข้าถึงความหมาย ได้ หลักที่จะนำไปปฏิบัติพัฒนาให้ถูกต้องหรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง

๔. **จาคะ** ความมีน้ำใจเผื่อแผ่เสียสละ ครองเรือนด้วยใจที่ไม่ ตระหนี่คับแคบ ใส่ใจรับฟังทุกข์สุขของคน พร้อมทั้งจะให้ปันช่วยเหลือ ข้อนี้จะลดความเห็นแก่ตัว ละกิเลส ขยายกุศลขึ้นเรื่อยๆ

๕. **ปัญญา** ความมีปัญญาหยั่งถึงความเกิดขึ้นจนถึงความดับ สลาย ทลายประดาภิเลสความชั่วร้าย แก้ปัญหาทำทุกซีให้สิ้นไปได้

อริยาวุฒิ ๕ ประการนี้^๑ เป็นคุณสมบัติประจำตัวของอุบาสก อุบาสิกา เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาชีวิต ทำให้ก้าวไปในการเข้า ถึงจุดหมายขั้นสัมปราย (สัมปรายิกัตถ์)

^๑ อริยาวุฒิ ๕ นี้ ที่ประจำแนกอนมี ๔ คือ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ส่วนสุตะ บางครั้ง ทำนยอมนั้นให้บ้าง; เรื่องความเป็นอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งโยงกับการถึงพระรัตนตรัยเป็น สรณะ และอริยาวุฒิ ๕ นี้ ถ้าต้องการดูหลักในพระไตรปิฎก พึงดู ส.ม.๑๙/๑๙๕๐/๔๔๗; อภ.อญจก.๒๓/๑๑๕/๒๒๓; อภ.ปญจก.๒๒/๖๓/๙๑

เมื่อมองชุมชนนี้โดยเน้นที่คุณสมบัติซึ่งเป็นแกนขับเคลื่อน จึงอาจเรียกชุมชนนี้ว่า “ชุมชนอริยาวัณ” ถือว่าใช้แทนกันได้กับคำว่าอุบาสกอุบาสิกาบริษัท (ซึ่งแปลแบบไทยๆ ว่า “ชุมชนชิดพระ”)

อนึ่ง ขอทำความเข้าใจเพิ่มเติมไว้หน่อยว่า สังคม กับชุมชน นอกจากที่มองง่ายๆ ว่าต่างกันโดยขนาดแล้ว จะเห็นว่า สังคมเป็นเพียงที่รวมคน ซึ่งมนุษย์หลากหลายที่มีคุณสมบัติต่างๆ กัน แต่ละคนชวนชวนในเรื่องของตนๆ และบางที่ต่างก็หาประโยชน์แก่ตน ซึ่งอาจจะขัดแย้งกันก็ได้ แม้จะพัฒนายกระดับขึ้นมา ให้คนมีคุณภาพมีคุณธรรมในระดับใกล้เคียงกันขึ้นบ้าง แต่คนเหล่านั้นก็ต่างชวนชวนอยู่ในเรื่องของตน ไม่จำเป็นต้องใส่ใจร่วมอะไรกัน

ส่วนชุมชน ไม่มุ่งที่การรวม แต่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การร่วมนอกจากมีคุณสมบัติที่ร่วมกัน เสมอกันหรือทำนองเดียวกันแล้ว ก็อาจจะร่วมกิจกรรม ร่วมกิจการ ร่วมจริยา หรือร่วมปฏิบัติบางอย่าง ยิ่งกว่านั้น ก็มักเน้นการคำนึงถึงกัน ใส่ใจสุขทุกข์ความเจริญ ความเสื่อม และการที่จะเกื้อหนุนกันและกัน

เมื่อมองตามความหมายนี้ ชุมชนอริยาวัณของผู้มีคุณสมบัติอย่างอุบาสกอุบาสิการ่วมกัน นอกจากร่วมจริยา ร่วมปฏิบัติในการพัฒนาชีวิตในอริยาวัณนั้นแล้ว ก็ใส่ใจร่วมมือเกื้อหนุนกัน ส่งเสริมกันและกันให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปในอริยาวัณนั้น

ถ้ามองในแง่ของการเกื้อหนุนกันทางธรรมอย่างนี้ ชุมชนอริยาวัณนั้น ก็เป็นชุมชนกัลยาณมิตร คืออาจจะเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ชุมชนกัลยาณมิตร

ถ้าอย่างนี้ก็พูดได้ว่า ในขณะที่เราพยายามให้มีการพัฒนาคนทั่วไป เพื่อยกระดับสังคมขึ้นเป็นสังคมกัลยาณชนนั้น เรามีชุมชนกัลยาณมิตร ของคนที่ร่วมกัน เกื้อหนุนกันในอริยาวัตร เป็นหลัก เป็นแกนให้มันใจไว้ขั้นหนึ่งแล้ว

อริยาวัตร ทั้งทฤษฎีธรรม และสัมปราชัย

ได้บอกแล้วว่า อริยาวัตรเป็นคุณสมบัติหลักที่จะทำให้คนพัฒนาสูงขึ้นไป และอริยาวัตร ๕ อย่างที่พูดไปแล้ว ก็เน้นการพัฒนาประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในขั้นสัมปราชัย ซึ่งเน้นด้านจิตใจ และปัญญา

แต่สังคมใหญ่ของมนุษย์ประกอบด้วยประชาชนที่เป็นคฤหัสถ์ ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายในขั้นทฤษฎีธรรม คือเรื่องสุขภาพ ทรัพย์ ยศ-เกียรติ-ไมตรี บ้านที่เป็นสุข หรือพูดให้สั้นว่า สุขภาพ ทรัพย์ ยศ ครอบครั

ด้วยเหตุนี้ ในกรณีที่ตรัสอริยาวัตรแบบเต็ม พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอริยาวัตร ๑๐ ที่แบ่งเป็นขั้นทฤษฎีธรรม ๕ และขั้นสัมปราชัย ๕ ไม่ใช่ตรัสแค่อริยาวัตร ๕

เพื่อให้เห็นอริยาวัตร ๑๐ ที่ครบทั้ง ๒ ขั้น ก็จึงจะยกมาให้ดูไว้ด้วย แต่ขอทำความเข้าใจกันไว้ก่อนว่า ประโยชน์ขั้นทฤษฎีธรรมซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุและทางสังคมนั้น มีเนื้อหาและรูปแบบที่ขึ้นต่อกาลเทศะ เปลี่ยนไปเรื่อยตามสภาพและความนิยมของถิ่นฐาน

และกาลสมัย ไม่เหมือนประโยชน์ทางจิตปัญญาในชั้นสัมปราย์ ที่
คงภาวะของมันอยู่คู่กับความเป็นมนุษย์

เพราะฉะนั้น สำหรับอริยาวุฒิขั้นทิวฐธัมมที่ตรัสไว้ต่อไปนี้
ขอให้เข้าใจว่าเป็นไปตามกาลเทศะในยุคพุทธกาล ซึ่งเราพึงปรับ
ให้เข้ากับกาลเทศะของเรา

อริยาวุฒิ ๑๐ มีดังนี้^๑

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเมื่อเจริญด้วยวัฏฏะ ๑๐ ชื่อว่าเจริญ
ด้วยอริยาวุฒิ (ความเจริญอย่างอริยะ) และชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสาระ
ถือเอาส่วนประเสริฐของชีวิตร่างกายไว้ได้ กล่าวคือ อริยสาวก -”

ก) อริยาวุฒิ ๕ ขั้นทิวฐธัมม

๑. เจริญด้วยเรือกสวนไร่นา
๒. เจริญด้วยทรัพย์และธัญชาติ
๓. เจริญด้วยบุตรภรรยา
๔. เจริญด้วยคนรับใช้กรรมกรและคนงาน
๕. เจริญด้วยสัตว์สี่เท้า

ข) อริยาวุฒิ ๕ ขั้นสัมปราย์

๖. เจริญด้วยศรัทธา
๗. เจริญด้วยศีล

^๑ อก.ทสก.๒๔/๗๔/๑๔๗; ใน ที่มหาณสูตร, อก.อญจก.๒๓/๑๔๔/๒๘๙ พระพุทธเจ้าทรง
แสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ทั้งขั้นทิวฐธัมม และขั้นสัมปราย์ แต่ในสูตรนั้น ขั้น
ทิวฐธัมม เน้นเฉพาะเรื่องทรัพย์ (ที่เรียกกันว่าหลักหัวใจเศรษฐกิจ คือ อู อา ก ส) และขั้น
สัมปราย์ ตรัสเพียงข้ออื่น ๔ (ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา)

๘. เจริญด้วยสุตะ

๙. เจริญด้วยจาคะ

๑๐. เจริญด้วยปัญญา”

ขอยกพุทธพจน์ที่ทรงสอนประโยชน์ชั้นที่ภูมิจักรัณมาให้อีกตัวอย่างหนึ่ง คราวนี้เป็นเรื่องสุขภาพ ว่าตามพระไตรปิฎกเลย ดังนี้^๑

“พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระนครสาวัตถี สมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระสุธาดารหุงด้วยข้าวสารหนึ่งทะนาน ครั้นเสวยแล้ว ทรงอืดอืด เสด็จมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

“ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยแล้วทรงอืดอืด จึงได้ทรงภาสิตพระคาถานี้ในเวลานั้นว่า

“บุคคลผู้มีสติอยู่เสมอ ได้อาหารมา ก็รู้ประมาณ
จะมีเวทนาเบาบาง แก่ช้า ครองอายุอยู่ได้ยืนยาว”

“สมัยนั้น มาณพช็อสุทัตน์ ยืนอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสกะเขาว่า มานีแนะ สุทัตน์ เธอจงเรียนคาถานี้ไว้ในสำนักพระผู้มีพระภาค แล้วจงกล่าวในเวลาเราบริโภคอาหาร เราจะให้เงินค่าอาหารแก่เธอวันละ ๑๐๐ กหาปณะทุกวัน

“สุทัตน์มาณพรับสนองพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิ

^๑ โทณปากสูตร, ส.ส.๑๕/๓๖๔/๑๑๘

โกศลว่า เป็นพระมหากษัตริย์ยิ่ง พระพุทธเจ้าข้า ดังนี้ เรียน
 คาถาในสำนักพระผู้มีพระภาคแล้ว ในเวลาที่พระเจ้าปเสนทิ
 โกศลเสวยพระกระยาหาร ก็กล่าว ... (คาถานั้น)

“ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ยังพระองค์มาโดยลำดับ จน
 ทรงอยู่โดยมีพระกระยาหารหนึ่งทะนานข้าวสุกเป็นอย่างมาก

“ในกาลต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีพระวรกาย
 กระปรี้กระเปร่าคล่องแคล่วดี ได้ทรงลูบพระวรกายด้วยฝ่าพระ
 หัตถ์แล้ว ทรงเปล่งพระอุทานนี้ ณ เวลานั้นว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงอนุเคราะห์เราด้วย
 ประโยชน์ ๒ อย่างครบหมดเลยหนอ ทั้งประโยชน์ชั้น
 ทิฏฐิธัมม์ และประโยชน์ชั้นสัมปราย์”

ชุมชนต้นแบบ

ต้องไม่ลืมว่า แท้จริงนั้น เราต้องการให้มนุษย์ทุกคนพัฒนา
 ตัวเขาให้ดีงามมีความสุขสมบูรณ์เต็มสุดแห่งศักยภาพของเขา
 แล้วถ้าทำได้อย่างนั้น มองกว้างออกไป เราก็จะมีสังคมมนุษย์หรือ
 สังคมมวลรวมที่ดีงามมีสันติสุขแท้จริง

แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว คนก็เป็นต่างๆ กัน มีทั้งที่เฝ้าและที่จะไม่
 พัฒนา แม้ที่พัฒนางก็อยู่ในระดับแตกต่างกันหลากหลาย การที่เรา
 มีพระพุทธศาสนา ก็คือมาส่งเสริมสนับสนุนและให้หลักให้แนวทาง

ทางในการที่จะช่วยให้คนพัฒนาด้วยการฝึกศึกษาอย่างมีระบบที่ดี
 ที่นี้ ก็คงที่ว่แล้ว คนที่ตั้งใจพัฒนาชีวิต เข้าสู่ระบบการฝึก
 ศึกษาอย่างนี้ ก็จะมีคุณสมบัติและบทบาทของชีวิตและในสังคม
 ซึ่งเป็นวิถีเดียวกัน เลยกลายเป็นชุมชนขึ้นมาเองด้วยคุณสมบัติ
 และบทบาทนั้น แม้โดยไม่ต้องจัดตั้งเป็นรูปแบบหรือเป็นทางการ
 ดังที่บอกไปแล้ว จะเรียกชื่อก็ได้ว่าเป็น “ชุมชนอริยาวัฒิ” หรือจะ
 ให้นึกแน่นเป็นชุมชนอุบาสกอุบาสิกา ก็ตามที่พอใจ

(แม้แต่จะจัดตั้งเป็นรูปแบบหรือเป็นทางการขึ้นมาก็ยังได้)

ถ้าคนที่ใฝ่ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตนี้มีคุณสมบัติดีจริง และชุม
 ชนอริยาวัฒินั้นเข้มแข็งน่าชื่นชม ก็จะเป็นแบบอย่างชักนำให้คนที่
 นอกออกไปในสังคมใหญ่พลอยนิยมทำร่วมและทำตาม ช่วยนำ
 สังคมมนุษย์ไปสู่จุดหมายที่กล่าวข้างต้น

จากที่ได้พูดมา จะเห็นว่า ชุมชนอริยาวัฒินั้นจะเข้มแข็งน่า
 ชื่นชมได้ สมาชิกในชุมชนนี้จะต้องประสบความสำเร็จบรรลุจุด
 หมายกันอย่างดี ทั้งขั้นทฤษฎีธรรม และขั้นสัมปราย์

ความสำเร็จนี้เป็นได้ไม่ยาก เพราะที่จริงนั้น ชุมชนอริยาวัฒิ
 นี้ มีหลักมีแบบแผนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นโครงสร้างตั้งแกน
 ไว้แล้ว เมื่อนำมาปฏิบัติจัดให้เข้ากับสภาพกาลเทศะของปัจจุบัน ก็
 เป็นการพัฒนาคนให้ได้ผลดี มีชีวิตที่ประเสริฐดีเลิศนั่นเอง และ
 เป็นแบบอย่างแก่สังคมใหญ่ให้ดำเนินตามไปด้วย

เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลจริง ก็อย่างที่ว่าแล้ว การพัฒนาคุณสมบัติ
 และการปฏิบัติจะต้องขึ้นสู่ความเป็นแบบแผนและมีระบบ และอัน

นี่ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “อริยวินัย” สำหรับชุมชนอริยาวัฒิ หรือสำหรับ
 ศฤกษ์ชน^๑ ผู้เข้าสู่อริยวิถี ซึ่งขอรวบรัดสรุปให้เห็นหัวข้อ (รายละเอียดมีในหนังสือ วินัยชาวพุทธ เป็นต้น) ดังต่อไปนี้

๑: ปิดช่องโหว่ของชีวิต

ก.เว้นกรรมกิเลส^๒ (กรรมชั่วที่ทำชีวิตให้มัวหมอง) ๔

๑.ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)

๒.ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)

๓.ไม่ประพฤติดีดทางเพศ (เว้นกาเมสุภิงจาร)

๔.ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข.เว้นอกคิ ๔

๑.ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)

๒.ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)

๓.ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)

๔.ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

ค.เว้นอบายมุข ๖

๑.ไม่เสพติดสุรายาเมา

๒.ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา

๓.ไม่จ้างหาแต่รายการบันเทิง

^๑ นี่คือสาระในลึงคาลกสูตร (ลึงคาลวาทีสูตร ก็เรียก, ที.ป.๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗) ซึ่งแกน
 ของเรื่องอยู่ที่ “การไหว้ทิศในวินัยของอริยชน” (ตามพุทธพจน์ว่า “อริยสฺส วินยเ เอวํ จ ทิสา
 นมสฺสิตตพฺพา” ตั้งเป็นคัมภีร์ได้ว่า “ทิสานมัสการแบบอริยวินัย”) และอรรถกถาถือว่าพระสูตรนี้เป็น
 คิหิวินัย คือวินัยของคฤหัสถ์ (ที.อ.๓/๑๗๘/๑๓๔, ๑๕๑); หลักมกค ๓๘ ในมกคสูตร (ขุ.ข.
 ๒๕/๕/๓; ขุ.สุ.๒๕/๓๑๗/๓๗๖) ก็เป็นแนวทางดำเนินชีวิตที่ใช้เสริมอริยวินัยได้ดี

^๒ ศีล ๕ อยู่ที่นี่ คือ เว้นกรรมกิเลส ๔ และเว้นอบายมุขข้อ ๑

๔. ไม่เหลิงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

๒: เตรียมทุนชีวิต

ก.เลือกสรรคนที่จะเสวนา

๑. หลีกเว้นมิตรเทียม ๔ (คนปอกกลอก คนดีแต่พูด คนหัว
ประจบ คนชวนฉิบหาย)
๒. คบหามิตรแท้ ๔ (มิตรอุปการะ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตร
แนะนำประโยชน์ มิตรมีใจรัก)

ข.จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ชั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์

ชั้นที่ ๒ วางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง ทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

๓: ดูแลทั่วทุกทิศ

ก.ทำทิศทั้ง ๖ ให้เกษมสันต์ โดยทำหน้าที่ต่อกันให้ถูกต้อง^๑

ทิศที่ ๑ บิดามารดา กับ บุตรธิดา

ทิศที่ ๒ ครูอาจารย์ กับ ศิษย์

ทิศที่ ๓ สามี กับ ภรรยา

ทิศที่ ๔ มิตรสหาย กับ มิตรสหาย

^๑ การไหว้ทิศ เป็นสาระสำคัญของอริยวินัยส่วนนี้ แต่มีเนื้อหามาก จึงแสดงไว้แต่หัวข้อ

ทิศที่ ๕ นายจ้าง กับ คนรับใช้และคนงาน

ทิศที่ ๖ พุทธศาสนิกชน กับ พระสงฆ์

๗. สร้างยศ ๓ มีสถานภาพในสังคม (อิสรียะ-เกียรติ-บวร)

๑. มีภูมิปัญญาเป็นหลักได้ ไม่เสียความประพฤติ นุ่มนวล สุขุม มีไหวพริบ รู้จักถ่อมตัว ไม่กระด้าง

๒. ขยัน ไม่เฉื่อยชา ไม่หวั่นไหวในภยันตราย สม่่าเสมอคง เส้นคงวาไม่มีช่องให้เขาหา มีปัญญาทันเรื่องถึงการณ

๓. ชอบสงเคราะห์ สร้างมิตร รู้จักเห็นใจเข้าใจความต้องการของคน ไม่ใจแคบตระหนี่ รู้จักนำรู้จักแนะและติดตาม

ค. สังคหัตถ์ ๔ ประสานมวณ

๑. ทาน เพื่อแผ่แบ่งปัน

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน

๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน

ศาสนิกแบบอย่าง

ชุมชนจะเข้มแข็งได้ ก็ต้องมีสมาชิกที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะควรมีศาสนิกชนนำ ที่เป็นแบบอย่างได้ ในที่นี้จึงเห็นควรพูดเรื่องนี้เป็นส่วนแถมไว้ด้วย

ชุมชนอริยวัฒิ ก็คืออุบาสกอุบาสิกาบริษัท ในชุมชนนี้มีหลักวางไว้ชัด ศาสนิกที่มีคุณภาพเป็นแบบอย่าง พระพุทธเจ้าทรง

เรียกว่า อุบาสกรัตน และอุบาสิการัตน์ (อุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว) จัดได้ว่าเป็น “ชาวพุทธชั้นนำ” ซึ่งเป็นผู้มีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลัก ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป

ชาวพุทธชั้นนำ มีคุณสมบัติ ๕ ประการ^๑ คือ

๑. **มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มมงาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด

๒. **มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัสมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุ น้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น

๓. **ไม่ตื่นข่าวลือถือมงคล** เชื่อกรรม หวังผลจากการกระทำมุ่งมั่นไปด้วยริ้วแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโชคลางเรื่องขลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจลบล้างบาป

๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนคลังผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธานุศาสน์

๕. **ชวนช่วยในการพระศาสนา** ใส่ใจริเริ่มสนับสนุนกิจกรรมและงานการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อนึ่ง ใน **มิลินทปัญหา** ท่านแสดงคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาไว้อีก เรียกว่า อุบาสกคุณ ๑๐^๒ คือ

๑. มีสุขทุกข์เสมอกันกับสงฆ์ (ร่วมสุขร่วมทุกข์กับพระสงฆ์)

๒. รักษากายและวาจาให้สุจริตเป็นอย่างดี

^๑ ดู วจ.ปญจก.๒๒/๑๗๕/๒๓๐

^๒ มิลินทปัญหา ๑๓๙

๓. เป็นธรรมาธิปไตย

๔. ยินดีแจกจ่ายให้ทานสมตามกำลัง

๕. พยายามเรียนรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า^๑

๖. เป็นสัมมาทิฏฐิชน

๗. ไม่ตื่นข่าวลือถือนมงคล ไม่ถือลัทธิศาสนานอกพระศาสนา
แม้เพราะเห็นแก่ชีวิต

๘. ยินดีในความพร้อมเพรียง ชักนำชวนกันให้สามัคคี

๙. จริงใจ ไม่ประพฤติในพระศาสนาโดยหลอกลวง

๑๐. ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ

เป็นธรรมดาว่า ชาวพุทธชั้นนำ หรือศาสนิกแบบอย่าง ย่อมฝึก
ตน โดยเรียนรู้ ศึกษาพัฒนาตนอยู่เสมอ ให้เป็นอริยชน ตั้งแต่เสขะ
จนเป็นอเสขะ

มีวิธีปฏิบัติสามัญในการฝึกตนหรือเจริญกุศล ที่ใช้กันมาเป็น
ประเพณีอันดี คือการรักษาอุโบสถ ซึ่งนอกจากเป็นข้อฝึกตนในศีล
แล้ว ก็เป็นการจัดสรรโอกาสแก่ชีวิตที่จะพัฒนาในด้านอื่นๆ และทำ
กิจกรรมดีงามเป็นประโยชน์ทั้งหลาย (อนวัชกรรม) ไปพร้อมด้วย

การรักษาอุโบสถนั้นเป็นการรักษาศีล ๘ ข้อ คือเพิ่มขึ้นอีก ๓
ข้อจากศีล ๕ ที่เป็นศีลพื้นฐานของมนุษย์

ศีล ๕ เป็นการยับยั้งงดเว้นจากการทำร้ายละเมิดต่อผู้อื่น
เพื่อให้อยู่กันได้โดยไม่เบียดเบียนกันในโลกของการแสวงงาม
บริโภควัตถุ เป็นศีลของมนุษย์ชนทุกคน เฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำชุมชน

^๑ ฉบับอักษรพม่าว่า “เมื่อเห็นความเลื่อมของพระพุทธศาสนา ก็พยายามทำให้เจริญวัฒนา”

ไม่ว่าชุมชนใด จะต้องถือเป็นคุณสมบัติประจำตัว ให้เป็น*นิจศีล*

สำหรับชาวพุทธชั้นนำ หรือนักพัฒนาชีวิตที่ก้าวหน้า นอกจาก
ถือศีล ๕ เป็น*นิจศีล*แล้ว จะยกเวลาประมาณสัปดาห์ละ ๑ วัน
(เดือนละ ๔ วัน) ให้เป็นวันพิเศษสำหรับรักษาศีลอุโบสถซึ่งมี ๘ ข้อ

ศีล ๓ ข้อที่เพิ่มขึ้นมาในอุโบสถศีล (กับข้อ ๓ เดิมที่เปลี่ยนไป)
เป็นการยับยั้งงดเว้นจากการบำรุงบำเรอและการเสพบริโภคของ
ตนเอง เช่น กินอาหารภายในกำหนดเวลางดการบันเทิง ไม่ต้องตก
แต่งร่างกาย ใช้นอนเรียบง่าย ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติส่วนตัวเพื่อฝึกให้
อยู่ดีมีสุขได้โดยพึ่งพาขึ้นต่อกามวัตถุเพียงเท่าที่จำเป็นหรือไม่เกิน
สมควร ให้ชีวิตเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอกให้ได้มากที่สุด อย่าง
น้อยก็ดำรงรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ในระดับหนึ่ง

พร้อมกับลดการเสพบริโภค และทำชีวิตให้เป็นอิสระมากขึ้น
นั้น การรักษาศีลอุโบสถศีลก็เป็นการจัดการชีวิตให้มีโอกาสมากที่สุด
หรือมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิต โดยแทนที่จะเอาเวลาและเรี่ยวแรง
ไปหมกมุ่นหรือมัวสุมในการกินเสพบำรุงบำเรอ ก็นำเวลาและเรี่ยว
แรงนั้นไปใช้ในการศึกษาและทำกิจกรรมที่ดีงามเป็นประโยชน์

การใช้โอกาสแห่งวันอุโบสถในการเจริญกุศล คือ ในวันนั้น
เมื่อสมาทานอุโบสถมืองค์ ๘ (อภิวรรคอุโบสถ) มีอุโบสถศีลอยู่กับ
ตัวแล้ว ก็มีเวลาที่จะพัฒนาชีวิต ทำกิจกรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- เจริญสมณะ-วิปัสสนา (จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา)
- แสวงความรู้ อ่าน ฟัง สนทนา สากัจฉา
- เยี่ยมเยียน อยู่ใกล้ ให้เวลา รับใช้ญาติผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ

- ไปดูแลเลี้ยงผู้พึ่งช่วยเหลือ เช่น คนพิการ เด็กกำพร้า
- ทำงานสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม
- บำเพ็ญประโยชน์ เช่น ปลูกสวน ปลูกป่า ช่วยงานวัด

ถ้ามีฉันทะมากขึ้น อาจขยายวันรักษาอุโบสถเพิ่มจากเดือนละ ๔ วัน (ขึ้น-แรม ๘, ขึ้น ๑๕, แรม ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำ) เป็น ๘ วัน (ขึ้น-แรม ๕ และ ๘, ขึ้น ๑๔-๑๕, แรม ๑๔-๑๕ หรือ ๑๓-๑๔ ค่ำ)^๑

คนสมบูรณ์

ถึงตอนนี้ก็หันกลับมาพูดรวมอีกที ทั้งสังคมใหญ่ของคฤหัสถ์ และชุมชนอนาคาริกของพระสงฆ์ เมื่อศึกษาพัฒนากันไป ผู้ใดก้าวไกลรวดเร็วก้าวหน้าไปได้ ในที่สุดก็ถึงจุดหมายสูงสุด จบการศึกษา จบการพัฒนา เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์

พอถึงจุดหมายขั้นสูงสุดแล้ว ท่านใช้คำเรียกว่า เป็น “ผู้ที่ทำกิจเสร็จแล้ว” (กตกิจ) เพราะว่าผู้ที่จบการศึกษาแล้ว ก็คือจบเรื่องของตัวเองแล้ว หหมดพันธกิจส่วนตัว ไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองอีก กิจแม้แต่การฝึกศึกษาพัฒนาในไตรสิกขาที่ยังต้องทำ ก็ไม่มี เป็นผู้ที่ได้เต็มอิมสมบูรณ์แล้ว แม้แต่ความสุขก็สมบูรณ์ จึงไม่มีกิจที่ต้องทำ

^๑ ถ้ามีฉันทะยิ่งขึ้นไปอีก ก็ขยายเป็นแบบมีวันรับวันส่ง (เรียกว่า “ปฐิชาครอุโบสถ”) คือ ๙ ค่ำ (๔ ค่ำรับ ๖ ค่ำส่ง) ๘ ค่ำ (๗ ค่ำรับ ๙ ค่ำส่ง) ขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ (๑๓ ค่ำรับ แรม ๑ ค่ำส่ง) แรม ๑๓-๑๔/๑๔-๑๕ ค่ำ (แรม ๑๒ หรือ ๑๓ ค่ำรับ, ตามมติเห็นว่า อุโบสถสิ้นเดือนไม่มีวันส่ง เพราะสุดเดือนแค่นั้น) รวมเป็น ๑๙ วัน (ในเดือนเต็ม มีใช้อุโบสถ ๑๑ วัน, ในเดือนขาด มีใช้อุโบสถ ๑๐ วัน)

แม้แต่เพื่อให้ตัวเองมีความสุข

ความสุขอย่างไรจึงจะเป็นความสุขที่สมบูรณ์ ถึงขนาดที่ว่าไม่ต้องทำอะไรที่เป็นการหาทางให้ตัวเองมีความสุข นั่นก็คือความสุขที่แท้จริง ซึ่งมีลักษณะ ๓ ประการ

๑) เป็นความสุขที่มีอยู่ในตัวตลอดเวลา เป็นคุณสมบัติประจำตัว ไม่ต้องหา

คนทั่วไป อาจจะโดยเฉพาะคนสมัยนี้เป็นพิเศษ รู้จักแต่ความสุขที่ต้องหา จึงพูดกันกันว่า “หาความสุข” แต่ชาวพุทธที่แท้จะต้องพัฒนาความสุขขึ้นไปให้ตนเป็นคนที่ “มีความสุข” ประจำในตัวเองมากขึ้นๆ จนกระทั่งมีความสุขได้ตลอดเวลาโดยไม่ต้องหา (มีแต่ทำความสุขให้ขยายหรือเพิ่มขึ้นไปจากที่มีอยู่แล้ว)

๒) เป็นความสุขอย่างอิสระ มิใช่ความสุขแบบพึ่งพา ไม่ต้องเอาความสุขไปฝากไว้กับสิ่งอื่น มีความสุขโดยไม่ต้องรอไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งเสพภายนอก

ความสุขที่เป็นอิสระ มิใช่ความสุขที่เหมือนกับเอาไปฝากไว้กับสิ่งภายนอก ต้องรอต้องขึ้นต่อสิ่งเหล่านั้นจึงจะมีความสุขได้ คนพวกที่ไม่มีความสุขอยู่ในตัวเองนั้น นอกจากต้องหาความสุขจากสิ่งเสพบริโภคแล้ว ความสุขของเขาต้องขึ้นกับสิ่งภายนอกด้วย ต้องพึ่งพา ไม่เป็นอิสระ ที่นี้พอเราพัฒนาความสุขได้ถูกทิศถูกทาง เราก็มีความสุขอยู่ในตัวเองอย่างเป็นอิสระ เรียกว่าเป็นความสุขที่ไม่พึ่งพา ไม่ขึ้นต่อสิ่งภายนอก เป็นนิรามิสสุข

๓) เป็นความสุขที่สมบูรณ์ ไร้ทุกข์ ไม่มีทุกข์เจือปน และไม่มีเชื้อแห่งทุกข์เหลืออยู่ จึงเป็นความสุขที่ไม่ผันแปร ไม่กลับกลาย

ตามปกติ มนุษย์ปุถุชนมีความสุขที่ระคนทุกข์ อย่างหยาบที่ สุดก็เป็นความสุขที่ได้จากการก่อทุกข์แก่ผู้อื่น หรือเอาจากสิ่งแวด ล้อมมากเกินไป บางทีก็เป็นความสุขที่ก่อทุกข์แก่ตนเอง หรือ ความสุขที่เป็นปัจจัยแห่งทุกข์ต่อไปภายหน้าแก่ตนเองบ้าง ผู้อื่น บ้าง แม้ในขณะที่เสพสุขก็มักมีความทุกข์หนักหรือเบา ดังเช่นความห่วงเสียดายกังวลหวาดระแวงแผ่กระจายรอบกวนอยู่ ภายใน อย่างน้อยก็มีเชื้อกิเลสที่จะลุกลามก่อทุกข์ได้ต่อไป

ต่างจากผู้ที่ได้พัฒนาแล้ว ซึ่งมีความสุขที่ห่างไกลจากความ ทุกข์ออกไปตามลำดับ จนเป็นความสุขล้วนๆ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มี ทุกข์เหลือหรือแผ่กระจายระคนปนอยู่เลย

สามประการนี้ เป็นลักษณะของความสุขที่แท้อย่างสมบูรณ์ ที่เรียกว่าบรมสุข

คนเรานี้ปรารถนาความสุขกันนัก แล้วก็เพียรพยายามนัก หนาที่จะพัฒนาอะไรๆ ให้ตัวมีโอกาสหาความสุขให้ได้มากที่สุด แต่เขายังไม่รู้จักเลยว่าความสุขที่แท้นั้นคืออะไร มีลักษณะอย่างไร

ถ้าเอาความสุขอย่างสมบูรณ์นี้ไปวัด ตรวจดูลักษณะ ๓ ประการที่ว่ามานั้น มันสุขแค่ไหน ก็รู้ได้เลย

เป็นอันว่า เมื่อเจริญไตรสิกขา ได้พัฒนาตนให้เป็นภาวิตทั้ง ๔ แล้ว ก็เป็นคนที่มีเต็มอัมสมบูรณ์ มีความสุขประจำอยู่ในตัว ก็เลย ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป คือไม่ต้องทำอะไรเพื่อจะทำ

ให้ตัวเองสมบูรณ์ในด้านต่างๆ รวมทั้งในด้านความสุขนั้นด้วย

เมื่อไม่ต้องหา ไม่ต้องทำให้ตัวเป็นสุข ก็ไม่ต้องแย่งชิงความสุขกับใคร ไม่ต้องเบียดเบียนใคร ไม่ต้องทำให้คนอื่นเป็นทุกข์ หรือให้เขาเสียความสุข หรือให้เขาต้องอดหรือแม้แต่ต้องลดความสุข แต่ตรงกันข้าม เมื่อตัวเองมีความสุขเต็มพร้อมอยู่ ไม่ต้องหาความสุข ก็เลยไปให้ความสุข ก็ไปเผื่อแผ่ ไปช่วยทำให้คนอื่นมีความสุข

เพราะอย่างนี้แหละ พระพุทธเจ้าและพระสาวก จึงเที่ยวจาริกไปช่วยประชาชน ไปสอน ไปแนะนำ ไปบอกวิธีพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นมีความสุข และให้ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุข โดยทรงมีความสุขในเวลาที่เขาทำให้เขาเป็นสุขอย่างนั้นด้วย

เกื้อกูลทั้งโลก

ที่นี้ก็เป็นอันสรุปลงท้ายได้แล้วว่า เมื่อเจริญศีล มีพฤติกรรมดีงาม มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล เจริญสมาธิ มีจิตใจนุ่มนวลอ่อนโยนเข้มแข็งมั่นคงสดชื่นแจ่มใส และได้เจริญปัญญา มีความหยั่งรู้หยั่งเห็นเป็นญาณทัศนะทั่วรอบ ครอบบริบูรณ์ มีความสุขสมบูรณ์แท้อย่างนี้ เป็นอันหมดกิจที่ต้องทำ

พอไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว ก็เลยทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่

นี่คือเข้าลักษณะที่พระพุทธเจ้าตรัส ตอนส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนา (วินย. ๔/๓๒/๓๙) ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ทั้งบ่วง
ทิพย์และบ่วงมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้ว... เธอทั้ง
หลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชน
จำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก

หมายความว่า เวลานี้ พระสาวกทุกท่านลุดึงจุดหมายสูงสุด
แล้ว หมดภาระสำหรับตัวเองแล้ว เป็นอิสระแล้ว สมบูรณ์แล้ว ก็อย่าง
ที่ว่า ไม่มีกิจที่ต้องทำเพื่อตัวเองอีก ก็จงจาริกไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก

ในขั้นนี้คือ สำหรับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ก็
ถึงคิดที่ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก” คือ พอบุคคลนิพพาน
เต็มอิ่มแล้ว เป็นอิสระสมบูรณ์ ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป
ก็ทำเพื่อโลกได้เต็มที่ อย่างเดียวเลย

ส่วนคนทั่วไป ที่เข้าสู่กระบวนการของการศึกษาพัฒนาชีวิต
เมื่อเป็นการศึกษาพัฒนาที่ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา ก็จะทำให้
หน้าสู่จุดหมายสูงขึ้นไป โดยเจริญอกงามด้วยประโยชน์ ทั้งชั้น
ทิฏฐิธัมม และสัมปราย ทำประโยชน์ทั้งด้านอัตตัตถ์ และปรัตถะ
ให้เพิ่มพูนเกื้อกูลหนุนเสริมกันไป จะไม่เป็นการศึกษาชนิดที่บั่นกัน
ว่านำโลกนี้มาสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

แต่ตรงข้าม การศึกษาที่ครบไตรสิกขา จะแก้ปัญหาที่นั้น และ
นำมนุษยชาติให้ลุดึงจุดหมายที่ถูกต้องแท้จริง ซึ่งทั้งตัวบุคคลเองก็
ได้ แล้วก็ทำให้ทั้งโลกก็ดีขึ้นด้วย นี่คือ การมีชีวิตที่สุขสันต์ดีงาม
ธรรมชาติแวดล้อมที่รื่นรมย์ และสังคมที่สันติสุข

สยามสามไตร...

สู่นาคที่สดใส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ

๖๕

วิกฤตการศึกษา วิกฤตอารยธรรม

หลายปีมาแล้ว ต่อเนื่องมานับทศวรรษ มีเสียงแสดงความวิตกกังวลบ้าง ปนว่าบ้าง ทั้งเสียงพูดอย่างชาวบ้านที่แพร่กระจายไปในสังคม และเสียงแจ้งข่าวและคำรายงานอย่างเป็นทางการในวงงานการศึกษาว่า ประเทศไทยมีคุณภาพการศึกษาต่ำ เด็กนักเรียนไทยมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้อยลงไปๆ จนต้องใช้คำว่าเป็นวิกฤติคุณภาพของการศึกษาไทย

อย่างไรก็ตาม เสียงที่พูดที่ว่ากันนี้ มุ่งไปยังผลการศึกษาในระบบจัดตั้ง สำหรับผู้เยาว์ ที่อยู่ในสถานศึกษา

มองกว้างออกไป ในยุคสมัยที่ถือกันว่าเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งแล้ว เป็นยุคไอที ที่คนเข้าถึงและใช้ข่าวสารข้อมูลได้ทันทีอย่างแทบไม่มีขีดจำกัด หวังกันว่า เมื่อคนมีโอกาสในการศึกษาเต็มที่ การศึกษาตลอดชีวิตจะสัมฤทธิ์ จะเป็นสังคมอุดมปัญญา

แต่สภาพที่เป็นจริงปรากฏว่า ไอทีมีบทบาทเด่นในสังคมไทยเพียงในด้านสนองการเสพบริโภค หาได้เป็นเครื่องหนุนการศึกษาอย่างที่คาดหมายไม่ คนไทยก็ยังคงอยู่ในสถานะเป็นนักเสพผล

ความเจริญ มิใช่เป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญ คนไทยทั่วไปยังคงมีลักษณะอ่อนแอ รอรับผล ถูกกระทบและถูกกระทำโดยไอที มากกว่าจะได้ประโยชน์จากไอที เป็นเพียงนักบริโภคปากเต็บ มิใช่เป็นนักผลิตมือหนึ่ง

ขณะที่สังคมไทยประสบปัญหาหนักในด้าน*คุณภาพคน* แต่กว้างออกไป สังคมไทยนั้นก็อยู่ท่ามกลางกระแสความเจริญของโลกซึ่งค้างคาอยู่ในยุคของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน มนุษยชาติถูกคุกคามอย่างรุนแรงจากปัญหาธรรมชาติเสีย สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จนบัดนี้หนักถึงขั้นเฉียดใกล้ต่อความดับสิ้น

ปัญหาใหญ่นี้สืบสาวไป ก็ชัดว่าเกิดจากแนวคิดหลักที่ขับเคลื่อนอารยธรรมตะวันตกให้เจริญมาในทิศทางนี้ คือ แนวคิดที่จะพิชิตหรือเอาชนะธรรมชาติ ซึ่งดำเนินมาด้วยกันกับการที่มนุษย์มองตัวเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ และมองธรรมชาติเป็นปฏิปักษ์

แนวคิดพิชิตธรรมชาตินั้น นำมาสู่ปัญหาที่รุนแรงแห่งการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ก็เพราะแนวคิดนั้นถูกนำมาใช้ขับเคลื่อนการลงทุนลงแรงของมนุษย์ในกิจกรรมแห่งงานอุตสาหกรรม ที่จะผันวัตถุดิบจากธรรมชาติมาสนองจุดหมายทางเศรษฐกิจ ที่จะให้มนุษย์มีสิ่งเสพบริโภคพร้อม เพื่อจะได้เป็นสุขสมบูรณ์

แต่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์นั้น เป็นแนวคิดแห่งเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการเสพบริโภค ไม่ใช่เศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต หรือเพื่อการมีชีวิตที่ดี เป็นเศรษฐกิจเพื่อการบำรุงบำเรอคนไม่

ใช้เศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาชีวิตของเขา

เศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการเสพบริโภค หรือเศรษฐกิจเพื่อการบำเรอผัสสะของคนนั้น ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่มองความสุขในมิติเดียวว่า มนุษย์ได้ความสุขจากการสนองความต้องการเสพบริโภค ยิ่งได้เสพบริโภค ก็ยิ่งได้สุขมาก

แนวคิดเศรษฐกิจแบบนี้ ทำให้การได้ความสุขของมนุษย์ ขึ้นต่อการล้างผลาญทรัพยากร ทำให้ความเจริญเติบโตขยายของเศรษฐกิจ คือกระบวนการพัฒนาในยุคที่เป็นมานี้ มีความหมายเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ และทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นแกนของความขัดแย้งในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่ปรากฏออกมาเป็นปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน อย่างที่กล่าวแล้ว

พร้อมกันนั้น มนุษย์ที่แสวงสุขจากการเสพบริโภค ซึ่งพากันหาทางเสพบริโภคให้มากที่สุด เพื่อจะได้เป็นสุขให้มากที่สุด ก็ต้องแย่งชิงความสุขกัน ด้วยการแย่งชิงทรัพยากร เป็นต้น ซึ่งนอกจากซ้ำเติมปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็ก่อความขัดแย้ง ทำให้เกิดปัญหาสังคม ตั้งแต่การทะเลาะวิวาทระหว่างบุคคล จนถึงสงครามทั้งร้อนและเย็นระหว่างประเทศ ตลอดจนการครอบงำเอาเปรียบกันในโลก

มนุษย์ผู้แสวงหาและเสพสุขจากการเสพบริโภค ซึ่งมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งแย่งชิง ทั้งกับธรรมชาติ และกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้น แม้จะมีความสุขในการบำเรอผัสสะ แต่จิตใจชั้นในของเขา ลึกเข้าไป ก็ไม่พบความสงบสุข

ยิ่งปัญญามองไปไม่เห็นความสอดคล้องกลมกลืน ไม่ปลอดโปร่งโล่งเป็นอิสระ ก็เกิดความขัดแย้งหรือความสับสนทางปัญญา ยิ่งอยู่นานไป ความขัดแย้งในจิตใจของตัวเองก็ยิ่งเพิ่มทวี ไม่มีความสุขที่แท้จริง และยิ่งต้องคอยหาความสุขจากการสนองผัสสะมากลบภาวะขาดความสงบสุขภายในนั้นไว้ ทำปมปัญหาให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น

จะเห็นว่า จากปัญหา**คุณภาพคน** ซึ่งสำคัญมากอยู่แล้ว สำหรับการพัฒนาสังคม เป็นต้น ลึกลงและกว้างออกไป ยังมีปัญหาในระดับ**ฐานความรู้เข้าใจ และแนวคิด** ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ยิ่งกว่านั้นรองรับอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด

ในหลายเรื่องหลายแง่ ยิ่งคนมีคุณภาพสูง ถ้านำคนนั้นไปสนองแนวคิดที่ผิด ตั้งจุดหมายผิดขึ้นมาแล้ว ก็ยิ่งทำให้ผลในทางที่ผิดนั้นเกิดขึ้นมาก และรุนแรงหนักเข้าไปอีก

กว้างออกไป แนวคิดที่ผิด ที่เอียง หรือสุดโต่งนั้น มักจะสร้างเจตจำนงที่ทรงพลัง ซึ่งทำให้เกิดทั้งภัยพิบัติและสิ่งที่เรียกว่าความเจริญอย่างมั่งคั่งและพุ่งโด่งไปได้เข้มแข็งแรงไกล

เป็นอันว่า ปัญหาใหญ่ร้ายแรงของโลก ซึ่งเป็นจุดคับขันของอารยธรรม เป็นปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง อันสืบเนื่องจากปัญหาที่ลึกลงไป คือ ฐานความรู้เข้าใจที่เอียงตะแคงแหว่งว้า และแนวคิดที่เอนผิดทาง

ฐานความรู้เข้าใจ เป็นที่รองรับและหนุนแนวคิด ตลอดจนเจตจำนงที่สนองแนวคิดนั้น

ดูง่าย ๆ ความคิดความเห็น ถูกนำ ถูกจำกัดและกำจัด โดย ความรู้ความเข้าใจ ดังเช่น เมื่อยังไม่รู้ว่าเมฆฝนเกิดจากน้ำทะเลถูก แดดเผาระเหยขึ้นมา ความคิดเห็นว่าพญานาคพ่นน้ำมาเป็นฝน ก็ เกิดขึ้นได้ แต่เมื่อความรู้เรื่องน้ำทะเลระเหยเป็นเมฆเกิดขึ้นแล้ว ความคิดเห็นว่าพญานาคพ่นน้ำ ก็หายไป

วิทยาศาสตร์ ขึ้นแล้ว แรมลง

ตลอดยุคสมัยใหม่ที่ผ่านมา ความคิดหมายที่จะเอาชนะธรรมชาติ ด้วยการล้วงให้รู้ความลับของมัน แล้วจะได้จัดการมันได้ตาม ปราบปราม เป็นแรงขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลังพัฒนาการของวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จึงได้เป็นปัจจัยหนุนการพัฒนาเทคโนโลยี ที่อยู่ เบื้องหลังความเจริญของอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนการ พัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้มนุษย์บรรลุความพรั่งพร้อมในสิ่งเสพ บริโภคที่จะมีความสมบูรณ์พูนสุขสมหมาย

แต่วิทยาศาสตร์ยอมรับ ศึกษา และรู้ความจริงของธรรมชาติ เฉพาะด้านวัตถุเท่านั้น ไม่ยอมรับและไม่ศึกษาธรรมชาติด้าน นามธรรมทางจิตใจ

วิทยาศาสตร์แบบนี้ได้เป็นใหญ่ในการนำทางความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรม เป็นหลักอ้างอิง และเป็นมาตรฐานตัดสินความ จริงความถูกต้องของสิ่งทั้งหลายมาตลอดเวลาเกือบ ๔๐๐ ปี นับ แต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ (ค.ศ.1543/พ.ศ.๒๐๘๖)

ครั้งนี้แล้ว พอขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในวงการวิทยาศาสตร์ ที่ถึงกับเรียกว่าเป็นการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ครั้งที่ ๒ ซึ่งได้สั่นคลอนความมั่นใจในวิทยาศาสตร์ลงไป

พูดอย่างชาวบ้านว่า วิทยาศาสตร์คลายความศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะได้ทำให้เกิดมี new physics ซึ่งการมองและความรู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติเปลี่ยนพลิกไปอย่างแทบจะสิ้นเชิง

วิธีมองความจริงและความรู้เข้าใจของวิทยาศาสตร์เท่าที่เป็นมาอันเคยมั่นใจสนิท กลายเป็นความผิดพลาด หรืออย่างน้อยไม่อาจปลงใจ คำกล่าวของนักวิทยาศาสตร์ชั้นนำสัก ๒-๓ ท่าน ก็พอจะเป็นคำสรุปภาวะแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้

ดังที่ เซอร์ อาเธอร์ เอ็ดดิงตัน กล่าวว่า “... การสำรวจโลกภายนอกด้วยวิธีการของวิทยาศาสตร์ทางฟิสิกส์ จะไม่นำเราไปถึงความจริงที่เป็นตัวแท้ได้ แต่พาเราไปถึงได้แค่โลกแห่งสัญลักษณ์ที่เป็นแค่เงา”^๑ และ เซอร์ เจมส์ จินส์ ว่า “... เป็นการยอมรับทั่วไปว่า เรายังแตะไม่ถึงความจริงขั้นสุดท้าย”^๒

^๑ “We have learned that the exploration of the external world by the methods of the physical sciences leads not to a concrete reality but to a shadow world of symbols.”

[Sir Arthur Stanley Eddington, *The Nature of the Physical World* (new York: Macmillan, 1929), p. 282]

^๒ “... the most outstanding achievement of twentieth-century physics is not the theory of relativity with its welding together of space and time, or the theory of quanta with its present apparent negation of the laws of causation, or the dissection of the atom with the resultant discovery that things are not what they seem; it is the general recognition that we are not yet in contact with ultimate reality.”

[Sir James Jeans, *The Mysterious Universe* (Cambridge University Press, 1931), p.111]

(นักวิทยาศาสตร์รุ่นใกล้อย่าง Stephen Hawking ก็พูดทำนองนี้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องยกมาอ้าง ให้ยืดยาว)

การมองชีวิต มองโลก มองธรรมชาติเปลี่ยนไป ความคิดแยกส่วน (reductionism) และทัศนจักรกล (mechanistic view) แบบนิวตัน (รวมทั้งเดการ์ตส์) ถูกตีตกไป

ต่อมา ความคิดองค์รวม (holism) ก็เฟื่องขึ้น คนพูดกัน ตีนกัน กับถ้อยคำจำพวกว่า องค์รวม ความคิดเชิงระบบ บูรณาการ สมดุล ดุลยภาพ

ความก้าวหน้าที่เป็น การเปลี่ยนแปลงใหญ่ซึ่งมีฟิสิกส์เป็นผู้นำนี้ มาประจวบกับช่วงเวลาที่เกิดผลผลิต ผลพวง ผลพ่วง และผลพลอยต่างๆ อันเกิดจากวิทยาศาสตร์ ผ่านออกมาทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรม ที่คนสมัยใหม่ได้เสพผลและนิยมชมชื่นมานาน ได้เริ่มแสดงผลในทางลบขึ้นมา (ส่วนมากเป็นด้านเคมี สัมพันธ์กับชีววิทยา) แล้วต่อมาไม่นาน ขาวในทางที่น่าหวาด น่าระแวง พึงระวัง ก็ทยอยตามกันมา

เรื่องที่คนไทยรู้จักกว้างขวาง มีตัวอย่างเด่นๆ เช่น กรณียาเม็ดสีชมพู (chloramphenicol) ที่เริ่มผลิตเมื่อปี 1949 (๒๔๙๒) ชาวบ้านชื่นชมใช้กันเป็นยาครอบจักรวาล วางขายกันเกลื่อน ต่อมา คนตายกันไปๆ ไม่รู้เหตุ ได้ความว่าเพราะยานี้ทำให้ไขกระดูกไม่ผลิตเลือด ต่อมาก็กรณี ดีดีที (DDT) ซึ่งแพร่หลายยิ่งกว่านั้น แล้วก็กรณียาธาไลโดไมด์ (thalidomide) กระทั่งถึงกรณีสาร CFC (chlorofluorocarbon) ที่ใช้กันนาน กว่าจะรู้ว่ามันทำให้เกิดช่องโหว่ในชั้นโอโซน

เวลาผ่านไป มวลชนที่เคยตื่นตื้นนิยมใช้ผลิตภัณฑ์สารเคมี ตั้งแต่ในครัว ในบ้าน โรงพยาบาล สาธารณสถานทั้งหลาย โดยชื่นชมในความออกผลศักดิ์สิทธิ์ ก็ค่อยๆ เปลี่ยนท่าที กลายเป็นหวาดระแวง คอยระวัง พยายามเลี่ยง ตลอดจนบางพวกไม่ยอมใช้เลย กลัวปัญหาทั้งต่อชีวิต ในเรื่องสุขภาพ และปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อแรงศรัทธาต่อวิทยาศาสตร์อ่อนลง และอำนาจุมใจ กำกับปัญญาของวิทยาศาสตร์นั้นถอยกำลัง เรื่องลึกลับจำพวกไสยศาสตร์ ผีसाง โหราศาสตร์ (รวมอยู่ในเรื่องที่เคยมีคำเรียกขึ้นมาใหม่ว่า “จิตวิญญาณ” คือพวก the spiritual นั้นเอง) ซึ่งถูกหัวเราะเยาะ คนที่เชื่อถือเหนียวอาย ทำอย่างแอบๆ ซ่อนๆ มานานตลอดยุคแห่งความคลั่งไคล้วิทยาศาสตร์ (scientism) ตอนนี้ก็กลับเฟื่องขึ้นมาใหม่ ปรากฏตัวแสดงตนอย่างมีเกียรติ หรือโก้ทีเดียว

เป็นปรากฏการณ์ที่น่าห่วงใยว่า มนุษย์ที่หาเจริญก็ไม่ไปไหน ได้แค่แกว่งจากสุดโต่งข้างหนึ่ง กลับไปหาสุดโต่งอีกข้างหนึ่งเท่านั้น

เมื่อวัตถุนิยมเชิงปัญญาเสื่อมลง (ความนิยมวัตถุในเชิงค้นหาไม่เสื่อมลง แต่ดูเหมือนยิ่งแรงขึ้น) เรื่องทางด้านจิตใจก็ได้รับความสนใจมีคุณค่าสูงขึ้นมา

คำว่า สมมติ วิปัสสนา สมณะ กรรมฐาน ซึ่งเมื่อ ๕๐ ปีก่อน เลื่อนรางลงไป กลายเป็นคำครี ที่คนสมัยใหม่มองเหยียดๆ ฟังแล้วจะยี้มหัว มาถึงยุคนี้ กลับเป็นคำสำคัญ มีความหมาย คนพูดถึงด้วยท่าทีมองสูง

ทั้งที่เนื้อแท้ของวิทยาศาสตร์ก็คือการศึกษาให้รู้ความจริงของธรรมชาติ สารก็คือความรู้เข้าใจธรรมชาติ แต่ด้วยเหตุที่วิทยาศาสตร์แบบที่เรารู้จักกันนี้ นอกจากมองเพียงความจริงด้านวัตถุแล้ว ก็ปรากฏตัวออกมาทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ทางเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม (บนฐานความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ)

ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่า ในความเข้าใจของคนทั่วไป วิทยาศาสตร์นอกจากเป็นเรื่องทางวัตถุแล้ว ก็เป็นเรื่องตรงข้ามกับธรรมชาติ ไม่เป็นธรรมชาติ ไม่เอาธรรมชาติ อย่างน้อยก็ห่างเหินจากธรรมชาติ

พอวิทยาศาสตร์เสื่อมภูมิลงไป แนวคิดแบ่งซอยแยกส่วน ถูกดำเนิน ตอนนี้อยู่ระบบปฏิบัติต่างๆ ที่คำนึงถึงจิตใจ และใกล้ชิดถึงกันกับธรรมชาติ มองเป็นองค์รวม จัดการทั่วทั้งระบบ ก็ได้รับการฟื้นฟูหรือได้รับความเอาใจใส่ เรื่องเก่าๆ คื่นซีฟขึ้น อย่างหมอนวดไทย สมุนไพร

เกิดมีคำศัพท์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน ดังเช่น ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน การแพทย์แผนไทย (แต่กว่าจะหวนกลับมาสนใจกันนี้ ไม่ทราบว่าจะภูมิปัญญาโบราณที่ถูกกลืนเลือนทอดทิ้งมาแสนนาน ได้สูญหายไปแล้วเท่าใด)

ตลอดจนภูมิปัญญาโบราณของอารยธรรมแห่งบูรพทิศอย่างจีนและอินเดีย ก็เด่นขึ้นมา ในคำว่า การแพทย์องค์รวม การแพทย์ทางเลือก ก็โยงไปถึงการแพทย์แผนจีน โยคะ อายุรเวท เป็นต้น

การศึกษา แค่ตามสนอง หรือต้องนำหน้า

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อยู่ในขอบเขตแห่งภารกิจของการศึกษาทั้งสิ้น เพราะการศึกษาเป็นการพัฒนาชีวิต ทำให้บุคคลพร้อมและเฝ่ที่จะร่วมช่วยสร้างสรรค้ความดีงามออกเงยและประโยชน์สุขแก่สังคม แก้ไขปัญหาและนำอารยธรรมไปในทิศทางสู่จุดหมายที่ถูกต้อง

การศึกษาไม่ใช่เพียงเสมือนคอยตามผลิตคนมาสนองความต้องการของสังคม เฉพาะอย่างยั้ง มิใช่มีความหมายเพียงเป็นการฝึกสอนวิชาหาเลี้ยงชีพ เหมือนว่าเขาแค่ให้คนหากินได้เก่งเท่านั้น แต่จะต้องทำหน้าที่แต่งสรรขับเคลื่่อนชีวิตและสังคมไปในทิศทางที่ถูกต้องดีงามยั้งยืน

ถ้าชีวิตและสังคม ตลอดจนอารยธรรมเดินผิดทาง การศึกษาก็จะต้องนำในการแก้ไข และพาหันก้าวไปในทางที่ถูกต้อง คือพัฒนาคนให้สามารถ มิใช่เพียงที่จะรับใช้สังคม หรือคอยตามสนองกระแสสังคม แต่ให้สามารถนำสังคม อย่างน้อยร่วมสร้างสรรค้สังคมอย่างมีจุดหมายระยะยาวของความเป็นมนุษย์ มิใช่เพียงจุดหมายแค่การมีกินมีเสฟให้เป็นอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบสมัยใหม่ ที่ดำเนินตามแนวทางอย่างตะวันตกนี้ แม้ว่านักปราชญ์ตะวันตกเองหลายท่านจะให้ความคิดทางการศึกษาในเชิงสร้างสรรค้ชีวิตและสังคม แต่ในทาง

ปฏิบัติ พอดำเนินการจริง ก็แน่นอนที่จะผลิตทรัพยากรคนด้านต่าง ๆ มาสนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ

บางทีในประเทศตะวันตกเอง เมื่อสังเกตดู จะเห็นการศึกษา ที่สนองจุดหมายสองชั้น ทั้งสนองสังคมที่เป็นอยู่ และให้มีคนอย่าง เลิศที่สามารถสร้างสรรค์ปรับแก้สังคมต่อไปได้ แต่ประเทศที่นำ ระบบของเขามาใช้ อาจจะทำให้เพียงชั้นเดียว

แม้กระนั้นก็ตาม ในอารยธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตกนี้ ถึง จะพัฒนาคนที่จะสามารถสร้างสรรค์สังคม แต่เมื่อมีฐานความรู้ แนวความคิดอย่างที่ว่ามา ทั้งแยกตัวเป็นปฏิกิริยา จะเอาดีด้วยการ พิฆิตธรรมชาติ ทั้งมองความจริงเน้นแต่ด้านวัตถุ ทั้งมองความสุขมุ่ง ไปที่มิติของการหาวัตถุมาบำเรอผัสสะ จึงนำอารยธรรมเอียงข้าง ตะแคงและสุดโต่งจนจนเจียนจะนำมนุษยชาติให้ก้าวบนทางแห่ง หายนะ ไปสู่ความพินาศ

เวลานี้ ก็เห็นชัดแล้วว่า ตะวันตก หรืออารยธรรมปัจจุบันนั้น ตระหนักในความผิดพลาด และหวนใจต่อความวิบัติของมนุษยชาติ ต้องการหาทางออก แต่ยังหาเห็นทางนั้นไม่

ข้อที่น่าหวั่นเกรงอยู่ที่ว่า มนุษย์ โดยเฉพาะชาวตะวันตกนั้น มักจะเล่นไปสู่ความสุดโต่ง ดังที่เขาได้แสดงออกให้เห็นแล้ว เช่น ในยุควัฒนธรรมสวนกระแส (counterculture) พอรู้ตัวว่าห่างเหิน จากธรรมชาติ เห็นธรรมชาติเป็นดั่งศัตรู ก็เปลี่ยนไปเป็นอยู่อย่าง ปล่อยตัวตามธรรมชาติ (บางทีคิดเอาเองด้วยว่าอย่างนั้นคือวิธีแบบ

พุทธศาสนา แต่ที่แท้เป็นแค่สุดโต่ง) พอเห็นวาระบบสังคมของตัวที่
แข่งขันแย่งชิงกันนั้นไม่ดี ก็ละทิ้งสังคมไป ไม่เอาระบบแบบแผน
กติกาสังคม (บางทีคิดเอาเองด้วยว่าอย่างนั้นคือวิธีแบบพุทธ
ศาสนา แต่ที่จริงเป็นเพียงปฏิกิริยา) ดังนี้ เป็นต้น

ขณะที่อารยธรรมมีฐานความคิดเอียงตะแคงแหงนไหวอยู่เช่น
นั้น การศึกษา ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม และควรจะเป็นส่วน
สำคัญที่นำทางและปรับแก้อารยธรรม แต่การศึกษาก็ไม่มีกำลังที่
จะหยั่งลงไปจัดการให้ถึงฐานความรู้และแนวคิดของอารยธรรม

ดังนั้น การศึกษาแทนที่จะนำทางอารยธรรม บางทีเมื่อขัดกับ
ฐานความคิดของอารยธรรม การศึกษาก็ต้องแกว่งไปเพราะแรง
กระทบจากฐานความคิดของอารยธรรมนั้น ในที่สุดก็เลยมาวนอยู่
กับการสนองกระแสสังคม

Child-Centered Ed. พองแล้วยุบ ยุบแล้วพอง

จะเห็นได้ดังการศึกษาอย่างที่เรียกว่า “มีเด็กเป็นศูนย์กลาง”
(child-centered education) ซึ่งเติบโตมากับแนวคิดการศึกษา
แบบก้าวหน้า (บางทีเรียกรวมกันว่า child-centered progressive
education) แม้จะมีต้นคิดในยุโรปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 แต่
มาจัดและพัฒนาเด่นขึ้นในอเมริกาเมื่อจะย่างขึ้น ค.ศ. ที่ 20
โดยมีบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำความคิดและเป็นแกนในการสืบสาน
คือ John Dewey

การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ให้คิดที่ดี และความคิดใหม่ ๆ ที่สมชื่อว่าการก้าวหน้า แก่การพัฒนาการศึกษา เป็นอันมาก แต่ก็ถูกวิจารณ์และคัดค้านอย่างแรงด้วย

ที่จริง การศึกษาที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ มีสาระสำคัญที่ขัดกับพื้นฐานของสังคมอเมริกัน ดูง่าย ๆ อเมริกาเป็นสังคมที่เชิดชูการแข่งขัน ถือการแข่งขันเป็นหัวใจของการสร้างความเจริญก้าวหน้า มุ่งให้คนมีความเข้มแข็งแกร่งกล้าสามารถในการแข่งขัน

แนวคิดนี้มีฐานในพื้นที่ภูมิหลังของอเมริกันที่สอดคล้องและหนุนกันทุกชั้น ตั้งแต่ต้นที่สุด คือลัทธิปัจเจกนิยมทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งอเมริกันเคยไปไกลถึงขนาดเอาไปประสานกับลัทธิดาร์วินเชิงสังคม ให้มีการแข่งขันกันเต็มที่อย่างไม่มียั้งไว้ข้อจำกัด (unrestricted competition) ใครดีใครอยู่ ใครอ่อนแอ ใครแย่ ก็อย่าช่วย ต้องปล่อยให้ล้มละลายตายไป แล้วสังคมก็จะได้คนและองค์กรที่เก่งกาจยอดเยี่ยม

ลึกลงไป ได้เกิดดิบุกฟายายพรแดน (“frontier” หรือเรียกเต็มว่า “frontier expansion”) ที่คนอเมริกันสร้างชาติสร้างประเทศของตน นับแต่หนีภัยจากยุโรปมาขึ้นฝั่งอเมริกาด้านมหาสมุทรแอตแลนติกเมื่อ ๔๐๐ ปีก่อน แล้วมุ่งไปเอาไซคลาฆข้างหน้า ด้วยการผจญภัยบุกฝ่าหาที่อยู่ที่ดินขยายดินแดนมาใช้เวลา ๓๐๐ ปี เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ จึงได้ดินแดนทั้งหมดจดฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกตลอดระยะทาง ๓,๐๐๐ ไมล์ (เทียบตรงข้ามกับคติไทยที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” เหมือนพูดว่า อยู่นี้สบายดีแล้ว อย่าไปไหนเลย)

แล้วลึกลงไปอีก ก็คือแนวคิดพิชิตธรรมชาติ ที่ว่าข้างต้น ซึ่งสอนให้คนสร้างความสำเร็จและความมั่งคั่งพร้อมด้วยการคิดค้นหาความรู้ แล้วพัฒนาวิธีการและเครื่องมือที่จะมาจัดการกับธรรมชาติให้สนองความต้องการของตน

ฐานความคิดและเจตจำนงทุกระดับที่ว่ามานั้น ปลุกปั่นคนอเมริกันให้เข้มแข็งแกร่งกล้าในการบุกฝ่าและแข่งขัน ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าดังที่ว่ามานั้น

แต่การศึกษาที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง ของพวกสายก้าวหน้า (progressive) นี้ เน้นการร่วมมือกัน (cooperation) กับทั้งคำนึงถึงตัวเด็กเป็นสำคัญ

พวกฝ่ายตรงข้าม คือพวกสืบสายประเพณี (traditional) หรือฝ่ายอนุรักษ (conservative) ซึ่งเน้นการแข่งขัน (competition) และยึดเกณฑ์กำหนดทั้งทางวิชาการ ทางระเบียบวินัยความประพฤติ และคุณสมบัติทั้งหลาย ที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ถือว่าเด็กจะต้องทำให้ได้ตามกำหนดให้ถึงเกณฑ์นั้น ก็มองการศึกษาแบบก้าวหน้าถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ว่าจะทำให้เด็กอ่อนแอ ทั้งอ่อนวิชาความรู้ อ่อนหย่อนวินัย และอ่อนแอในบุคลิกภาพ สรรวย หยิบโย่ง

พร้อมกันนั้นก็มีการศึกษาอีกไม่น้อย ที่มองว่า สองพวกนี้ ทั้งสายก้าวหน้า และสายสืบประเพณี หรือพวกอนุรักษนั้น เป็นพวกสุดโต่ง อะไรดี ไม่ว่าของฝ่ายไหน ก็ควรจะรู้จักเลือกใช้

ถ้าการศึกษาแบบถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ทำให้เด็กอ่อนแอจริง ก็มีแง่ดีให้มองได้สำหรับสังคมอเมริกัน คือ ในเชิงการศึกษา

แหละ เมื่อมองกว้างออกไป ปัจจัยในพื้นฐานและภูมิหลังของสังคม ยังมีกำลังในการหล่อหลอมเด็กมากกว่าการศึกษาในระบบ

ถ้ามองในแง่นี้ ในเมื่อพื้นฐานของสังคมอเมริกันนั้น มีปัจจัยฝ่ายที่จะสร้างเด็กให้เข้มแข็งเต็มพริ้งพร้อมอยู่แล้ว จนจะทำให้แข็งแกร่งเกินไป สำหรับสังคมอเมริกัน ที่เป็นสังคมแข็ง มีแรงกดดันบีบกันหนักหนาอยู่แล้ว การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ก็มาเป็นปัจจัยที่ช่วยผ่อนให้คนอเมริกันโล่งเบาและอ่อนโยนลงได้บ้าง เป็นส่วนช่วยทะล่อมสู่สมดุล

อย่างไรก็ตาม การศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ก็ได้เจริญโดดเด่นเป็นที่นิยมอยู่ในอเมริกานานถึงครึ่งศตวรรษเศษ แต่แล้วกระแสความนิยมก็พลิกกลับตกต่ำลงแทบจะทันที

ทั้งนี้ เพราะว่า ในปลายปี 1957 (พ.ศ.๒๕๐๐) สหภาพโซเวียต ประสบความสำเร็จในการปล่อยดาวเทียมลูกแรกชื่อ Sputnik I เป็นผู้นำเบิกยุคอวกาศ ทำให้อเมริกาทั้งเสียหน้าและรู้สึกด้อย

คราวนั้น ชาวอเมริกัน ซึ่งต่างก็รู้สึกผิดหวัง เกิดความหุดหู่ท้อแท้ พากันหันมาติเตียนระบบการศึกษาของชาติตนว่า เพราะ child-centered education นี้แหละ จึงทำให้อเมริกันอ่อนวิชาความรู้ อ่อนแอในการทำงาน ทำให้เทคโนโลยีล้ำหลัง ไม่ทันโซเวียต จะต้องแก้ไขปรับเปลี่ยนจัดการศึกษากันใหม่

จากนั้น ชาวอเมริกันก็หันหน้าเลิกราทั้งการศึกษาแบบก้าวหน้าที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง หันไปหาการศึกษาแบบถือครูและเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง (teacher- and subject-centered

education) อันเป็นแบบสายประเพณี ที่จะเร่งรัดทางวิชาการและระเบียบวินัย เพื่อแข่งขันชิงกับโซเวียตในความเป็นผู้นำโลก

เวลาผ่านมา ๒๐ กว่าปี ในช่วงทศวรรษ 1980s ชาวอเมริกันรู้สึกอีกว่า การศึกษาแบบถือครูและเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลางนี้ ทำให้เด็กเครียดกันนัก จิตใจไม่สบาย เกิดความรู้สึกแปลกแยก ก็ผลจากการศึกษาแบบถือครูและเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลางนั้น ไปๆ มาๆ อเมริกันก็หันมาสนใจ child-centered education ใหม่อีก

ทั้งนี้ สมดังที่นักวิชาการอเมริกันเองกล่าวไว้ว่า แนวคิด ๒ สายนี้มีโชคชะตาที่พองยุบ-ยุบพอง ไปตามกาลเวลา^๑

การศึกษาสากล ที่จะกู้อารยธรรมให้อำไพ

อย่างที่กล่าวแล้วว่า เรามองอารยธรรมเป็นผลรวมแห่งความเจริญของมนุษย์ แต่ผลรวมนี้มีใช่เป็นเพียงการเก็บเอาของใหญ่น้อยต่างขึ้นมากมายมาห่อรวมเข้าด้วยกัน แต่มันเป็นระบบแห่งองค์ภาพพที่หน่วยทั้งหลายเป็นส่วนประกอบซึ่งสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กัน โดยมีความเข้าใจใฝ่ปรารถนาบางอย่างเป็นฐาน และมีแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงที่สนองความเข้าใจใฝ่ปรารถนานั้นเป็นแรงขับเคลื่อนกับทิศทางให้เคลื่อนสู่จุดหมาย

^๑ “Such conservative and progressive ideas ... The fortunes of the two perspectives tend to wax and wane in accordance with the times.”
[“teacher education,” *Encyclopædia Britannica* 2009]

ความเข้าใจใฝ่ปรารถนา และแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงนั้น อยู่ในตัวมนุษย์ ซึ่งเขาถ่ายทอดสืบต่อกันมา และอารยธรรมนั้น เราก็เรียกว่าอารยธรรมมนุษย์

การศึกษาเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของอารยธรรม เป็นหน่วยย่อยอันหนึ่งแห่งองค์ภาพของอารยธรรม แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบความสัมพันธ์ โดยเป็นปัจจัยที่พัฒนามนุษย์ในด้านต่างๆ รวมทั้งสามารถแต่งสรรค์ความเข้าใจใฝ่ปรารถนาและแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงในตัวของเขา

ในอารยธรรมสมัยใหม่ที่เป็นใหญ่ครอบงำโลกอยู่ในบัดนี้ เท่าที่เป็นมา จะเห็นได้ว่า การศึกษาทำงานพัฒนาคนเพียงแค่นฐานความเข้าใจใฝ่ปรารถนาอย่างเก่าๆ และสนองแนวคิดความมุ่งหมายหรือเจตจำนงที่สืบมาอย่างเดิม (เช่น แนวคิดพิชิตธรรมชาติ)

คนที่ผ่านกระบวนการศึกษาสำเร็จไปนั้น เข้ามาโดยมีฐานความเข้าใจและแนวคิดอย่างไร ก็ออกไปอย่างนั้น หรือเสริมย้ำให้แน่นขึ้นอีก

แนวคิดทางการศึกษาอันหลากหลายนั้น ที่ดีๆ ก็มีมาก ที่ดีมากๆ ก็มีไม่น้อย แต่เมื่อมองในภาพรวมของอารยธรรม แนวคิดทางการศึกษาเหล่านั้น ก็เป็นเพียงส่วนประกอบย่อยๆ ที่เลือนไหลรวมไปด้วยในกระแส โดยเป็นแรงที่สนองทิศทางการทำให้กระแสมีกำลังมากขึ้น

เมื่ออารยธรรมตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจที่เอียงตะแคงและมีแนวคิดผิดเพี้ยน ถ้าแนวคิดและระบบการศึกษานั้นผลิตคนได้ดีมีคุณภาพ คนที่เก่งออกมา ก็ยิ่งช่วยเร่งหรือเสริมความเสียหายให้รุนแรงมากขึ้น

การศึกษาที่แท้นั้น มิใช่มีหน้าที่เพียงแค่สอนอง ไม่ต้องพูดถึงว่าจะสอนกระแสสังคม แต่ไม่สอนแม้แต่กระแสอารยธรรม

การศึกษานั้น มีปัญญาเป็นแกนนำ จะต้องรู้เท่าทันหยั่งลงไปถึงฐานความเข้าใจและแนวคิดใหญ่ของอารยธรรม และพัฒนาคนให้มีฐานความเข้าใจและแนวคิดอย่างถูกต้อง ที่จะนำอารยธรรมไปสู่ความเกษมศานต์อันยั่งยืน

เวลานี้ก็ชัดเจนเต็มที่แล้วว่า คนสมัยใหม่ โดยเฉพาะชาวตะวันตก พวกกันตื่นตระหนกต่อภัยอันตรายอันอุกฤษฏ์ที่เป็นผลสืบเนื่องจากกระแสอารยธรรมของตน มีปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นต้น และพวกคนที่เป็นผู้นำทางปัญญาของอารยธรรมสมัยใหม่นั้น ก็ประกาศกันไปทั่วว่า สาเหตุแห่งปัญหาเหล่านั้นก็คือ ฐานความเข้าใจและแนวคิดที่ผิดพลาดในอารยธรรมของเขา ซึ่งจับได้ทีละเรื่อง ทีละอย่าง แยกส่วนออกไปเป็นเสี่ยงๆ

หันไปทางไหน ดูที่ธรรมชาติ คนก็มองตัวแยกต่างหากจากธรรมชาติ มองธรรมชาติเป็นปฏิปักษ์ มีแนวคิดพิชิตธรรมชาติ

ดูที่สังคมมนุษย์ คนก็เร่งรัดวิ่งชิงชอกแซกหาทางแซงหน้า กดบีบเบียดเบียด เขาเปรียบกัน วุ่นกับการแข่งขันยื้อแย่งผลประโยชน์

ดูที่การมองความหมายของชีวิต คนก็พากันหวังความสุขสูงสุด จากการเสพบริโภคบำรุงบำเรอให้มากที่สุด

ดูเข้าไปข้างในใจ คนก็ทุกข์เหงาเศร้าว่าเหว่ มีความเครียดกันมาก ฯลฯ

เขาตระหนักปัญหา พอเข้าใจสาเหตุ แต่ยังไม่เห็นทางออก เขารู้ว่าแนวคิดความเข้าใจที่มีมานั้นผิด แต่ยังจับไม่ได้ว่าที่ถูกเป็นอย่างไร

ด้วยเหตุนี้ โลกจึงต้องการฐานความเข้าใจและแนวคิด ที่เป็นหลักสากลของการศึกษา คือเป็นความจริงของธรรมชาติตามธรรมดา ที่มวลมนุษยชนสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความดีงามอย่างได้ผลจริงเสมอเหมือนกันหมดทั้งสิ้น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ เพื่อให้ได้พินิจพิจารณา

เมื่อชัดเจนว่าตรงจุดของปัญหา และมองเห็นสว่างว่าจะแก้ปัญหาก็จริง ก็จะได้นำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล บรรลุจุดหมายที่หวังดังประสงค์

นี่ก็คือ การแก้ปัญหาและการสร้างสรรค์ ให้ตรงเหตุปัจจัย ในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่โยงถึงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ซึ่งสามารถจะกู้อารยธรรมมนุษย์ที่กำลังกร่อนโทรมด้วยสารพันปัญหา ให้กลับฟื้นคืนขึ้นมาสู่ความมีคุณค่าที่รุ่งเรืองอำไพ

การศึกษาวิถีพุทธ คือความหวังที่แน่ชัดของมนุษยชาติ

มนุษย์ยุคปัจจุบัน ได้เจริญมาถึงขั้นตอนหนึ่ง ที่ถือได้ว่าเป็นจุดสูงสุดแห่งอารยธรรม และ ณ จุดนี้ อารยธรรมก็ได้นำปัญหาที่เป็นความทุกข์ครบทุกด้านมาอบให้แก่มนุษย์ กล่าวคือ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม ที่บรรจบถึงความครบถ้วนด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อม

พร้อมนั้นก็ชัดเจนว่า อารยธรรมที่เจริญมาสูงสุดอย่างนี้ สามารถมอบปัญหาที่เป็นความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้อย่างครบถ้วน แต่ไม่สามารถนำมนุษย์ให้หลุดพ้นจากทุกข์แห่งปัญหาเหล่านั้นได้

ปัญหาแห่งความทุกข์ทั้งหมด ของมวลมนุษย ที่ครบเต็มทีในบัดนี้ อาจแสดงให้เห็นเป็นวงกลมซ้อน ๓ ชั้น

วงในที่สุด คือปัญหาชีวิต และปัญหาชีวิตที่ลึกซึ้งที่สุดคือ ปัญหาความทุกข์ในจิตใจของมนุษย์ แม้เพียงอย่างหยาบที่สุด คือ ความเครียด ก็เป็นปัญหาหนักยิ่งของมนุษย์ยุคปัจจุบัน

จากตัวเองออกมาข้างนอก ในวงกว้างออกไป คือ ปัญหาสังคม อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่ผิด ซึ่งกลายเป็นความรุนแรงเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์

วงนอกสุด ที่ล้อมรอบตัวมนุษย์และสังคม ก็คือประดาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะระบบนิเวศ ซึ่งเวลานี้ได้เกิดปัญหาร้ายแรงที่สุดซึ่งคุกคามต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า เกิดจากแนวคิด ผิดพลาด ที่เป็นฐานของอารยธรรมปัจจุบัน คือ ความคิดความเชื่อ ที่มองเห็นมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วให้มนุษย์มีทัศนคติ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ มุ่งจะเอาชนะและมีอำนาจที่จะจัดการ กับธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการผลประโยชน์ของมนุษย์

การที่จะแก้ปัญหานี้ได้ มนุษย์ต้องการฐานความเข้าใจและ แนวคิดใหม่ ให้แก่อารยธรรมของมนุษย์

นี่ก็คือหลักการและทางปฏิบัติสายกลาง บนฐานแห่งความรู้ เข้าใจตามเป็นจริงว่า ธรรมชาติเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ของสิ่ง ทั้งปวง รวมทั้งมนุษย์ด้วย ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่อิงอาศัยเป็น เหตุปัจจัยแก่กัน

มนุษย์เป็นองค์ประกอบพิเศษในระบบความสัมพันธ์นั้น โดย เป็นส่วนที่เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาได้

เมื่อมนุษย์นั้นได้พัฒนาตนให้มีคุณสมบัติดีงาม ทั้งในด้าน พฤติกรรม ที่จะเป็นไปในทางเกื้อกูลกัน ในด้านจิตใจ ให้มีเจตจำนง ในทางสร้างสรรค์ และในด้านปัญญา ให้เข้าใจถูกต้องถึงระบบ ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันว่าจะต้องให้ระบบสัมพันธ์นั้นดำเนินไป ด้วยดีได้อย่างไร

เมื่อมนุษย์พัฒนาดีมีคุณภาพมากขึ้น ก็ยิ่งรู้จักดำเนินชีวิต และจัดดำเนินการทั้งหลาย ที่จะเกื้อหนุนให้ระบบความสัมพันธ์แห่ง ธรรมชาติทั้งปวง อันรวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วยนั้น เป็นไปในทางที่

สมานเกื้อกูลกันมากขึ้น โดยที่ว่า ทั้งในตัวมนุษย์เองก็มีความสามารถที่จะเป็นสุขได้ง่ายอย่างเป็นอิสระมากขึ้น พร้อมทั้งจะเกื้อกูลผู้อื่นและมีความสุขด้วยกันได้มากขึ้น และสามารถพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในแนวทางที่เอื้อต่อความอยู่ดีของกันและกันยิ่งขึ้น สู่จุดหมายที่จะให้มนุษย์เข้าถึงโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียน

นี่ก็คือ การพัฒนาคนให้เจริญงอกงามขึ้น เป็นมนุษยชน เป็นกัลยาณชนหรือธรรมิกชน จนกระทั่งเป็นอริยชน

แท้จริงนั้น ความเจริญก้าวหน้าของคนจะเป็นอารยธรรมได้ ก็ต่อเมื่อมีการศึกษาที่พัฒนาคนให้เป็นอริยชน อย่างน้อยก็ให้มีคนจำนวนมากที่เป็นกัลยาณชนหรือธรรมิกชน

หากมนุษย์ยังก้าวไปในวิถีแห่งการสร้างความสำเร็จตามแนวคิดที่จะพิชิตธรรมชาติอย่างที่เป็นมานี้ คำว่า “อารยธรรม” ก็จะเป็นสักว่าชื่อเรียกที่ไร้ความหมาย เพราะทั้งแนวคิดนั้นและปัญหาในปัจจุบันบอกอยู่ชัดๆ ว่า มันเป็นความสำเร็จที่ทำลายธรรมชาติ เป็นอารยธรรมที่แปลกแยกจากธรรมชาติ ซึ่งก็คือเป็นอารยธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโลกนั่นเอง จึงเป็นอารยธรรมตรงตามชื่อที่แท้จริงไม่ได้

สรุปอีกชั้นหนึ่งว่า พระพุทธศาสนามอบให้ฐานความรู้เข้าใจ และแนวคิดอย่างใหม่ ที่เปลี่ยนวิถีทางการพัฒนามนุษย์ จากการเป็นคู่ปรปักษ์ที่จะชิงชัยกับธรรมชาติ มาสู่ความเป็นองค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อระบบแห่งการอยู่ร่วมกันของชาตินั้น โดยที่ตัวมนุษย์เองก็อยู่ดีมีสุข และอยู่ร่วมสังคมที่มีความสุขอย่างสมาน

พูดสั้นๆ ว่า จะเกิดมีอารยธรรมที่แท้จริง สัมฤทธิ์จุดหมายแห่งการมี ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ธรรมชาติที่รื่นรมย์ สังคมที่สันติสุข

การศึกษาที่พัฒนามนุษย์ บนฐานความรู้เข้าใจและแนวคิด ที่หยั่งเห็นมนุษย์ร่วมอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติที่โยงถึงกันเป็นอันเดียว ให้มนุษย์เจริญก้าวหน้าไปในความดีงามความสามารถ และความเป็นอิสระ โดยอยู่ดีมีสุขด้วยกันอย่างเกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม อย่างนี้แหละคือ การศึกษาวิถีพุทธ ที่บูรณาการไตรสิกขา ให้เกิดการพัฒนา (ภาวนา) ครบทั้ง ๔ ประการ

การศึกษาที่เป็นระบบแห่งบูรณาการอย่างนี้ จึงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ซึ่งทำให้ความทุกข์ของมนุษย์ในวงกลมทั้ง ๓ ชั้น สงบระงับสิ้นไปในเวลาเดียวกันพร้อมด้วยกัน

ในการศึกษาแนวนี้ ที่ถึงคนถึงธรรม หรือประสานไปด้วยกัน ทั้งกับสังคมและกับธรรมชาตินี้ ข้อสำคัญที่ไม่พึงมองข้ามไป ก็คือ จะต้องคำนึงอยู่เสมอถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทุกด้าน ทั้งด้านชีวิต ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม และการที่จะให้การพัฒนาดำเนินไปอย่างเกื้อกูลกลมกลืนกัน กับทั้งสามารถจัดการความขัดแย้งแตกต่างให้เกิดผลในทางที่ดีงามออกเลย

การศึกษาอย่างนี้ จะเรียกว่า พอดี เป็นสายกลาง (ไม่สุดโต่ง) ตรงตามและสอดคล้องกับธรรมชาติ (แต่ไม่ใช่ปล่อยตามธรรมชาติ) เป็นระบบ ครอบคลุม (ไม่ยึดติดเพียงบางแง่บางด้าน) ก้าวหน้า (ไม่หยุดหรือนิ่งเฉย ไม่ละเลยประมาทในการพัฒนา) ก็ได้ทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อย ก็คือ เมื่อระบบและกระบวนการศึกษาตั้งอยู่บนฐานความรู้เข้าใจและดำเนินไปด้วยแนวคิดที่ถูกต้องแล้ว ก็จะมีพบว่า ข้อคิด คติ วิธีการทางการศึกษาใดๆ ของใคร ที่ไหนก็ตาม ที่ดีงาม เป็นประโยชน์ได้ผล ก็สามารถนำมาใช้ได้ทั้งสิ้น

ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักการที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า แบบแผนวิธีการทางการศึกษาใดผลิตคนได้ดีมีคุณภาพ ถ้าคนมีคุณภาพนั้นไปสนองแนวคิดที่ผิด ก็ยังทำให้เกิดผลเสียหายมากมายและรุนแรงมากขึ้น แต่ในกรณีนี้ กลายเป็นว่า เมื่อนำวิธีการนั้นแหละมาใช้ ก็ได้คนมีคุณภาพ ที่จะมาสนองแนวคิดที่ถูกต้อง ให้เกิดผลดีมากยิ่งขึ้น

เพียงแต่จะต้องทำด้วยความรู้เท่าทัน และมีความชัดเจนว่าจะนำแบบแผนวิธีการนั้นมาใช้ในส่วนใด ด้วยเหตุผลและเพื่อความมุ่งหมายในขอบเขตใดและอย่างไร แต่พูดง่าย ๆ ว่าเป็นการศึกษาที่ชัดเจนในหลักการซึ่งมีความสว่างที่ทำให้เปิดโล่งเห็นกว้างตลอดทั่ว

ให้โลกมั่นใจ สู้สันติสุขได้ ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ

ได้พูดมาแล้ว ก็ขอย้ำอีกทีว่า เวลานี้ โลกเป็นปัญหากันถ้วนหน้า นักนักในทุกด้าน ทั้งปัญหาชีวิตจิตใจ ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่ร้ายก็คือ ปัญหาเหล่านั้นล้วนสะสมมานานจนหนักหน่วงและทวีความรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นที่คุกคามต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ และถึงจุดที่หวังว่าจะทำโลกให้ถึงความพินาศจบสิ้น

ปัญหาเหล่านี้ที่แรงร้ายจนน่าหวาดหวั่นถึงอย่างนั้น เป็นที่รู้กันชัดเจนแล้วว่าเพราะเป็นปัญหาที่เกิดจากมนุษย์เป็นตัวการก่อให้เกิดขึ้น เหตุปัจจัยในตัวมนุษย์นั้นมีมากมาย แต่ที่ยืนพื้นเป็นปมหลักอันควรถือเป็นจุดเน้นที่การศึกษาจะสะสาง คือเรื่องความสุข

คนไม่มีความสุขหรือขาดแคลนความสุข พวกกันเที่ยววิ่งไล่ไขว่คว้าหาความสุข และการหาความสุขนั้น ก็เป็นการหาแบบที่ต้องเที่ยวล่าแย่งชิงเบียดเบียนกัน พอตัวเองได้ความสุข คนอื่นก็อดความสุข ฉันได้-เธออด เธอได้-ฉันอด ถ้าแรงขึ้นไปก็ถึงขั้นที่ว่าฉันจะสุข-เธอต้องทุกข์ เธอจะสุข-ฉันต้องทุกข์

ความสุขแบบที่ต้องหา ก็ต้องวุ่นวายกับการแย่งชิงกันอย่างนี้ เรื่องจึงชัดอยู่แล้วว่าจะไม่มีทางพ้นจากการเบียดเบียนกัน แล้วปัญหาจะจบสิ้นไปได้อย่างไร

ที่นี่ ถ้ามนุษย์พัฒนาดี มีการศึกษาที่ถูกต้อง ความสุขของเขา ก็จะพัฒนาขึ้นด้วย อย่างน้อยก็พัฒนาพ้นจากความสุขแบบแย่งชิงเบียดเบียนกัน ขึ้นมาเป็นความสุขแบบประสานที่คนมีความสุขได้ด้วยกัน เราสุข เขาก็สุขด้วย เหมือนอย่างพ่อแม่จะสุขต่อเมื่อลูกเป็นสุข ถ้าลูกไม่เป็นสุข พ่อแม่ก็สุขไม่ได้

โลกที่ดี ที่ว่ามีการพัฒนา มีอารยธรรม จะต้องมีความสุขอย่างที่ว่านี้ คือเป็นโลกที่คนมีความสุขแบบประสาน คนรู้จักสุขด้วยกัน ถึงแม้จะยังอยู่ในขั้นหาความสุข ก็รู้จักหาความสุขแบบที่เป็นการร่วมกันสุข ไม่ใช่ทำได้แค่หาความสุขแบบแย่งกัน

ขณะนี้ สังคมจมอยู่ใต้ปัญหา ไม่ก้าวหน้าในการแก้ไข ก็เพราะหากันแต่ความสุขแบบแย่งกันสุข เมื่อเป็นความสุขแบบแก่งแย่ง ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเบียดเบียนกัน เหมือนกับทำให้การเบียดเบียนกันกลายเป็นความจำเป็น และการแก้ปัญหาก็เป็นสักว่าการปลอบใจ

เพราะฉะนั้น เราจึงต้องเข้ามาสู่การศึกษาที่ถูกต้องตามแนววิถีพุทธนี้ ที่ให้ฝึกให้หัดที่จะพัฒนาความสุข ให้รู้จักที่จะมีความสุขแบบประสาน ที่ว่าสุขด้วยกัน หรือร่วมกันสุข เมื่อเราสุข คนอื่นก็สุขด้วย เรายิ่งสุขเขาก็กิ่งสุข เขายิ่งสุขเราก็กิ่งสุข ถ้าพัฒนาในแนวทางอย่างนี้ ก็ชัดเจนและแน่นอนว่า สังคมจะต้องดีขึ้น

แต่ถ้าทำไม่ได้ สังคมก็จะมีสภาพที่ตรงข้าม อย่างที่เป็นและเห็นกันอยู่เนี่แหละ เมื่อคนหนึ่งหรือพวกหนึ่งหาความสุข และได้ความสุขมา อีกคนหนึ่งอีกพวกหนึ่งก็อดสุข หรือต้องทุกข์ ก็ต้องเบียดเบียนกัน แล้วอย่างนี้โลกจะเป็นสุขได้อย่างไร

ในเมื่อวิถีของโลกที่เจริญมาจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างนี้ คือมีแต่การแย่งกันหาความสุข แล้วก็เบียดเบียนกัน ก็ไม่ต้องไปทำนายหรือหอก มันชัดเจนตั้งแต่ต้นแล้ว ก็เห็นอยู่ชัดๆ แล้วว่า โลกที่เดือดร้อนกันมาแล้ว ก็จะต้องเดือดร้อนต่อไปและเรื่อยไปอย่างแน่นอน

มนุษย์ต่างกลุ่มต่างพวกได้สร้างสิ่งที่เรียกว่าความเจริญขึ้นมา ในนามของอารยธรรม ความเจริญของมนุษย์กลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งมักหมายถึงหายนะหรือความพินาศของมนุษย์กลุ่มอื่นพวก

อื่น ประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรมจึงกลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งการแย่งชิงประหัตประหารและการทำลายล้างกันของหมู่มนุษย์ ถ้าไม่เป็นการข่มเหงทำลายแบบปลาใหญ่กินปลาเล็ก ก็เป็นการชนกันของช้างสาร

นอกจากนั้น มนุษย์สร้างความเจริญขึ้นในที่ใด ก็หมายถึงการทำลายทรัพยากรและสภาวะแห่งธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขาในที่นั้น แล้วในที่สุด ความเสื่อมโทรมของธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขา ก็หมายถึงความทุกข์ยากขาดแคลนคงอยู่ไม่ได้ของมนุษย์เหล่านั้น

โดยนัยนี้ อารยธรรมใหญ่น้อยทั้งหลาย จึงล่มสลายไปแห่งแล้วแห่งเล่า

จนกระทั่งเมื่อความเจริญเริ่มขยายกว้างไปถึงกัน การขัดแย้งทำลายล้างกันนั้น ก็พัฒนาขึ้นมาเป็นสิ่งที่เรียกว่าสงครามโลก ซึ่งได้เกิดขึ้นถึง ๒ ครั้งแล้ว และพอมองเห็นกันได้ว่า ถ้าสงครามใหญ่อย่างนั้นเกิดขึ้นอีก ทั้งมวลมนุษย์ก็ต้องวอดวาย และโลกที่มนุษย์อยู่ก็จะพินาศ ไม่อาจเป็นที่อาศัยต่อไปได้อีกด้วย

อารยธรรมมาถึงปัจจุบันในภาวะที่เป็นโลกาภิวัตน์ไม่เฉพาะความเจริญซึ่งเกิดมีที่หนึ่งจะถึงกันแก่คนทั้งโลก แม้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนซึ่งเกิดในที่หนึ่งก็แผ่กระจายอย่างฉับพลันทันใดไปทั่วโลก และเมื่ออารยธรรมเจริญมาถึงขั้นนี้ การถกกลับกลายเป็นว่า โลกาภิวัตน์ที่โดดเด่นคือด้านที่เป็นปัญหาแรงร้ายที่จะทำลายมวลมนุษย์

เมื่อแรกนั้น ผู้คนพากันตื่นตื่นว่าได้มาอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ แต่เดี๋ยวนี้ เขาเริ่มตระหนักรู้ว่า สิ่งที่เป็นโลกาภิวัตน์อย่างสำคัญ ก็คือความทุกข์และปัญหา ความสุขของเขามีแค่ได้บันเทิงสนุก มันฉาบฉวยและผ่านเฟิน เหมือนแค่ทาแป้งอยู่ชั่วฉาบหน้า

ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะมนุษย์มุ่งแต่สร้างความเจริญหาความสุขให้แก่ตนและพวกของตัวเอง เขามองอารยธรรมออกไปข้างนอก เป็นความเจริญของตนบนความย่อยยับเสื่อมสลายของฝ่ายอื่น ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ด้วยกัน หรือธรรมชาติ แต่แกนของอารยธรรม ที่เป็นตัวขับเคลื่อนอยู่ในข้างใน เขาไม่ได้พัฒนา

มนุษย์บอกว่าเขามีอารยธรรม เอาชนะธรรมชาติได้ เจริญรุ่งเรืองมีบ้านเมืองใหญ่โต แต่ตัวมนุษย์เองนั้นก็ยังอยู่กันด้วยกฎป่าหาได้พัฒนาตัวเองให้มีอารยธรรมไม่ ครั้งเป็นคนป่าคนดอย เคยคิดอยากจะทำอะไร อยากจะได้ จะห้าห้าทำลายกัน เคยคิดอย่างไร แม้จะเจริญขึ้นมาถึงยุคไอที ส่วนใหญ่ก็ยังมีจิตใจแค่ออย่างนั้น

จนในที่สุด อารยธรรมก็กัดกร่อนทำลายตัวมันเอง หากอารยธรรมเดินหน้าต่อไปในทิศทางเดิมนั้น ก็มองเห็นกันชัดๆ ว่าทั้งมนุษยชาติและทั้งโลก ก็จะต้องพินาศจบสิ้นไปด้วยกัน

เมื่อตระหนักรู้ปัญหาแล้ว ถึงเวลาที่จะต้องหันมากอบกู้อารยธรรม มนุษย์รุ่นต่อไปนี้ จะต้องนำอารยธรรมขึ้นสู่ทิศทางใหม่ หมดสมัยสำหรับการศึกษาที่สนองความปรารถนาในการสร้างอารยธรรมแบบเก่า มนุษย์ต้องการการศึกษาที่สร้างมนุษย์ผู้มีปัญญาและพลังความสามารถที่จะหันเหกระแสอารยธรรมได้

ในสภาพโลกาภิวัตน์ที่มนุษย์มีความเชื่อมความเจริญถึงกันนี้ ก็คือเขามีสุขมีทุกข์ร่วมกัน มนุษย์จะต้องเลิกการหาความสุขสร้างความเจริญบนความทุกข์ความพินาศของคนอื่นฝ่ายอื่นและของธรรมชาติ แต่จะต้องพัฒนาความสามารถที่จะสร้างสรรค์ความเจริญและความสุขอย่าง que ทุกคนทุกฝ่ายจะได้ประสพร่วมกัน นั่นก็คือศักยภาพของระบบการศึกษาที่ครบกระบวนการเป็นไตรสิกขา

มนุษย์พูดกันมานานนักถึงการที่จะทำให้มีประชาธิปไตยเป็นความจริงขึ้นมา เราบอกกันถึงขั้นที่ว่าประชาธิปไตยนั้นไม่ใช่แค่เป็นระบอบการปกครอง แต่มันเป็นวิถีชีวิตเลยทีเดียว

เขาพูดกันถึงการพัฒนาประชาธิปไตย พูดกันนักหนาถึงการให้ทุกคนมีส่วนร่วม ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ท่านหนึ่ง เขียนไปในสาส์นถึงรัฐสภาว่า “การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการของการปกครอง เป็นแก่นแท้ของประชาธิปไตย” (Lyndon B. Johnson, May 25, 1967: “Public participation in the process of government is the essence of democracy.”) และในเมืองไทยระยะใกล้ๆ นี้ ก็ได้ยินว่ายากนักถึงหลักการมีส่วนร่วมนี้

แต่บ่อยครั้ง ทั้งที่บอกว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครอง แต่ส่วนร่วมนั้นก็แค่เล่ห์กลหรือเป็นของหลอกๆ ซึ่งเข้าไม่ถึงตัวประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมด้วยพฤติกรรม บางทีก็ได้แค่รูปแบบ ไม่เป็นหลักประกันว่าจะมีประชาธิปไตยจริง

ทางฝ่ายพวก “ประชาธิปไตยของประชาชน” (คอมมิวนิสต์) ก็บอกว่า ต้องมีส่วนร่วมในการครองโภคทรัพย์ (share of wealth)

ไปๆ มาๆ ก็จะมีว่เถียงกัน หรือมีว่อยู่อยู่กับเรื่องการมีส่วนร่วมในอำนาจ (share of power) และการมีส่วนร่วมในโภคะ (share of wealth) ถ้าไม่ระวังไว้ ก็จะกลายเป็นสุดโต่งไปข้างหนึ่ง

ที่จริง ไม่ว่าจะมีส่วนร่วมออกเสียง ร่วมเลือกตั้ง ร่วมมี ร่วมกิน ร่วมได้ ร่วมใช้ ร่วมบริโภค ก็ควรให้มีทั้งนั้น ตลอดไปถึงส่วนร่วมที่สำคัญยิ่ง คือ ส่วนร่วมในโอกาส และส่วนร่วมในความรู้

แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า นอกจากบ่อยครั้งมีส่วนร่วมไม่ใช่ของจริงแล้ว ผู้ที่ถือหลักการมีส่วนร่วมนั้น พอจับการมีส่วนร่วมแง่ไหนขึ้นมาถือ ก็เถียงดิงโด่งสุดโต่งไปแง่เดียว จนไม่รู้ตัวว่าได้เอาการมีส่วนร่วมแง่ไหนเป็นจุดหมายไปเสีย ก็เลยไปไม่ถึงจุดหมายที่แท้จริง ในที่สุดผลออกมา กลายเป็นว่า สังคมยังมีการเบียดเบียนกันมาก หรือไม่ก็อยู่ใต้การบีบคั้น คนไม่มีความสุข

ที่ถุกนั้น ว่าอย่างรวบรัด ก็เอาการมีส่วนร่วมในการปกครองนั้นแหละ โยงไปประสานกับการมีส่วนร่วมด้านอื่นๆ แต่ทั้งหมดนั้นจะต้องไม่ให้ขาดพลาดจุดหมายแท้ ที่จะให้เอื้อต่อการพัฒนาตัวของแต่ละคน และการที่เขาจะมีความสุขซึ่งเข้ากันได้เหมาะสมกับภาวะแห่งการพัฒนาตัวของเขา

รวมแล้วก็คือ ให้คนมีส่วนร่วมในการปกครอง ร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมมี ร่วมกิน ร่วมได้ ร่วมใช้ ร่วมบริโภค ร่วมรู้เข้าใจ ร่วมจิตร่วมใจ ร่วมได้มีโอกาส และในที่สุดขาดไม่ได้ ก็มีส่วนร่วมในความสุข คือร่วมสุขด้วย

ต่อเมื่อใดมีส่วนร่วมพร้อม ทั้งทางพฤติกรรม ทางปัญญา และทางจิตใจ จนถึงสุขทุกข์สมานกันได้ นั่นจึงจะเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้

เมื่อมนุษย์เจริญมาจนถึงขั้นเป็นสังคมยุคไอทีขนาดนี้แล้ว ถ้าไอทีนั้นรับใช้การศึกษาที่ครบเป็นไตรสิกขา ประชาธิปไตยก็จะ บรรลุจุดหมาย ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในระบบการปกครองและ วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั้นได้อย่างแท้จริง

นี่ก็เหมือนกับว่า เรามาถึงขั้นที่ต้องสร้างมนุษย์พันธุ์ใหม่ แต่ คงมิใช่เป็นการสร้างด้วยการตัดแต่งยีนตามวิธีทางพันธุวิศวกรรม ให้ ได้มนุษย์ที่มาสสนองรับใช้แนวคิดของอารยธรรมที่ผิด อย่างมี ประสิทธิภาพได้ผลแรงร้ายหนักขึ้น แต่เป็นการสร้างด้วยวิวัฒนาการ คนทั้งตัวของเขาด้วยการศึกษา ให้มีปัญญาซึ่งมาสานแนวคิดอัน ถูกต้อง ที่จะตั้งเจตจำนง ในการสื่อสารสัมพันธ์และดำเนินพฤติกรรม ในทางแห่งการสร้างสรรค์อารยธรรมแบบสมานสุขด้วยดุลยบริภาค ให้เกิดเป็นความจริงขึ้นมา

แม้ว่าอารยธรรมโดยรวมจะออกผลสุดท้ายเป็นการทำลาย แต่อารยธรรมนั้นก้าวมาได้เพราะมีความเพียรในการสร้างสรรค์ รวมอยู่ด้วยในกระแสของมัน ดังที่บัดนี้ เรามีสรรพอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่ทวิสมรรถนะในการทำงานและการผลิตของมนุษย์ บ้าง ที่ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์บ้าง ตลอดจนไอทีที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารเป็นโลกาภิวัตน์ ทันทิและทั่วถึงกัน ช่วยให้ผู้มนุษย์ทำอะไรๆ ได้ สำเร็จตามต้องการ ในขอบเขตและปริมาณ อันเกินจะกล่าว อย่าง แทบไม่อาจนึกไปถึงได้

ถ้ามนุษย์กลับตัวกลับใจเสียใหม่ ก็กลายเป็นความประจวบ เหมือนได้จังหวะพอดีว่า เขามีความพร้อม โดยการสนับสนุนของ สรรพอุปกรณ์นั้น อันจะอำนวยประโยชน์ที่แท้ของความเจริญ ก็คือ การที่มนุษย์พันธุ์ใหม่นี้ พอนี้จะทำการอันสนองแนวคิดที่ถูกต้องขึ้นมา ก็สามารถนำอุปกรณ์เหล่านั้นไปใช้ได้โดยพลัน ในการสร้างสรรค์ ความเจริญแบบมีส่วนร่วมมีร่วมใช้ร่วมรู้เข้าใจได้สมานสุขทั่วหน้ากัน

ข้อสำคัญ หัวใจของเรื่องอยู่ที่ต้องมีการศึกษาซึ่งพัฒนา มนุษย์ได้ถูกทาง ให้ได้มนุษย์ที่มีคุณภาพใหม่ และอารยธรรมจะต้องเปลี่ยนไป

แทนที่มนุษย์ผู้มุ่งหน้าไปในการแย่งชิง ซึ่งเก่งในการหา ความสุข เราจะมีมนุษย์ที่เก่งในการทำให้อันทั้งหลายเป็นสุข ผู้ที่ใช้ และพัฒนาอุปกรณ์เทคโนโลยีในการทำงานและการผลิตเพื่อ ประโยชน์สุขอันร่วมกัน

โดยเฉพาะในสภาพโลกาภิวัตน์แห่งยุคใดที่นี้ ที่อุดมด้วยทุน ทางปัญญา เราจะต้องพัฒนามนุษย์ให้สามารถใช้ทุนไอนั้นใน การพัฒนาปัญญาให้ได้สมจริง

นั่นก็คือ มนุษย์ผู้ซึ่งจะไม่มัวหลงใหลในการเสพ ที่ถูกอมร เมา ปลุกปั้น ยั่วยุ ให้เป็นเพียงเหยื่อผู้ถูกกระทำหรือถูกลากจูงไป โดยเทคโนโลยีที่ลือลาร แต่เป็นอิสระชนผู้ซึ่งทั้งตนเองก็เก่งกาจ สามารถในการที่จะมีความสุข และสามารถใช้อิทธิให้เป็น ประโยชน์ได้สมความมุ่งหมายของมัน ในการที่จะสร้างสรรค์และแผ่ขยายประโยชน์สุขให้เป็นโลกาภิวัตน์อันไพบุลย์

นี่ก็คือการศึกษาที่เรียกว่าวิถีพุทธตามระบบแห่งไตรสิกขา ซึ่งจะบูรณาการอารยธรรมโลกาภิวัตน์ได้สำเร็จ

เรามาช่วยกันทำให้คนพัฒนาตามหลักไตรสิกขานี้เกิด โลกจะมีสันติสุข โดยที่ทุกอย่างจะประสานกลมกลืนและ เกื้อกูลกันไปหมด

แล้วก็จะเห็นว่า โอ้โฮ! นี่การศึกษา ทำให้มนุษย์ดีงาม สุข สันต์ เก่งกล้า มีความสามารถขึ้นได้อย่างนี้เชียวนะหรือ นี่เป็นความสามารถที่ดีแท้ วิเศษจริงๆ เพราะเป็นความสามารถที่เกื้อกูลต่อ สังคม เกื้อกูลต่อชีวิตของตนและผู้อื่นไปด้วยกันทั้งหมด ทุกอย่าง กลมกลืนประสานกันลงตัวจริงๆ

การศึกษานี้จึงสมที่จะเรียกว่าเป็นระบบ จะเรียกว่า เป็นองค์รวม หรือเป็นบูรณาการ หรือจะเรียกว่าอะไรที่ดีๆ ก็ได้ทั้งสิ้น แต่เวลานี้ ถ้อยคำเหล่านั้น เขาพูดกันแค่เป็นศัพท์ขลังๆ ไปเท่านั้นเอง แต่เนื้อตัวมันไม่บูรณาการ มันไม่เป็นองค์รวม มันไม่สมดุล มันไม่สอดคล้อง ไม่สมจริงเลย

เพราะฉะนั้น เราต้องมาช่วยกัน เมื่อมั่นใจในหลักการของ ไตรสิกขา ว่าเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง ก็จะมีมั่นใจว่า การศึกษาที่เรียกว่าเป็นแนวพุทธ เป็นวิถีพุทธนี้ จะทำให้ชีวิต และสังคม รวมตลอด ทั้งโลกที่รองรับและแวดล้อมรอบตัวนี้ ดีงาม รื่นรมย์ น่าชื่นชม สดใส มีสันติสุขได้อย่างแน่นอน

ขอให้ทุกท่านมีความมั่นใจนี้

ที่จริง ต้องหวังว่าทุกท่านมั่นใจอยู่แล้ว และจงมีความเข้มแข็งในการที่จะเดินหน้าก้าวไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งไม่ใช่หมายถึงเพียงความสำเร็จของตัวเอง อย่างที่ในสังคมเวลานี้มักจะเข้าใจกันที่ว่าพอตัวฉันมีความสำเร็จ คนอื่นก็ด้อยลงหรือเดือดร้อน แต่หมายถึงความสำเร็จแห่งหลักการนี้ คือหลักการที่จะทำให้เกิดความดีงาม ความร่มเย็นเป็นสุขด้วยกันและทั่วกัน ดังที่กล่าวมา

ขออนุโมทนา โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย และบ้านพุทธประดม ที่รวมอยู่ในข้อบัตินี้ว่า โรงเรียนสยามสามไตร ทั้งโยมผู้บริหาร ครู อาจารย์ ผู้ปกครองทั้งหลาย ตลอดจนบุคคลที่สำคัญ ซึ่งเป็นเป้าหมายของเรา คือเด็กนักเรียน ขอให้ทุกท่านเจริญอกงามไพบูลย์ในธรรม เจริญด้วยประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน ตลอดจนทั้งพัฒนาขึ้นไปในประโยชน์ ทั้งชั้นทิฏฐิธรรม และชั้นสัมปราย์ พร้อมทุกประการ

ขอให้ทุกท่านมีความร่มเย็นงอกงามในธรรม และช่วยกันนำความร่มเย็นเป็นสุขนั้น มาให้แก่สังคมและแก่โลกนี้ ให้มีความสุขร่วมกันยั่งยืนนานสืบไป

สูตรมนสิการ

- ✧ -

สยามสามไตร

[Siam Triple Tri]

(สห+ยาม) + (ไตรรัตน์+ไตรลักษณ์+ไตรสิกขา)

- สยาม ๑. ประเทศไทย (ชื่อที่เคยเรียก)
๒. ผู้มีการควบคุมตน, ผู้ที่ปกครองตนเองได้
 (สห + ยาม)
- สามไตร = ไตรรัตน์ + ไตรลักษณ์ + ไตรสิกขา

∴ สยามสามไตร

๑. หลักไตร ทั้งสาม ของชาวสยาม หรือของคนไทย,
คนไทย และหลักไตร ทั้งสาม
๒. หลักไตร ทั้งสาม ของบุคคลที่มีการควบคุมตน หรือรู้จัก
ปกครองตนเอง, ควบคุมตนได้ให้อยู่ในหลักไตร ทั้งสาม

สามไตร

๑. ไตรรัตน์ ดวงแก้ว ๓ คือสิ่งมีค่าแท้ ซึ่งทำให้ชีวิตดีงาม
ประเสริฐเลิศได้จริง

๑) พระพุทธ

- ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาเป็นพุทธะได้, เชื่อในการฝึกศึกษาพัฒนาตน, จิตสำนึกในการฝึกตน)
- พุทธคุณ ๒ (อัสสัสมบัตติ-ปรัตถปฏิบัติ)
- พุทธคุณ ๓ (ปัญญา-วิสุทธิ/วิมุตติ-กรุณา)

๒) พระธรรม

- ความจริงความดีงามตามธรรมดาของกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์ที่เข้าถึงกลายเป็นพุทธะ

๓) พระสงฆ์

- ชุมชนแห่งสามัคคีและความมีกัลยาณมิตร ของผู้ที่ฝึกศึกษาพัฒนาตนแล้ว และที่กำลังก้าวไปในการฝึกศึกษาพัฒนาตน

๒. ไตรลักษณ์ ลักษณะ ๓ ซึ่งเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตามกฎธรรมชาติ

- ๑) อนิจจตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
 - รู้ทันและวางใจถูกต้องต่อความจริงของธรรมชาติ
 - เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท
- ๒) ทุกขตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
 - ปรับตัว แก้ไข และบริหารจัดการให้เป็นผลดี
- ๓) อนัตตตา ซึ่งรู้แล้วช่วยให้
 - ไม่เป็นทาสของความเห็นแก่ตัวด้วย ตัณหา-มานะ-ทิฏฐิ
 - เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาที่รู้ถึงเหตุปัจจัย

๓. ไตรสิกขา ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิต ด้วยการนำทางของไตรรัตน์ โดยตระหนักถึงความจริงตามกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์

- ๑) ศีล
 - สัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทั้งด้านวัตถุ และทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียน เอื้อต่อการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญา
- ๒) สมาธิ
 - พัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม มีสามัคคีและเป็นสุข
- ๓) ปัญญา
 - รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย และนำความรู้ที่รู้มาใช้ในการปรับปรุงกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาทั้งหมดให้ดำเนินก้าวหน้าจนลุล่วงหมาย เป็นอิสระ

สูตรปฏิบัติการ

ปัจจุบันนี้ ปัญหาสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏชัดในสังคม คือการที่คนมากมายเป็นชาวพุทธกันเพียงในนาม โดยไม่มีทั้งความรู้และการปฏิบัติของชาวพุทธ สภาพเช่นนี้เป็นเหมือนเมฆหมอกที่บดบังแสงสว่างและความงามแห่งคุณค่าของพระพุทธศาสนา นอกจากตัวบุคคลนั้นจะไม่เจริญงอกงามในธรรมแล้ว สังคมก็สูญเสียประโยชน์มากมายที่พึงได้จากพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญหาร้ายแรงที่ควรตื่นตัวขึ้นมาเร่งแก้ไข

คำว่า “ชาวพุทธ” มิใช่เป็นถ้อยคำที่พึงเรียกขานกันอย่างเลื่อนลอย บุคคลที่จะเรียกได้ว่าเป็น “ชาวพุทธ” จะต้องมีหลักการ มีคุณสมบัติประจำตัว และมีมาตรฐานความประพฤติ ที่รองรับ ยืนยัน และแสดงออกถึงความเป็นชาวพุทธนั้น

หลักการ และปฏิบัติการ ที่เรียกว่า “หลักชาวพุทธ” ดังต่อไปนี้ เป็นภูมิธรรมขั้นพื้นฐานของชาวพุทธ

ผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในหลักการ และดำเนินตามปฏิบัติการนี้ นอกจากเป็นชาวพุทธสมแก่นามแล้ว จะมีชีวิตที่พัฒนาก้าวหน้าองงาม และช่วยให้สังคมเจริญมั่นคงดำรงอยู่ในสันติสุข เป็นผู้สืบต่อวิถีชาวพุทธไว้ พร้อมทั้งรักษาธรรมและความเกษมศานต์ให้แก่โลก

“หลักชาวพุทธ” อันพึงถือเป็นบรรทัดฐาน มีดังต่อไปนี้

หลักชาวพุทธ

๑. หลักการ

๑. ข้าพ มั่นใจว่า มนุษย์จะประเสริฐได้ เพราะฝึกตนด้วยสิกขา คือ การศึกษา
๒. ข้าพ จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์ และมีเมตตากรุณา ตามอย่างพระพุทธเจ้าที่เรานับชา
๓. ข้าพ ถือธรรม คือความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็น เกณฑ์ตัดสิน
๔. ข้าพ จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้าน ให้มีสามัคคี เป็นที่ ถักยถนมิตรมาเกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค
๕. ข้าพ จะสร้างความสำเร็จด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดย พากเพียรอย่างไม่ประมาท

๒. ปฏิบัติการ

ข้าพ จะนำชีวิต และร่วมนำสังคมประเทศชาติ ไปสู่ความดี งาม และความสุขความเจริญ ด้วยการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก) มีศีลวัตรประจำตน

๑. มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดา มารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ
๒. สมาทานเบญจศีล ให้เป็นนิจศีลคือหลักความประพฤติ ประจำตัว ไม่มีผิดมัวด้วยอบายมุข
๓. สวดสาธยายพุทธวจนะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความ หมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน

๔. ทำจิตใจให้สงบ เจริญสมาธิ และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที

ข) เจริญกุศลเนื่องนิตย์

๕. บำเพ็ญกิจวัตรวันพระ ด้วยการตักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรืออ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด หรือที่โรงเรียน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที
๖. เก็บออมเงิน และแบ่งมาบำเพ็ญทาน เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่ออนุชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง
๗. เพิ่มพูนบุญกรรม บำเพ็ญประโยชน์ อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดาบิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมในอดีต สัปดาห์ละอย่างน้อย ๑ ครั้ง
๘. ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ และไปร่วมกิจกรรม ทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญของครอบครัว

ค) ทำชีวิตให้งามประณีต

๙. ฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภคด้วยปัญญาให้กินอยู่พอดี
๑๐. ปฏิบัติกิจส่วนตัว ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิตด้วยตนเอง
๑๑. ชมรายการบันเทิงวันละไม่เกินกำหนดที่ตกลงกันในบ้าน และมีวันปลอดการบันเทิง อย่างน้อยเดือนละ ๑ วัน
๑๒. มีสิ่งที่บูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย และตั้งมั่นอยู่ในหลักชาวพุทธ

ด้วยการปฏิบัติ ๓ หมวด ๑๒ ข้อนี้ ข้าพเจ้าเป็นชาวพุทธแท้จริง ที่มั่นใจว่า จะสามารถรักษารธรรมไว้ และร่วมนำโลกไปสู่สันติสุข

บุคคลที่ถือปฏิบัติตาม “หลักชาวพุทธ” ดังกล่าวมานี้ เป็นผู้ที่มี ภูมิธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ จึงเป็นชาวพุทธที่แท้จริง สมกับชื่อที่ เรียกขาน

แรกที่สุด พอเด็กเกิดมา ลืมตาดูโลก การศึกษาก็เริ่ม ลูกจะเห็น โลกและมองโลกอย่างไร ก็อยู่ที่พระพรหมคือพ่อแม่จะชี้แสดงชักนำ ให้การศึกษาเดินหน้าไป ดังนั้น ถ้าจะให้แน่จริงและมั่นใจที่สุด การ ปฏิบัติตามหลักชาวพุทธจึงต้องเริ่มต้นตั้งแต่ที่บ้าน โดยการนำของ บुरพจารย์ คือคุณพ่อคุณแม่ ที่แน่แท้ว่าเป็นครูคนแรกของลูก

เมื่อเด็กมาเข้าโรงเรียน คือเริ่มเข้าสู่ระบบการศึกษา ถือว่า เป็นจุดกำหนดในการแสดงความเป็นผู้ศึกษาให้ปรากฏชัดเจนออก มา เท่ากับบอกแจ้งว่าจะตั้งต้นเล่าเรียนศึกษาอย่างจริงจัง ให้สม นามที่เรียกว่าเป็น “นักเรียน”

ในขณะที่เริ่มแสดงความเป็นนักเรียนนั้น เด็กก็ควรได้โอกาส ที่จะเริ่มแสดงความเป็นชาวพุทธของตนให้ปรากฏชัดเจนออกมาด้วย เช่นเดียวกัน เพื่อให้กระบวนการของการศึกษาทุกส่วนประสาน เกื้อกูลและกลมกลืนกัน ดำเนินไปอย่างครบองค์ สมที่จะเรียกว่า เป็นไตรสิกขา

เมื่อเด็กมีภูมิธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ ด้วยการถือปฏิบัติ ตามหลักชาวพุทธข้างต้นนี้ ความเป็น “ชาวพุทธ” ของเด็กก็จะเริ่ม ปรากฏชัดเจนออกมา เป็นนิมิตหมายว่าชีวิตของเขาคงจะออกมา

ก้าวหน้าไปในพัฒนาการแห่งการศึกษา จุดดวงอาทิตย์ที่อุทัยแล้ว
ก็จะขึ้นสูงเด่นงามสง่าทอแสงเจิดจ้าให้ความสว่างและพลังอัน
อำนวยความสัมฤทธิ์สมหวังและความรุ่งเรืองทุกประการ

อุทัยแห่งชีวิตการศึกษาของเด็ก ก็หมายถึงอุทัยแห่งปวง
ความหวังของครอบครัว ของสังคม และของมนุษยชาติทั้งมวล อัน
เป็นหลักประกันให้มั่นใจว่า มนุษย์ที่ได้พัฒนาดีแล้วนี้ จะสามารถ
รักษาธรรมไว้ และนำโลกไปสู่สันติสุขได้ อย่างแน่นอน

